

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin
Historické vědy – české dějiny

Disertační práce
Mgr. Magdalena Sedlická

**Není přítel jako přítel. Židé v národním státě Čechů a
Slováků, 1945–1948**
**Unequal Friends: Jews in the Nation-State of Czechs
and Slovaks, 1945–1948**

Vedoucí práce Mgr. Miroslav Michela, Ph.D.

2018

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. srpna 2018

.....

Mgr. Magdalena Sedlická

Poděkování:

Chci poděkovat všem, kteří mi pomohli při výzkumu i během samotného psaní textu. Za vedení práce a rady děkuji svému školiteli Miroslavu Michelovi. Za cenné konzultace a podporu Janu Randákovi. Veronice Dudkové a především Daniele Bartákové patří můj vděk za opakované a trpělivé pročitání jednotlivých kapitol a editorskou práci. Aleně Součkové za korektury. Děkuji Janu Láníčkovi za jeho kolegiální, sdílení archivního materiálu a za podrobné okomentování disertace. Ráda bych vyjádřila svou vděčnost Michalu Franklovi za jeho pozitivní motivaci a podnětné návrhy, jak daný text vylepšit. Můj dík patří i Kateřině Čapkové za její připomínky k textu o „německých Židech“.

Děkuji svému partneru Martinovi za jeho nesmírnou trpělivost a porozumění.

Abstrakt

Disertační práce se zaměřuje na tematiku začleňování židovských obyvatel do většinové společnosti v letech 1945–1948. Primárně se zabývá třemi skupinami židovských občanů českých zemí, jejichž integrace byla značně problematičtá. Jednalo se o „německé Židy“, osoby deklarující židovskou národnost a židovské optanty z bývalého území Podkarpatské Rusi, kteří se po druhé světové válce rozhodli usadit v Československu. Jejich právní postavení bylo zvláště v bezprostředně poválečné době značně nejasné. Stěžejním bylo získání československého státního občanství, jež ovlivňovalo možnost stát se plnoprávními občany, což zcela zásadně formovalo budoucnost těchto jednotlivců. Z toho důvodu se předložená práce věnuje státní a úřední praxi, která ovlivňovala každodenní život židovských občanů. Především na nižších úrovních státní správy panovala mezi mnohými úředníky nejistota, jak postupovat u žádostí těchto osob. Stěžejním kritériem se staly údaje ze sčítání lidu z roku 1930, především pak informace o národnosti či mateřském jazyku daného žadatele, které mnohdy rozhodly o výsledku žádosti. Text se dále zaměřuje na problémy, jež židovským obyvatelům hrozily v případě nezískání státního občanství. U „německých Židů“ se jednalo například o zařazení do nuceného transferu, u židovských optantů pak nucený návrat na území, které bylo postoupeno Sovětskému svazu. Židé v českých zemích byli po svém návratu z koncentračních táborů či emigrace znovu nuceni aktivně dokazovat svou věrnost a loajalitu vůči republice, vyvracet zažité protizidovské předsudky. De facto rovněž bojovali i o svou identitu a o právo být plnoprávními občany nově budovaného národního státu Čechů a Slováků.

Disertační práce dále nastiňuje aktivity zástupců židovských komunit a zastřešující Rady židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě, jimiž se snažili přispět k urychlení odstranění pozůstatků a důsledků válečné perzekuce židovských občanů. Prostor je věnován i vzpomínkám židovských pamětníků a jejich reflexi o poválečné situaci.

Text v neposlední řadě popisuje situaci Židů na Slovensku v období třetí republiky, byť v omezeném rozsahu. Důraz je kladený na nárůst protizidovských nálad ve společnosti a jejich eskalaci do podoby otevřených pogromů a násilností vůči Židům. Pro celkový kontext je v disertaci stručně shrnuté poválečné postavení Židů v sousedním Polsku a Maďarsku.

Klíčová slova

Židé, Československo, menšina, občanství, německá národnost, židovská národnost, adaptace, loajalita, optanti, protizidovské výtržnosti, pogromy, předsudky, asimilace, emigrace.

Abstract

The topic of the dissertation is the integration of Jewish citizens into the majority population between the years 1945–1948. It focuses primarily on three Jewish population groups in the Czech lands whose reintegration was fraught with difficulties. The groups in question were „German Jews“, people who declared Jewish nationality, and Jewish optants from the former territory of Carpathian Ruthenia who decided to settle in Czechoslovakia after World War II. Their legal standing was unclear, in particular in the immediate post-war years. The most important issue for them was acquiring Czechoslovak citizenship, something that could help them become full-fledged citizens, and so had a significant impact on the future of these individuals. For this reason, the submitted work focuses on the bureaucratic actions that influenced the everyday lives of Jewish citizens. Many lower-level government clerks were unsure about how to proceed with the Jews' citizenship applications. The important criteria that often decided the outcome of the applications became the 1930 census, but especially the applicants' stated nationality or mother tongue. Furthermore, the dissertation focuses on the problems that the Jews faced when they were denied citizenship. For „German Jews“, this meant being forcefully deported, while for Jewish

optants it meant being forcefully returned to territories that were now part of the Soviet Union. After they returned home from concentration camps or exile, Jews in the Czech lands were again forced to prove their loyalty to the republic and overturn deep-rooted anti-Semitic prejudices. They de facto also fought for their identity and right to be equal and full-fledged citizens of the newly founded Czech and Slovak nation-state.

The dissertation also outlines the activities of the leading members of the various Jewish communities and their umbrella organization, the Council of the Jewish Religious Communities in Bohemia and Moravia, which tried to hasten the elimination of the consequences and remnants of the wartime persecution of Jewish citizens. It also includes the reminiscences of Jewish survivors and their views on their post-war treatment.

Finally, the text briefly discusses the situation of Jews in Slovakia during the Third Republic. It emphasizes the increase in anti-Semitic attitudes in the society, and their escalation into outright pogroms and violence against Jews. To set the focus of the dissertation into a wider Central European context, the author briefly summarizes the position of Jews in Poland and Hungary.

Keywords

Jews, Czechoslovakia, minority, citizenship, German nationality, Jewish nationality, adaptation, loyalty, optants, anti-Semitic riots, pogroms, prejudices, assimilation, emigration.

Seznam zkratek

ABS - Archiv bezpečnostních složek

AJA - American Jewish Archives, Cincinnati

AKPR - Archiv Kanceláře prezidenta republiky

AMZV - Archiv Ministerstva zahraničních věcí

ANM - Archiv Národního muzea

AÚPN - Archiv Ústavu paměti národa

AÚTGM - Archiv Ústavu TGM

AŽMP - Archiv Židovského muzea v Praze

NA - Národní archiv v Praze

Rada ŽNO - Rada židovských náboženských obcí v zemích České a Moravskoslezské

SNA - Slovenský národný archív

SOka Děčín - Státní okresní archiv Děčín

SOka Teplice - Státní okresní archiv Teplice

SRP - Sdruženie fašistickým režimom rasovo prenasledovaných

UNRRA - United Nations Relief and Rehabilitation Administration

ÚZ ŽNO - Ústredný zväz židovských náboženských obcí na Slovensku

Věstník ŽNOP – Věstník Židovské náboženské obce v Praze

YVA - Yad Vashem Archives, Jeruzalém

Obsah

1. Úvod	10
1. 1. Prameny	18
1. 1. 1. Archivní prameny	19
1. 1. 2. Svědectví pamětníků	22
1. 2. Literatura	26
2. Nové začátky? Poválečná židovská komunita – očekávání versus realita	32
2. 1. Československý exil a židovská menšina	32
2. 2. Problémy spojené s poválečnou obnovou židovské komunity	39
2. 3. Protižidovské násilí v poválečném Polsku a Maďarsku	53
2. 3. 1. Polsko	53
2. 3. 2. Maďarsko	57
2. 4. Bricha	61
2. 5. Po návratu	67
3. Rovnoprávní občané? „Němečtí Židé“ a snahy o integraci do poválečné společnosti	73
3. 1. Problematika státního občanství	73
3. 2. Hrozba nuceného vysídlení z Československa	84
3. 3. Reakce politiků, židovských představitelů a tisku	95
3. 4. Pohled židovských přeživších na poválečnou diskriminaci „německých Židů“	104
3. 5. Začlenění, nebo vyloučení?	113
4. Nejasná budoucnost. Židovská národnost v období třetí republiky	116
4. 1. Základní postoje Rady ŽNO a státu k problematice židovské národnosti	118
4. 2. Asimilace nebo emigrace?	126
4. 3. Českoslovenští Židé v bezvýhodné situaci – zprávy o 7 000 sebevraždách ..	132
4. 4. Anglo-americký vyšetřovací výbor a plán na rozdělení Palestiny	137
4. 5. Osoby židovské národnosti – individuální příklady	141
5. Nechtění sousedé? Židovští optanti z Podkarpatské Rusi	148
5. 1. Právní postavení optantů a snahy židovských reprezentantů o jejich setrvání v ČSR	150
5. 2. Přijetí židovských optantů a jejich integrace	160
5. 3. Další osudy židovských optantů	172
6. Marné čekání na klid. Slovenští Židé po druhé světové válce	174
6. 1. Poválečná adaptace a restituce židovského majetku	174
6. 2. Poválečné Slovensko a první protižidovské nepokoje	183
6. 3. Židovské obyvatelstvo a poválečný pogrom v Topolčanech	188
6. 4. Slovenští Židé po topolčanském pogromu a nevyjasněné vraždy	199
6. 5. Židé, restituce a sjezd partyzánů v Bratislavě	205
6. 6. Změna nepřichází. Slovenští Židé po partyzánském sjezdu v Bratislavě	213
7. Závěr	217
8. Seznam pramenů a literatury	228
8. 1. Prameny	228
8. 2. Dobový tisk	232
8. 3. Literatura	232
8. 4. Články a studie	245
8. 5. Elektronické zdroje	255

9. Přílohy	257

1. Úvod

Moderní dějiny Židů patří k populárním a často zpracovávaným tématům. Stále však zůstávalo několik oblastí, které unikaly pozornosti odborníků. Donedávna k nim, až na drobné výjimky, patřila i problematika poválečných dějin židovských obyvatel v Československu. Bylo tomu tak ještě na počátku mého doktorského studia, během posledních několika let se však situace výrazně změnila, zájem historiků se celkem logicky přesunul do víceméně okrajově probádané sféry období po skončení druhé světové války. Jak podrobněji nastíním dále, v českém prostředí vyšlo několik nových publikací a odborných článků, jež se snažily podrobněji zmapovat tuto málo známou oblast.

Po překonání počátečních pochyb jsem dospěla k závěru, že „boom“ vědeckého zájmu o poválečné židovské dějiny a nové poznatky s ním spojené budou pro předloženou práci představovat spíše výhodu nežli omezení. Měla jsem možnost seznámit se s novými dílčími výsledky zkoumané problematiky, začlenit je a reflektovat v předloženém textu. Domnívám se, že právě i tato skutečnost posunula disertační práci o něco dále a umožnila mi věnovat se podrobněji některým jiným tématům. V kombinaci s tím, že jsem v nemalé míře využila svědectví a výpovědi židovských narátorů, jež stále u některých historiků stojí spíše na okraji jejich zájmu, mi umožnilo vytvořit práci, která částečně doplní další díl do mozaiky poválečných dějin Židů v Československu.

Od ostatní tvorby se předkládaná práce mimo jiné odlišuje širší záběru a kontextualizací dané problematiky. Zatímco přední odborníci se detailně zabývali dílčími aspekty zkoumaného tématu, jak je podrobněji uvedeno v části věnující se sekundární literatuře, pokusila jsem se jednotlivé oblasti ovlivňující možnosti adaptace židovských obyvatel spojit a představit v rámci jednoho badatelského celku. To se týká i reflektování poválečné situace židovských občanů na Slovensku, která v české tvorbě zůstává spíše v pozadí. Ačkoli byl historický vývoj židovské komunity v českých

zemích a na Slovensku značně odlišný, vzájemná komunikace a interakce jejich předních činitelů je v poválečné době nezpochybnitelná, a z toho důvodu se domnívám, že je potřeba ji zohlednit. Za další přínos práce je možné považovat již zmíněné intenzivní využití vzpomínek pamětníků uložených v českých a zahraničních archivech. V rámci disertace jsem se tedy pokusila zejména o propojení úředních pramenů s osobními svědectvími, které pomáhají dokreslovat dobový kontext a začlenit perspektivu samotných aktérů.

V obecné rovině si kladu za cíl odpovědět na otázku, s jakou situací a s jakými poměry se museli Židé vyrovnávat na prahu nově získané svobody. Zaměřuji se na možnosti a limity začlenění židovských obyvatel do většinové společnosti v období třetí republiky. Primárně se věnuji oblasti českých zemí, jedna z kapitol mapuje i poválečné potíže Židů na Slovensku. Hlavní důraz kladu na problémy spojené s jejich pokusy stát se plnoprávními občany republiky, adaptovat se na nové podmínky a začít nový život.

Pro účely práce jsem si vybrala tři skupiny židovských obyvatel, jejichž integrace byla v bezprostředně poválečné době obzvláště obtížná. Jedná se o „německé Židy“, o osoby hlásící se před válkou k židovské národnosti a židovské optanty z území bývalé Podkarpatské Rusi, kteří se po zabrání tohoto území rozhodli pro život v Československu. U zmíněných skupin existovaly podobnosti, jež významnou mírou ztěžovaly jejich hladké poválečné začlenění. Jednalo se především o obtíže při získání československého státního občanství, které bylo elementární pro další osud těchto jednotlivců. V jednotlivých kapitolách kladu důraz na státní a úřední praxi v otázkách žádostí těchto osob o osvědčení o státní a národní spolehlivosti a rovněž o československé státní občanství, bez kterého nebylo možné plnohodnotně fungovat.

Třetí republika se měla stát národně homogenním státem, ve kterém mělo být nadále místo pouze pro Čechy a Slováky. Proměnil se přístup politiků, ale i veřejnosti k menšinám. Napříč politickým spektrem panovala shoda v tom, že národnostní model první republiky selhal. Atmosféra ve společnosti se změnila, lidé byli mimo jiné

naladění silně protiněmecky. Předválečný systém ochrany minorit se jevil jako nefungující vzor. Oficiálně byli Židé zrovnoprávněni, čelní politici v čele s prezidentem Benešem opakovaně deklarovali, že pro antisemitismus již není v nové republice místo, přesto se i nadále nezdálo, že by se případy diskriminace židovských osob. Jak ukáží v dalších kapitolách, ve společnosti se dále projevovaly silně zakořeněné předsudky a stereotypy vůči Židům. Hlásala se rovnost, praxe byla však mnohdy v ostrém kontrastu s teorií. Samotný název práce *Není přítel jako přítel*¹ poukazuje právě na tuto iluzorní rovnost všech občanů, jenž se však v každodenním životě často nevyskytovala. Pro československé politické představitele bylo důležité zachovat pozitivní mezinárodní obraz ve vztahu k menšinám, oficiální prohlášení neodpovídala realitě. Židovští obyvatelé, ale i příslušníci dalších minorit se nezdálo, že by stávali občany druhé kategorie.

V dalších úsecích práce se zaměřím na otázku, zda úředníci (zvláště na lokální úrovni) přistupovali k žádostem Židů nejednotně, k čemuž především zpočátku mohla přispívat neexistence jasných směrnic týkajících se například „německých Židů“, což mohlo dávat větší prostor libovůli jednotlivých úředníků. Hlavním kritériem při posuzování otázek souvisejících se státním občanstvím byly údaje o národnosti či jazyku žadatele ze sčítání lidu v roce 1930. Na základě těchto informací bylo černobíle a značně uměle rozhodnuto o tom, zda je jednotlivec kupříkladu „Čech“ či „Němec“, což mělo nedozírné důsledky do budoucnosti. Právě Židé mnohdy do těchto jednoduchých škatulek nezapadali, sebeidentifikace jednotlivce byla však zcela druhořadá.

Disertační práce je rozčleněna na pět hlavních tematických celků. První z nich slouží jako obecný úvod do problematiky židovských dějin po roce 1945 a skládá se z dalších pěti dílčích částí. Cílem první z nich je nastínit debaty o poválečném

---

¹ Jedná se o převzatý název článku z Věstníku Židovské náboženské obce v Praze (dále jen Věstník ŽNOP), viz *Není přítel jako přítel*, in: Věstník ŽNOP, roč. 7, č. 3, 28. 10. 1945, s. 20.

uspořádání republiky a postavení menšin, které probíhaly mezi reprezentanty československého exilu v Londýně během války. Důraz kladu především na proměnu v přístupu k minoritám a reflexi problematiky židovských občanů a jejich poválečného postavení.

Druhá část se zaměřuje na základní problémy spojené s poválečnou obnovou židovských komunit, především pak na zastřešující organizaci Radu židovských náboženských obcí v zemích České a Moravskoslezské (dále jen Rada ŽNO). Předmětem zájmu jsou hlavní problémy, které museli její zástupci řešit ve snaze ulehčit a urychlit začlenění židovských přeživších do společnosti. Situaci Židů v Československu nelze sledovat izolovaně od postavení Židů v okolních státech. Z toho důvodu se další úsek zaměří na protižidovské násilí v poválečném Polsku a Maďarsku. Zmíněné státy jsem nevybrala náhodně, nýbrž pro svou geografickou polohu. Předposlední oddíl se věnuje hnutí Bricha a židovským uprchlíkům z okolních států, kteří proudili přes území Československa. První část disertační práce zakončuje náhled židovských pamětníků na návrat do republiky. Mimo jiné se zaměřuje na každodenní problémy související s jejich poválečnou adaptací.

Druhá kapitola cílí na problematiku „německých Židů“ v českých zemích, tedy Židů, již ve sčítání lidu v roce 1930 deklarovali německou národnost či jazyk. Jak již bylo uvedeno výše, jedním ze záměrů bylo nastínit oblast poválečného československého státního občanství, mechanismy a možnosti jeho zachování, znovuzískání či naopak odebrání. Prostor věnuji i otázce jazykové, která byla v Československu s touto tematikou úzce spjatá. Především v dobovém tisku se často vyskytovaly názory, které tvrdily, že získání státního občanství by měl být podmíněný znalostí českého nebo slovenského jazyka.

Daná kapitola se dále zaměřuje na nejasné právní postavení „německých Židů“ bezprostředně po osvobození, a hrozby zařazení těchto osob do nuceného transferu obyvatel. Sleduje i reakce čelných politiků, židovských reprezentantů a dobového tisku na situaci „německých Židů“. Text rovněž přináší pohled pamětníků na poválečné

období a reflektuje, jak oni sami prožívali dobu, kdy s nimi státní úředníci i řadoví občané automaticky zacházeli jako s Němci. Mimo jiné bude možné na základě rozboru přímých svědectví odpovědět na otázku, nakolik bylo v nové, národnostně a jazykově homogenní republice pro tyto osoby vůbec možné adaptovat se na nové podmínky a zda jim to bylo státem umožněno.

Třetí úsek předložené práce se věnuje další skupině židovských obyvatel, kteří se v poválečném Československu potýkali s obtížemi při začleňování do společnosti. Jednalo se o osoby, které v období první republiky deklarovaly židovskou národnost, což již v období třetí republiky oficiálně umožněné nebylo. Nové Československo mělo být národnostně homogenním státem, z toho důvodu byl na osoby židovské národnosti vyvíjený velký tlak. Jak dále demonstruji, ve veřejném prostoru zaznívaly stále silněji názory, že by se tito Židé měli plně asimilovat nebo se z republiky vystěhovat. Daná oblast úzce souvisela i s oficiálním postojem československých politiků ke vzniku židovského státu v Palestině. Stejně jako v předchozí kapitole kladu důraz na otázky spojené s pokusy osob židovské národnosti o získání státního občanství, jenž bylo elementární pro možnost stát se plnoprávným občanem a zásadně ovlivňovalo mnoho oblastí každodenního života. Jedním z cílů této kapitoly je rovněž přiblížit veřejnou diskuzi, jež probíhala mezi představiteli židovské komunity a politickými reprezentanty či zástupci některých ministerstev a úřadů. V neposlední řadě přibližuji také reakce zástupců zahraničních židovských organizací a tisku na vývoj postavení osob židovské národnosti v Československu. Pro dokreslení celkového kontextu poslouží několik výpovědí pamětníků a jejich vzpomínek na to, jak židovská národnost ovlivnila jejich poválečnou situaci.

Předposlední úsek ve svém pojetí úzce navazuje na předchozí dvě kapitoly. Zaměřuje se na hlavní problémy, jimž v období třetí republiky čelili židovští optanti z Podkarpatské Rusi, kteří se rozhodli usadit v Československu. Některým z nich hrozilo, že budou nuceně vráceni do svých původních domovů, což bylo zvláště zpočátku ovlivněné jejich nejasným právním postavením. Stěžejním bylo pro tyto

osoby získat opční osvědčení, které do velké míry rozhodovalo o jejich dalším osudu. Z toho důvodu se ve zmíněném oddíle zaměřuji na státní praxi vůči těmto osobám a aktivním snahám židovských představitelů docílit jejich setrvání v republice. Prostor je dále věnován i problematice přijetí židovských optantů většinovou společností. Jak je podrobněji nastíněno, nezdědka se setkávali s obviňováním z údajné nepřizpůsobivosti či nedostatečné znalosti českého či slovenského jazyka.

Pro celkové vyznění disertační práce jsem považovala za důležité poslední kapitoly zacílit na vývoj situace Židů na Slovensku. Nepovažuji za šťastné, že většina autorů zabývajících se poválečnými židovskými dějinami se zaměřuje výlučně na oblast českých zemí. Zároveň jsem si vědoma mnoha úskalí, které s sebou nese rozhodnutí začlenit do předložené práce i problematiku slovenských Židů. Jedním z nich je, že česká a slovenská židovská komunita byla značně odlišná, prošla i rozdílným historickým vývojem, nejen za druhé světové války. Zatímco v období první republiky patřili Židé v českých zemích k nejvíce sekularizovaným v Evropě, na Slovensku oproti tomu existovala značná podpora ortodoxního judaismu. Z toho důvodu chci zdůraznit, že si nekladu za cíl poskytnout úplný přehled. Dané téma by vystačilo na samostatnou práci, v našem případě má sloužit především k poskytnutí kontextu zkoumané problematiky židovských poválečných dějin. Židovské komunity v českých zemích neexistovaly izolovaně od okolního světa. Jak dále podrobně nastiňuji, čeští a slovenští reprezentanti židovských komunit spolu byli v častém kontaktu. Ve stěžejních otázkách se snažili postupovat koordinovaně a měli dobrý přehled o stěžejních záležitostech trápících sousední komunitu, přeci jen obě fungovaly v rámci jednoho státu. Text této kapitoly se zaměřuje na překážky, které ztěžovaly slovenským Židům poválečnou adaptaci. Důraz kladu především na tamější nárůst antisemitismu a protižidovských tendencí, které mnohdy vyústily v násilné útoky proti Židům či v pogromy. V této souvislosti jsou, byť v omezené míře, nastíněny protižidovské útoky na východním Slovensku v létě 1945, pogrom v Topoľčanech, nevyjasněné vraždy židovských občanů ve sninském okrese v prosinci 1945 či násilnosti vůči Židům, které se odehrály během

sjezdu partyzánů v Bratislavě v srpnu 1946. Stejně jako v předchozích oddílech je prostor věnovaný i židovským narátorům a jejich reflexi dobové problematiky.

Předložená disertační práce si neklade nárok na úplnost, jsem si vědoma řady dílčích témat, jež nebudou v textu podrobněji rozebrány. V této souvislosti chci zmínit hlavní tři oblasti. První z nich je problematika „maďarských Židů“. Osobně ji považuji za nesmírně zajímavou, nabízí se zde mimo jiné možná komparace s obtížemi „německých Židů“. Z důvodu jazykové bariéry jsem se však nemohla danému tématu věnovat. V rámci české odborné veřejnosti se stále jedná o neprobádané téma. Dále chci zdůraznit, že předložený text nemá v úmyslu analyzovat poválečné zapojení Židů do komunistického hnutí ani okolnosti, jak únorový převrat ovlivnil židovské obyvatelstvo Československa. Nepochybně se jedná o nosné téma, jež by vystačilo na samostatnou práci, nicméně pro mnou sledovanou oblast jej nepovažuji za zásadní. Posledním tématem jsou otázky spojené s restitucí židovského majetku, kterým se v práci věnuji pouze okrajově, především v souvislosti se situací slovenských Židů.²

Kromě tematického vymezení je třeba stručně nastínit několik základních pojmů, jež jsou pro práci stěžejní, případně se v předloženém textu opakovaně vyskytují:

Žid/žid – Autoři zabývající se dějinami Židů v českých zemích či v Československu se nevyhnou otázce, zda psát ve slově Žid malé či velké písmeno. Nejedná se však pouze o pravopisný problém, nýbrž o komplikovanou problematiku definování židovské identity. Ti, kteří píší slovo žid s malým písmenem, se kloní k variantě, že žid je osoba vyznávající židovské náboženství (judaismus). Pro jiné je Židem ten, kdo je příslušníkem židovského národa, bez ohledu na náboženskou konfesi, a proto volí variantu psaní termínu Žid s velkým počátečním písmenem. Domnívám se,

---

² Tématu restitucí židovského majetku a zákonu z května 1946 se dále věnuji v podkapitole 6. 5. Židé, restituce a sjezd partyzánů v Bratislavě, s. 204.; Více o restituci židovského majetku v českých zemích viz Eduard Kubů – Jan Kuklík ml., *Reluctant Restitution. The Restitution of Jewish Property in the Bohemian Lands after the Second World War*, in: Martin Dean – Constantin Goschler – Philipp Ther (eds.), *Robbery and Restitution. The Conflict over Jewish Property in Europe*. New York 2007.

že ani jedna z definic nezahrnuje úplný výčet tohoto pojmu. Při psaní disertační práce jsem však nucena si jednu z variant rovněž zvolit. Při citaci z dobových dokumentů zachovávám původní formu, v ostatních případech píše slovo Žid s velkým písmenem. Osobně se však přikláním k názoru Petra Broda či Michala Frankla, že složitá otázka identity českých či československých Židů se nedá zjednodušit pouze na příslušnost k židovskému náboženství či židovské národnosti a už vůbec ne ji zachytit psáním malého či velkého počátečního písmena.³

„čeští Židé“, „němečtí Židé“ – Neexistuje jednoznačná definice těchto pojmů. Někteří historici, například Kateřina Čapková, pro období první republiky striktně odlišují mezi tzv. Čechožidy a českými Židy. Do kategorie Čechožidů podle Čapkové spadají ti, kteří se angažovali v českožidovských organizacích či se vědomě snažili o integraci do české společnosti. Čeští Židé jsou pak všichni, kdo dávali přednost užívání českého jazyka a aktivně se nepodíleli na formování českožidovského hnutí. Nemuseli se hlásit výhradně k české národnosti, ale například k národnosti židovské.⁴

Pro období předválečného Československa se kloním k užívání tohoto výkladu, není však zcela možné jej aplikovat na období po druhé světové válce. Otázky národnosti a přístupu k menšinám se po roce 1945 značně změnily, jimi se podrobně zabývají následující kapitoly. Nelze určit jasnou hranici mezi tím, kdo byli „čeští“ a kdo „němečtí Židé“. Pro zjednodušení tedy pod pojmem „čeští Židé“ označuji všechny, kdo se hlásili k české národnosti či upřednostňovali český jazyk, ačkoli si uvědomují, že se nejedná o zcela přesnou definici. Pro ty, kteří se hlásili k německé národnosti či používali německý jazyk, používám označení „němečtí Židé“. K ostatním případům, u kterých z jakéhokoli důvodu nebude možné tuto definici použít, bude nutné přistupovat individuálně.

---

³ Více k debatě o definici pojmu žid/Žid viz Petr Brod, *Židé v poválečném Československu*, in: Václav Veber (ed.): *Židé v novodobých dějinách*. Praha 1997, s. 147–149; Michal Frankl, „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Praha 2007, s. 20–21.

⁴ Kateřina Čapková, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha 2005, s. 9.

antisemitismus – Jedná se o termín, ke kterému můžeme najít množství výkladů a definic. Většinou se však shodují pouze v základním konstatování, že jde o nepřátelství a nenávisť vůči Židům. Výklad a vnímání významu tohoto termínu je velmi subjektivní. Pro některé sem spadají výhradně fyzické projevy násilí vůči Židům, jiní do této kategorie zahrnují i verbální protižidovské projevy. Nekladu si za cíl nabídnout univerzální a závaznou definici tohoto pojmu. Domnívám se, že neexistuje přesná hranice mezi tím, co se již jako antisemitismus hodnotit dá a co ještě ne. Většina autorů však striktně rozlišuje mezi termíny antijudaismus (nenávisť vůči Židům založená na náboženské odlišnosti) a antisemitismus. Obecně je mezi historiky přijímáno, že zlom v používání těchto dvou pojmů nastal v roce 1879, kdy termín antisemitismus začal jako první systematicky používat německý radikální politik a novinář Wilhelm Marr. Tato doba se považuje za počátek rasově motivované nenávisti vůči Židům. Při výzkumu antisemitismu je důležité se zaměřit na studium výskytu klasických protižidovských předsudků a stereotypů (např. jejich údajné němčení, údajné charakterové vlastnosti – odpor k fyzické práci, lichvaření, hamižnost; či údajná odlišná židovská fyziognomie, atd.).⁵

1. 1. Prameny

Širším konceptuálním pozadím předloženého textu je obecně politika identit či identifikací, vytváření obrazů „nás“ a „těch druhých“. V tomto kontextu se tedy má práce zaměřuje na průběh a důsledky procesu připisování identit jednotlivým aktérům, ale v podstatě i dílčím kolektivům ze strany československého státu a jeho reprezentantů na různém stupni správních a administrativních hierarchií. Soustředila jsem se však na deskriptivně pojaté líčení založené především na archivním výzkumu.

---

⁵ Za stále inspirativní považuji například dílo Gordona W. Allporta, ve kterém se mimo jiné pokusil postihnout psychologické procesy vzniku a fungování předsudečného myšlení a jednání. Ačkoli mnoho z těchto poznatků je pro dnešního čtenáře již dávno známých, možná i neaktuálních, z mnohých Allportových analýz i postřehů můžeme aplikovat i na dnešní dobu, srov. Gordon W. Allport, *O povaze předsudků*. Praha 2004.

Mým záměrem proto nebylo zabývat se jednotlivými teoretickými koncepty identit, identifikací a loajalit. Mým úmyslem bylo s vědomím státního „zacházení s identitami“ vykreslit více i méně běžné situace a komplikace, v nichž se v poválečném Československu ocitaly zkoumané skupiny přeživších Židů. V rámci práce s prameny jsem se držela analýzy, tradiční historické metody postavené na rozsáhlé heuristice a kritice pramene. Při zpracování předloženého tématu představovaly nejobvyklejší typ pramene dokumenty úředního charakteru získané z českých, slovenských, izraelských a amerických archivů. Dosavadní výzkum jsem dále obohatila rozsáhlým využitím svědectví pamětníků. Jedním z velkých úskalí výzkumu moderních židovských dějin, nejen těch poválečných, je značná fragmentárnost a roztržitost archivních pramenů. Z toho důvodu je naprosto nezbytné kombinovat archiválie z rozličných archivů.

1. 1. 1. Archivní prameny

Z českých archivů byly stěžejní především materiály z Archivu bezpečnostních složek, Národního archivu v Praze, Archivu Židovského muzea v Praze, Archivu ministerstva zahraničních věcí či Archivu Kanceláře prezidenta republiky. V rámci Archivu bezpečnostních složek jsem čerpala z patnácti archivních fondů, ze kterých bych chtěla vyzdvihnout především dva z nich. Prvním je fond 425 – Židovské organizace, ve kterém jsou uloženy dokumenty a korespondence související s Arnoštem Frischerem, prvním poválečným předsedou Rady ŽNO.⁶ Jedná se mimo jiné o různé stížnosti zaslané na jednotlivá ministerstva, memoranda, komunikaci mezi reprezentanty českých, ale i zahraničních židovských komunit. Dalším je fond 304 – Různé bezpečnostní spisy po roce 1945, ve kterých se nacházejí například zprávy ministerstva vnitra a zástupců bezpečnostních složek týkající se židovských uprchlíků

---

⁶ Arnošt Frischer (1887–1954), podnikatel, stavební inženýr. Aktivní sionista, v letech 1935–1938 předseda Židovské strany. V roce 1939 vězněn gestapem, později se mu podařilo vycestovat do Palestiny. Roku 1941 se stal členem Státní rady v Londýně, angažoval se v židovských záležitostech. V letech 1945–1948 působil jako předseda Rady židovské náboženské obce. V roce 1948 emigroval, zemřel v roce 1954 v Londýně.

z Polska a jejich překračování československé hranice. Nalezneme zde také zprávy o aktivitách sionistů, hlášení zástupců Rady ŽNO, úřední oběžníky týkající se židovských osob či informace o protižidovských útocích.

Dále jsem čerpala z osmi archivních fondů uložených v Národním archivu v Praze, v nichž se nacházejí materiály mapující především vnitropolitické události, v menší míře i záležitosti zahraniční. Zmíním dva z nich. Prvním je Fond Ministerstva práce a sociální péče – repatriace, v němž je mimo jiné dochovaná i korespondence zástupců ministerstva s představiteli Rady ŽNO a Židovské náboženské obce v Praze. Druhým pak Fond Ministerstva zahraničních věcí – výstřižkový archiv II, v němž je k dispozici řada českých, ale i zahraničních článků věnujících se problematice poválečné adaptace židovských obyvatel.

Obohacující prameny pro předloženou práci pocházely rovněž z Archivu Kanceláře prezidenta republiky, Archivu ministerstva zahraničních věcí a Archivu Židovského muzea v Praze, v celkovém objemu se však jednalo o menší počet relevantních archiválií, nežli tomu bylo v případě předešlých dvou institucí. V Archivu Kanceláře prezidenta republiky se jednalo například o dopisy československých občanů, ve kterých vyjadřovali své názory související s návratem Židů do republiky a jejich situací. Dále je zde zachovaná korespondence reflektující problematiku situaci „německých Židů“ a jejich každodenní problémy. V neposlední řadě zde najdeme i dopisy mezi zástupci židovské komunity a prezidentem Benešem. Pro lepší pochopení přístupu československých politických reprezentantů k situaci na Blízkém východě a možnému vzniku židovského státu byly přínosné prameny z Archivu Ministerstva zahraničních věcí, jež úzce souvisely i s postavením osob židovské národnosti v Československu. V Archivu Židovského muzea v Praze se nachází několik fondů poválečných židovských náboženských obcí. Obvykle jsou v nich uloženy dokumenty úředního charakteru, setkáme se například s řadou poválečných oběžníků informující členy židovské komunity o správném postupu při vyřizování úředních žádostí či

vysvětlující různá nařízení či směrnice týkající se židovských obyvatel. V mnohých případech však jde o prameny, které jsou k nalezení i ve fondech jiných archivů.

Pro doplnění disertační práce jsem vycházela z fondů uložených v Archivu Národního muzea či Archivu Ústavu TGM. K dokreslení poválečné problematiky židovských obyvatel zvláště v pohraničních oblastech sloužily materiály z Archivu města Ústí nad Labem, Státního okresního archivu Děčín či Státního okresního archivu Teplice. Dané lokality byly vybrány z toho důvodu, že v nich byly po druhé světové válce obnovené židovské komunity.

Z dobových pramenů je třeba jmenovat Věstník ŽNOP, jež považuji za nesmírně cenný zdroj odhalující vnitřní život židovské komunity a jejích aktivit. Ze stránek tohoto dobového periodika se dozvídáme nepostradatelné informace doplňující celkový obraz života Židů v poválečném Československu. Zjišťujeme, jaké problémy byli z hlediska komunity stěžejní. Věstník ŽNOP vycházel pravidelně od září 1945, nejprve jako měsíčník, později čtrnáctideník. Jeho přispěvatelé se věnovali především postavení Židů po druhé světové válce v Československu, konkrétním vládním nařízením k problematice Židů, poválečné adaptaci židovských přeživších či protižidovským článkům, útokům a pogromům.

Jak již bylo uvedeno v úvodů této podkapitoly, kromě domácích zdrojů jsem částečně vycházela i z pramenů uložených v zahraničních archivech, konkrétně ve Spojených státech amerických, Izraeli a na Slovensku. V rámci Spojených států amerických šlo o archiválie z American Jewish Archives v Cincinnati.⁷ Stěžejní byla sbírka World Jewish Congress Records, 1918–1982, ve které se mimo jiné nachází důležitá interní korespondence členů Světového židovského kongresu, jež se věnuje rovněž i problematice židovských občanů Československa. V Izraeli jsem čerpala ze dvou sbírek Yad Vashem Archives v Jeruzalémě. Jednalo se o sbírku O.7 Czechoslovakia a O.59 Documentation and testimonies regarding the struggle of the

---

⁷ Tímto bych chtěla poděkovat Janu Láníčkovi za poskytnutí a zprostředkování těchto materiálů.

Jews of Czechoslovakia against the Nazis (Sbírka svědectví a dokumentů k účasti československých Židů ve válce proti nacistickému Německu), o které již byla řeč v části týkající se svědectví pamětníků. Pro kapitolu, v níž se zaměřuji na poválečnou situaci Židů na Slovensku, považuji za stěžejní především archiválie ze Slovenského národního archívu a Archívu Ústavu paměti národa v Bratislavě. V rámci Slovenského národního archívu jsem čerpala ze sedmi fondů, šest z nich obsahovalo různé archiválie související s pověřenectvem vnitra. Nezřídka se v nich objevovaly zprávy, které zachycují nárůst protižidovských nálad ve společnosti či hlášení mapující konkrétní útoky proti Židům. Pro doplnění zmíněné kapitoly jsem využila zdroje z Archívu Ústavu paměti národa, jednalo se především o hlášení příslušníků bezpečnostních složek týkající se protižidovských incidentů či reflektující protižidovské nálady ve společnosti.

1. 1. 2. Svědectví pamětníků

Jak jsem již zmínila, při zpracování předloženého tématu představovaly nejobvyklejší typ pramene dokumenty úředního charakteru získané z českých, slovenských, izraelských a amerických archivů. Tyto poznatky jsem doplnila o přímá svědectví pamětníků. Vzpomínky použité v disertační práci pocházely především ze tří hlavních zdrojů:

1) Sbírka rozhovorů s přeživšími šoa, která je uložena v Židovském muzeu v Praze. Původně se v této sbírce nacházely pouze rozhovory zachycující válečné osudy pamětníků. Před několika lety se však zaměstnanci Židovského muzea v Praze rozhodli začít nahrávat rozhovory s přeživšími, které by se týkaly výhradně jejich poválečného života. V těchto interview se pracuje se stálým a víceméně neměnným okruhem otázek. Tazatelé se narátorů ptají především na: a) jejich poválečné zkušenosti s protižidovskými předsudky či antisemitismem, b) co pro ně po prožitku šoa znamenalo židovství, c) (v případě emigrace) na motivaci odchodu z Československa,

d) zda cítili tlak okolí na to, aby se asimilovali a potlačili své židovství, e) do jaké míry hovořili v rodině, případně se svými dětmi, o šoa.

Ke studiu jsou ve většině případů poskytované pouze anonymizované přepisy rozhovorů. Badatel zná iniciály pamětníkova jména, datum narození a pohlaví.

2) Audiovizuálních svědectví přeživších USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, která jsou mimo jiné přístupná z Multimediálního centra Židovského muzea v Praze. Kromě samotných pamětníků jsou na kameru zaznamenané například i jejich osobní dokumenty či fotografie. Výhodou těchto záznamů je také to, že zachycují i neverbální projevy pamětníka, které mají cennou výpovědní hodnotu a mnohdy mohou pomoci k lepší interpretaci daného rozhovoru. Z přibližně dvaapadesáti tisíc narátorů, kteří se rozhodli interview poskytnout, uvedlo zhruba čtyři a půl tisíce jako svou rodnou zemi Československo.⁸ V případech, kdy cituje tento zdroj, uvádím iniciály pamětníkova jména.

3) Sběrka svědectví a dokumentů k účasti československých Židů ve válce proti nacistickému Německu uložená v Yad Vashem Archives v Jeruzalémě. Sběrka vznikla v sedmdesátých letech na popud Ericha Kulky.⁹ Obsahuje kolem sta rozhovorů s pamětníky, které nejsou badatelům k dispozici v původní audio verzi, nýbrž v přepsané podobě, jejíž součástí jsou i jména narátorů.

Využití vzpomínek a rozhovorů s přímými pamětníky historických událostí skýtá mnoho výhod i úskalí. Jedná se o nedocenitelný pramen především u témat, ke kterým neexistuje dostatečné množství jiných pramenů. V mém případě se jedná spíše o doplněk k ostatním zdrojům. Mnozí kritizují používání vzpomínek kvůli jejich údajné „neobjektivnosti“, na druhou stranu je třeba si uvědomit, že ani ostatní druhy pramenů (například úředního charakteru) nám nepředkládají výhradně „objektivní“ informace, a

---

⁸ Milan Hes, *Didaktické aspekty historické paměti holocaustu*, disertační práce, FF UK. Praha 2012, s. 143.

⁹ Erich Kulka, dř. Schön (1911–1995), spisovatel, novinář, historik. Během války byl vězněn v několika koncentračních táborech, od roku 1942 v Auschwitz-Birkenau. V roce 1964 svědčil v tzv. frankfurtském procesu. Napsal řadu publikací věnující se perzekuci Židů za války, dále také jejich zapojením do aktivní boje a působením v československých zahraničních jednotkách. V roce 1968 emigroval do Izraele.

proto i k nim je vždy třeba přistupovat kriticky a snažit se o jejich interpretaci. Při užití rozhovorů se pracuje se subjektivními vzpomínkami jedince, které jsou ovlivněné mnoha faktory. Je třeba brát v úvahu národnostní, jazykové či náboženské prostředí a sociální vrstvu, ze které daný narátor pochází. Pro interpretaci rozhovorů jsou samozřejmě důležité i konkrétní životní osudy pamětníka a z jaké perspektivy nám vypráví svůj příběh. U tematiky poválečných židovských dějin v Československu je proto podstatné si uvědomit, zda se například jedná o interview s někým, kdo: po válce emigroval a nebyl přímým účastníkem dění v Československu; přívrženci komunismu (ať už se jednalo o podporovatele či přímé aktéry); asimilanty (pro které židovství po válce nehrálo tak významnou roli nebo se ho snažili vědomě potlačit) a sionisty (kteří se po válce nejčastěji snažili vystěhovat do Palestiny/Izraele).

Pamětníci nesdělují pouze svoje osobní vzpomínky, ale kombinují je i s informacemi, které získali z dalších zdrojů (literatura, média, atd.).¹⁰ Je tak obtížné od sebe oddělit jejich přímé zkušenosti s všeobecně přijímaným obrazem popisované doby. Některé své tehdejší postoje a názory při výpovědích upravují (ať již vědomě či nevědomě), protože se často domnívají, že jejich stanoviska by nebyla pochopena či akceptována. Všechny tyto faktory úzce souvisejí i s pamětí daného narátora, která je ovlivněna například: časovým odstupem od zkoumané doby (vysoký věk pamětníků má za následek obtížnější evokaci určitých událostí), emocemi, selektivitou či reflexí prožitých událostí. Důležitou roli hraje i samotný tazatel. Způsob, jakým klade otázky a orientuje se v daném tématu, značnou měrou ovlivňuje, jakým směrem se daná zpověď bude ubírat. Všechny tyto aspekty představují složitý komplex otázek, které s sebou přináší práce s prameny, jako jsou rozhovory a vzpomínky. Alena Heitlingerová, která se zabývá poválečnými dějinami Židů, k tomu uvádí: „Pamatujeme si tedy (a zapomínáme) určité události jako jednotlivci i jako členové společenských skupin.

---

¹⁰ Jiří Šubrt, Jiří Vinopal a kol., *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Praha 2013, s. 164.

Naše vzpomínání (nebo jeho nedostatek) je také ovlivněno různými společensko-politickými kontexty, v nichž je nám dáno žít.“¹¹

V rámci disertační práce jsou výše uvedené aspekty dobře patrné právě při práci s přeživšími šoa či s jejich vzpomínkami. Mnozí odborníci zdůrazňují, že pamětníci, kteří byli často zvyklí vyprávět o svých zážitcích, již vlastně nepodávají autentický obraz toho, co prožili.^f Například Milan Hes zabývající se mimo jiné tematikou didaktických aspektů historické paměti holocaustu se domnívá, že: „V naprosté většině případů se však jedná o (Halbwachsem naznačený) proces, který je ve své podstatě jen přirozenou odpovědí na opakovaný akt vzpomínání, na vývoj společenské situace, která pamětníka obklopuje, atd.“¹² S tímto názorem se zcela ztotožňuji.

---

¹¹ Alena Heitlingerová, *Ve stínu holocaustu a komunismu*. Praha 2007, s. 16.

¹² M. Hes, *Didaktické aspekty*, s. 36.

1. 2. Literatura

V posledních letech značně vzrostl zájem odborné veřejnosti o poválečné dějiny Židů v Československu. V následující části stručně uvádím tituly, jež byly důležité pro zpracování předloženého tématu, vzhledem k omezenému prostoru se rozhodně nejedná o úplný výčet. Pro kapitoly věnující se oblasti českých zemí považuji za stěžejní především publikace od Kateřiny Čapkové a Jana Láníčka. U Čapkové jde především o příspěvky věnující se německojazyčným Židům a židovským optantům z Podkarpatské Rusi. Jako první uvedu studii z letošního roku *Between Expulsion and Rescue: The Transports for German-speaking Jews of Czechoslovakia in 1946*,¹³ v níž autorka odhaluje doposud neprobádané souvislosti týkající se vystěhování „německých Židů“ z Československa v rámci takzvaných UNRRA¹⁴ transportů. Dále jde o článek *Národně nespolehliví?!¹⁵* z roku 2015 který je zásadní především v tom, že se zaměřuje nejen na situaci „německých Židů“ v Československu, ale i v sousedním Polsku. Mapuje nejisté právní postavení zmíněných skupin obyvatel v obou zemích a nabízí tak zajímavou komparativní perspektivu, jež do té doby nebyla v českém prostředí reflektovaná. Dále bych uvedla příspěvek autorky z roku 2014 *Dilemmas on Minority Politics*,¹⁶ ve kterém mimo jiné poskytuje cenné poznatky týkající se problematiky židovských optantů z Podkarpatské Rusi. Věnuje se i aspektům jejich každodenního života a analyzuje proces začleňování optantů do většinové společnosti. Zajímavým doplňkem tohoto tématu je rovněž popularizační článek Čapkové zaměřující se na poválečnou obnovu židovských

---

¹³ Kateřina Čapková, *Between Expulsion and Rescue: The Transport for German-speaking Jews of Czechoslovakia in 1946*, in: *Holocaust and Genocide Studies* 32, č. 1, 2018.

¹⁴ United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu). Mezinárodní organizace založená v roce 1943. Zaměřovala se na pomoc osobám postiženým druhou světovou válkou. Pro Československo měla zásadní význam v bezprostředně poválečných dodávkách šatstva a potravin. UNRRA fungovala do roku 1947.

¹⁵ Kateřina Čapková, *Národně nespolehliví?! Německy hovořící Židé v Polsku a v Československu bezprostředně po druhé světové válce*, in: *Soudobé dějiny XXII*, č. 1–2, 2015.

¹⁶ Kateřina Čapková, *Dilemmas on Minority Politics: Jewish Migrants in Postwar Czechoslovakia and Poland*, in: Françoise S. Ouzan – Manfred Gerstenfeld (eds.), *Postwar Jewish Displacement and Rebirth 1945–1967*. Leiden; Boston 2014.

obcí v českém pohraničí, o niž se významnou měrou zasloužili právě i nově příchozí Židé z oblasti bývalé Podkarpatské Rusi.¹⁷

Dalším důležitým zdrojem byly publikace Jana Láníčka. V knize z roku 2013 *Czechs, Slovaks and the Jews*¹⁸ nabízí průřezový pohled na dějiny Židů v českých zemích v letech 1938–1948. U dané knihy bych chtěla vyzdvihnout především to, že začleňuje židovskou problematiku do mezinárodního dobového kontextu. V rámci válečné doby tak mimo jiné důkladně analyzuje diskuze předních exilových politiků a proměny pohledu na otázku menšiny a ochrany jejich práv. Pro poválečné období se autor podrobně zabývá i reakcemi zahraničního tisku a představitelů zahraničních židovských organizací na právní postavení Židů v Československu. Ve studii z roku 2014 autor nastiňuje problematiku poválečné obnovy židovských komunit, obzvláště zastřešující organizace Rady ŽNO a tematiku židovské emigrace z Československa.¹⁹ Předložená práce reflektuje i poslední knihu autora, jenž se zaměřuje na život a dílo významného představitele židovské komunity a poválečného předsedu Rady ŽNO Arnošta Frischera.²⁰

V rámci kapitoly věnující se problematice „německých Židů“ jsem kromě již zmíněných autorů čerpala i z prací Tomáše Staňka a Adriana von Arburga, jejichž odborné texty zásadním způsobem mapují poválečné osudy německých obyvatel Československa a nucené vysídlení. Pro potřeby dané práce je třeba jmenovat především dílo *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*,²¹ v němž je

---

¹⁷ Kateřina Čapková, *Poválečné židovské obce v českém pohraničí*, in: *Dějiny a současnost*, roč. 36, č. 3, 2014.

¹⁸ Jan Láníček, *Czechs, Slovaks and the Jews, 1938–1948. Beyond Idealisation and Condemnation*. New York 2013. Zmíněná kniha vyšla krátce před odevzdáním disertační práce rovněž v českém překladu, srov. Jan Láníček, *Ve stínu šoa. Československá exilová vláda a Židé během druhé světové války*. Praha 2018.

¹⁹ Jan Láníček, *The Postwar Czech-Jewish Leadership and the Issue of Jewish Emigration from Czechoslovakia (1945–1950)*, in: Françoise S. Ouzan – Manfred Gerstenfeld (eds.), *Postwar Jewish Displacement and Rebirth 1945–1967*. Leiden; Boston 2014.

²⁰ Jan Láníček, *Arnošt Frischer and the Jewish Politics of Early 20th-Century Europe*. Londýn 2017.

²¹ Adrian von Arburg – Tomáš Staněk (eds.), *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty z českých archivů, duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a proměny a počátky osídlování*, sv. II/1. Středokluky 2011.

jedna z dílčích podkapitol věnována i německy hovořícím osobám židovského vyznání, ke kterým se váže i řada dokumentů. Pro lepší uchopení problematiky německého obyvatelstva v období třetí republiky byl rovněž důležitý sborník *Německy mluvící obyvatelstvo po roce 1945*,²² jehož hlavními editory byli, vedle již zmíněného von Arburga i Tomáš Dvořák a David Kovařík. Uvedená publikace mimo jiné v několika příspěvcích zdařile zachytila poválečnou proměnu přístupu státu k menšinám a tlak na jasnou kategorizaci obyvatel na Čechy, Slováky a „ostatní“, jež byla zcela černobílá a nefunkční.

Poznatky z některých dalších titulů jsem využila především pro doplnění celkového kontextu dané kapitoly. Za všechny chci uvést dva z nich. Prvním byla kniha Matěje Spurného *Nejsou jako my*²³, kterou považuji za nesmírně zdařilou a inspirativní. Autor v ní mimo jiné podrobně analyzuje proměnu přístupu společnosti a státu k menšinám v poválečném Československu, což je sledováno v oblasti pohraničí, na příkladu zvolených minorit a jejich členů. Domnívám se, že zmíněné dílo je zcela stěžejní pro každého zájemce o studium menšinové problematiky v Československu po roce 1945. Druhým titulem je známá monografie Christiane Brenner *Mezi Východem a Západem*,²⁴ v níž se autorka zaměřuje na analýzu utváření politických diskurzů v období třetí republiky a mezi jiným poukazuje na to, že dva dominující politické modely, zjednodušeně řečeno, demokratický a totalitární, nebyly diametrálně odlišné, ale v mnohém se zakládaly na podobných konceptech, jež tehdy sdílela většina obyvatel. Brenner v jedné z dílčích podkapitol nastiňuje i některé aspekty dobového přístupu k „německým Židům“.

Další stěžejní kapitola disertace se věnuje poválečným problémům osob deklarujících v období první republiky židovskou národnost, u níž jsem byla do značné míry odkázaná na archivní prameny. V současné době neexistuje publikace, která by se

---

²² Adrian von Arburg – Tomáš Dvořák – David Kovařík (eds.), *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Brno 2010.

²³ Matěj Spurný, *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha 2011.

²⁴ Christiane Brenner, *Mezi Východem a Západem. České politické diskurzy 1945–1948*. Praha 2015.

zaměřovala explicitně na tuto oblast. Jedná se pouze o případy, kdy autoři problematiku okrajově zmiňují. V této souvislosti bych kromě již uvedených titulů zmínila knihu Michaely Peroutkové²⁵ věnující se transformaci židovské identity před a po druhé světové válce. Dále kolektivní práci *Návraty*,²⁶ která vznikla pod vedením Kateřiny Králové a Hany Kubátové a primárně se zaměřila na zachycení poválečné reality na základě svědectví pamětníků. Ze starších počinů pak například knihu *Československo, sionismus, Izrael*²⁷ Moshe Yegara, který v devadesátých letech působil v Praze na postu izraelského velvyslance či článek publicisty Petra Broda zabývající se poválečnými dějinami Židů v Československu.²⁸ V neposlední řadě téma okrajově zmiňovala Monika Hanková ve své nepublikované diplomové práci věnované poválečné židovské komunitě²⁹ či Petr Sedlák ve své disertaci zaměřené na přístup k Židům po skončení druhé světové války.³⁰

Jak již bylo řečeno, problematice židovských optantů z Podkarpatské Rusi, kteří se rozhodli po roce 1945 usadit v Československu, se v současné době věnuje především Kateřina Čapková. Blanka Soukupová se dotýká tématu ve své knize z roku 2016 *Židé v českých zemích po šoa*.³¹ Ze zahraniční produkce bych zmínila disertační práci Anyi Quilitzsch zaměřující se na poválečnou identitu Židů z Podkarpatské Rusi, kterou obhájila v roce 2016 na Indiana University.³² Celkový kontext problematiky přibližuje publikace Yeshayahu A. Jelinka z roku 2007, jež se věnuje dějinám židovských obyvatel Podkarpatské Rusi v letech 1848–1948.³³ Ze starších děl bych

---

²⁵ Michaela Peroutková, *Židovské identity v Československu před 2. světovou válkou a po ní*. Praha 2016.

²⁶ Kateřina Králová – Hana Kubátová (eds.), *Návraty. Poválečná rekonstrukce židovských komunit v zemích středovýchodní, jihovýchodní a východní Evropy*. Praha 2016.

²⁷ Moshe Yegar, *Československo, sionismus, Izrael*. Praha 1997.

²⁸ P. Brod, *Židé v poválečném Československu*, s. 147–162.

²⁹ Monika Hanková, *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945–1956)*, diplomová práce, FF UK. Praha 2006.

³⁰ Petr Sedlák, *Poté. Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce*, disertační práce, FF MU. Brno 2008.

³¹ Blanka Soukupová, *Židé v českých zemích po šoa. Identita poraněné paměti*. Bratislava 2016.

³² Anya Quilitzsch, *Everyday Judaism on the Soviet Periphery: Life and Identity of Transcarpathian Jewry after World War II*, disertační práce, Indiana University. Bloomington 2016.

³³ Yeshayahu A. Jelinek, *The Carpathian Diaspora. The Jews of Subcarpathian Rus' and Mukachevo*. New York 2007.

chtěla vyzdvihnout dva příspěvky Jaroslava Vaculíka. Prvním z nich je odborný článek z roku 1995, ve kterém poskytl stručné nastínění situace židovských optantů.³⁴ Druhým je pak kniha z roku 2002 o poválečné reemigraci, v jejíž jedné části se zaměřil na usídlování osob z Podkarpatské Rusi v Československu. Vaculík v ní mimo jiné podrobně rozebral smlouvy mezi Sovětským svazem a Československem, dále se věnoval i praxi související s opčními žádostmi.³⁵ Ze starší odborné literatury, která téma okrajově zmiňuje, uvedu Helenu Krejčovou³⁶ a Kurta Wehleho, který v roce 1984 uveřejnil vůbec první studii o Židech v českých zemích v období třetí republiky.³⁷

Pro kapitolu o situaci slovenských Židů považuji za nejdůležitější knihu Anny Cichopek-Gajraj z roku 2014, jež podrobně analyzuje tematiku židovských přeživších na Slovensku a v Polsku.³⁸ Mimo jiné se věnuje otázkám návratu, poválečné adaptace, protižidovských násilností či občanství. Z nedávných publikací pak jde především o článek Hany Kubátové zaměřující se na obraz Židů v poválečném Slovensku v souvislosti s pogromem v Topolčanech.³⁹ Dále zmíním sborník, jehož editorkou je kromě Kubátové i Monika Vrzgulová. Obsahově se věnuje antisemitismu v období 19. a 20. století, několik příspěvků se zaměřuje i na diskriminaci Židů na Slovensku.⁴⁰ Pominout nelze ani odborné články Ivici Bumové, které kladou mimo jiné důraz na poválečný antisemitismus, protižidovské výtržnosti a problémy spojené s pokusy o poválečnou integraci slovenských Židů.⁴¹ Ze starších publikací je třeba uvést článek

---

³⁴ Jaroslav Vaculík, *Židé z Podkarpatské Rusi jako optanti pro československé státní občanství v letech 1945–1947*, in: Marie Nesládková (ed.), *Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*. Ostrava 1995.

³⁵ Jaroslav Vaculík, *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno 2002.

³⁶ Helena Krejčová, *K některým problémům židovské menšiny a českého antisemitismu po roce 1945*, in: Jerzy Tomaszewski (eds.), *Židé v české a polské občanské společnosti*. Praha 1999.

³⁷ Kurt Wehle, *The Jews of Bohemia and Moravia: 1945–1948*, in: Avigdor Dagan (ed.), *The Jews of Czechoslovakia: Historical Studies and Surveys*, svazek III, Philadelphia. New York 1984.

³⁸ Anna Cichopek-Gajraj, *Beyond Violence. Jewish Survivors in Poland and Slovakia, 1944–1948*. Cambridge 2014.

³⁹ Hana Kubátová, *On the Image of the Jews in Postwar Slovakia*, in: *The Annual of Language & Politics and Politics of Identity* 9, 2015.

⁴⁰ Monika Vrzgulová – H. Kubátová a kol., *Podoby antisemitismu v Čechách a na Slovensku ve 20. a 21. století*. Praha 2016.

⁴¹ Ivica Bumová, *Židia na Slovensku po druhej svetovej vojne*, in: Monika Vrzgulová a kol., *Vybrané aspekty a metódy vzdelávania o holokauste na Slovensku*. Bratislava 2013; Ivica Bumová, *Official anti-Semitism in Slovakia after the Second World War (1945–1951)*, in: Věra Tydlitátová– Alena Hanzová

Yehoshua R. Büchlera⁴² o problematické situaci slovenských Židů po roce 1945 či studii Ivana Kamence, ve které detailně analyzuje topolčanský pogrom.⁴³

(eds.), *Anatomy of Hatred: Essays on Anti-Semitism*. Plzeň 2009; Ivica Bumová, *Protizidovské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte (august 1946)*, in: *Pamäť národa* 3, 2007.

⁴² Yehoshua R. Büchler, *Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings – Slovaks and Jews after World War II*, in: David Bankier (ed.), *The Jews Are Coming Back. The return of the Jews to their Countries of Origin after WWII*. Jeruzalém 2005.

⁴³ Ivan Kamenec, *Protizidovský pogrom v Topolčanoch v septembri 1945*, in: *Studia Historica Nitrensia* VIII, 2000.

2. Nové začátky? Poválečná židovská komunita – očekávání versus realita

2. 1. Československý exil a židovská menšina

Poválečné uspořádání Československa a postavení menšin patřily k diskutovaným tématům československého exilu v Londýně.⁴⁴ V rámci tamějších debat stále častěji zazníval kritický postoj k předválečnému systému ochrany minorit. Čelní političtí představitelé opakovaně vyjadřovali zklamání nad tímto konceptem, byl označen za nefunkční. Návrat k dřívější menšinové politice pak za nebezpečný a postupem času za zcela nemožný.⁴⁵ U československých politiků se do velké míry jednalo o reakci na mnichovskou dohodu, kdy hájení menšinových práv československých Němců vedlo k postoupení pohraničních oblastí a rozbití republiky.⁴⁶

Zvláště zpočátku se značně lišily představy jednotlivých politiků na řešení dané problematiky a opakovaně se rozebíraly důvody předchozího selhání. V jednom z interních záznamů exilového ministerstva zahraniční z roku 1942, který se týkal debaty o menšinových právech, mimo jiné zazněl názor, jež byl charakteristický pro přístup k uvedenému tématu: „(...) Státy musí být chráněny proti zneužívání menšinových práv menšinami samými. (...)“⁴⁷ Citace výstižně zachycuje myšlenkový posun v přístupu k menšinám, od jejich dřívější ochrany, k postupnému přesunu na opačný pól, tedy chránění republiky před menšinami samotnými. Předchozí postoj Československa a jeho reprezentantů k minoritám byl vnímaný jako slabost. Za hlavní viníky byli označeni Němci a postupem času vykrystalizovalo striktně autoritativní

---

⁴⁴ Více k diskuzím exilových vlád o situaci Židů viz Jan Láníček – James Jordan (eds.), *Governments-in-Exile and the Jews during the Second World War*. Londýn 2013.

⁴⁵ René Petráš, *Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*. Praha 2012, s. 103.

⁴⁶ Carole Fink, *Defending the Rights of Others. The Great Powers, the Jews, and International Minority Protection, 1878–1938*. Cambridge; New York 2004, s. 357–358.

⁴⁷ Archiv Ústavu T. G. Masaryka (dále jen AÚTGM), fond Edvard Beneš II (dále jen EB II), k. 420, inv. č. 3175. Ministerstvo zahraničí – záznam o debatě o menšinové otázce ze dne 20. února 1942, Londýn.

řešení problému – transfer německé menšiny z Československa.⁴⁸ Je třeba zdůraznit, že napříč politickým spektrem panovala shoda v tom, že liberální menšinová politika první republiky selhala. Aby se v budoucnosti tato chyba neopakovala, političtí reprezentanti rovněž prosazovali proměnu Československa z dřívějšího národnostního státu do podoby národního státu Čechů a Slováků.⁴⁹

Prezident Beneš i další exiloví politici se opakovaně nechali slyšet, že problém minorit by se měl po válce vyřešit radikálně a s definitivní platností.⁵⁰ V souvislosti s poválečným postavením menšin se vzhledem k dřívějším událostem a početnosti těchto skupin nejčastěji hovořilo o Němcích, případně o Maďarech. Z vývoje situace však bylo zřetelně patrné, že změna zasáhne všechny menšiny žijící v Československu. Cíl by jasný, vytvořit novou republiku bez národnostních menšin.⁵¹

Postupná proměna přístupu československých exilových špiček k minoritám a jejich právům v budoucí republice značně znepokojovala československé i zahraniční zástupce židovských organizací, což jasně vyplývá z korespondence představitelů Světového židovského kongresu⁵² a Arnošta Frischera, který se v rámci Státní rady v Londýně věnoval agendě židovských záležitostí. Postoj Světového židovského kongresu zazněl v jednom z dopisů z července 1943, ve kterém jeho reprezentanti Frischera informují, že i přes nepříznivý vývoj situace je stěžejní nadále se zasazovat o zachování menšinových práv Židů v Československu, trpělivě vysvětlovat, že otázka

---

⁴⁸ Helena Nosková, *Migrace, národní stát a národnostní menšiny v poválečném Československu*, in: Zdeňka Kokošková – Jiří Kocian, Stanislav Kokoška (eds.), *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha 2005, s. 227.

⁴⁹ Benjamin Frommer, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha 2010, s. 57.

⁵⁰ Detlef Brandes, *Exil v Londýně 1939–1943. Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*. Praha 2003, s. 300.

⁵¹ Michal Pehr, *Zápas o nové Československo 1939–1946. Válečné představy a poválečná realita*. Praha 2011, s. 88.

⁵² World Jewish Congress (Světový židovský kongres) byl založen v roce 1936 v Ženevě. Cílem bylo sjednotit židovské komunity a vytvořit organizaci zajišťující jejich mezinárodní zastoupení. Po druhé světové válce se pozornost zaměřila především na pomoc přeživším a obnovu židovských komunit.

židovské a německé menšiny se v mnoha oblastech liší, a podle toho by se k těmto menšinám mělo i přistupovat.⁵³

Pro československé politické představitele, v čele s prezidentem Edvardem Benešem, bylo zcela zásadní posilovat pozitivní mezinárodní obraz československého exilu, s čímž úzce souvisela i takzvaná židovská otázka. V rámci tohoto úsilí čelní reprezentanti opakovaně poukazovali na demokratické hodnoty první republiky a na její kladný přístup k židovské menšině. Beneš neustále ve svých projevech veřejnost ujišťoval, že v poválečné republice nebude místo pro zvrácené rasové teorie a antisemitismus. Židé budou postaveni na roveň ostatním občanům a Československo bude i nadále sloužit jako vzorová demokratické země.⁵⁴ V tomto duchu se opakovaně vyjádřil i ministr zahraničí Jan Masaryk, který se neúnavně zasazoval o práva židovských občanů a stal se důležitou spojnicí při vyjednáváních mezi zástupci židovských organizací a československými politiky.⁵⁵ Masaryk dále znovu a znovu ubezpečoval zástupce Světového židovského kongresu, že v osvobozené republice budou mít všichni slušní občané, včetně Židů, zaručena stejná práva. Zrovnoprávnění Židů pak označil za záležitost své osobní cti.⁵⁶

Na jednu stranu tedy představitelé politické elity ujišťovali, že Židé budou mít v poválečné společnosti stejná práva jako ostatní občané, na druhou stranu bylo stále patrnější, že to s sebou přinese i nevíтанé změny, například pro osoby hlásící se k židovské národnosti. Beneš ve svých prohlášeních vyjádřil podporu sionistům a jejich snahám o vybudování židovského státu v Palestině, ve kterém viděl řešení pro osoby, které se považovaly za Židy z národnostního hlediska. Dále naznačoval, že tím se

---

⁵³ American Jewish Archives, Cincinnati (dále jen AJA), fond World Jewish Congress Records, 1918–1982 (dále jen WJC), Czechoslovakia, k. H 101, inv. č. 6, Relief and Rescue, Frischer Ernst 1940–1945. Dopis adresovaný Arnoštu Frischerovi ze dne 15 července 1943.

⁵⁴ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 98, inv. č. 7, Jewish Representative Committee Bulletin, 1942–1943. Bulletin č. 6. Zpráva o návštěvě prezidenta Beneše v USA, červen 1943.

⁵⁵ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 98, inv. č. 7, Jewish Representative Committee Bulletin, 1942–1943. Minister Jan Masaryk on the Jewish Problem.

⁵⁶ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 100, inv. č. 17, Political Department, 1944–1947. Zpráva Jana Masaryka pro Světový židovský kongres a tiskové prohlášení ze dne 17. 5. 1944.

zároveň vyřeší otázka Židů v Československu jakožto národnostní menšiny. Zájemci o život v Palestině vycestují a ostatní Židé se plně asimilují.⁵⁷ Právě úplnou asimilaci označili představitelé Světového židovského kongresu za největší hrozbu poválečného židovstva.⁵⁸ Z interní korespondence vyplývá, že postupem času si začali uvědomovat nereálnost toho, aby Židé měli v poválečné republice stejná menšinová práva jako v období první republiky.⁵⁹

Problematika uznání Židů jako národnostní menšiny nebyla jedinou oblastí, která znepokojovala hlavní židovské představitele v souvislosti s budoucím uspořádáním Československa. S pokračující válkou a nacistickou okupací sílily protiněmecké tendence. Z domácích zpráv odbojového hnutí a výroků exilových představitelů bylo patrné, že pro Němce, kteří se provinili proti republice, v novém Československu nebude místo. Zprávy z protektorátu často neobsahovaly pouze nenávislné projevy vůči Němcům, ale i výroky zpochybňující židovskou loajalitu vůči Československu a jejich schopnost integrovat se do nové republiky. Názory některých zástupců domácího odboje zněly jasně: „Nestrpíme návrat Němců, včetně Židů.“⁶⁰

Židovské organizace a židovští představitelé v exilu se cítili ohroženi konceptem nuceného vysídlení německého obyvatelstva z Československa prezentovaného prezidentem Benešem. Obávali se, že postihne i Židy, kteří při sčítání lidu v roce 1930 deklarovali německou národnost či řeč.⁶¹ Někteří vyjadřovali v dopisech zděšení z návrhů politiků, podle nichž by se v otázce vysídlení německého

---

⁵⁷ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 99, inv. č. 16, Jewish Representative Committee, 1942–1943. Dopis od zástupců Světového židovského kongresu adresovaný Arnoštu Frischerovi do Londýna ze dne 24. 5. 1943; Více o problematice židovské národnosti v poválečném Československu viz kapitola 4. Nejasná budoucnost. Židovská národnost v období třetí republiky, s. 115.

⁵⁸ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 98, inv. č. 7, Jewish Representative Committee Bulletin, 1942–1943. Zpráva ze dne 14. 7. 1942.

⁵⁹ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 100, inv. č. 7, Legal status, 1945–1946. Světový židovský kongres, memorandum 1945.

⁶⁰ Chad Bryant, *Praha v černém. Nacistická vláda a český nacionalismus*. Praha 2012, s. 206; David Bankier, *The Jews are Coming Back. The Return of the Jews to their Countries of Origin after WWII*. Jeruzalém 2005, s. viii.

⁶¹ Více o problematice „německých Židů“ v poválečném Československu viz kapitola 3. Rovnoprávní občané? „Němečtí Židé“ a snahy o integraci do poválečné společnosti, s. 72.

obyvatelstva nemělo dělat rozdílu mezi nacisty a „německými Židy“.⁶² Arnošt Frischer hájil stanovisko, že „němečtí Židé“ nemají být v budoucnu automaticky trestáni za svou mateřskou řeč či národnost.⁶³ Přes veškeré snahy nebyly této skupině obyvatel uděleny žádné výjimky.

Již 5. dubna 1945 se československá vláda vyjádřila v rámci Košického vládního programu k právnímu postavení Němců a Maďarů v nové republice. Oficiálně se stanovilo, že českoslovenští občané německé a maďarské národnosti budou zbaveni svého občanství. Potvrzeno mělo být pouze antifašistům a těm, kteří byli „za věrnost Československé republice pronásledováni a uvrženi do žalářů a koncentračních táborů, anebo kteří museli před německým a maďarským terorem uprchnout za hranice, a tam se účastnili aktivního boje za obnovení Československa.“⁶⁴ Názory většiny společnosti na nucené vysídlení Němců a Maďarů se odrážely i v dobovém tisku: „Náš nový stát bude státem národním. Po odsunu Němců a Maďarů nebude mít již menšin ve starém předválečném smyslu. Přesto u nás nebudou žít jen Češi a Slováci. Zůstanou i někteří Němci a Maďaři, o nichž bude zjištěno, že se neprovinili proti republice a že se činně zúčastnili boje proti hitlerismu a fašismu. Ještě nevíme, kolik jich bude, ale ať je jejich počet jakýkoliv, i pro ně bude platit, že budou musit uspořádat svůj život jinak, než jak žili v první republice (...).“⁶⁵ V podobném duchu se nesla i celá řada projevů čelných československých politiků. Josef David, pozdější náměstek předsedy vlády, například uvedl: „Zbaviti se Němců – je naše největší a nejsvatější povinnost. (...) Kdybychom to neprovedli, dopustili bychom se chyby a příští generace by nás za tuto chybu musely proklínat. V naší zemi není místa pro nikoho jiného, pro žádného cizozemce, kolonistu a přivandrovalce. Odčiníme tak chybu Přemyslovců (...).“⁶⁶ Ve společnosti se šířilo všeobecné přesvědčení, že zbavení se menšin je jedinou cestou, jak do budoucna

---

⁶² J. Láníček, *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 120–121.

⁶³ J. Láníček, *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 117.

⁶⁴ *Program vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. Hradec Králové 1945, s. 11–12.

⁶⁵ Národní archiv v Praze (dále jen NA), fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv II (dále jen MZV-VA II), k. 263, sign. n 4. Co říká Amerika menšinám, in: *Svobodné slovo*, 17. 11. 1945.

⁶⁶ Archiv Národního muzea, fond Josef David, k. 2, inv. č. 181. Projev Josefa Davida, 1945.

zabránit podobným událostem, jako byly mnichovský diktát či rozpoutání světového ozbrojeného konfliktu.

Období po skončení druhé světové války představovalo pro československé Židy vracející se převážně z koncentračních táborů, zahraniční armády či emigrace dobou plnou nejistot a změn. Hlavní političtí reprezentanti, v čele s Edvardem Benešem, se stali tvrdými zastánci národnostní homogenizace nové republiky. Jakákoli snaha Židů o uznání menšinových práv byla z jejich strany chápána jako nebezpečný precedens pro novou republiku.⁶⁷ Philipp Ther v souvislosti s bezprostředně poválečným obdobím hovoří o utopii národní homogenity, která se vyznačovala tím, že se zpravidla zaměřila na všechny menšiny v daném státě a rozhodnutí zbavit se minorit schvalovala většina obyvatel.⁶⁸ Je stěžejní zdůraznit skutečnost, že poválečná společnost se negativně vymezovala proti všem menšinám, nejen proti Němcům. Matěj Spurný k dané problematice uvedl, že v tomto období byl zcela dominantní diskurs všeobecné nespolehlivosti menšin, z něhož vycházela další politická i sociální praxe.⁶⁹

Při snaze Židů, ale i příslušníků dalších menšin o začlenění do společnosti, hrálo zásadní roli získání československého státního občanství. Jak bude podrobněji ukázáno v dalších kapitolách, pouze občanství přinášelo možnost stát se plnohodnotným občanem poválečného Československa. V podstatě se jednalo o základní nástroj státu, jehož prostřednictvím se rozhodovalo o tom, zda se daný jednotlivec mohl zapojit jako rovnocenný člen do budování nové republiky. O budoucnosti rozhodoval stát, respektive jeho úředníci, kteří dle rádooby objektivních kritérií (mateřská řeč, školy, členství ve spolcích, a podobně) rozhodli, zda bude určitá osoba zařazena do kategorie „Čech“, „Slovák“ či například „Němec“ nebo „Maďar“. Subjektivní přihlášení se k českému či slovenskému národu ztrácelo na důležitosti. Zvláště u židovských

---

⁶⁷ Jan Láníček, *Československý exil a holocaust: Arnošt Frischer, člen československé Státní rady v Londýně a jeho činnost na pomoc Židům v okupované Evropě*, rigorózní práce, FF UK. Praha 2008, s. 27.

⁶⁸ Philipp Ther, *Temná strana národních států. Etnické čistky v moderní Evropě*. Praha 2017, s. 158; 198.

⁶⁹ M. Spurný, *Nejsou jako my*, s. 130.

obyvatel německé či židovské národnosti se toto direktivní černobílé rozlišování v praxi ukázalo jako velmi problematické.

2. 2. Problémy spojené s poválečnou obnovou židovské komunity

Židovští pamětníci často vzpomínají na to, jak se po dobu války s nadějí upínali k návratu do Československa. Doufali ve shledání se svou rodinou a blízkými, věřili v navázání na svůj předválečný život. Sny ale brzy vystřídala realita. Skončení války neznamenal pro československé Židy konec jejich útrap, mnozí museli znovu bojovat o svá základní práva, o získání občanství, o navrácení bytu. Vše ve stínu čekání na jakékoli zprávy o svých blízkých a v naději, že alespoň někdo z nich přežil. Fyzicky a psychicky podlomeni.

Přeživší se nevraceli do národnostně tolerantní republiky, kterou si pamatovali. Čelní političtí představitelé sice lpěli na zdůrazňování státoprávní, i morální, kontinuity s první republikou, zároveň se však distancovali od některých jejích principů, jež byly právě pro židovské občany zcela zásadní. Druhá světová válka zanechala hluboké stopy ve společnosti, poválečná atmosféra se vyznačovala silným nacionalismem, rostla touha po odplatě, po potrestání viníků, kulminovala nesnášenlivost vůči všemu německému a používání němčiny na veřejnosti bylo mnohdy považováno za provokaci. Intenzita této atmosféry byla viditelná nejen českým, ale i cizím pozorovatelům, což dokládají například interní zprávy některých zahraničních diplomatů.⁷⁰ Všem těmto proměnám museli Židé čelit po svém návratu do vlasti.

Arnošt Frischer patřil mezi ty, kteří si již během války realisticky uvědomovali, že osvobození republiky nebude pro židovské občany znamenat konec útrap, ale začátek obtížné cesty, na jejímž konci se snad většině z nich podaří adaptovat a plně se začlenit do společnosti. V jednom ze svých exilových projevů z roku 1943 nastínil svou představu návratu: „(...) Představuji si, jak to bude, až válka skončí. Jak to bude krásné, až ti, kteří ji přežijí (...), se již nebudou muset báti, že je někdo deportuje. Jak to bude krásné, až ty naše bledé, vyzáblé dětičky půjdou si zase hrát do parku a ti naši muži

---

⁷⁰ Jak Kuklík – Jan Němeček, *Osvobozené Československo očima britské diplomacie (Zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945)*. Praha 2010, s. 143.

půjdou... Nuže, kam půjdou? Půjdou do práce? Už se ty obrazy ve mně jaksi kalí. Uvědomuji si, jak to bude hrozně těžké, skoro žádný z našich nebude mít byt. Ti, kteří se vrátí, nebudou mít ani kus nábytku. Ti, kteří přijdou z koncentračních táborů, budou v hadrech a představte si, ani jeden z nich nebude mít povolání.“⁷¹ Frischer předpověděl některé překážky, jimž po osvobození Židé čelili nejen u nás, ale i v celé Evropě. Dále poukazoval, že je nutné, aby se Židé v emigraci aktivně připravovali na návrat do vlasti i po stránce jazykové. Pokud by se tak nestalo, ztížilo by to nejen situaci daného jednotlivce, ale židovské komunity jako celku. Z toho důvodu apeloval obzvláště na židovské emigranty z pohraničí, aby si včas osvojili dobrou znalost češtiny. Svůj projev zakončil Frischer přesto optimisticky. Věřil, že židovským občanům se již dostatečně podařilo prokázat svou věrnost, oddanost a loajalitu Československu. Doufal, že co největší počet Židů přežije válku a vrátí se do republiky, která je vřele přijme.⁷² Realita byla bohužel jiná a podstatně komplikovanější.

Celkový počet židovských obětí v Československu se odhaduje přibližně na 272 000 osob.⁷³ V době vzniku Protektorátu Čechy a Morava žilo na tomto území 118 310 Židů, z nichž necelých 80 000 bylo za války zavražděno.⁷⁴ Statistiky uvádějí, že po 15. březnu 1939 se podařilo legálně vycestovat okolo 26 100 osobám židovského původu.⁷⁵ Z koncentračních táborů a ghatt se vrátilo kolem 14 000 židovských obyvatel.⁷⁶ Celkový počet Židů žijících v bezprostředně poválečné době v Československu (přeživších i navrátivších se) je velmi těžké přesně určit. Odhady se pohybují mezi 40 000 až 56 000⁷⁷ osobami s tím, že většina autorů se přiklání k údaji

---

⁷¹ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 100, složka 7, Czechoslovak Jewish Representative Committee Bulletin, 1942–1943. Vzkaz Arnošta Frischerera československým židům v Americe, srpen 1943.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Andreas Wiedemann, „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“. *Osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*. Praha 2016, s. 304.

⁷⁴ Podrobnější statistické údaje k Židům na Slovensku viz kapitola 6. Marné čekání na klid. Slovenští Židé po druhé světové válce, s. 173.

⁷⁵ Petr Sedlák, *Židé v českých zemích v letech 1945–1949*, in: Jaroslava Milotová – Anna Hájková (eds.), *Terezínské studie a dokumenty 2008*. Praha 2008, s. 17.

⁷⁶ H. Krejčová, *K některým aspektům židovské menšiny*, s. 66.

⁷⁷ M. Peroutková, *Židovské identity v Československu*, s. 79.

55 000, z toho 25 000 Židů bývá uváděno pro české země, kolem 30 000 pro Slovensko.⁷⁸ Ačkoli nelze uvést zcela přesné údaje, z uvedených odhadů jasně vyplývá, že židovská komunita byla válkou zcela zdecimovaná a před židovskými představiteli stál nelehký úkol její obnovy.

V období Protektorátu Čechy a Morava došlo k podřízení jednotlivých židovských komunit pod zastřešující Židovskou náboženskou obec v Praze, která byla v roce 1943 přejmenována na Židovskou radu starších. Část jejich zaměstnanců byla zvláště zpočátku chráněna před transporty, nicméně i tyto osoby byly postupně společně se svými rodinnými příslušníky deportovány. Židovskou radu starších pak až do května 1945 spravovala pouze hrstka původních zaměstnanců, kteří žili v takzvaných smíšených manželstvích. Posledním židovským starším byl František Friedmann. Již během května 1945 přišel impulz k obnově Židovské náboženské obce v Praze. Arnošt Frischer, který se vrátil z londýnského exilu, stál v čele Přípravného výboru židovské obce, jenž byl ministerstvem školství a osvěty pověřen uskutečnit likvidaci Židovské rady starších.⁷⁹

Do obnovení dalších židovských komunit se Židovská náboženská obec v Praze (dále jen ŽNOP) stala jedinou fungující židovskou institucí. Paralelně docházelo k rekonstrukci mimopražských obcí. Zásadní význam pro další směřování měl sjezd delegátů židovských náboženských obcí, který se uskutečnil ve dnech 1. a 2. září 1945. Během sjezdu byla vytvořena Rada židovských náboženských obcí v zemích České a Moravskoslezské (dále jen Rada ŽNO), jednotná a zastřešující organizace všech židovských komunit v českých zemích. Do čela Rady ŽNO byl zvolen Arnošt Frischer, místopředsedy například František Fuchs či Julius Lederer, tajemníkem Kurt Wehle.⁸⁰

---

⁷⁸ Srov. Tony Judt, *Poválečná Evropa. Její historie od roku 1945*. Praha 2017, s. 28; Jan Kuklík – René Petráš, *Od poválečných restitucí k zákonu č. 212/2000 Sb.*, in: Jan Kuklík a kol., *Jak odškodnit holocaust? Problematika vyvlastnění židovského majetku, jeho restituce a odškodnění*. Praha 2015, s. 142; J. Láníček, *The Postwar Czech-Jewish Leadership*, s. 81.

⁷⁹ K. Wehle, *The Jews of Bohemia and Moravia*, s. 500–502.

⁸⁰ František Fuchs (1905–1981), stavební inženýr, aktivní v česko-židovském hnutí. Po válce jednou z nejvýraznějších osobností proudu zastávající židovskou asimilaci. Místopředsedou Rady ŽNO do roku 1966, poté do roku 1975 vykonával funkci předsedy; Julius Lederer (1871–1956), v meziválečné době

V rámci sjezdu zaznělo několik proslovů, jež se zabývaly především uctěním památek obětí nacismu, zhodnocením aktuálního stavu židovské komunity a vytyčením hlavních cílů do budoucnosti. V projevech je zajímavé povšimnout si dvou momentů. Prvním z nich je zdůrazňování údajného kladného postoje protektorátního obyvatelstva vůči Židům. Z perzekuce židovských občanů byli viněni výlučně Němci, tedy v tomto kontextu nacisté, kteří se do Československa snažili exportovat antisemitismus a rasismus, který měl být do té doby Čechům a Slovákům zcela cizí. Obyvatelé Československa sami trpěli nacistickým terorem, a proto, ačkoli chtěli, nemohli poskytnout Židům hromadnou záchranu. Z toho důvodu se do pomocných akcí zapojili pouze jednotlivci.⁸¹ Jedná se o typický narativ poválečné doby. Jeho cílem bylo mimo jiné svalit vinu za perzekuci Židů na nacisty, tedy zbavit Čechy a Slováky jejich dílu viny na osudech svých židovských sousedů, potažmo komunity jako celku. V rámci tohoto obrazu českoslovenští občané figurovali výlučně jako oběti nacistického teroru. Vytvořený konstrukt sloužil k částečnému vysvětlení válečných událostí, dále také jako základ pro usnadnění asimilace židovských obyvatel do většinové společnosti.

Druhým zajímavým momentem, rovněž typickým pro bezprostředně poválečné období, byla nutnost vysvětlit rozdílné výchozí postavení bývalých židovských a nežidovských vězňů koncentračních táborů. Jak již bylo řečeno, v poválečně republice nastala zásadní změna přístupu k menšinám. Prezident, čelní političtí představitelé, ale i jednotliví státní úředníci neustále opakovali, že v Československu jsou si všichni občané rovni, židovští i nežidovští. Z tohoto úhlu pohledu tedy nebylo možné činit jakékoli rozdíly v přístupu k Židům. Vyčleňování Židů do zvláštní skupiny bylo chápáno především v negativním slova smyslu, jako prostředek jejich vyloučení ze

---

členem řady židovských spolků, zástupce tábora prosazující asimilaci Židů, za války deportován do ghetta Terezín; Kurt Wehle (1907–1995), právník, za války deportovaný do ghetta Terezín, později prošel koncentračními tábory Osvětimi a Schwarzhilde. Po válce vykonával až do roku 1948 funkci tajemníka Rady židovských náboženských obcí v zemi české a moravskoslezské. V roce 1948 emigroval do Francie, později se přestěhoval do New Yorku; viz J. Láníček, *Arnošt Frischer*, s. 147–148; M. Hanková, *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity*, s. 34–35.

⁸¹ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), fond Židovské organizace – 425 (dále jen 425), sign. 425-231-4. Zahajovací proslov ze dne 1. září 1945, sjezd delegátů židovských náboženských obcí.

společnosti, jako metodu spjatou s protektorátní politikou, nepřipustnou pro poválečné demokratické Československo.⁸² Představitelé židovských náboženských obcí se proti tomuto přístupu opakovaně ohrazovali. „(...) Stát zakládá svoje opatření na průměru. My židé jsme doposud daleko pod tímto průměrem. Vráti-li se domů z koncentráku neb z nucených prací jiný než žid, najde skoro vždy někoho ze své rodiny, najde u někoho přístřeší a pomoc, najde své pole a svoji dílnu, obnoví svůj pracovní poměr, najde popřípadě i svoje bankovní konto – nic a nikdo mu v tom nebrání – každý je mu k tomu nápomocen. Zcela jinak je situace u židů.“⁸³ Dle delegátů bylo z tohoto důvodu potřeba, aby se o židovská práva kromě státu zasazovali i zástupci Rady ŽNO. Cílem nemělo být židovské občany jakkoli separovat, ale pouze překonat rozdíly, které mezi Židy a nežidy nastavili nacisté, zajistit, aby všichni občané začínali, pokud možno, z co nejpodobnějšího výchozího bodu.⁸⁴

Na sjezdu delegátů zaznělo, že do září 1945 se podařilo obnovit 53 židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě, počet zapsaných členů činil přibližně 7 200 osob. Nejpočetnější byla pražská náboženská obec, ke které se hlásilo přes 4 100 lidí.⁸⁵

Pro kontext fungování poválečných židovských obcí je potřeba zdůraznit, že se komunity nestaraly pouze o záležitosti svých členů, na přechodnou dobu se ujaly i takzvaných B-Židů, kteří do jejich agendy spadali již během války. Jednalo se o osoby, které nebyly židovského vyznání, ale na základě norimberských zákonů byly za Židy označeny a rasově perzekvovány. Po válce se tito lidé často obraceli na židovské náboženské obce s prosbami o intervence v různých záležitostech, například ve věcech získání státního občanství. Vzhledem k tomu, že neexistovala žádná zvláštní instituce, která by je reprezentovala a hájila jejich zájmy, čelní představitelé židovských institucí

---

⁸² NA, MZV-VA II, k. 267, sign. n 76. Zástupci židovských náboženských obcí u presidenta republiky, in: Lidová demokracie, 25. 3. 1947.

⁸³ Židovské muzeum v Praze (dále jen ŽMP), Archiv Židovského muzea v Praze (dále jen AŽMP), fond Židovská náboženská obec Opava, poválečné nezpracovaná část (dále jen ŽNO Opava). Zahajovací proslov ze dne 1. září 1945, sjezd delegátů židovských náboženských obcí.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 98, inv. č. 8, Czechoslovak Jewish Representative Committee Bulletin, 1944–1945. Vydání z října/listopadu 1945.

rozhodli, že dočasně převezmou péči i o ně.⁸⁶ Tajemník Rady ŽNO Kurt Wehle na stránkách Věstníku ŽNOP vysvětlil i další důvody a zdůraznil, že se jedná o dobrovolné rozhodnutí židovských reprezentantů. „(...) Toto osudové společenství ‚židů‘ a ‚Židů‘ trvá, dokud trvají následky rasové diskriminace, nebo, jinými slovy, dokud křivdy nebudou odčiněny. Máme za to, že tento postup je spravedlivý a eticky správný.“⁸⁷ Nová republika rozeznávala Židy pouze v náboženském slova smyslu. Židovští představitelé tímto činem rovněž poukázali na fakt, že definovat, kdo je a není Židem, je daleko komplikovanější a komplexnější otázka, než bylo legislativně rozhodnuto.

Nově vytvořená Rada ŽNO, jakožto zastřešující židovská organizace, měla mimo jiné na starosti jednání s prezidentem, představiteli československé vlády či zástupci ministerstev a úřadů v otázkách úzce se týkajících židovské komunity. Její reprezentanti bedlivě sledovali proces poválečné rehabilitace židovských obyvatel a energicky zasahovali v případech, kdy došlo k porušení jejich práv. Zástupci Rady ŽNO rovněž dohlíželi na uplatňování některých zákonů a nařízení v praxi, na lokální úrovni. Sporné případy se nejčastěji objevovaly při pokusech o získání československého státního občanství či při žádostech o navrácení za války zabaveného majetku.⁸⁸

Židovští pamětníci nezdůvodňují, že sami sebe vnímali jako oběti rasové perzekuce, po válce proto nechápali důvod, proč by při svých občanských či majetkových nárocích měli dokazovat svou loajalitu vůči republice. Brali ji jako automatickou, nezpochybnitelnou. Ve chvílích, kdy očekávali rychlou a nepodmíněnou pomoc od státu, naráželi na překážky byrokratického rázu, které jim mnohdy připadaly zcela absurdní. Příkladem může být i případ bratří Albína a Karla Münzerových

---

⁸⁶ Pojem „B“ židů, in: Věstník ŽNOP, roč. VIII, č. 3, 30. 3. 1946, s. 22.

⁸⁷ První kroky do svobody, in: Věstník ŽNOP, roč. VIII, č. 4-5, 5. 5. 1946, s. 32.

⁸⁸ Problematiku související s Židy jiné než české a slovenské národnosti a jejich snahy o získání československého občanství nyní ponechávám stranou, neboť budou podrobně rozebrány v následujících třech kapitolách.

z Plzně, kteří si v červnu 1946 v dopise stěžovali Radě ŽNO na obtíže a průtahy při vyřizování žádosti o navrácení obchodu jejich rodičů, kteří za války zahynuli v Osvětimi. Svůj restituční nárok museli podložit řadou dokladů. V dopise k tomu mimo jiné uvedli: „Čekáme trpělivě týdny a měsíce a nevidíme žádného výsledku. Předložili jsme i doklad o tom, že rodiče se za živa slušně chovali a stydíme se, že je v civilizovaném světě možno požadovati podobný doklad.“⁸⁹ Obdobné pocity zažívali mnozí židovští obyvatelé Československa při vyřizování svých žádostí.

Kromě problémů souvisejících s restitucí majetku museli židovští obyvatelé čelit i silicím projevům antisemitismu.⁹⁰ V této souvislosti Jan Kuklík a René Petráš poukazují na problematiku potrestání válečných antisemitských deliktů.⁹¹ Dle jejich názoru v praxi docházelo k postihům například za udavačství. Problémem zůstávalo trestání jednotlivců za podíl na arizacích. Řada viníků se změnou politického postoje vyhnula trestu.⁹²

Otázka antisemitismu patřila v Československu k palčivým otázkám. Problematice diskriminace židovských občanů se příležitostně věnoval i tisk. Jak již bylo řečeno v jiné souvislosti, v dobových člancích převažoval názor, že nevraživost vůči Židům byla do republiky zavlečena až během nacistické okupace. Z logických důvodů se zcela pomíjel nárůst antisemitismus v období druhé republiky, kdy židovští obyvatelé byli z československé společnosti vyčleňováni ještě dřív, než došlo k přijetí oficiálních protizidovských nařízení.⁹³ Novináři posilovali obraz Čechů jako těch, kteří nepodlehli svodům zrůdné rasové teorie, zachovali si čest a v duchu masarykovské tradice zvládli složit zkoušku své kulturní vyspělosti. Protizidovské výroky či útoky

---

⁸⁹ ABS, 425, sign. 425-233-3. Korespondence Albína a Karla Münzerových z června 1946.

⁹⁰ Podrobněji o pojmu antisemitismus viz s. 18.

⁹¹ V této souvislosti neuvádějí definici činů, které by měly do této kategorie spadat.

⁹² J. Kuklík – R. Petráš, *Od poválečných restitucí k zákonu č. 212/2000 Sb.*, s. 143.

⁹³ Srov. Petr Bednařík, *Antisemitismus v českém tisku v období druhé republiky*, in: *Židé v Čechách*. Praha 2007; Petr Bednařík, *Antisemitismus v denících Venkov a Večer v období druhé republiky*, in: Helena Krejčová – Jana Svobodová (eds.), *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939-1945*. Praha 1998.

byly považovány pouze za výstřelky jednotlivců, které nenašly podporu u většiny obyvatelstva.⁹⁴ Popsaný narativ byl v poválečném tisku zcela dominantní, přesto však můžeme nalézt jednotlivé články, které tento obraz narušovaly. Příkladem může být příspěvek Oldřicha Kryštofka *Kdy se odnaučíme antisemitismu?* otištěný v říjnu 1947 na stránkách Mladé fronty. Autor v něm mimo jiné kritizuje rychlé zapominání společnosti na hrůzy druhé světové války. Dle jeho názoru existuje řada lidí, kteří stále věří a podporují teorie o nadřazenosti ras. „(...) Není málo – a bohužel i u nás těch, pro které Žid zůstává podle nacistické terminologie smradlavým, odporným a nenávistí hodným jedincem, při němž je třeba nejvýše litovat – že se vrátil z ghetta či koncentráku.“⁹⁵ Zmíněný text se, kromě silné kritiky vůči přístupu k Židům a jejich diskriminaci, odlišuje od ostatních dobových článků ještě v jedné oblasti. Nespokojuje se s obecným závěrem, že antisemitismus je pouhý okrajový problém, pozůstatek dřívější doby, který ze společnosti vymizí sám. Kryštofek vyzývá k větší informovanosti o daném tématu, což je dle jeho názoru jednou z možných zbraní. Konkrétně nabádá čtenáře, aby si přečetli výpovědi a knihy, jež začaly vycházet k tématu válečné perzekuce Židů. Doporučoval mimo jiné publikaci rabína Richarda Federa⁹⁶ *Židovská tragédie* či Ericha Schöna (Kulky) a Oty Krause⁹⁷ *Továrna na smrt*.

Zástupci Rady ŽNO bedlivě monitorovali dobový tisk a nabádali členy jednotlivých židovských náboženských obcí, aby jim ve vlastním zájmu zasílali články z tisku, které se zabývají jakýmkoli tématem souvisejícím s židovskou problematikou.⁹⁸

V této souvislosti je třeba zmínit, že řadu židovských občanů pobuřovalo další často se

---

⁹⁴ Srov. NA, MZV-VA II, k. 268, sign. n 7. Antisemitismus odporuje naší tradici. Židovská otázka u nás, in: Obrana lidu, 18. 4. 1947.

⁹⁵ NA, MZV-VA II, k. 268, sign. n 7. Kdy se odnaučíme antisemitismu?, in: Mladá fronta, 22. 10. 1947.

⁹⁶ Richard Feder (1875–1970), rabín, stoupenec českožidovského hnutí, autor řady náboženských pojednání. Přes třicet let působil jako rabín v Kolíně. V roce 1942 byl deportován do ghetta Terezín, kde byl internován do konce války. Po svém návratu se aktivně zasazoval o připomínání židovské válečné perzekuce, podílel se na obnově židovské náboženské obce v Kolíně. V roce 1961 se stal vrchním zemským rabínem.

⁹⁷ Ota Kraus (1909–2001), novinář, spisovatel. Angažoval se v pronacistickém odboji, za tuto činnost byl v roce 1940 zatčen gestapem. Byl vězněn v několika koncentračních táborech, od roku 1942 v Auschwitz-Birkenau. Ve své poválečné tvorbě se věnoval především tematicce holocaustu.

⁹⁸ ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Oběžník č. 33 Rady ŽNO ze dne 5. 8. 1946.

vyskytující téma, jež rovněž rezonovalo v dobovém tisku. Jednalo se o obviňování Židů z toho, že za války údajně aktivně nebojovali proti nacistickému Německu, nevzepřeli se se zbraní v ruce a byli pouze pasivními oběťmi. Další verzí tohoto vžitého obrazu byla představa, že Židé přečkali válku v klidném exilu, zatímco Češi trpěli v protektorátu pod nacistickou okupací.⁹⁹

Kvůli tomuto nařčení se někteří bývalí židovští vojáci československých zahraničních jednotek obraceli s žádostí o intervenci nejen na Radu ŽNO, ale i přímo na prezidenta Beneše či další politické reprezentanty. Příkladem může být i dopis bývalého příslušníka československé zahraniční armády Petra Mayera z října 1945 adresovaný ministru zahraničí Masarykovi. Vyjadřuje v něm rozhořčení nad článkem uveřejněným ve stejném měsíci v periodiku Svobodný Varnsdorf, který bagatelizoval zapojení Židů do aktivního boje, v němž mimo jiné zaznělo: „Židé především ze sebe nesmí dělati národní mučedníky. (...) Jest otázkou, jak by se vůči českému národu zachovali, kdyby byl Hitler nevystoupil se svými ‚Norimberskými zákony‘. (...) Bylo by jistě mezi kolaboranty a denuncianty 80 % Židů. (...) Také zásluhy Židů v zahraničí musíme pečlivě zvážiti. Pro nás mají cenu ti, kdož bojovali od počátku v Africe, při invazi ve Francii a ne ti, kdož vyčkávali v různých kancelářích a do vojsk se přihlásili teprve, když si mohli na prstech spočítati, že válka skončí (...).“¹⁰⁰ Autor článku tak přiřizoval stereotyp židovského vojáka jako někoho, kdo se snažil za každou cenu vyhnout bojům a byl prospěchářský.¹⁰¹ Mayer z toho důvodu ve svém dopise žádal ministra zahraničí Masaryka, aby se zasadil o vymýcení nepravd o neúčasti Židů v československém odboji a informoval veřejnost o skutečném stavu věci.¹⁰²

---

⁹⁹ Hana Kubátová – Jan Láníček, *The Jew in Czech and Slovak Imagination, 1938-89. Antisemitism, the Holocaust and Zionism*. Boston; Leiden 2018, s. 117.

¹⁰⁰ Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV), fond Generální sekretariát A (Jan Masaryk, Vl. Clementis), 1945–1954 (dále jen GS-A), k. 80, sign. 1317 – Židé. Dopis Petra Mayera ze dne 31. 10. 1945 adresovaný ministru zahraničí Janu Masarykovi.

¹⁰¹ Více k předsudkům vůči Židům v československé zahraniční armádě viz Magdalena Sedlická, *Examples of Anti-Semitism in Czechoslovak Foreign Army in Great Britain during WWII*. In: Iveta Cermanová – Alexandr Putík (eds.): *Judaica Bohemiae XLVIII*, č. 2, 2013.

¹⁰² AMZV, GS-A, k. 80, sign. 1317 – Židé. Dopis Petra Mayera ze dne 31. 10. 1945 adresovaný ministru zahraničí Janu Masarykovi.

Rovněž zástupci Rady ŽNO akcentovali aktivní boj československých Židů za druhé světové války, tento fakt opakovaně zdůrazňovali při veřejných vystoupeních či při oficiálních jednáních s politickými reprezentanty. Příkladem může být i projev předsedy Rady ŽNO Frischera přednesený na audienci u prezidenta v listopadu 1945, ve kterém mimo jiné připomněl, že počet bojujících a padlých Židů byl značně větší, než byl poměr židovských obyvatel k ostatnímu obyvatelstvu.¹⁰³ Přes všechny pokusy tato obvinění i nadále rezonovala v československé společnosti a v armádě. Zmíněné pomluvy se snažili vyvracet někteří čelní politici a příležitostně i jednotliví zástupci tisku. V tomto směru je třeba zdůraznit vystoupení ministra národní obrany generála Ludvíka Svobody v listopadu 1947 u příležitosti odhalení pomníku umučení na dvoře trnavské synagogy. Generál Svoboda – armádní autorita, veterán východní fronty – zde jasně odsoudil pomluvy o údajné zbabělosti židovských vojáků a jejich snaze vyhnout se boji. Naopak připomněl jejich důležitý podíl na boji proti nacistickému Německu.¹⁰⁴

Také v dobovém tisku se ve stejné době objevovaly články věnující se židovským vojákům za druhé světové války, a zvláště hrdinství Židů v československé zahraniční armádě na Východě. V tomto smyslu byly důležité především příspěvky, které vycházely v listu *Obrana lidu*, ústředním deníku československé armády.¹⁰⁵ Příkladem může být článek *Československý žid, voják a bojovník* z prosince 1947. Autor v něm podtrhuje, že židovští občané patřili mezi první, již se hlásili do československých zahraničních jednotek v Paříži, Londýně, Krakově i na Blízkém východě. „Tito židé shazují ze sebe otevřeně a poctivě staleté nařčení, že nejsou vojáky, a že chtějí jen bojovat za republiku a ne se ‚ulejvat‘. Naprosto tolerantní velitel podle zásad presidenta Osvoboditele nezná žádných rozdílů a našim židům jejich úmysl

---

¹⁰³ ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Projev předsedy Rady ŽNO A. Frischera na audienci u prezidenta Beneše dne 10. 11. 1945.

¹⁰⁴ Blanka Soukupová, *Diskriminace židovské komunity v českých zemích. Od osvobození Československa (1945) k pražskému jaru (1968)*, in: Monika Vrzgulová – Hana Kubátová a kol., *Podoby antisemitismu v Čechách a na Slovensku ve 20. a 21. století*. Praha 2016, s. 129.

¹⁰⁵ Petr Bednařík – Jan Jiráček – Barbara Köpplová, *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011, s. 234.

bojovat nejen schvaluje, nýbrž podporuje. (...).“¹⁰⁶ V textu se dále připomíná velký podíl Židů na stěžejních bitvách východní fronty, především u Sokolova. Je patrné, že příspěvatelé armádního deníku se snažili o vyvrácení obviňování Židů z bojové pasivity a laxnosti vůči vlastenecké povinnosti sloužit ve zbraní.

Pro kontext je zajímavé si povšimnout, že bývalí židovští vojáci z východní i západní armády se rozhodli v dubnu 1947 založit spolek Kruh židovských účastníků československého odboje. Organizace navazovala na předválečný spolek Kruh československých legionářů židovského původu. Předsedou byl zvolen Hanuš Rezek, jenž za války vykonával funkci polního rabína u západních jednotek, po osvobození se významně podílel na obnově židovských komunit.¹⁰⁷ Místopředsedou se stal Zikmund Helisek, bývalý příslušník československé zahraniční armády v SSSR. Jedním z důležitých úkolů spolku bylo právě aktivní připomínání podílu židovských vojáků a odbojářů na osvobození Československa, jež by vyvrátilo pomluvy o vyhýbání se Židů vojenskému zapojení.¹⁰⁸

Další problematický aspekt, kterému museli židovští obyvatelé Československa čelit, byl pozůstatek válečné rasové perzekuce. Ačkoli nacistické rasové zákony pozbyly platnosti, v praxi se Židé setkávali s případy, které jasně připomínaly protektorátní protižidovská opatření. Dělo se tak především v bezprostředně poválečné době. V tomto duchu se vyjádřil například i výše zmíněný rabín Rezek v interním dopise z července 1945 adresovaném předsedovi Rady ŽNO Frischerovi, v němž ho seznamuje s některými poznatky ze své služební cesty na Moravu. „Statistický úřad města Brna vydává židům potvrzení, že se nehlásí jako Němec, případně, že se hlásí k české národnosti, ale do rohu příslušné listiny jest vepisována poznámka: neárijec.

---

¹⁰⁶ NA, MZV-VA II, k. 268, sign. n 7. Československý žid, voják a bojovník, in: *Obrana lidu*, 18. 12. 1947.

¹⁰⁷ Více k osobě Hanuše Rezek (dř. Rebenwurzela) viz Magdalena Sedlická, *Do boje s modlitbou. Příběh rabína Hanuše Rezka* [online], [citováno dne 1. 4. 2018]. Online výstava dostupná na: http://collections.jewishmuseum.cz/index.php/simpleGallery/Show/displaySet/set_id/289.

¹⁰⁸ Více viz Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), Kancelář prezidenta republiky (1945–1963), protokol T – tajné (dále jen KPR-T), k. 59, sign. T 2660/48. Kruh židovských účastníků československého odboje-sjezdové zprávy.

Viděl jsem na vlastní oči asi čtyři takové případy. Tato poznámka má pochopitelně za následek, že se žádost dotyčného žadatele nevyřizuje se buď vůbec, nebo nepříznivým způsobem. Na kmenové či potravinové lístky jest vepisována značka ‚Ž‘, takže došlo při nákupu dvou židovských žen k výstupu (...), kdež prodávající prohlásil, že Židé žádných ryb nepotřebují, že jsou vinni na tom, že přišel Hitler a že zapříčinili, že Brno bylo letecky rozbito. (...).¹⁰⁹ Na základě uvedených skutečností Rezek intervenoval na místním národním výboru. Jeho zástupci slíbili sjednat nápravu. Ačkoli prameny mlčí o tom, zda a jakým způsobem se dané případy podařilo vyřešit, je zcela nepochybné, že se nejednalo pouze o ojedinělé excesy, což podrobněji nastíním v dalších kapitolách.

Reprezentanti Rady ŽNO si opakovaně stěžovali vládním zástupcům na existující pozůstatky rasové diskriminace. Rovněž upozorňovali na nejednotnost a zmatek, které panovaly zvláště u nižších orgánů státní správy ve věcech výkladů směrnic a nařízení týkajících se židovských obyvatel. Činnosti předních reprezentantů židovské komunity se v tomto směru neomezovaly pouze na intervence u československých politiků. Židovští zástupci se v mnohých případech snažili aktivně navrhnout možná řešení. V letních měsících roku 1945 vznikl plán na zřízení koordinačního orgánu k odstranění rasové diskriminace, jenž by spadal pod některé z ministerstev. Arnošt Frischer následně oficiálně požádal ministra Jozefa Šoltésze, zda by budoucí referát mohl vzniknout v rámci jeho ministerstva ochrany práce a sociální péče. Dle návrhu se měl tento odbor dělit na právní, sociální a poradní oddělení, která by koordinovaně řešila otázky týkající se židovských obyvatel. Frischer v žádosti zdůraznil, že referát by fungoval pouze po přechodnou dobu, než by se válkou zdecimované židovské obyvatelstvo v právní a sociální oblasti vrátilo na roveň ostatnímu občanům.¹¹⁰ Ministr Šoltész souhlasil v obecné rovině s Frischerovým návrhem, žádal však, aby tento orgán organizačně spadl pod předsednictvo vlády.

---

¹⁰⁹ ABS, 425, sign. 425-233-7. Dopis Hanuše Rezka adresovaný Arnoštu Frischerovi ze dne 8. července 1945.

¹¹⁰ NA, fond Ministerstvo ochrany práce a sociální péče, 1945–1951 (dále jen MPSP), k. 244, inv. č. 1520. Dopis A. Frischerera adresovaný ministru J. Šoltészovi ze dne 13. 7. 1945.

Domníval se, že kdyby fungoval pod jeho ministerstvem, nadále by se tím pokračovalo v segregaci, a tím i diskriminaci Židů.¹¹¹ Ministr tedy sice vyjádřil formální podporu snahám Rady ŽNO, prakticky se však snažil celou záležitost přesměrovat mimo svůj resort.

Po dlouhých jednáních nakonec v lednu 1946 došlo ke zřízení funkce referenta pro židovské otázky, který působil na předsednictvu vlády jako poradce.¹¹² Z archivních pramenů není jednoznačně patrné, z jakého důvodu byla tato funkce na jaře 1947 zrušena. Zmínku můžeme nalézt v oficiální stížnosti adresované československé vládě, kterou společně sepsali reprezentanti Rady ŽNO a Ústředný svaz židovských náboženských obcí na Slovensku, jež byla v srpnu 1947 otištěna na úvodní straně Věstníku ŽNOP. V ní se mimo jiné upozorňuje na nárůst antisemitismu, zhoršení právní a hmotné situace československých Židů a na podezřelé obstrukce a průtahy ve snahách o restituce židovského majetku. Mezi řádky je naznačeno, že ačkoli bylo zrušení funkce referenta odůvodněno pouze všeobecným administrativním opatřením, mohlo by být za tímto činem něco zcela jiného, mimo jiné snahy o zpomalení restitučního procesu.¹¹³

Dá se rovněž předpokládat, že při rušení funkce sehrály nezanedbatelnou roli podobné názory, jaké uvedl ministr Šoltész ve svém vyjádření. V duchu tehdejší prosazované homogenizace společnosti mohl být podobný post chápaný jako prostředek pro vyčleňování Židů z většinové společnosti, vytváření zvláštní skupiny, což bylo v protikladu vůči nové menšinové politice poválečného Československa. Panovala představa, že zdůrazňování židovské specifičnosti by nebylo demokratické, protože ji uplatňovali nacističtí okupanti, vůči čemuž se pováleční političtí ostře vymezovali a deklarovali, že Češi a Slováci podobné rozdíly dělat nebudou. Tuto

---

¹¹¹ NA, MPSP, k. 244, inv. č. 1520. Dopis ministra Šoltésze adresovaný předsednictvu vlády ze dne 6. 8. 1945.

¹¹² H. Krejčová, *K některým problémům židovské menšiny*, s. 68.

¹¹³ *Stížnost RŽNO a ÚSŽNO československé vládě*, in: Věstník ŽNOP, roč. IX, č. 15, 1. 8. 1947, s. 213–214.

domněnku potvrzuje i Kurt Wehle, tehdejší tajemník Rady ŽNO, ve své průkopnické studii o dějinách Židů v poválečném Československu, publikované v osmdesátých letech v USA.¹¹⁴ Dle Wehleho dal podnět ke zrušení postu referenta předseda vlády Gottwald s odůvodněním, že podobná pozice není potřebná, jelikož po osvobození Židé v republice nabyli stejných občanských práv jako ostatní.¹¹⁵

Představitelé židovských komunit se nepotýkali pouze s administrativními překážkami či s příležitostnými projevy diskriminace židovských obyvatel. Další problematickou oblastí byly opakující se projevy vandalismu, nejčastěji v podobě pustošení a ničení náhrobků na židovských hřbitovech. V období třetí republiky se nejednalo o ojedinělé případy. Z tohoto důvodu vypracovali zaměstnanci Rady ŽNO v roce 1947 podrobný seznam synagog, modliteben a hřbitovů, k jejímž poničením došlo v období po osvobození. V soupisu bylo uvedeno kolem třiceti míst, kde se objevily stopy vandalismu, v některých případech opakované. U každého objektu byl stručně uvedený rozsah poničení a způsob, jakým se postupovalo v hledání či potrestání pachatelů. Seznam byl zaslán ministerstvu školství a osvěty, úřadu předsednictva vlády a ministerstvu informací.¹¹⁶ Podobné případy se přesto objevovaly i nadále.

---

¹¹⁴ K. Wehle, *The Jews of Bohemia and Moravia*, s. 523–524.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ ABS, fond Různé bezpečnostní spisy po roce 1945 (dále jen 304), sign. 304-257-3. Dopis Rady ŽNO adresovaný ministerstvu školství a osvěty ve věci poškození židovských hřbitovů a synagog po měsíci květnu 1945 ze dne 22. 12. 1947.

2. 3. Protižidovské násilí v poválečném Polsku a Maďarsku

2. 3. 1. Polsko

Drtivá většina Židů v Polsku byla během druhé světové války zavražděna. Přesný počet nelze určit, dle odhadů se jednalo přibližně o 2 900 000 osob.¹¹⁷ Historici uvádějí, že přežilo kolem 250 000 židovských občanů, především na území Sovětského svazu.¹¹⁸ V právním rámci byla situace Židů v Polsku odlišná od stavu židovské komunity v Československu. Polským Židům byl uznán status národnostní menšiny. Jak poukazuje Kateřina Čapková, právo na polské občanství jim bylo garantováno již v červenci 1944 zástupci lublinského Polského výboru národního osvobození.¹¹⁹ Někteří autoři však upozorňují, mezi nimi i Philipp Ther, že dodnes zůstává sporné, nakolik polská vláda reálně podporovala jejich obnovu jako národnostní menšiny. Kurz přístupu k minoritám se od roku 1947 postupně měnil, směřoval k vytvoření jednolité, homogenní společnosti.¹²⁰ Židé byli uznávaní za národnostní menšinu do roku 1949.¹²¹

Pro kontext poválečné situace Židů v Polsku je třeba uvést, že již v srpnu 1944 vznikl Výbor pro pomoc Židům (Komitet Pomocy Żydom), který se následně přeměnil v Ústřední výbor Židů v Polsku (Centralny komitet Żidów w Polsce), zastřešující židovskou organizaci.¹²² Značná část židovské populace žila v oblasti Dolního Slezska, které před válkou nepatřilo k Polsku. V rámci poválečného transferu Němců odtud většina původních obyvatel nuceně odešla. Dle oficiálních údajů z roku 1947 bylo v Dolním Slezsku registrováno 47 % všech Židů žijících v Polsku, značná část sem

---

¹¹⁷ Dříve se uvádělo až 3 400 000 židovských obětí, na základě výzkumu byl odhad zpřesněn na 2 900 000 osob, srov. Albert Stankowski, *How Many Polish Jews Survived the Holocaust?*, in: Feliks Tych – Monika Adamczyk-Garbowska (eds.), *Jewish Presence in Absence. The Aftermath of the Holocaust in Poland, 1944–2010*. Jeruzalém 2014, s. 206.

¹¹⁸ Andrzej Żbikowski, *The Post-war Wave of Pogroms and Killings*, in: Feliks Tych – Monika Adamczyk-Garbowska (eds.), *Jewish Presence in Absence. The Aftermath of the Holocaust in Poland, 1944–2010*. Jeruzalém 2014, s. 68.

¹¹⁹ K. Čapková, *Národně nespolehliví?!*, s. 82.

¹²⁰ P. Ther, *Temná strana národních států*, s. 155.

¹²¹ K. Čapková, *Dilemmas on Minority Politics*, s. 65.

¹²² Jan T. Gross, *Strach. Největší poválečný protižidovský pogrom*. Brno 2008, s. 73.

byla repatriována ze Sovětského svazu.¹²³ Zmíněná oblast se na krátký čas stala významným centrem Židů v Polsku, ve kterém vzkvétal náboženský život a židovská kultura, například divadla či tiskoviny v jazyce jidiš. Důležitou součástí tvořily i židovské školy.

Přes popsané dílčí úspěchy byla poválečná situace Židů v Polsku nesmírně obtížná. Stejně jako v Československu je lidé obviňovali z údajné nelояlnosti a neschopnosti asimilovat se. Ekonomický stav země byl velmi špatný, obyvatelé trpěli nedostatkem potravin i veškerého dalšího zboží. Tento stav značně ztěžoval i tak již dost komplikovaný vztah většinové společnosti k Židům. V Polsku panovaly silné předsudky vůči židovským občanům, antisemitismus se zde na rozdíl od českých zemí nezdřídka objevoval ve své intenzivní a otevřené podobě. Poválečná léta značně poznamenala již tak zdecimovanou židovskou komunitu řadou protižidovských útoků a pogromů. Židé byli mimo jiné napadáni pro podporu, v některých případech reálnou, jindy fiktivní, polských komunistů. Ačkoli se jednalo o období konce první poloviny dvacátého století, mezi lidmi stále kolovaly klasické protižidovské pomluvy, známé již ze středověku, které jen posilovaly zakořeněné předsudky. Židé byli nadále obviňováni z rituálních vražd a užívání krve křesťanských dětí ke svým náboženským rituálům. Alarmující jsou odhady počtu židovských osob, které se v letech 1944–1946 staly obětmi protižidovských útoků či pogromů. Anna Cichopek-Gajraj porovnála existující odhady a došla k závěru, že šlo o 650 až 1 200 lidí.¹²⁴ K přesnému číslu nebude nikdy možné se dobrat, přesto je zcela jasné, že v poválečném Polsku byly v tomto období zavražděny stovky židovských občanů.

---

¹²³ Kateřina Čapková, *Beyond the Assimilationist Narrative: Historiography on the Jews of the Bohemian Lands and Poland after the Second World War*, in: *Studia Judaica* 19, č. 1, 2016, s. 141.

¹²⁴ A. Cichopek-Gajraj, *Beyond Violence*, s. 117; Údaje jednotlivých autorů se liší, většina z nich se však pohybuje v rozptylu, který uvedla Cichopek-Gajraj. August Grabski například udává odhad minimálně 800 židovských obětí, srov. August Grabski, *Jews and Political Life in Poland from 1944 to 1949*, in: Feliks Tych – Monika Adamczyk-Garbowska (eds.), *Jewish Presence in Absence. The Aftermath of the Holocaust in Poland, 1944–2010*, s. 188; Anna Holian zmiňuje větší rozptyl, konkrétně hovoří o několika stech až 1 500 zavražděných polských Židů, srov. Anna Holian, *Between National Socialism and Soviet Communism. Displaced Persons in Postwar Germany*. Ann Arbor 2015, s. 37.

Jak již bylo uvedeno výše, v poválečném období čelili polští Židé řadě pogromů, tři příklady krátce nastíním. První z větších veřejných násilných projevů antisemitismu se odehrál v Rzeszówě 11.–12. června 1945, kde bylo v domě obývaném převážně židovskými rodinami nalezeno mrtvé tělo pohřešované malé dívky. Městem se začaly šířit pomluvy, že za činem stojí Židé, již toužili po dívčině krvi. Místní lidé začali fyzicky napadat židovské spoluobčany a rabovat jejich obydlí.¹²⁵ V tomto případě nedošlo ke ztrátám na životech, útoky však vyvolaly velký strach mezi členy místní židovské komunity, až dvě stě z nich se rozhodlo město vzápětí opustit.¹²⁶ Jednalo se o předzvěst tragičtějších událostí.

O dva měsíce později, 11. srpna 1945, proběhl pogrom v Krakově. Žilo zde přibližně 12 000 až 13 000 židovských obyvatel, před válkou čítala židovská komunita okolo 60 000 členů.¹²⁷ Již několik týdnů před pogromem se městem začala šířit zpráva o tom, že židovská žena měla unést křesťanské dítě, což oživilo zvěsti o domnělém vraždění křesťanských dětí Židy. Atmosféra houstla, dav požadoval nalezení viníků. Přímou rozbuškou protižidovských výtržností se staly výroky dvou chlapců, kteří tvrdili, že je místní Židé bili, a dokonce je chtěli zabít. Městem kolovaly další protižidovské fámy, postupně se zvyšoval počet vybájených obětí, křesťanských dětí. Ve zprávě mapující výtržnosti v Krakově, kterou obdrželo československé ministerstvo vnitra, byla popsána jedna z pověr, jimž místní obyvatelstvo uvěřilo: „Poláci jsou přesvědčeni, že Židé, kteří přišli z koncentračních táborů, kupují polské děti za 8 000 zlotých, aby se transfuzí jejich krve osvěžili.“¹²⁸ Dav Poláků drancoval synagogu, židovské obchody a domy, místní Židé byli fyzicky napadáni. Není znám přesný počet zabitých židovských občanů, nejčastěji se uvádí, že šlo o jednu až pět osob, desítky

---

¹²⁵ Martin Šromovský, *Povojnový antisemitismus v Polsku (1945–1948)*, in: *Acta Historica Neosoliensia* 16, 2013, s. 172.

¹²⁶ J. T. Gross, *Strach*, s. 117.

¹²⁷ A. Cichopek-Gajraj, *Beyond Violence*, s. 117

¹²⁸ ABS, fond Ústředna státní bezpečnosti (dále jen 305), sign. 305-346-9. Situační zpráva o poměrech v Polsku ze dne 1. 10. 1945 adresovaná ministerstvu vnitra.

Židů byly zraněny.¹²⁹ Z dvaceti pěti obžalovaných útočníků, jejichž část tvořili policisté a vojáci, kteří se do pogromu zapojili, bylo odsouzeno deset.¹³⁰

Nejznámější a největší pogrom v Polsku začal 4. července 1946 v Kielcích. Za vypuknutím protižidovských nepokojů stál pohřešovaný devítiletý Henryk Błaszcyk, který se bál svým rodičům přiznat, že odešel bez dovolení do vzdálenější vesnice na třešně. Místo toho si vymyslel, že byl násilím držený ve sklepě jedné budovy a podařilo se mu utéct. V označeném domě mimo jiné sídlili i zástupci židovské komunity. Zpráva se šířila rychle, začal se srocovat dav rozhořčených místních občanů, který postupně sílil. Kolovaly zvěsti, že v budově se nacházejí ostatky dalších zavražděných dětí. Židé byli vytahováni z domů, lynčováni, někteří byli vyhozeni z okna, kde je běsnící dav dobil k smrti. Část policistů a vojáků, jež měla původně židovské občany chránit, se připojila na stranu demonstrujících. Násilí se podařilo zastavit až s pomocí členů bezpečnostní policie z policejní akademie.¹³¹ Během pogromu bylo zabito čtyřicet dva židovských občanů, desítky dalších byly zraněny.¹³² O několik dní později proběhlo soudní přelíčení s dvanácti účastníky pogromu, devět z nich bylo odsouzeno k trestu smrti.¹³³ Zástupci komunistické polské vlády události v Kielcích odsoudili. Zároveň protižidovské demonstrace částečně bagatelizovali. Pogrom byl označený za záměrné dílo opoziční reakce, která chtěla poškodit vládu a stát.¹³⁴ Rychlý proces a odsouzení zástupných viníků mělo celou záležitost co nejdříve smést ze stolu. Opozice naopak interpretovala pogrom jako komunistickou provokaci.¹³⁵

---

¹²⁹ J. T. Gross, *Strach*, s. 125.

¹³⁰ A. Cichopek-Gajraj, *Beyond Violence*, s. 125–126.

¹³¹ Joanna Tokarska-Bakir, *Communitas of Violence. The Kielce Pogrom as a Social Drama*, in: David Silberklang (ed.), *Yad Vashem studies* 41, č. 1, 2013, s. 33–44; V textu není prostor se věnovat detailnímu rozboru pogromu, více viz dříve uvedené tituly.

¹³² J. Lániček, *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 175.

¹³³ J. Tokarska-Bakir, *Communitas of Violence*, s. 46.

¹³⁴ NA, MZV-VA II, k. 796, sign. 51 n 7. Pogromy záměrný dílem reakce?, in: *Národní osvobození*, 25. 7. 1946.

¹³⁵ Michaela Kůželová, *Polsko*, in: Kateřina Králová – Hana Kubátová (eds.), *Návraty. Poválečná rekonstrukce židovských komunit v zemích středovýchodní, jihovýchodní a východní Evropy*. Praha 2016, s. 103.

Ve světle popsaných událostí a kontextu postavení Židů v Polsku je výstižné tvrzení Tonyho Judta: „Hlavní starostí Židů bezprostředně po válce bylo, aby se udrželi naživu.“¹³⁶ Z tohoto důvodu se také mnoho z nich, především po pogromu v Kielcích, rozhodlo zemi definitivně opustit. Dle dostupných statistických údajů se počet židovských občanů Polska dramaticky snížil, z přibližných 240 000 registrovaných osob v červnu 1946 na 89 000 lidí v dubnu 1947.¹³⁷

2. 3. 2. Maďarsko

Systematická fyzická likvidace židovských obyvatel Maďarska během druhé světové války započala později, než tomu bylo v jiných zemích, například v Protektorátu Čechy a Morava či Slovenské republice. V březnu 1944 bylo území Maďarska obsazeno německou armádou. Realizací „konečného řešení“ židovské otázky byl pověřen Adolf Eichmann. Od dubna 1944 byli maďarští Židé nuceni nosit žlutou hvězdu a vešlo v platnost nařízení o koncentraci obyvatel venkova do ghatt. Od května 1944 probíhala jejich deportace do vyhlazovacích táborů, především do Auschwitz-Birkenau. V květnu až červnu 1944 bylo deportováno přibližně 437 000 maďarských Židů. V červenci 1944 regent Miklós Horthy transporty Židů zastavil, čímž odvrátil deportaci židovských obyvatel Budapešti. V říjnu byl Horthy zbaven funkce a k vládě se s německou podporou dostala nacistická Strana šípových křížů v čele s Ferencem Szálasim, která obnovila deportace Židů, důsledky perzekuce tentokrát tvrdě zasáhly i židovské obyvatele hlavního města. 9. dubna 1945 bylo Maďarsko osvobozeno sovětskou armádou.¹³⁸ Odhad židovských obětí se liší, izraelský památník Yad Vashem uvádí, že šlo přibližně o 568 000 osob.¹³⁹

---

¹³⁶ T. Judt, *Poválečná Evropa*, s. 828.

¹³⁷ A. Cichopek-Gajraj, *Beyond Violence*, s. 181.

¹³⁸ Portál Holocaust.cz, *Holocaust v Maďarsku* [online], [cit. 12. 1. 2018]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/holocaust-v-evropskych-zemich/holocaust-v-madarsku/>.

¹³⁹ *The International School for Holocaust Studies. Historical Background: The Jews of Hungary During the Holocaust* [online], [cit. 12.1.2018]. Dostupné z: http://www.yadvashem.org/yv/en/education/newsletter/31/jews_hungary.asp.

Odhaduje se, že válku přežilo kolem 250 000 maďarských Židů, k judaismu se podle oficiálních údajů z roku 1946 hlásilo 143 000 osob.¹⁴⁰ Maďarští Židé se bezprostředně po skončení druhé světové války potýkali s podobnými problémy jako Židé v jiných státech. V mnohých případech ztratili své nejbližší příbuzné a přátele, neměli se kam vrátit, jejich původní byty byly zabrané. Museli začít svůj život budovat od začátku, psychicky i zdravotně podlomeni a vyčerpáni. Ekonomická situace země byla velmi špatná, lidé trpěli nedostatkem základního zboží a surovin, což se negativně promítlo do atmosféry ve společnosti a rovněž posilovalo hluboce zakořeněné stereotypy vůči Židům. V souvislosti s příčinami antisemitismu v tomto období bývají uváděny tři oblasti, které se nejčastěji staly rozbuškou pro vypuknutí protižidovských demonstrací a útoků. Stejně jako v případě Polska, ale například i Slovenska¹⁴¹, šlo o obvinění z rituální vraždy. Druhým tématem bylo, opět stejně jako například na Slovensku, zapojení Židů do obchodování na černém trhu, takzvané „šmelení“. Vzhledem k poválečnému stavu zásobování obchodování na černém trhu skutečně značně bujelo, zapojovali se do něj Židé i nežidé, v představách většinového obyvatelstva však byla tato sféra spojená výlučně se Židy.¹⁴² Poslední oblastí pak bylo zdůrazňování výrazné podpory a zastoupení židovských obyvatel mezi maďarskými komunisty. Maďarští Židé vykonávali mnohé posty ve státní správě, policii, lidovém soudnictví, což dle některých historiků v představách většinové společnosti posilovalo teorie o hrozbě „židovské pomsty“ jako odplatě za válečnou perzekuci.¹⁴³ Tyto zvěsti podporovala i skutečnost, že někteří vedoucí činitelé komunistické strany byli židovského původu, například Mátyás Rákosi.

---

¹⁴⁰ Petr Balla, *Maďarsko*, in: Kateřina Králová – Hana Kubátová (eds.), *Návraty. Poválečná rekonstrukce židovských komunit v zemích středovýchodní, jihovýchodní a východní Evropy*. Praha 2016, s. 120.

¹⁴¹ Více o poválečné situaci Židů na Slovensku viz kapitola 6. *Marné čekání na klid. Slovenští Židé po druhé světové válce*, s. 173.

¹⁴² Příkladem jsou i protižidovské demonstrace v Miskolci, což bude nastíněno dále v tomto textu.

¹⁴³ Miroslav Kmeť – Bernadeta Ottmárová, *K histórii prejavov antisemitizmu v Maďarsku v povojnovom období (1945–1948)*, in: *Acta Historica Neosoliensia* 13, 2010, s. 117.

V poválečném období, především pak na jaře a v létě roku 1946, došlo v Maďarsku k řadě protižidovských demonstrací či útoků, nejdramatičtější byly pogromy v Kunmadarasu a Miskolci (Miškovec). Záminkou pro vypuknutí pogromu v Kunmadarasu v květnu 1946 bylo soudní přelíčení s místním učitelem, který mimo jiné obvinil Židy z rituálního vraždění křesťanských dětí. Případ vyvolal velký ohlas u tamního obyvatelstva, učitelovi příznivci se rozhodli zatarasit přístup do soudní budovy některým židovským občanům, kteří měli proti učiteli svědčit. Atmosféra houstla, konflikt brzy vyústil ve fyzické útoky a přerostl v pogrom proti členům místní židovské komunity, z jejichž 270 předválečných členů se vrátilo přibližně 70 až 120 osob.¹⁴⁴ Dle Pétera Apora nebylo obviňování Židů z rituální vraždy skutečnou příčinou pogromu, mělo sloužit pouze k legitimizaci násilných činů vůči Židům. Reálným důvodem měla být špatná ekonomická situace, která způsobovala značné sociální napětí.¹⁴⁵

Během pogromu byli zabiti dva Židé, sedmnáct jich bylo zraněno.¹⁴⁶ Ze zodpovědnosti za vyvolání pogromu byli obviněni tři lidé, kteří byli nejprve odsouzeni k trestu smrti, jejich rozsudek byl následně zmírněn a nikdo nebyl potrestaný. Pro kontext je třeba uvést, že jeden z obžalovaných byl Slovák maďarské národnosti, který před válkou žil v Bratislavě. Z toho důvodu se začaly šířit zprávy, že za vším stojí osoby, které byly vyslané ze Slovenska, aby v Maďarsku vyvolaly pogrom, a narušily tím vnitrostátní situaci. Reakce československé strany na sebe nenechala dlouho čekat, v tisku se objevila jednoznačné komentáře: „Maďarská propaganda se snaží zbavit maďarské úřady zodpovědnosti za stálé pogromy na židy a za nedostatečné bezpečnostní poměry v Maďarsku.“¹⁴⁷ Všechny podobné informace rovněž rázně odmítli českoslovenští političtí reprezentanti.

---

¹⁴⁴ Péter Apor, *The Lost Deportations and the Lost People of Kunmadaras: A Pogrom in Hungary, 1946*, in: *Hungarian Historical Review* 2, č. 3, 2016, s. 579.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 577–578, 584.

¹⁴⁶ Zoltán Vági – László Csösz – Gábor Kádár, *Documenting Life and Destruction. Holocaust Sources in Contexts. The Holocaust in Hungary. Evolution of a Genocide*. AltaMira Press 2013, s. 349.

¹⁴⁷ NA, MZV-VA II, k. 769, sign. 33 n 7. Alibi na židovské pogromy v Maďarsku, in: *Svobodné noviny*, 12. 7. 1946.

Rovněž pogrom v Miskolci byl způsoben především špatnou ekonomickou situací, bídou a hladem. Místní občané označili za viníky této situace Židy, které stereotypně vnímali jako zbohatlíky a „šmelináře“. V červenci 1946 vystoupil v Miskolci hlavní představitel komunistické strany, Mátyás Rákosi, se svým projevem, ve kterém mimo jiné ostře kritizoval občany obchodující na černém trhu. Následně došlo k demonstracím dělníků, již vykřikovali hesla proti „šmelinářům“. Dav při svém pochodu narazil na židovského mlynáře a jeho pomocníka, kteří byli zatčeni kvůli ilegálnímu obchodování s moukou. Oba muži byli davem lynčováni, mlynář byl zabit, pomocník vyvázl s těžkým zraněním. Běsnění davu pokračovalo i následujícího dne, kdy se rozneslo, že hlavní vyšetřovatel případu Artúr Fogarasi¹⁴⁸, rovněž židovského původu, údajně při výslechu fyzicky napadl obviněné. Dav vtrhl na policejní stanici, kterou zdemoloval. Místní obyvatelé Fogarasiho lynčovali, svým zraněním v nemocnici následně podlehl.¹⁴⁹

Je třeba zdůraznit, že ačkoli v poválečném období proběhla v Maďarsku řada protizidovských demonstrací, útoků či pogromů, jejich rozsah nedosáhl takové intenzity jako v Polsku. I vzhledem k počtu obětí je protizidovské násilí více srovnatelné se stavem na Slovensku. Vývoj situace přesvědčil velké množství maďarských Židů o nezbytnosti opustit zemi. Ve dvou hlavních emigračních vlnách v letech 1945–1948 a 1956–1957 odešlo přibližně 60 000 až 75 000 osob.¹⁵⁰

---

¹⁴⁸ V československém tisku jeho jméno chybně uváděno jako Frankler, srov. NA, MZV-VA II, k. 769, sign. 33 n 7. Krvavé násilnosti v Miškovci, in: Svobodné noviny, 4. 8. 1946.

¹⁴⁹ M. Kmet' – B. Ottmárová, *K histórii prejavov antisemitizmu v Maďarsku*, s. 121–122.

¹⁵⁰ *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. Hungary, Hungary since 1945* [online], [cit. 12. 1. 2018]. Dostupné z: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Hungary/Hungary_since_1945.

2. 4. Bricha

Jak již bylo nastíněno v předchozí části, problematický vývoj v poválečném Polsku přiměl více než polovinu židovských obyvatel opustit zemi. Zvláště patrný byl nárůst počtu polských židovských uprchlíků po pogromu v Kielcích v létě 1946. V popisovaném období představovalo Československo důležitý tranzitní prostor, jehož se výrazně dotkla právě i vlna Židů z Polska proudící přes jeho území. Židovští uprchlíci se přes Československo snažili dostat především do západních zemí a Palestiny, v čem jim pomáhali zástupci sionistických organizací. Hnutí organizující ilegální emigraci Židů do Palestiny se označovalo jako Bricha, což hebrejsky znamená útěk.¹⁵¹

Existují různé odhady, kolik židovských uprchlíků prošlo územím Československa. Někteří autoři se domnívají, že do začátku roku 1948 se mohlo jednat až o 150 000 osob.¹⁵² Šlo především o běžence z Polska, dále o židovské uprchlíky z Rumunska, Maďarska či bývalé Podkarpatské Rusi. Vzniklo pro ně několik dočasných přijímacích středisek poblíž státních hranic, například v Náchodě, Broumově, Karlových Varech či Aši.¹⁵³ Další transfer běženců z Náchoda a Broumova probíhal většinou vlakem ve dvou hlavních trasách. První z nich byla přes Děvínskou Novou Ves či Bratislavu, dále do amerického okupačního pásma v Rakousku. Druhou variantou byla cesta přes Prahu a Aš do americké zóny v Německu.¹⁵⁴

Zvláště bezprostředně po válce se českoslovenští představitelé a pohraničníci chovali vůči uprchlíkům z Polska v mnohých případech benevolentně. Domnívám se,

---

¹⁵¹ Martin Wein, *A History of Czechs and Jews. A Slavic Jerusalem*. Londýn, New York 2015, s. 132.

¹⁵² M. Peroutková, *Židovské identity v Československu*, s. 106; srov. M. Yegar, *Československo, sionismus, Izrael*, s. 71; Jiří Friedl, *Plán z let 1946–1947 na usídlení židovských uprchlíků z Polska v Československu*, in: *Slovanský přehled*, roč. 100, č. 2, 2014, s. 330. Podle Sarah A. Cramsey přibližně 130 000 z nich přešlo do Československa přes hraniční přechod v Náchodě, srov. Sarah A. Cramsey, *Uncertain Citizenship: Jewish Belonging and the Ethnic Revolution in Poland and Czechoslovakia, 1938–1948*, disertační práce, University of California. Berkeley 2014, s. 137.

¹⁵³ ABS, 304, sign. 304-257-6. Zpráva ministerstva vnitra o repatriačních střediscích ze srpna 1946; Další bylo v pražském Hloubětíně, srov. M. Yegar, *Československo, sionismus, Izrael*, s. 184.

¹⁵⁴ Mapa hlavních tras transferu židovských uprchlíků viz Yehuda Bauer, *Flight and Rescue: Brichah. The organized escape of the Jewish survivors of Eastern Europe, 1944–1948*. New York 1970, s. 180.

že v počáteční fázi k tomu měli čtyři hlavní důvody. Nikdo nemohl předpokládat obrovské rozměry, do jakých migrační vlna naroste. Druhým důvodem byla skutečnost, že neexistovaly jasné směrnice, jak k židovským uprchlíkům přistupovat. Zcela jistě tedy záleželo na tom, na které členy pohraniční stráže jednotliví uprchlíci narazili, zda se oni následně rozhodli je poslat zpět na polskou stranu hranice, či nikoli. Samozřejmě je také podstatné nepodceňovat, že pro československé reprezentanty bylo důležité zachovat si pozitivní mezinárodní obraz ve vztahu k Židům. Jak poukazuje Jiří Friedl ve své studii, názory na to, jak nakládat s uprchlíky, byly značně nejednotné. Zástupci Úřadu předsednictva vlády navrhovali počkat do doby, než vláda zaujme jasné stanovisko. Reprezentanti ministerstva vnitra naopak trvali na tom, že tyto osoby mají být na hranicích neprodleně vráceny do Polska.¹⁵⁵ K oficiálnímu omezení transferu židovských uprchlíků reálně došlo až v druhé polovině roku 1946.¹⁵⁶

Posledním a dle mého názoru nejpodstatnějším důvodem určité počáteční schovávavosti byl fakt, že se jednalo pouze o transmigraci, drtivá většina běženců tedy neplánovala trvalé usídlení v republice. Československo pro ně znamenalo důležitý tranzitní prostor, ve kterém však neměli v úmyslu setrvávat déle, než bylo potřeba. Českoslovenští političtí představitelé si tím pádem mohli dovolit vůči uprchlíkům jistou benevolenci a povolit jim průchod přes státní území, aniž by se museli přespříliš obávat jejich trvalého usazení.¹⁵⁷

Dochovala se řada oficiálních zpráv příslušníků bezpečnostních složek, ve kterých se dotazují, jak mají postupovat ve věci běženců. Z popisu jednotlivých situací

---

¹⁵⁵ J. Friedl, *Plán z let 1946–1947*, s. 328.

¹⁵⁶ Radka Čermáková, *Poválečné Československo. Obnovený stát ve střední Evropě*, in: Blanka Soukupová – Peter Salner – Miroslava Ludvíková (eds.), *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*. Praha 2009, s. 33; Jan Láníček v této souvislosti upozorňuje na jednání s Brity a jejich nátlak na československou vládu, aby došlo k uzavření hranic a nebyli nadále přijímáni ilegální uprchlíci. Důvodem byla obava z velkého přílivu židovských emigrantů do Palestiny. Více viz J. Láníček, *Czech, Slovaks and the Jews*, s. 175–176.

¹⁵⁷ Jiří Friedl, *“Palestine must be the ultimate goal”*. *Count František Schönborn's report of September 1945 on Jewish refugees from Poland in Czechoslovakia*, in: *Slovanský přehled*, roč. 104, č. 1, 2018, s. 146–147.

odehrávajících se na československo-polské státní hranici je jasně patrná beznaděj polských Židů, již se snažili mimo jiné uprchnout před antisemitismem ve své původní vlasti a doufali v nový život v Palestině. V hlášeních jsou popisovány srdceryvné scény, kdy Židé žádali pohraničníky, ať je raději zastřelí, než aby je vraceli zpět do Polska.¹⁵⁸ Jiní se pak snažili vysvětlit, že se za žádných okolností nevrátí, protože v Polsku jsou Židé vražděni, olupováni a často zde dochází k pogromům. Rovněž se marně pokoušeli osvětlit, že nejsou Poláci, ale Židé žijící v Polsku.¹⁵⁹

Nezřídka docházelo k případům, kdy českoslovenští pohraničníci vrátili ilegální skupinky Židů zpět na polskou stranu, o něco později pak stejné osoby zadrželi znovu. V jedné ze zpráv ministerstva vnitra z konce listopadu 1945 se popisuje incident z nádraží v Náchodě, kdy příslušníci pohraniční stráže zajistili skupinu sedmi uprchlíků, kteří neměli platné doklady, z toho důvodu je předali polské straně. „Toho istého dňa o 9. hodine večernej bola ta samá skupina uprchlíkov znovu zahnaná na naše územie, a na mnohých z nich bolo možno vidieť známky po násilnom bití. (...) väčšina z nich ostali v spodnom prádle a bosí. Poľskou pohraničnou strážou bolo im pohrozené, že ak sa vrátia späť, budú zastrelení.“¹⁶⁰ Dle výpovědi svědků měli být několik hodin drženi polskými pohraničníky, kteří je následně odvedli na odlehlé místo, kde je informovali o údajném výnosu polního soudu, podle něhož budou zastřeleni. Předtím jim přikázali se svléct a odevzdat všechny své věci. Po chvíli jim nařídili odejít a překročit řeku Metuji, čímž se dostali znovu do Československa.¹⁶¹ Podobné zprávy nápadně připomínají incidenty, které zažívali rakouští židovští uprchlíci v roce 1938 při pokusech o překročení rakousko-československé hranice.¹⁶²

---

¹⁵⁸ ABS, 305, sign. 305-346-9. Zpráva SNB-Zemského velitelství (expozitura Moravská Ostrava) ve věci židovských uprchlíků z Polska, 1945.

¹⁵⁹ ABS, 304, sign. 304-257-6. Zpráva Okresního národního výboru v Broumově (Referát národní bezpečnosti) adresovaná ministerstvu vnitra ze dne 22. 3. 1946.

¹⁶⁰ AMZV, fond Teritoriální odbory-obyčejné, 1945–1959 (dále jen TO-O), Palestina, k. 2. Zpráva ministerstva vnitra ze dne 27. 11. 1945 adresovaná ministerstvu zahraničních věcí.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Více viz Kateřina Čapková – Michal Frankl, *Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933–1938*. Praha-Litomyšl 2008, s. 304–306.

Především ministr zahraničí Jan Masaryk byl znám svou podporou aktivit hnutí Bricha, za které v mnoha případech intervenoval.¹⁶³ Českoslovenští představitelé se principiálně tranzitu židovských uprchlíků nebránili, obávali se však jejich trvalého usídlení v republice a vysokých finančních nákladů spojených s touto akcí. Na zasedání vlády dne 26. července 1946 se její zástupci shodli, že je potřeba zasadit se o to, aby náklady spojené s židovskými běženci uhradila UNRRA.¹⁶⁴ Zástupci židovské organizace Joint¹⁶⁵ značně pomáhali s péčí o uprchlíky a jejich transferem přes hranice, i přesto většina finančních výdajů byla na straně Československa. Přes opakované jednání nakonec UNRRA zaplatila pouze část nákladů.¹⁶⁶

Objevily se rovněž pokusy o to, aby Československo nebylo pouze tranzitní zemí, ale aby část procházejících židovských uprchlíků dočasně přijalo, hovořilo se o 10 tisících osob. V tomto smyslu oslovil předsedu vlády Gottwalda rabín Philip S. Bernstein, který působil jako poradce pro židovské záležitosti velitele americké okupační zóny v Německu generála McNarneyho.¹⁶⁷ Návrh Američanů byl nakonec československou vládou zamítnut.

Ve zprávách členů bezpečnostních složek se objevují i negativní informace o polských uprchlících. Většina z nich je založena na stereotypních předsudcích vůči „východním“ Židům. V některých hlášeních se varuje před Židy, kteří se štítí práce a zaplaví republiku.¹⁶⁸ Jindy se zas hovoří o Židech, kteří se „během svého pobytu v ČSR zabývají šmelinou a jinými neřestmi, chodí nápadně oblečení a nepracují, což všechno

---

¹⁶³ *Zprávy velitele politického zpravodajství ministra vnitra o jednání s ministrem J. Masarykem o pomoci polským Židům, 10. a 11. 10. 1946*, in: M. Bulínová – J. Dufek – K. Kaplan – V. Šlosar, Československo a Izrael 1945–1956, s. 61–62.

¹⁶⁴ NA, fond Úřad Předsednictva vlády-zápisy ze schůzí vlády, inv. č. 145. Zápis ze 7. schůze třetí vlády ze dne 26. července 1946.

¹⁶⁵ American Jewish Joint Distribution Committee (zkráceně Joint). Židovská organizace, která vznikla v roce 1914, cílem bylo pomáhat Židům postiženým válkou. Před druhou světovou válkou významně pomáhala s emigrací Židům z Evropy. Po roce 1945 se mimo jiné podílela na podpoře legální i ilegální emigrace Židů do Palestiny. Od roku 1946 reprezentoval Joint v Československu Israel Jacobson.

¹⁶⁶ Y. Bauer, *Flight and Rescue*, s. 219.

¹⁶⁷ J. Friedl, *Plán z let 1946–1947*, s. 331; ABS, 425, sign. 425-212-1. Dopis P. S. Bernsteina ze dne 9. září 1946 adresovaný předsedovi vlády Gottwaldovi.

¹⁶⁸ ABS, fond Odbor politického zpravodajství MV (dále jen 2 M), sl. 11 855. Zpráva SNB, Zemské velitelství-expozitura Moravská Ostrava ze dne 29. 8. 1945.

vzbuzuje u čl. obyvatelstva spravedlivé rozhořčení.“¹⁶⁹ Naopak v oficiálních zprávách předkládaných veřejnosti se o židovských uprchlících hovořilo nezdědká pozitivně, což dokládají některé dobové články z tisku. Cílem bylo informovat občany, zároveň je uklidnit a přesvědčit o tom, že jim nehrozí žádné nebezpečí. Z toho důvodu novináři často uváděli emotivní popisy zbídačených, a především bezbranných uprchlíků, kteří od demokratického Československa očekávají pouze možnost svobodného průchodu, za nějž jsou vděční. Nezdědká psali i o dětských uprchlících „s velkýma černýma očima a kudrnatými vlásky.“¹⁷⁰ Domnívám se, že právě popisy dětí měly polské uprchlíky v očích většinové společnosti zlidštit, vyvolat soucit, který by obyvatele definitivně přesvědčil o jejich neškodnosti.

V novinových člancích se rovněž věnoval prostor vysvětlení toho, proč je nutné, aby polští Židé přes území republiky přecházeli. „Přes ostré zákroky polské vlády proti antisemitským pogromům, přes výstražný příklad velkého procesu v Kielcích proti židobijcům, příslušníci band a skupin teroristické podzemní organizace ‚Armijikrajówe‘ pokračují v pronásledování polských občanů židovského vyznání. Desítky židů padnou týdně za obětí tomuto bestiálnímu řádění, které si v ničem nezadá s brutalitou esesáků. (...)“¹⁷¹ Jedná se o typický příklad hodnocení, kdy silný antisemitismus v Polsku se dával nejčastěji do spojitosti s reakčními opozičními silami, což platí především o člancích v levicově zaměřeném tisku.

Záležitosti Židů uprchlých z Polska podrobně monitorovali také zástupci Rady ŽNO, kteří hnutí Bricha aktivně pomáhali. Na okraj je zajímavé zmínit, že v hektické poválečné době, kdy byli židovští reprezentanti zavaleni prací spojenou s intenzivními snahami o obnovu komunity, pátrání po přeživších osobách, bojem za uznání státního občanství pro „německé Židy“ či optanty, nebo těžkostmi s restitucí majetku, si našli čas, aby se pokusili zpříjemnit dočasný pobyt skupině dětských uprchlíků z Polska.

---

¹⁶⁹ ABS, 2 M, sign. 2M-11 454. Zpráva ze dne 4.10. 1946, věc: Ilegální židovské organizace v ČSR.

¹⁷⁰ NA, MZV-VA II, k. 436, sign. 1-51 n 7. Lidé, kteří hledají mír, in: Mladá fronta, 28. 11. 1946.

¹⁷¹ NA, MZV-VA II, k. 267, sign. n 7. Hranice ČSR – brána ke svobodě, in: Mladá fronta, 30. 11. 1946.

V interních zprávách představitelů pražské komunity nalezneme například zprávy, kdy se plánuje oficiálně požádat o povolení, aby bylo dětem ubytovaným v pražských Dáblicích umožněno navštívit v doprovodu zaměstnanců židovské obce zoologickou zahradu.¹⁷² Podobné zprávy rovněž dokazují, že uprchlíci měli na československém území omezenou volnost pohybu.

Hlavní činitelé Rady ŽNO rovněž oficiálně intervenovali v případech, kdy byli informováni o špatném zacházení s běženci. Příkladem může být stížnost představitelů Rady ŽNO z dubna 1946 adresovaná úřadu předsednictva vlády, ministerstvu vnitra a zemskému velitelství SNB v Praze. Dle zprávy reprezentantů Rady ŽNO mělo dojít k hrubému zacházení se skupinkou devatenácti židovských uprchlíků a následnému obtěžování několika internovaných dívek příslušníky SNB. Na popud Rady ŽNO bylo zahájeno šetření celého incidentu, jak tomu však v podobných případech bylo, ze strany příslušníků bezpečnostních složek nebylo zjištěno žádné pochybení. V závěrečné zprávě se uvádělo: „(...) nebylo zjištěno, že by těmto internovaným byla ve středisku ve Vrchlabí způsobena nějaká újma, nebo, že by s nimi bylo špatně zacházeno, naopak z protokolů vychází najevo, že tito polští státní příslušníci často hrubým způsobem odmítali respektování nařízení zdejších úřadů a mnozí z nich se vůči našim úředním orgánům chovali provokativně, vyzývavě a neslušně.“¹⁷³ Ačkoli tato konkrétní stížnost představitelů Rady ŽNO neměla žádný praktický dopad, podobné aktivity byly důležité pro celkovou situaci židovských běženců z Polska, ale i místní židovské komunity. Českoslovenští čelní představitelé se obávali narušení mezinárodního obrazu republiky a jejího přístupu k Židům, jehož by reprezentanti Rady ŽNO mohli docílit negativními zprávami vyslanými do zahraničí. Zástupci židovské komunity tak podobnými intervencemi a stížnostmi zvyšovali tlak na zaměstnance státní správy, již tak byli nuceni se podobnými případy zabývat.

---

¹⁷² ABS, fond StB a Středočeský kraj (dále jen B 1/1), sign. B1/1-9. Zpráva referenta Iltise týkající se židovských dětí z Polska ze dne 14. 9. 1946.

¹⁷³ ABS, 304, sign. 304-257-6. Zpráva zemského velitelství SNB v Praze ze dne 12. 7. 1946.

2. 5. Po návratu

Jak již bylo řečeno, během válečných let se českoslovenští Židé s nadějí upínali k životu po osvobození. Doufali ve shledání se svými příbuznými a návratu k normální každodennosti, jak si ji pamatovali z předchozího období. Realita se však ukázala být odlišná od očekávání. Pokusy o poválečnou adaptaci byly pro většinu přeživších velmi těžké. S bezprostředně poválečnou dobou sami pamětníci spojují pocity vykořeněnosti, osamělosti, zklamání či nepopsatelného smutku. Euforii vystřídalo vystřízlivění a deprese. Podobné emoce popisuje i pamětnice A. H., které bylo v roce 1945 patnáct let. „Já jsem vždycky říkala, že až bude konec války, že budu skákat radostí až do stropu (...). Tak jsem čekala, čekala, a když to opravdu přišlo, tak jsem nebyla schopná se nějak těšit. Já jsem byla tak unavená, tak nemocná a nevěřila jsem tomu, že je to pravda.“¹⁷⁴

Dalším častým jevem byly negativní reakce či nepochopení ze strany majoritní společnosti. Britský historik Keith Lowe v této souvislosti hovoří o otevřeném nepřátelství vůči Židům, které bylo způsobeno mimo jiné tím, že se ve společnosti vžila představa o stejném utrpení všech lidí, celého národa. Židé svými válečnými prožitky tento obraz narušovali, ostatní nechtěli slyšet, že někdo trpěl více než oni sami.¹⁷⁵ Neméně důležitým faktorem posilujícím negativní emoce vůči Židům bylo to, že některým lidem podvědomě připomínali vlastní pocity provinění. Ať už se jednalo o stud za to, že nepomohli svým židovským sousedům či se dokonce aktivně podíleli na různých formách jejich válečné perzekuce. Leora Auslander ve své studii o poválečné situaci Židů v Paříži zdůrazňuje chaos popisovaného období. Obyvatelé byli jednoduše

---

¹⁷⁴ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sbírka Rozhovory s pamětníky šoa (dále jen sb. Rozhovory), rozhovor post WWII 0044 – A. H., žena.

¹⁷⁵ Keith Lowe, *Strach a sloboda. Ako nás zmenila druhá svetová vojna*. Premedia 2017, s. 58.

zaneprázdnění vlastními starostmi a byli lhostejní vůči utrpení druhých. Jiní se nechtěli vzdát majetku, kterým se obohatili na úkor Židů.¹⁷⁶

Téma problematických začátků hraje ústřední roli ve vzpomínkách židovských narátorů. Příkladem může být i výpověď pamětnice V. S., která se narodila v roce 1926 v Praze, a po válce se jako jediná z rodiny vrátila z terezínského ghetta. „Byli jsme přijati s ledovou, podezíravou nechutí, někdy i s odporem. To byla taková ledová sprcha. (...) Myslím, že všeobecná atmosféra byla ve smyslu: ‚Všichni Židi umřeli, proč se zrovna ten můj Žid musel vrátit. Abych já mu musel vrátit, co si u mě schoval?‘ (...) Atmosféra byla velmi nevlídná a tento nepříjemný chlad a chamtivost, skutečně málo zakrytá zášť a antisemitismus, to vše navíc k tomu, že se člověk vrátil fyzicky a emocionálně zničený, to byly velmi těžké začátky. Proč k nám byli tak chladní a nenávislní?“¹⁷⁷ Paní V. S. negativní reakce odůvodňuje tím, že lidé po několik let žili v prostoru, ve kterém bylo normální považovat Židy za méněcenné, a tomuto názoru po čase sami podlehl.¹⁷⁸ Po osvobození se protižidovské cítění a předsudky oficiálně odsuzovaly, pro některé jednotlivce tato distance sloužila pouze jako prostředek, jak demonstrovat svou vlastní nepředpojatost.¹⁷⁹

Někteří pamětníci uvádějí, že po zajištění základních potřeb, především místa k bydlení, se pokusili dokončit před válkou započatá studia v naději lepšího pracovního uplatnění. Často šlo o racionálně odůvodněné směřování, po prožitcích války nepřikládali samotnému učení příliš velkou váhu, špatně se soustředili, obtížně skládali zkoušky. Zapadnout mezi ostatní studenty bylo obtížné, téměř nemožné. Někteří

---

¹⁷⁶ Leora Auslander, *Coming home? Jews in Postwar Paris*, in: *Journal of Contemporary History* 40, č. 2, 2005, s. 245; Podrobněji o návratu Židů v jednotlivých evropských zemích viz D. Bankier, *The Jews are coming back*.

¹⁷⁷ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor post WWII 0155 – V. S., žena.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ Eva Hahnová, *Dlouhé stíny předsudků. Německé a anglické stereotypy o Čechách v dějinách 20. století*. Praha 2015, s. 16.

narátoři k tomu uvedli, že se jim na nové podmínky adaptovalo velmi špatně a svým způsobem se jim to nepodařilo ani dodnes.¹⁸⁰

Dalším charakteristickým znakem výpovědí přeživších, zvláště mladších ročníků, je jejich silná chuť po životě a nemožná snaha dohnat některé zážitky, o které je válka připravila. Tyto pokusy byly nezřídka narušovány negativními reakcemi okolí, na což vzpomíná i již zmiňovaná pamětnice A. H.: „A tak já jsem chtěla honem žít život. Představovala jsem si to tak, že jsem šla do kina, ale do tří kin. Ve čtyři, v šest a v osm. A já už jsem z toho měla takový guláš, ale já jsem to hltala (...). Potom později jsem si říkala, že aspoň do divadla. Já jsem byla hladová po kultuře (...). No, a tak jsem přišla do divadla a tam mě uviděla jedna maminka mé spolužačky. Ta se na mě podívala, zúžily se jí oči a říkala: ‚Ty, co tady děláš?! Jdi zpátky, odkad’ si přišla! Tebe tady nepotřebujeme, takovou Židovku smradlavou!‘“¹⁸¹ Zmiňovaný hlad po kultuře popisuje i další narátorka, paní E. L., jíž bylo po válce patnáct let. Stejně jako paní A. H. zmiňuje, že byla posedlá chozením do kina. Na rozdíl od ní však nebojovala s reakcemi svého okolí, ale především s vlastními psychickými potížemi způsobenými válkou. Mimo jiné měla panický strach z uzavřených místností. „Já jsem byla posedlá biografem (...), ale musela jsem sedět u dveří. U dveří, první sedadlo. (...) Já jsem měla strašně špatné stavy. Já jsem měla všechny možné fobie, které existují na světě. Nejhorší byl špatný kontakt s lidmi.“¹⁸² Intenzivní prožívání tehdejšího kulturního života popisují také přeživší ve svých memoárech. Například Petr Erben, který pocházel z Ostravy a v poválečných letech se rozhodl pro emigraci, ve vzpomínkové knize *Po vlastních stopách* mimo jiné uvedl: „Z té doby si vzpomínám jen na tu sháňku po dostatečné stravě (byla ještě doba potravinových lístků) a vstupenkách do biografů a divadel. Myslím, že nebyla jedna premiéra, na které bych chyběl.“¹⁸³ Divadla, kina, ale

---

¹⁸⁰ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 380 – V. M., muž; rozhovor 324 - A. P., žena.

¹⁸¹ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor post WWII 0044 – A. H., žena.

¹⁸² ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 962 – E. L., žena.

¹⁸³ Petr Erben, *Po vlastních stopách*. Praha 2003, s. 86.

například i stranické schůze vytvářely pro řadu mladých lidí bez rodin možnost setkávání se s přáteli či prostor pro navazování nových vztahů či kontaktů. Židovským přeživší navíc sloužily jako místa, na kterých si vzájemně vyměňovali informace o tom, kdo ze společných známých se vrátil, a kdo zahynul.¹⁸⁴

Ve vzpomínkách přeživších jsou zachyceny různé strategie vypořádávání se s traumatem války a perzekuce. Někteří se rozhodli zcela zatajit své židovství, nemluvit o své minulosti, plně se asimilovat a například si i změnit židovsky znějící jméno. Zkrátka zapomenout. Jiní o hrůzách války mluvili, ale pouze s lidmi s podobnými zkušenostmi, u kterých byla větší šance porozumění. Častým úkazem poválečné doby bylo rychlé uzavírání sňatků (ať už s židovským či nežidovským partnerem) a zakládání nových rodin. Jeden z pamětníků k tomuto rozhodnutí uvedl: „Byl to čas, kdy kupříkladu jedna z našich kamarádek spáchala sebevraždu (...). Její sestra přišla do koncentráku a stejně tak její rodiče, zůstala sama. Abych do toho nezacházel... My jsme to vyřešili tím, což byla druhá možnost, že jsme si řekli: ‚Založíme novou rodinu.‘“¹⁸⁵ Dle narátora se tak stalo dříve, než by tomu bylo v předválečné době, toto rozhodnutí jim vneslo do života prvek jisté ztracené stability.¹⁸⁶

V rámci pokusů o vypořádání se s válečnými hrůzami je třeba zdůraznit, že část židovských přeživších považovala naopak za stěžejní na válečnou perzekuci Židů nezapomenout, a proto sami iniciovali sběr materiálů vztahujících se k tomuto tématu. V rámci českých zemí za tímto účelem vznikla takzvaná Dokumentační akce, jedním z jejích hlavních iniciátorů se stal Zeev Scheck.¹⁸⁷ Myšlenka uchovat důkazy o perzekuci Židů z Protektorátu Čechy a Morava se nicméně zrodila již během války v ghettu Terezín, kdy skupina židovských vězňů začala tajně shromažďovat materiály

---

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor post WWII 0056 – A. L, muž.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Zeev (Vilém) Scheck (1920–1978) – významný člen sionistického hnutí. V roce 1943 byl deportován do Terezína, následně prošel tábory Osvětimi či Kaufering. Po návratu do Prahy byl jedním z iniciátorů takzvané Dokumentační akce. V roce 1946 emigroval do Palestiny. Pracoval zde na ministerstvu zahraničí, působil v diplomatických službách. V roce 1967 se stal izraelským velvyslancem ve Vídni. I nadále se věnoval sběru materiálů dokumentující perzekuci Židů.

týkající se například fungování židovské samosprávy, umělecké a literární tvorby vězňů či kulturních a vzdělávacích aktivit sionistů. Po osvobození někteří z nich cítili morální povinnost v těchto činnostech pokračovat, a tím připomínat životy židovských obyvatel, kteří nepřežili.¹⁸⁸ V prosinci 1945 byla na stránkách Věstníku ŽNOP uveřejněna zpráva informující členy židovské komunity o fungování Dokumentační akce. Její iniciátoři chtěli docílit toho, aby světová veřejnost nezapomněla na utrpení Židů v koncentračních táborech či ghettech a uchovala důkazy o těchto zverstvech pro další generace.¹⁸⁹

Ve své agendě se zaměstnanci Dokumentační akce kromě sběru dokumentů rovněž zaměřili i na sepisování protokolů s přeživšími šoa. Ve většině případů tyto texty mapovaly a dokumentovaly válečné období a individuální příběhy konkrétních svědků, mezi protokoly můžeme nicméně nalézt i svědectví týkající se poválečné diskriminace Židů. Příkladem je i protokol sepsaný v září 1945 s Jindřichem Goldsteinem, který se týkal protižidovských výroků několika členů Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých, již „označili Židy jako neproduktivní živel, jako šmelináře žijící z podpor. (...) Vrátilo se jich sice málo, ale vůbec je nelitují, v koncentračních táborech byli pouze proviantníky. Štítí se práce, neboť nikoho ještě nebylo vidět zametat ulice, pořád němčí, a když někdo z nich otvírá hubu, hned je poznat, že neumí česky.“¹⁹⁰ Jindřich Goldstein byl zklamaný a šokovaný postojem některých členů svazu, o jejich chování se proto rozhodl podat svědectví.

Pracovníkům Dokumentační akce se podařilo shromáždit desítky výpovědí, které tvoří unikátní soubor raných poválečných výpovědí pamětníků o holocaustu Židů

---

¹⁸⁸ Magda Veselská, *Early Documentation of the Shoah in the Czech Lands: The Documentation Project and the Prague Jewish Museum (1945–1947)*, in: Cermanová, Iveta – Putík, Alexandr (eds.): *Judaica Bohemiae* LII, č. 1, 2017, s. 54; 58.

¹⁸⁹ *Dokumentační akce*, in: Věstník ŽNOP, roč. VII, č. 4, 15. 12. 1945, s. 32.

¹⁹⁰ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sbírka Dokumenty perzekuce (dále jen DP), k. 87, inv. č. 90. Protokol ze dne 3. 9. 1945 sepsaný s Jindřichem Goldsteinem o antisemitských výrociích v kanceláři Osvobozených pol. Vězňů v Praze XIX.

z českých zemí.¹⁹¹ Je třeba zmínit, že se nejednalo o jediný počin svého druhu. Podobné projekty souběžně vznikaly v několika evropských státech.¹⁹²

---

¹⁹¹ Archiválie jsou v současné době uloženy v Židovském muzeu v Praze a v Yad Vashem v Jeruzalémě.

¹⁹² Podrobněji k tématu viz Laura Jockusch, *Collect and Record! Jewish Holocaust Documentation in Early Postwar Europe*. Oxford 2012.

3. Rovnoprávní občané? „Němečtí Židé“ a snahy o integraci do poválečné společnosti

Následující kapitola se zabývá „německými Židy“ v Československu v letech 1945–1948, tedy skupinou přeživších Židů, kteří při sčítání lidu v roce 1930 uvedli německou národnost nebo jazyk. Po druhé světové válce státní úředníci přisoudili mnohým Židům německou identitu, ať už se s ní dotýční sami ztotožňovali, či nikoli. Do velké míry se jednalo o uměle a nepřesně vytvořenou kategorii. Poválečné úřady rozhodovaly o národnosti jednotlivců především na základě údajů o národnosti či řeči uvedených ve sčítání lidu z roku 1930. Právě Židé zahrnutí v této kategorii se po květnovém osvobození ocitli v paradoxní situaci. Poté, co čelili rasové perzekuci za druhé světové války, se mnohdy znovu setkávali s diskriminací, tentokrát pro jejich domnělé němečtí. Nestávalo se tak pouze v Československu, ale i v dalších státech západní i východní Evropy.¹⁹³

3. 1. Problematika státního občanství

V českých zemích přežilo druhou světovou válku přibližně dvacet tisíc Židů, zhruba dva tisíce z nich spadaly do kategorie takzvaných „německých Židů“.¹⁹⁴ Ve vypjaté době, kdy byli Němci kolektivně spojováni s nacismem, záviselo jejich plnohodnotné začlenění do společnosti především na zachování či opětovném získání československého státního občanství. Jednalo se o elementární nástroj státu, který v poválečných letech rozhodoval o integraci jednotlivců do národního společenství a o

---

¹⁹³ Kateřina Čapková – David Rechter, *German or Jews? German-Speaking Jews in Post-War Europe: An Introduction*, in: Leo Baeck Institute Year Book 62, 2017, s. 2.

¹⁹⁴ ŽMP, AŽMP, fond Židovská náboženská obec Praha (dále jen ŽNOP), k. 15, inv. č. 147. Projev Dr. Kurta Wehleho, tajemníka Rady židovských náboženských obcí v zemi české a moravskoslezské, na shromáždění delegátů v říjnu 1947; Odhady počtu přeživších, kteří ve sčítání lidu v roce 1930 uvedli německou národnost, se liší. Jan Láníček uvádí, že se jednalo o dva až tři tisíce osob, srov. J. Láníček, *What did it mean to be Loyal? Jewish Survivors in Post-War Czechoslovakia in a Comparative Perspective*, in: Australian Journal of Politics and History, č. 3, 2014, s. 393; Chad Bryant odhaduje, že šlo o tisíc pět set až dva tisíce lidí, Ch. Bryant, *Praha v černém*, s. 232.

získání základních občanských práv.¹⁹⁵ Zpočátku se v kritické situaci nenacházeli pouze Židé, kteří se ve sčítání lidu v roce 1930 přihlásili k německé národnosti, ale například i německojazyční Židé hlásící se k národnosti židovské.¹⁹⁶ Zvláště na úrovni místních samospráv panoval značný chaos a nejistota, jak přistupovat k otázce občanství. Nezřídka se na ně nahlíželo jako na Němce, setkávali se s odmítáním a diskriminací.

Do konce listopadu 1945 nebyla vydaná žádná centrální ustanovení, která by Židy výslovně vyjmula z protiněmeckých nařízení.¹⁹⁷ Výjimku představovalo nařízení o potravinových přidělech. Němci dostávali potravinové lístky se sníženými přiděly, podobně jako Židé v období protektorátu, což v interních zprávách reflektovali i zahraniční diplomaté.¹⁹⁸ Židovským občanům byly vydávány regulérní přiděly – v této otázce byli postaveni na roveň Čechům a Slovákům.¹⁹⁹

Ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. z 2. srpna 1945 uváděl, že československé státní občanství se má zachovat československým občanům německé nebo maďarské národnosti, kteří se neprovinili proti českému a slovenskému národu, zůstali věrní československé republice, účastnili se boje za osvobození nebo trpěli pod nacistickým terorem.²⁰⁰ V případě, že dotyčný spadl do některé z výše uvedených kategorií, mohl do šesti měsíců podat žádost na okresní národní výbor. Konečné rozhodnutí o tom, zda bude výjimka poskytnuta, bylo v kompetenci ministerstva vnitra.²⁰¹ Důkazní břemeno nesli sami žadatelé. Museli prokázat, že se na ně vztahuje daná výjimka. V případě kladného rozhodnutí obdrželi do ukončení celého řízení prozatímní osvědčení o státním občanství. Je důležité zdůraznit, že nezáleželo pouze na

---

¹⁹⁵ M. Spurný, *Nejsou jako my*, s. 192.

¹⁹⁶ K této problematice více v kapitole 4. Nejasná budoucnost. Židovská národnost v období třetí republiky, s. 115.

¹⁹⁷ A. von Arburg, *Problematika návratu „neprávem odsunutých“*, s. 288.

¹⁹⁸ J. Kuklík – J. Němeček, *Osvobozené Československo*, s. 250, srov. M. Wein, *A History of Czechs and Jews*, s. 134.

¹⁹⁹ ABS, 425, sign. 425-233-3; NA, MZV-VA II, k. 263, sign. n 4. Potravinové lístky na 76. přidělové období, in: *Lidová demokracie*, 16. 5. 1945

²⁰⁰ K. Čapková, *Národně nespolehliví?!*, s. 81.

²⁰¹ Tamtéž.

samotných zákonech a nařízeních, ale především na tom, jak si je vyložila jednotlivá ministerstva či úřady místních samospráv. V otázkách výkladu zákonů a přístupu k „německým Židům“ existovaly značné rozdíly. Například vnitřní prováděcí nařízení ministerstva vnitra k výše zmíněnému prezidentskému dekretu č. 33/1945 Sb. uvádělo, že k Židům hlásícím se do roku 1938 k německé národnosti se má přistupovat jako k Němcům.²⁰² V případě, že „němečtí Židé“ nezískali výjimku, nebyli nadále považováni za československé občany, nedostali podporu poskytovanou státem a jakožto Němci mohli být i nuceně vysídleni.

Otázka státního občanství byla v poválečném Československu úzce spjatá s oblastí jazykovou. Nová republika měla být státem Čechů a Slováků, ostatní se měli přizpůsobit, nebo odejít. Díky černobílému pojetí občanství patřil člověk pouze do jedné kategorie, na základě rozhodnutí státu se stal „Čechem“, „Slovákem“, „Maďarem“ či „Němcem“. Zvláště Židé, kteří v dřívějším sčítání lidu deklarovali jinou než českou či slovenskou národnost a uvedli jiný mateřský jazyk než český či slovenský, se dostali do svízelné situace. Úředníci k nim mnohdy přistupovali s velkou obezřetností. „Němečtí Židé“ museli prokazovat svou loajalitu a státní spolehlivost. Každý, kdo mluvil německy, se stal automaticky podezřelý a musel prokázat, proč by měl být považován za „Čecha“, když ani neovládal státní jazyk. „Němečtí Židé“ novému pojetí československého občana mnohdy nevyhovovali a místo aby získali osvědčení o státní a národní spolehlivosti, byli úředníky obviňováni z takzvané germanizace. Tím se stali součástí skupiny „Němec“, což pro ně mnohdy mělo existenční důsledky.²⁰³

V dobovém tisku se často objevovaly názory, že zachování či získání státního občanství má být podmíněn dostatečnou znalostí českého či slovenského jazyka. V době vypjatého nacionalismu se články vyznačovaly velkou útočností vůči všemu

---

²⁰² A. von Arburg – T. Staněk, *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*, s. 170.

²⁰³ M. Spurný, *Nejsou jako my*, s. 126–127.

německému, což bylo patrné především na stránkách komunistického Rudého práva. Ilustrativní je příspěvek z prosince 1946 s názvem *Budeme mít Čechy, kteří neumějí ani česky mluvit?*. „Stává se, že lidé, kteří se ucházejí o československé státní občanství, neumějí často ani česky psát nebo i mluvit. Drzost některých žadatelů, kteří najednou v sobě objevili lásku a příchylnost k českému národu, jde tak daleko, že své žádosti dokonce píšou německy (...).“²⁰⁴ Podle autora článku by se k osobám, které za deset či dokonce dvacet let života v Československu neuznaly za vhodné naučit se česky, mělo automaticky přistupovat jako k těm, kteří jednoznačně porušili povinnosti československého státního občana. Provinění by se následně odrazilo na výsledku jejich žádostí.²⁰⁵

Při rozhodování úředníků o vystavení osvědčení o státní a národní spolehlivosti, které bylo nezbytné pro zachování československého státního občanství, byly stěžejní údaje ze sčítání lidu z roku 1930. Židovští reprezentanti se několikrát ohradili proti běžné praxi, kdy úředníci nevycházeli pouze z informací uvedených ve sčítacích arších, ale rovněž z poznámky zachycující jazyk, kterým osoba formulář vyplnila. Představitelé židovské komunity se rozhodli intervenovat u přednosta archivu ministerstva vnitra Chály, aby se od tohoto postupu nadále upustilo. Chála byl po jednání ochotný přistoupit k tomu, aby se poznámka přestala uvádět pouze u Židů pocházejících z pohraničí. Tajemník Rady ŽNO Kurt Wehle toto rozhodnutí odmítl. Následně dostal příslib, že od této praxe bude v případě Židů celkově upuštěno.²⁰⁶ Konkrétní příklady však dokládají, že k tomu docházelo i nadále.

Redaktoři Věstníku ŽNOP ve svých článcích opakovaně upozorňovali na absurdnost častého zaměňování „německých Židů“ s Němci. Podle nich jazyk neměl být hlavním kritériem, který určí, zda se daný jedinec za války něčím provinil či nikoli.

---

²⁰⁴ NA, MZV-VA II, k. 322, sign. u 11. *Budeme mít Čechy, kteří neumějí ani česky mluvit?*, in: *Rudé právo*, 7. 12. 1946.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ ABS, 425, sign. 425-232-2. Záznam Kurta Wehle ze dne 9. 4. 1946 o intervenci u vrchního rady Chály, přednosta archivu ministerstva vnitra.

„(...) nemůžeme rozlišovat přeživší rodinné příslušníky umučených československých občanů podle toho, jakou měli jejich rodiče obcovací řeč; nám nelze souhlasit s tím, aby byli najednou prohlášeni za příslušníky národa, jenž je vraždil, aby byli mravně odsouzeni se svými katany. (...) Hledat mezi chováním židů za doby republiky a pozdějším vítězstvím nacismu příčinnou souvislost, je krkolomný kus logiky. (...) Tito lidé částečně snad mluvili německy, ale v žádném případě nepodporovali nacismus.“²⁰⁷ V závěru článku pak autor vyzývá k tomu, aby občané nepodlehli paušalizaci a nesoudili ostatní pouze na základě jejich mateřského jazyka.²⁰⁸

Židovští představitelé na základě zkušeností často varovali členy židovské komunity, aby na veřejnosti nemluvili žádnými cizími jazyky, především německy.²⁰⁹ Aby usnadnili začlenění některých Židů do jazykově a národnostně homogenní republiky, iniciovali i zřizování jazykových kurzů v jednotlivých náboženských obcích pro členy, kteří dostatečně neovládali státní jazyk.²¹⁰ Na tuto výzvu se jim nezřídká dostalo odpovědi z jednotlivých židovských komunit, že kurzů českého jazyka není třeba, protože osoby, kterých by se to mohlo týkat, se již naučily státní jazyk natolik, že se nepozná rozdíl mezi židovským a nežidovským obyvatelstvem.²¹¹ Ostatní, pro které se jazyková adaptace jevila nepřekonatelnou překážkou, se rozhodli pro trvalý odchod do zahraničí.²¹²

Fakt, že používání cizích jazyků na veřejnosti nebylo vítané, dokládají i další dobové prameny. Zvláště, pokud se jednalo o řeč, která mohla připomínat němčinu. Na stránkách Mladé fronty vyšel v květnu 1947 článek s názvem *Co je to jidiš?*. Autoři příspěvku v něm uvádějí, že redakce dostává časté rozhořčené dopisy, ve kterých si pisatelé stěžují na Židy a jejich používání němčiny. Z tohoto důvodu se autor článku

---

²⁰⁷ Štěpán Engel, *Ratio Legis*, in: Věstník ŽNOP, roč. VIII, č. 3, 30. března 1946, s. 18–19.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 19–20.

²⁰⁹ ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Zápis ze schůze výboru Rady židovských náboženských obcí ze dne 16. 11. 1946.

²¹⁰ ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Rada židovských náboženských obcí, oběžník č. 71 ze dne 19. 12. 1947.

²¹¹ ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Dopis adresovaný radě židovských náboženských obcí ze dne 9. 10. 1947.

²¹² ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Dopis adresovaný American Joint Distribution Committee v Praze ze dne 23. 8. 1945.

rozhodl obrátit na zástupce židovské komunity a zeptat se, zda je skutečně pravda, že Židé v Československu mezi sebou stále mluví německy. V článku bylo následně otištěno vyjádření židovských představitelů, ve kterém vysvětlují, že českoslovenští Židé zásadně němčinu v běžné komunikaci nepoužívají. Podle nich je pravděpodobné, že si někteří občané pletou němčinu s jidiš, které se jí podobá.²¹³

Osočování Židů z němčení dokonce přerůstalo i ve verbální napadání či fyzické útoky. Podobnou zkušenost popisuje i pamětnice J. F., která byla za války jako takzvaná míšenka spolu s otcem internovaná v ghettu Terezín. Když se po osvobození vracela domů, bylo jí necelých osm let. Vzpomíná, jak je kolemjdoucí zaslechli mezi sebou mluvit německy a chtěli je napadnout. „(...) mluvili jsme německy, nic netušíc. Představte si, po válce, německy! Najednou kolem nás plno lidí a šíleně řvali a my nevěděli proč, nám to nedošlo. (...) oni nás chtěli lynčovat, já byla v šoku, držela jsem se táty. Táta byl hotový z toho, že. Tak dlouho jsme putovali z Terezína a byli jsme unavení. (...) Táta naštěstí měl propouštěcí list z Terezína u sebe, kdyby neměl, nevím, co by bylo, tak to dal policajtovi a on řval, proč mluvíme německy. ‚Co vám budu vykládat, vždyť to dítě tam bylo s německy mluvícími dětmi.‘ A ti lidé byli úplně jak hyeny. (...) A mezi těmito lidmi byli třeba takoví, kteří nás udávali za války.“²¹⁴ Policisté nakonec museli oba eskortovat domů, aby zabránili jejich napadení davem.²¹⁵

Popisy některých dalších incidentů se zachovaly díky policejním zprávám. V jedné z nich se hovoří o potyčce, která se odehrála v září 1947 v Karlových Varech. V protokolu bylo uvedené, že tři Angličanky se procházely městem s československou občankou Evou Adlerovou a hovořily mezi sebou hebrejsky. Kolemjdoucí Vlasta Zoulová se domnívala, že mluví německy a energicky dámám vysvětlila, že pokud chtějí používat němčinu, ať jdou do říše. Adlerová se údajně pokoušela Zoulové sdělit, že jde o hebrejštinu. Následovalo několik protižidovských invektiv vedoucích ke rvačce

---

²¹³ NA, MZV-VA II, k. 268, sign. n 7. Co je to jidiš?, in: Mladá fronta, 8. 5. 1947.

²¹⁴ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 861 – J. F., žena.

²¹⁵ Tamtéž.

obou přítomných, jež měla za následek řadu pohmožděnin. Celý incident šetřila místní policie, výpovědi svědků se lišily a šetření bylo pravděpodobně odloženo.²¹⁶ Podobné případy dokládají, že používání jiného než českého či slovenského jazyka bylo v poválečné společnosti důkazem neloajálnosti vůči republice, budilo pochyby, posilovalo již tak vypjatý nacionalismus a podporovalo zakořeněné protižidovské stereotypy.²¹⁷

Prosazování národnostní a jazykové homogenity v československé poválečné společnosti se projevovalo i v dalších aspektech každodenního života, například v hromadném počestování jmen a příjmení. Mnozí se snažili co nejvíce deklarovat své češství, německy znějící jméno nebylo vítané a mohlo zadat ostatním záminku k pochybám o loajalitě k republice. Právě i mnozí „němečtí Židé“ se raději rozhodli svá jména počestit. Doufali, že touto cestou se jim podaří ještě více dokázat svůj kladný vztah k Československu a přání plnohodnotně se integrovat do nové společnosti. V pramenech úředního charakteru se dochovalo mnoho žádostí a změnu příjmení.²¹⁸

Diskuze týkající se takzvaného odgermanizování příjmení se plně rozhořela i na stránkách dobového tisku. Tlak na počestění byl patrný především v některých masových periodikách. Například ve Svobodném slovu, ústředním deníku Československé strany národně socialistické, který v poválečných letech vycházel v denním nákladu 300 000 výtisků²¹⁹, byl v červenci 1945 uveřejněn článek s názvem *Přikročme bez odkladu k počestění jmen*. Autor v něm uváděl, že změna jmen je jedním z důležitých předpokladů důsledného národního osvobození. „Odgermanisování celého našeho života – i ve jménech – stalo se dnes naprostou nutností. Je po něm voláno tiskem na schůzích a byl to sám prezident republiky, který se kategoricky dožadoval odstranění všeho, co připomíná germánskou porobu. Bohužel však věci pokračují velmi

---

²¹⁶ ABS, 2 M, sign. 2M-10 766. Opis spisu ze dne 18. 9. 1947.

²¹⁷ J. Láníček, *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 157.

²¹⁸ Například změna příjmení z Hirsch na Jelínek či Kahn na Kavan, srov. Archiv města Ústí nad Labem, fond Městský národní výbor Ústí nad Labem, 1945-1986, k. 41, inv. č. 705.

²¹⁹ P. Bednařík – J. Jiráček – B. Köpplová, *Dějiny českých médií*, s. 233.

pomalu i přes tuto výzvu (...). Z toho je vidno, že věc nemůže býti ponechána dobrovolnému rozhodování jednotlivců, kteří si zřejmě nejsou vědomi odpovědnosti, kterou zde mají, a že bude musit být řešena buď zákonem, nebo jiným způsobem, který zákon nahrazuje.²²⁰ Podle autora měla být rovněž co nejdříve odstraněna německá jména ulic, městských čtvrtí či hradů.

Další novinové příspěvky prezentují přejmenování jako jedinečnou příležitost zbavit se jednou provždy německého balastu, kterou by měl každý využít.²²¹ Svobodné noviny otiskly koncem roku 1946 příspěvek, ve kterém se uvádí, že zpočátku žádali o změnu příjmení především bývalí vojáci ze Západu, političtí vězni a přeživší koncentračních táborů. Novinář vyjádřil zklamání, že klesá počet nových zájemců. Naopak prý roste jejich opovážlivost a stále častěji se netaktně dožadují jmen význačných historických postav, jako byl Neruda, Hus či Komenský.²²² Národní osvobození přineslo v květnu 1947 zprávu, podle které se do té doby oficiálně přejmenovalo přibližně tři tisíce pět set osob, což se autorovi příspěvku jeví jako neúměrně málo.²²³

V denním tisku nalezneme i hlasy, které považovaly enormní tlak vyvíjený na počestění jmen za povrchní a nezdravý. Podle nich bylo možné se takzvaně odněmčít pouze myšlenkově a morálně, nikoli zbavením se jména zděděném po otcích.²²⁴ „Dosud nás učil Masaryk a jeho žáci, že češství nezávisí na vnějších nálepkách, ale na českém programu. Ne na krvi, rase, ale na humanitních zásadách. (...) Budou tedy asi také Češi s německými jmény vystěhováni? Šťastnou cestu sám sobě přeji, ovšem ne do Německa. Doufejme, že k českému hitlerčícímu blázinci přeci jen nedojde. (...)“²²⁵

---

²²⁰ NA, MZV-VA II, k. 268, sign. o 21. Přikročme bez odkladu k počestění jmen, in: Svobodné slovo, 4. 7. 1945.

²²¹ NA, MZV-VA II, k. 268, sign. o 21. Má se pan Švarc jmenovat Černý?, in: Národní osvobození, 11. 8. 1946.

²²² NA, MZV-VA II, k. 268, sign. o 21. Počešťování našich příjmení, in: Svobodné noviny, 21. 12. 1946.

²²³ NA, MZV-VA II, k. 268, sign. o 21. Pouze 3500 Čechů počestilo svá jména, in: Národní osvobození, 8. 5. 1947.

²²⁴ NA, MZV-VA II, k. 268, sign. o 21. Počešťovat německá jména?, in: Svobodné noviny, 24. 10. 1945.

²²⁵ NA, MZV-VA II, k. 268, sign. o 21. Nacismus na ruby?, in: Svobodné noviny, 13. 10. 1945.

Autor článku rovněž varoval před diktátem a tím, aby podobné záležitosti byly stanovené zákonem.

Další podstatný aspekt, který měl dalekosáhlé následky především pro „německé Židy“, kteří již byli příliš staří na to, aby mohli pracovat, bylo dlouhé čekání na rozhodnutí o zachování československého státního občanství. Do doby oficiálního vyřízení žádostí jim stát nevyplácel penze. Někteří z těchto přeživších popisují šok a existenční potíže po návratu domů. Po věznění v koncentračních táborech se vraceli nemocní a vysílení. Mnozí z jejich rodiny a blízkých zahynuli. Stali se tak zcela závislí na finanční a materiální pomoci státu. Představitelé Rady ŽNO v této záležitosti několikrát intervenovali. Její zástupci poukazovali v dopise z června 1946 adresovaném úřadu předsednictva vlády na případy bývalých státních zaměstnanců a význačných profesorů dřívější pražské Německé univerzity, kteří byli v době nacistické okupace rasově perzekvováni a po válce se k nim přistupovalo jako k Němcům.²²⁶

Jedním z nich byl profesor Emil Utitz²²⁷, filozof, psycholog a estetik pocházející z pražské německo-židovské rodiny. Utitz působil na univerzitách v Rostocku a Halle, po nástupu Adolfa Hitlera k moci se vrátil do Československa a byl jmenován profesorem na Německé univerzitě v Praze. V červenci 1942 byl s manželkou deportovaný do terezínského ghetta, kde vedl ústřední knihovnu. Po návratu v roce 1945 podal žádost o zachování československého státního občanství. V době, kdy čekal na rozhodnutí, se projednávala i otázka vyplácení jeho penze. V dopise z května 1946 zaměstnanci pražského policejního ředitelství doporučili zamítnutí žádosti s odůvodněním, které obsahovalo dva body. V prvním z nich se uvádí, že Utitz měl před válkou německou národnost a vždy hovořil německy. Druhý bod obsahuje absurdní tvrzení, že kdyby nebyl Utitz Žid, byl by zcela jistě nacistou.²²⁸

---

²²⁶ K. Čapková, *Germans or Jews?*, s. 354.

²²⁷ Emil Utitz se narodil v roce 1883 v Praze, zemřel v roce 1956 v Jeně.

²²⁸ Veronika Prausová, *Emil Utitz*, bakalářská práce, PedF UK. Praha 2011, s. 47.

11. června 1946 poslal Emil Utitz společně s dalšími kolegy dopis přímo prezidentu Benešovi. Prosil v něm o přímluvu za řadu významných vědců a pedagogů z bývalých německých vysokých škol, kteří strádali aktuální situací a čekáním na vyřízení žádostí. Dále žádal prezidenta o intervenci u ministerstva vnitra ve věci jejich žádostí o zachování československého státního občanství a u ministerstva financí kvůli vyplacení penzí.²²⁹ V srpnu 1946 byla tato prosba podpořena dalším dopisem adresovaným prezidentské kanceláři, ve kterém se za Emila Utitze a jeho další dva kolegy přimluvil profesor Jan Mukařovský, významný literární teoretik a estetik. Mukařovský svoji žádost doložil několika příklady z minulosti, ze kterých dle jeho názoru jasně vyplývá, že se uvedení vědci ničím neprovinili, a vždy se snažili jednat ve prospěch Československa. „Sám mohu s dobrým svědomím dodat, že ručím za antifašistické přesvědčení (...) žadatelů. (...) Co se týče prof. dr. E. Utitze, byl profesorem býv. praž. něm. university od doby, kdy byl fašisty vyhoštěn z Německa, a od začátku svého pražského pobytu stýkal se hlavně se svými českými kolegy, mezi kterými měl řadu přátel: nikdy neporušil své věrnosti republice.“²³⁰ Mukařovský dále uvedl, že se s Utitzem v roce 1937 účastnil vědecké konference v Paříži, na které se jmenovaný všemožně snažil využít svého vlivu, aby prospěl československé věci.²³¹

Na základě usnesení vlády ze září 1946 bylo povoleno vyplácet zálohy penzí židovským penzistům, kteří požádali o zachování československého státního občanství, ale jejich žádost ještě nebyla vyřízená.²³² Těžká finanční situace donutila Utitze, který kromě penze neměl jiné příjmy, aby v březnu 1947 požádal ministerstvo školství a osvěty místo pouhých záloh, o vyplacení celé částky, což však bylo zamítnuto.²³³

---

²²⁹ AKPR, fond Kancelář prezidenta republiky, 1919–1947 (dále jen KPR), k. 255 inv. č. 1461, sign. D 2981 – Němci v ČSR. Dopis z 11. 6. 1946 adresovaný prezidentu republiky.

²³⁰ AKPR, KPR, k. 255 inv. č. 1461, sign. D 2981 – Němci v ČSR. Dopis prof. Jana Mukařovského adresovaný prezidentské kanceláři ze dne 1. 8. 1946.

²³¹ Tamtéž.

²³² AKPR, KPR, k. 255 inv. č. 1461, sign. D 2981 – Němci v ČSR. Dopis ministerstva financí adresovaný Radě židovských náboženských obcí ze dne 12. 12. 1946.

²³³ V. Prausová, *Emil Utitz*, s. 47.

Emilu Utitzovi i jeho manželce bylo nakonec československé státní občanství zachováno. Pro Utitze, stejně tak jako pro další přeživší z jeho generace, však znamenalo poválečné nekompromisní odmítnutí německojazyčné kultury vážnou překážku v integraci do společnosti.²³⁴

---

²³⁴ Lisa Peschel, *Touha po milované vlasti. Svědectví o české kultuře v terezínském ghettu a o poválečné reintegraci*, in: Česká literatura. Časopis pro literární vědu, roč. 58, č. 4, 2010, s. 445.

3. 2. Hrozba nuceného vysídlení z Československa

Mezi „německými Židy“ panoval strach z možného nuceného vysídlení z Československa. Mnoho z nich se proto obrátilo na Radu ŽNO s prosbou o intervenci, která by zabránila jejich transferu.²³⁵ Židé hovořící německy či dříve se hlásící k německé národnosti se setkávali s odmítavými reakcemi ze strany československých občanů, kteří nezdůvodněně zastávali názor, že by se vysídlení mělo týkat všech Němců bez rozdílu, tedy i „německých Židů“. Obdobná stanoviska se objevovala i na stránkách dobového tisku. Jedním z příkladů je článek *Plevel židovská a nežidovská*, který uveřejnila v květnu 1946 Míla Pachnerová na stránkách týdeníku *Dnešek*. Mimo jiné v něm uvedla, že z reakcí československých občanů soudí, že i v poválečné době žijí v Československu Židé, kteří germanizují, a z toho důvodu navrhuje: „Řešení je přece prosté. Němci musí od nás pryč. Nevím, proč by se bylo potřeba zdržovat pátráním po tom, zda ti Němci měli babičky árijské či neárijské. Odsun. Tím je to vyřešeno a věřím pevně, že nikdo neměl z mých statí dojem o nějakém jiném mém názoru (...).“²³⁶

Významný český překladatel, esejista a literární teoretik Pavel Eisner, který pocházel z pražské bilingvní židovské rodiny, na tento článek reagoval na stránkách *Věstníku ŽNOP*. Z jeho příspěvku nazvaného *O tom židovském plevelu* číší hořkost a zklamání z negativních reakcí, kterých se „německým Židům“ dostává poté, co jen zlomek z nich přežil druhou světovou válku. Eisner se s notnou dávkou sarkasmu obrací na fiktivní Alžbětu Kohnovou, která zde symbolicky zastupuje přeživší „německé Židy“, a na jejím příkladu se snaží poukázat na absurdnost celé situace: „Paní Alžběto Kohnová, stařenko pětasedmdesátiletá, Němci o syna i dceru a pět vnoučat připravená, z Terezína navrátilá, to jste si nemyslila, že vám paní Míla Pachnerová řekne ‚Odsun!‘ a posadí vás do zaplombovaného dobytčáku, abyste si jela

---

²³⁵ Viz články z let 1945 a 1946 uveřejněné ve *Věstnících ŽNOP*.

²³⁶ Míla Pachnerová, *Plevel židovská a nežidovská*, in: *Dnešek*, roč. 1, č. 10, 30. 5. 1946, s. 164.

ke svým Němcům. Neklesejte však nadobro na mysl, stařenko, snad přece jen nepojedete s Němci a do Německa. (...) není mi známo, jak povedete důkaz o svém kladném vztahu k republice. (...) snad cestou důkazu nepřímého, odkazem na to, že jste byla jen tak v domácnosti u provdané dcery a nejezdila za Henleinem (...).“²³⁷ V závěru článku Eisner doporučuje Míle Pachnerové, aby se příště raději nevyjadřovala k židovské problematice, neboť by svými výroky mohla uškodit mravní pověsti českého národa. I řada dalších dobových článků apeluje na Židy, kteří se cítí být Němci, aby opustili Československo a usadili se v Německu nebo Rakousku.²³⁸

Zvěsti o údajném zařazování „německých Židů“ do nuceného transferu vyvolávaly v poválečných letech rovněž velké reakce mezi zahraničními židovskými organizacemi. Czechoslovak Jewish Committee v New Yorku zaštiťující Židy československého původu žijící v USA poslala prezidentu Benešovi telegraficky své prohlášení k této problematice. Vyjádřila v něm znepokojení nad diskriminací „německých Židů“ v Československu. V memorandu bylo rovněž uvedeno, že je nepřijatelné, aby byli oběti nacismu zařazovaní do skupiny nacistických nepřátel.²³⁹

Britský list *New Chronicle* uveřejnil zprávu s názvem *Češi vyhošťují Židy* informující o tom, že Československo má údajně v plánu vyhostit kolem dvou tisíc Židů, kteří se v minulosti hlásili k německé národnosti, a jež byli za války z rasových důvodů vězněni v koncentračních táborech.²⁴⁰ Další článek, tentokrát otištěný v *Tribune*, ostře odsoudil údajné zprávy o transferu „německých Židů“ z Československa. Jeho autor došel až k závěru, že se stát snaží najít záminku k tomu, aby se mohl zbavit zbylých Židů, což by mělo uspokojit ty, kteří se za války obohatili na jejich úkor.²⁴¹

---

²³⁷ Pavel Eisner, *O tom židovském plevelu*, in: *Věstník ŽNOP*, roč. VIII, č. 7, 10. 7. 1946, s. 59.

²³⁸ Štěpán Engel, *A nyní: závojeová pantomima redakčního sboru. Reakce na články v tisku*, in: *Věstník ŽNOP*, roč. VIII, č. 2, 28. 2. 1946, s. 14.

²³⁹ ABS, 425, sign. 425-231-5. Telegram Czechoslovak Jewish Committee adresovaný prezidentu Benešovi z února 1946.

²⁴⁰ ABS, 304, sign. 304-21-2. Zpráva zahraničního tisku a rozhlasu o odsunu židovského obyvatelstva německé národnosti.

²⁴¹ AMZV, TO-O, Palestina, k. 2, složka Politické věci – sionismus.

První jednoznačný zákaz nuceného vysídlení „německých Židů“ vydalo ministerstvo vnitra teprve 10. září 1946, tedy až v závěrečné fázi nařízeného transferu německých obyvatel.²⁴² Ve výnosu se uvádělo, že ti, kdo byli okupanty považováni za osoby „židovského původu“, trpěli perzekucí, čímž je splněna jedna z důležitých podmínek stanovených dekretem 33/1945 Sb. pro zachování československého státního občanství a pro vynětí majetku z konfiskace. Výslovně zde bylo uvedeno, že výnos se vztahuje i na Židy německé národnosti.²⁴³ Zákaz nuceného vysídlení „německých Židů“ původně schválilo předsednictvo vlády již v květnu 1946. Úředníci však usnesení několik měsíců nereflektovali z důvodu odporu některých osob z ministerstva vnitra, které trvaly na tom, že vynětí „německých Židů“ z nuceného vysídlení by znamenalo setrvání u nacistické rasové teorie.²⁴⁴

Teprve v tomto výnosu se poprvé podrobněji definuje obsah pojmu germanizace a maďarizace. Uvádí se zde, že u Židů se za germanizaci nesmí považovat pouhé používání německého jazyka či, nedostatečná znalost jazyka českého nebo „slovanského“.²⁴⁵ Termínem se označovalo především aktivní poněmčování okolí, tedy ne pouhá účast na německém kulturním životě v Československu. Ačkoli se pojem přesněji definoval, jeho výklad se i nadále v praxi zneužíval.²⁴⁶

K tomu došlo i v případě Ludvíka Sonnenbluma z Opavy, který byl zařazen do nuceného transferu obyvatel, ačkoli byl na Židovské náboženské obci v Opavě vedený jako osoba, která za války trpěla rasovou perzekucí. Původně měl odjet transportem v srpnu 1946, na základě intervence židovské komunity získal dočasný odklad. V interní korespondenci židovských představitelů je možné najít několik zpráv týkajících se jeho kauzy. Je v nich mimo jiné uvedené, že bude velice obtížné docílit toho, aby

---

²⁴² A. von Arburg, *Problematika návratu „neprávem odsunutých“ osob*, s. 288.

²⁴³ ABS, 425, sign. 425-231-3. Dodatek k výnosu ministra vnitra ze dne 10. 9. 1946. Osoby, které byly okupanty považovány za „osoby židovského původu“, pokyny pro rozhodování o zachování čs. státního občanství a povolování při vystěhování, jde-li o osoby národnosti německé a maďarské.

²⁴⁴ A. von Arburg, *Problematika návratu „neprávem odsunutých“ osob*, s. 289.

²⁴⁵ ABS, 304, sign. 304-21-2. Dodatek k výnosu ministra vnitra ze dne 10. 9. 1946.

²⁴⁶ Ch. Brenner, *Mezi Východem a Západem*, s. 168.

Sonnenblum mohl zůstat v republice, jelikož je ve svém okolí známý především jako Němec a nikoli jako „německý Žid“. Zaměstnanci židovské komunity se obrátili s žádostí o radu na Židovskou náboženskou obec v Jihlavě a na Radu ŽNO. Uvedli, že si nevědí rady, jak by mohli dále v tomto konkrétním případě pomoci. Rovněž si stěžovali na referenty národního výboru, kteří měli k celé záležitosti přistupovat „chladnokrevně“.²⁴⁷ Reprezentanti Židovské obce v Jihlavě ve své odpovědi vyjádřili velké překvapení nad tím, že je vůbec možné, aby byl Ludvík Sonnenblum považovaný výhradně za Němce a nikoli za Žida s německou národností. Doporučovali, aby se v jednání s úřady zdůraznilo, že jeho případné vysídlení by poškodilo mezinárodní obraz Československa. „Není o tom pochyby, že by případný odsun – jaký ovšem nepředpokládáme – zajisté působil více nežli nepříjemným dojmem jak v Anglii, tak i ve Švýcarsku a žádáme Vás, abyste všechny tyto argumenty, které uvádíme, uplatňovali pro případ, kdyby opět hrozil odsun.“²⁴⁸ Díky intervencím zástupců židovské komunity bylo nucené vysídlení Ludvíka Sonnenbluma odloženo na neurčito.

Velká nejistota a chaos panovaly také v úředních rozhodnutích ve věci takzvaných smíšených manželství mezi Židy a Němci a dětí vzešlých z těchto sňatků.²⁴⁹ Kateřina Čapková uvádí ve své studii o německojazyčných Židech v poválečném Československu, že archivní prameny naznačují jinou úřední praxi ve věci vyřizování žádostí o československé státní občanství v případech partnerů z takzvaných smíšených manželství. Konkrétně mělo docházet k tomu, že žádosti byly vyřizovány kladně pouze v případech, kdy se jednalo o manželství mezi židovským mužem a německou ženou. Žádosti Němců, kteří měli za manželky Židovky, byly zamítány.²⁵⁰ Stěžejní pro udělení občanství tedy byla linie muže. Proti tomuto postupu

---

²⁴⁷ ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Korespondence mezi Židovskou náboženskou obcí v Opavě, Židovskou náboženskou obcí v Jihlavě a Radou židovských náboženských obcí v zemích české a moravskoslezské z období srpen až říjen 1946.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Podrobněji k problematice židovsko-německých manželství viz K. Čapková, *Národně nespolehliví?!*, s. 89–90.

²⁵⁰ K. Čapková, *Germans or Jews?*, s. 354–355.

se ohradili představitelé židovské komunity v dopisu adresovaném ministerstvu vnitra. V něm uvedli, že Němci, kteří se za okupace odmítli rozvést se svou židovskou manželskou, dostatečně prokázali nesouhlas s nacistickou ideologií. Rovněž předložili dva konkrétní případy manželských párů, jejichž žádost o československé státní občanství byla zamítnuta.²⁵¹

Výše uvedené tvrzení lze podpořit i příkladem manželů Gilvanových z Vršovic u Opavy. Na podzim 1945 byla Jindřichu Gilvanovi místním národním výborem zamítnuta žádost o osvědčení o státní a národní spolehlivosti. Jedním z hlavních důvodů mělo být jeho údajné nacistické chování za války. Z tohoto důvodu byl okamžitě propuštěn z práce a hrozilo mu nucené vysídlení z Československa. Jeho manželka se obrátila na Židovskou náboženskou obec v Opavě. V dopise zástupce židovské komunity informovala o svém případě a zdůraznila, že na jejího manžela byl po celou dobu nacistické okupace vyvíjený nátlak, aby se s židovskou manželkou rozvedl. Když rozvod odmítl, přišel o práci, a po zbytek války se živil jako pomocný dělník v továrně. Hilda Gilvanová rozhořčeně psala: „(...) když jest tedy možno, aby takový člověk byl vyšším úřadem jmenován nacistou, není pro nás ani existence zajištěna, ani život mezi obyvatelstvem není snesitelný, rozhodli jsme se vystěhovat z republiky Československé.“²⁵² Ve svém dopise dále žádala představitele židovské obce o radu ohledně toho, do které země Jižní Ameriky je nejjednodušší se vystěhovat a o finanční pomoc.²⁵³

Ilustrativní je rovněž případ rodiny Borsony z Lovosic.²⁵⁴ Otec rodiny Otakar Borsony zemřel již v roce 1933. Jeho manželka Emílie, která nebyla Židovka, se hlásila k německé národnosti. Jejich dvě děti, Kateřina a Valtr, byly za války z rasových důvodů perzekvovány. Společně s matkou po válce podaly u Národního výboru

---

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Dopis Hildy Gilvanové adresovaný Židovské náboženské obci v Opavě ze dne 4. 11. 1945.

²⁵³ Tamtéž. V archivních pramenech se nedochovala odpověď na daný dopis.

²⁵⁴ V úředních dokumentech je příjmení rodiny uváděno jako Borsony, ale i Borsoni.

v Lovosicích žádost o zachování státního občanství. Do doby vyřízení žádosti získaly osvědčení o prozatímním zachování československého státního občanství, které jim však bylo předčasně odejmuto. Úřady oficiálně zakázaly Kateřině Borsony otevřít si hudební školu s odůvodněním, že dostatečně neovládá český jazyk. Od chvíle odejmutí prozatímního osvědčení s nimi okolí zacházelo jako s rodinou německou. Jejich byt, dle úřadů nadměrný, byl zkonfiskován a rodina se musela přestěhovat do bytu menšího. Majetek byl rovněž navržen ke konfiskaci a byly jim odejmuty všechny věci, které jakožto Němci nesměli nadále vlastnit. Rodina byla oficiálně vyrozuměna, že se má dostavit do sběrného střediska v Litoměřicích za účelem vysídlení.²⁵⁵

Rada ŽNO, která byla většinou o podobných případech podrobně informovaná, se obrátila na ministerstvo vnitra se stížností na postup Národního výboru v Lovosicích. Židovští reprezentanti důrazně upozorňovali, že rodina Borsony byla za války rasově perzekvovaná, a proto existuje velká šance, že jí bude zachováno osvědčení o československém státním občanství. Ve stížnosti bylo rovněž výslovně uvedeno, že by se mělo zamezit dalšímu pronásledování této rodiny do doby, než se situace definitivně vyřeší.²⁵⁶ Zaměstnanci ministerstva vnitra následně požádali Okresní národní výbor v Litoměřicích o prošetření celého případu a podání vysvětlení. V archivních pramenech se nepodařilo dohledat úřední zprávu o výsledku šetření či dalším osudu rodiny Borsony. Je však velmi pravděpodobné, že po intervenci Rady ŽNO nedošlo k nucenému vysídlení jejích členů z Československa.

Na tvrdý přístup úřadů vzpomínají i sami pamětníci, kteří pocházeli ze židovsko-německých svazků a v úředním styku byli (stejně jako v období protektorátu) nazýváni míšenci. Paní M. S. vyrůstala v Českých Budějovicích, její otec byl Němec, zemřel již v první polovině třicátých let. Členové rodiny se stejně jako otec ve sčítání lidu hlásili k německé národnosti. V roce 1942 byla paní M. S. společně

---

²⁵⁵ ABS, 304, sign. 304-21-2. Úřední dokumenty Ministerstva vnitra, Rady židovských náboženských obcí a Národního výboru v Lovosicích týkající se případu rodiny Borsony.

²⁵⁶ Tamtéž.

s matkou deportována do ghetta Terezín, kde byly internované až do osvobození. Po válce přijely do Prahy, kde chtěly začít nový život, místo toho musely čelit nové hrozbě: „Šly jsme na repatriační komisi a oni rozhodli, že jsme Němci, maminka a já. Že jsme Němci a že nás odsunou do Německa. Tak začala nová katastrofa. Nedali nám byt. (...) Nedostaly jsme nic nazpátek, nic jsme neměly, měly jsme peníze na kontě, to nám nedali, protože jsme Němci (...).“²⁵⁷ Pamětnice dále vzpomíná na krušné začátky poválečného života a obtíže při snaze o začlenění se do společnosti. Nakonec byly s matkou vyjmuty z nuceného transferu obyvatel, nepodařilo se jim však získat zpět žádný majetek. Židovská náboženská obec jim poskytla ubytování. Paní M. S. se v roce 1949 vdala a s manželem vycestovali do Izraele.²⁵⁸

Podobné zkušenosti popisuje i paní D. D., která se narodila v Praze. Její otec se hlásil k židovství, matka se považovala za Němku, po svatbě konvertovala k judaismu. Celá rodina deklarovala německou národnost a židovskou víru. Paní D. D. byla v září 1942 deportována do terezínského ghetta, a poté prošla několika koncentračními tábory, mimo jiné byla internovaná v Osvětimi a Bergen-Belsenu. Její otec válku nepřežil. Po návratu se s ní automaticky zacházelo jako s Němkou, zpočátku její rodině hrozilo nucené vysídlení, ze kterého byla po intervenci známých vyjmutá. V rozhovoru vzpomíná na peripetie, které musela absolvovat, aby jí bylo zachováno československé státní občanství. „To byly tak kruté cesty, kdykoli jsem šla do Bartolomějské ulice, kde mě vyslýchali, a nevím, kde všude, když jsem měla podanou žádost o československé občanství. Ptali se mě: ‚Jaká byla vaše mateřská řeč?‘ ‚Německá.‘ ‚Jaké jste měla školy?‘ ‚Německé.‘ ‚A co je tedy na vás českého, proč tady chcete zůstat?‘ ‚Vždyť jsem se tady narodila. Já jsem tady doma, já nikam nepůjdu.‘ A to se opakovalo. Trvalo to snad až do června 1947, než jsem dostala československé občanství.“²⁵⁹ Zpočátku nesměla jako Němka chodit do školy. Její útrapy tím však nekončily. Jednoho dne,

---

²⁵⁷ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 658 – M. S., žena.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 580 – D. D., žena.

když se vracela z nákupu, našla rodinný byt zapečetěný a označený jako konfiskovaný německý majetek. Z nesnází jí pomohli známí, bývalí zahraniční vojáci, kteří s ní šli na ministerstvo vnitra, kde vynutili nápravu tohoto excesu.²⁶⁰

Stejně tak i paní I. G. pocházela z takzvaného smíšeného manželství. Narodila se a vyrůstala v Litoměřicích. V rodině se hovořilo německy a hlásili se k německé národnosti. Otec pamětnice byl za války z rasových důvodů deportován do ghetta Terezín a následně do Auschwitz-Birkenau, kde byl zavražděn. Paní I. G. byla od roku 1944 internovaná v pracovním táboře pro takzvané míšence. Pamětnice si vybavuje pocit vzteku, když po návratu zjistila, že by měla být nuceně vysídlená jako Němka: „To nebylo vůbec jednoduché. Zaprvé jsem dostala tzv. vyhazov, nebo jak to nazvat, prostě jsem měla jít do odsunu s matkou (...). To mě tak rozčílilo (...), protože jsem naši republiku milovala, byla jsem vychovaná za Masaryka, neprovinila jsem se proti ní, a proč jsem měla jít s těmi, kteří nám tak ublížili, kteří nás tak pronásledovali.“²⁶¹ Paní I. G. nejprve požádala o intervenci místní židovskou náboženskou obec. Její přístup hodnotila jako vstřícný, nicméně málo aktivní. Z tohoto důvodu se její matka následně obrátila na místního starostu, který dobře znal jejich rodinnou situaci. Pomohl zařídit, aby byly obě dvě vyjmuty z nuceného transferu německých obyvatel.²⁶²

Vysídlení nebylo jedinou variantou, jak se měli dostat „němečtí Židé“ z Československa. Politici a zástupci ministerstva vnitra uvažovali nad dalšími možnostmi, díky kterým by mohli „němečtí Židé“ vycestovat z republiky, konkrétně do americké okupační zóny v Německu. Ve spolupráci se Správou Spojených národů pro pomoc a obnovu (UNRRA) ministerstvo plánovalo hromadnou vystěhovaleckou akci právě pro tuto skupinu obyvatel.²⁶³ Ve zprávě ze 4. září 1946 určené okresním národním výborům se uvádělo: „Při provádění transferu Němců z Československé republiky jsou dány předpoklady pro odsunutí také i u určitého počtu osob německé

---

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 707 – I. G., žena.

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ Podrobněji k tématu viz K. Čapková, *Between Expulsion and Rescue*, s. 66–92.

národnosti, které jsou židovského původu a vyznání a které buď o čsl. občanství nežádaly, resp. kterým nebylo přiznáno pro nesplnění předepsaných podmínek.(...).“²⁶⁴ Zástupci ministerstva vnitra vyjádřili v rámci této akce souhlas s jejich vystěhováním. Židovské obce měly za úkol sestavit seznamy jedinců splňujících dané parametry a následně je předat ke schválení okresním národním výborům. Židé či takzvaní židovští míšenci, kteří se rozhodli přihlásit do tohoto transferu, měli povoleno vyvézt z republiky zavazadla nejvýše do hmotnosti sto kilogramů. V případě, že si s sebou chtěli odvézt větší množství majetku, museli zažádat okresní národní výbor a okresní finanční ředitelství o individuální povolení.²⁶⁵

Přihlášením se do transferu, který organizovala UNRRA, se mnozí snažili vyřešit svou bezvýchodnou situaci. Příkladem je rodina Heldových z Mařenic. Jana Heldová v období Protektorátu Čechy a Morava spadala na základě norimberských rasových zákonů do takzvané kategorie míšenců prvního stupně. Její manžel Edvard Held byl starostou města Zákupy a ve sčítání lidu deklaroval německou národnost. Na začátku nacistické okupace byl zbavený funkce a dlouhodobě na něj byl bezúspěšně vyvíjený nátlak, aby ukončil své manželství s židovskou míšenkou. V únoru 1945 měl být poslán na nucené práce do Německé říše, před nástupem do transportu však dostal mrtvici a zemřel. Podle jeho manželky se tak stalo následkem neustálého psychického tlaku, který na něj místní nacisté vyvíjeli, dle jejího názoru se tedy stal obětí politické perzekuce.²⁶⁶

Po válce Jana Heldová podala v zákonné lhůtě žádost Okresnímu národnímu výboru v České Lípě o zachování československého státního občanství pro sebe a své čtyři děti. V odůvodnění mimo jiné uvedla, že během okupace se nijak neprovinila proti republice a její rodina trpěla pod nacistickým terorem. V dubnu 1946 byla její žádost zamítnuta. Krátce po podání odvolání, v červnu 1946, byla spolu se svými dětmi

---

²⁶⁴ Státní okresní archiv Děčín, fond Okresní národní výbor Rumburk, k. 30, inv. č. 196. Vystěhovací akce pro německé osoby židovského původu a vyznání.

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ ABS, 304, sign. 304-21-2. Dopis Jany Heldové adresovaný na ministerstvo vnitra ze dne 22. 6. 1946.

umístěna do internačního tábora v České Lípě, kde byly shromažďované osoby určené k nucenému vysídlení. Heldová napsala žádost o propuštění z internace adresované ministerstvu vnitra. V dopise prosila úředníky ministerstva o propuštění sebe a své rodiny a o to, aby se o jejím případném nuceném vysídlení rozhodlo až podle výsledku odvolání ve věci zachování československé státního občanství. V žádosti rovněž zdůraznila, že doufá v brzké propuštění z internace, protože celá její rodina již zažádala o zařazení do dobrovolného transferu osob německé národnosti židovského původu z Československa, který organizuje UNRRA.²⁶⁷

Plánovaná akce hromadného vysídlení „německých Židů“ byla nakonec odvolaná především kvůli negativním reakcím zahraničního tisku.²⁶⁸ V září 1946 Rada ŽNO ve svém oběžníku upozorňovala na výnos ministerstva vnitra, podle něhož není dovoleno do transferu Němců zařazovat Židy, i když se v roce 1930 hlásili k německé národnosti. Židovští představitelé se domnívali, že vzhledem k vydanému výnosu značně klesne počet zájemců o dobrovolné vystěhování do Německa.²⁶⁹ Židovští reprezentanti si přesto byli vědomi, že bude stále existovat jistý počet „německých Židů“, kteří budou i nadále mít o dobrovolný transfer zájem. Mělo se jednat především o osoby, kterým nebude zachováno československé státní občanství, dostatečně neovládají český jazyk či mají jiné osobní důvody pro přesídlení. Těm bylo řečeno, že ačkoli UNRRA v současné době nemůže z technických důvodů tuto vysídlovací akci uskutečnit, je vhodné, aby vznikl seznam zájemců. Vytvořené jmenné seznamy se měly poslat na sociální a repatriační oddělení UNRRA v pražském Karlíně.²⁷⁰

Tajemník Rady ŽNO Kurt Wehle ve svém projevu na sjezdu delegátů židovských náboženských obcí v říjnu 1947 zdůraznil, že žádný „německý Žid“, který se obrátil o pomoc na Radu ŽNO, nebyl zařazen do nuceného transferu obyvatel.

---

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ K. Čapková, *Between Expulsion and Rescue*, s. 80; 84. Čapková nicméně poukazuje na to, že zástupci UNRRA pomohli minimálně 200 „německým Židům“ dobrovolně vycestovat z Československa díky jejich zařazení do transferu německých antifašistů.

²⁶⁹ ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Oběžník č. 37 ze dne 18. 9. 1946.

²⁷⁰ ABS, 425, sign. 425-234-5. Oběžník č. 37 ze dne 18. 9. 1946.

Nadále se však obával, že sčítání lidu z roku 1930 bude úředníky bráno jako středobod při posuzování zásadních záležitostí týkajících se mnohých každodenních otázek.²⁷¹ I přes podobná ujištění nelze vyloučit, že někteří jedinci, především ti, kteří nepožádali o pomoc židovské představitele, nakonec nebyli z Československa nuceně vysídleni. Například Čapková, která ve své poslední studii čerpala z pramenů organizace UNRRA, se domnívá, že v praxi skutečně došlo k nucenému transferu celé řady „německých Židů“. Sama však potvrzuje, že není možné určit, o kolik osob se reálně jednalo.²⁷²

---

²⁷¹ ŽMP, AŽMP, ŽNOP, k. 15, inv. č. 147. Projev Dr. Kurta Wehleho.

²⁷² Ve studii hovoří o desítkách, možná až stovkách osob. Srov. K. Čapková, *Between Expulsion and Rescue*, s. 83; Podrobněji k tomuto tématu též K. Čapková, *Národně nespolehliví?!*, s. 97.

3. 3. Reakce politiků, židovských představitelů a tisku

Otázka zachování československého státního občanství se po válce stala jedním z nejkonfliktnějších témat. Jednalo se zároveň o oblast, která nejvíce zasahovala do každodenního života „německých Židů“. Čelní židovští představitelé často upozorňovali československé politiky a tisk na jejich nelehkou situaci.

Zástupci Rady ŽNO se opakovaně obraceli i na pražského primátora Petra Zenkla: „Zdají se nám býti neuvěřitelné pověsti, že mezi osobami, jejichž žádosti (o získání osvědčení o státní a národní spolehlivosti – pozn. autorky) jsou ministerstvu vnitra navrženy k zamítnutí, nalézají se také osoby židovského vyznání nebo židovského původu. (...) Podotýkáme, že jsme daleci toho, bychom se zastávali osob, které aktivně germanizovaly. (...) Nepovažujeme však za slučitelné s duchem dekretu a s demokratičností republiky, aby žid nebo osoba židovského původu, kteří trpěli pod nacistickou persekcí a hlásili se v roce 1930, podle mateřského jazyka k německé národnosti, byli považováni za osoby, které nezůstaly věrny republice (...) Rovněž tak neuvěřitelné zdají se nám býti pověsti, podle nichž osoby, jejichž žádosti jsou navrženy k zamítnutí, mají býti odsunuty neb dány do sběrných táborů ještě před rozhodnutím ze strany ministerstva vnitra. (...) Spoléháme, že nepřipustíte, aby opatření (...), které spravedlivě postihne Němce-nacisty, postihlo též jejich oběti-židy.“²⁷³ Primátor ve své reakci ujišťoval židovské představitelé o tom, že nepochybuje, že Židé, ač se hlásili k jakékoli národnosti, zůstali věrni Československu. Rovněž prohlásil, že mezi podanými žádostmi „německých Židů“ o zachování československého státního občanství, se nenachází téměř nikdo, kdo by nesplňoval podmínky pro kladné vyřízení.²⁷⁴

K otázce zachování československého státního občanství Židům německé národnosti se několikrát vyjádřili i reprezentanti Světového židovského kongresu.

---

²⁷³ ABS, 425, sign. 425-233-6. Dopis Rady židovských náboženských obcí primátoru Petru Zenklovi z dubna 1946.

²⁷⁴ Tamtéž.

V prohlášení této organizace se uvádělo, že by nemělo docházet k trestání obětí nacistické perzekuce, „německých Židů“ v Československu, kvůli dřívějšímu používání němčiny nebo uvádění německé národnosti. Představitelé Světového židovského kongresu vyslovili přesvědčení, že československá vláda zajisté nebude tuto nespravedlnost trpět a zasadí se o práva zmíněné kategorie Židů.²⁷⁵

V listopadu 1945 přijal Edvard Beneš předsednictvo Rady ŽNO v čele s předsedou Arnoštem Frischerem, aby probrali nejpálčivější problémy týkající se židovské komunity. Hlavními body byly protižidovské útoky a pogromy na Slovensku, otázka Židů z Podkarpatské Rusi, osoby, které před válkou deklarovaly židovskou národnost a v neposlední řadě „němečtí Židé“. „Pokládáme za svou povinnost, zmíniti se také o kritické situaci těch souvěrců, kteří se při sčítání lidu hlásili k národnosti německé. (...) Žijí nepřetržitě již od počátku druhé republiky až do dnes pod tlakem, který leckteré žene až k zoufalství.“²⁷⁶ Frischer dále poukázal na konkrétní případy z Ústí nad Labem, kde byli přeživší „němečtí Židé“ nuceni nosit bílé pásky na rukávu a zacházelo se s nimi jako s Němci.²⁷⁷ Předsednictvo Rady ŽNO požádalo prezidenta, aby se zasadil o urychlení celého procesu vyřizování žádostí týkajících se zachování československého státního občanství.²⁷⁸

Prezident Beneš v reakcích na podobná prohlášení v rozhovorech s československými i zahraničními novináři ujišťoval, že v nové republice je vítán každý, kdo aktivně nepodporoval okupační režim. V rozhovoru pro Tiskovou agenturu Palcor v Jeruzalémě Beneš nastínil hlavní problémy související s židovskou komunitou

---

²⁷⁵ AKPR, KPR, k. 261, inv.č. 1515, sig. D 11484, Židé – C) Židovské organizace. Memorandum World Jewish Congress z července 1945.

²⁷⁶ ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Projev předsednictva Rady židovských náboženských obcí v zemích České a Moravskoslezské při slyšení u pana presidenta republiky Dra. Edvarda Beneše dne 10. XI. 1945.

²⁷⁷ Německé obyvatelstvo muselo nosit speciální označení, zpravidla bílou pásku s písmenem "N" (jako Němec), někdy s hákovým křížem. Byli zbaveni volebního práva a vyloučení z výkonu veřejných služeb. Omezena byla i možnost uzavírat česko-německá manželství. Některá nařízení vůči Němcům se lokálně lišila, často nesměli používat veřejné dopravní prostředky nebo navštěvovat veřejná zařízení, například kina, divadla, kavárny, atd.

²⁷⁸ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 100, inv. č. 2, Jewish Situation in Czechoslovakia 1945–1946, 1948. Zpráva o slyšení Rady židovských náboženských obcí v zemích České a Moravskoslezské u prezidenta Beneše dne 10. 11. 1945.

v Československu, „jako vymýcení stop antisemitismu, zděděného po okupaci, restituci židovského majetku a konečně problému „německých židů“. Nikdy jsme neznali antisemitismu, ale bohužel Němci byli poněkud úspěšní v zavedení antisemitismu do myslí našeho lidu. (...) Ptali jsme se v roce 1930 každého, ke které menšině náleží. Nikdy jsme nenutili nikoho, aby řekl, že je Němec. Jsme samozřejmě daleko vypudit židy, ale musíme vymýtiti německý živel ze svého středu.“²⁷⁹

Argumentační vzorec obviňující Židy z takzvaného germanizování či němčení, hrál v poválečném Československu významnou roli. Sloužil především jako nástroj vyloučení „německých Židů“ z většinové společnosti.²⁸⁰ V tomto směru vyvolal silné reakce židovských představitelů projev ministra vnitra Václava Noska na konferenci předsedů okresních národních výborů Čech a Moravy v únoru 1946. Ministr se ve své řeči věnoval i otázce konfiskace nepřátelského majetku. Prohlásil, že se nový stát vypořádá nejen s nepřítelem, který československému národu škodil spoluprací s Hitlerem, ale i s dalším nebezpečným elementem: „(...) vyřídíme hospodářsky i ty, kteří rozvracovali národní existenci germanisací a podobnými činy, třebaže nespolupracovali s nacismem. (...) Někteří pak byli také zavřeni, poněvadž byli židovského původu a taky trpěli částečně pod nacistickým terorem, ale zde musíme všichni zkoumat, jak se tito jednotlivci chovali ještě za doby republiky, a jestliže germanisovali, němčili neb podporovali německé školy, jejich majetek náleží státu a musí být konfiskován (...)“.²⁸¹ Noskův projev je typickým příkladem poválečného postoje k „německým Židům“ prohlubující protižidovské předsudky a stereotypy dlouhodobě zakořeněné v československé společnosti.

Ministrova řeč vyvolala velké rozhořčení hlavních představitelů poválečné židovské komunity. Předseda Rady ŽNO Arnošt Frischer dva dny po zmiňovaném

---

²⁷⁹ ABS, 425, sign. 425-233-6. Rozhovor s Edvardem Benešem pro Tiskovou agenturu Palcor v Jeruzalémě.

²⁸⁰ Ch. Brenner, *Mezi Východem a Západem*, s. 165.

²⁸¹ ABS, 425, sign. 425-231-3. Dopis Rady židovských náboženských obcí adresovaný ministru vnitra Noskovi ze dne 22. 2. 1946.

proslovu sepsal dlouhou reakci, kterou adresoval přímo ministru Noskovi a opis zaslal prezidentu republiky a předsedovi vlády. Frischer v dopisu připomíná předchozí kroky Noska a obecně československé vlády ve vztahu k přeživším Židům. Zdůrazňuje, že měl vždy pocit, že se snažili pomoci zbytku Židů v Československu ke znovuzačlenění do společnosti. Po přečtení jeho projevu však cítí především velké zklamání. Frischer zdůraznil, že ho uráží již samotný fakt, že ministr mluvil o Židech, kteří přežili věznění v koncentračních táborech, jako o lidech, kteří částečně trpěli pod nacistickým terorem. Zopakoval, že Židé se nikterak neprovinili proti republice a zůstali loajálními občany. Rovněž vyjádřil obavu, že Nosek dal svým projevem nepřímé směrnice a pokyny okresním národním výborům, jak postupovat vůči žádostem „německých Židů“ týkajících se zachování československého státního občanství. „(...) že naše obavy v tomto směru jsou oprávněné, vysvítá z toho, že jak sám vyzdvihujete – Váš projev byl inspirován z Brněnska a Brna samotného, ze kterého máme mnohá hlášení o protizidovském postoji tamějších činitelů. (...) Jsme přesvědčeni, že nemůže být Vaším úmyslem, aby byl konfiskován majetek osob zahynuvších v plynových komorách Němců (...).“²⁸²

O Noskově projevu záhy informovala i část zahraničního tisku. Někteří zahraniční židovští představitelé se obraceli přímo na Arnošta Frischera se žádostí o bližší informace, protože se domnívali, že jde o chybnou či alespoň nepřesně popsanou událost, které nechtěli věřit.²⁸³ V březnu 1946 se incidentem zabýval i výbor Rady ŽNO, kde došlo ke shodě, že ministrův projev považují za velmi nebezpečný nejen pro „německé Židy“, ale i pro celkové postavení Židů v Československu. Členové výboru uvedli, že při častých intervencích v podobných záležitostech se ukazuje, že se neseťkávají s porozuměním.²⁸⁴

---

²⁸² ABS, 425, sign. 425-231-3. Dopis Rady židovských náboženských obcí adresovaný ministru vnitra Noskovi ze dne 22. 2. 1946.

²⁸³ ABS, 425, sign. 425-233-2. Korespondence Arnošta Frischera z března 1946.

²⁸⁴ ABS, 425, sign. 425-234-2. Zápis ze schůze výboru Rady židovských náboženských obcí v zemích České a Moravskoslezské ze dne 24. 3. 1946.

V březnu 1946 se objevila několikastránková reakce i ve Věstníku ŽNOP. Autor příspěvku uvedl celou řadu příkladů, kterými se snažil vyvrátit Noskova tvrzení. Jednoznačně popřel, že by se „němečtí Židé“ jakkoli podíleli na podpoře nacistických okupantů a nemá jim být vyčítáno to, čeho se na rozdíl od Němců nemohli dopustit. Zdůraznil, že mnoho Čechů v minulosti navštěvovalo německé školy a nikdo se nad tím nijak zvláště nepozastavuje. „Nesouhlasí tedy, že by byli občané posuzováni z hlediska národnostního stejně, bez rozlišování náboženského vyznání. Že československý občan židovského původu, i když kdysi mluvil německy, není Němec, o tom rozhodly nejspolehlivější autority v otázce němečtí: Němci sami (...).“²⁸⁵

Představitelé Rady ŽNOP se rozhodli požádat o přijetí u ministra vnitra a u prezidenta. Zatímco ministr Nosek židovské zástupce nepřijal s odkazem na svou časovou zaneprázdněnost, prezident Beneš s audiencí souhlasil. Frischer, který zde zastupoval židovskou komunitu, jako důvod návštěvy uvedl, že situace Židů v Československu se poslední dobou prudce zhoršuje a „že ztrácejí půdu pod nohama“.²⁸⁶ Na přibližně půlhodinovém slyšení se nevěnovala pozornost pouze „německým Židům“. Řešila se zhoršující se situace Židů na Slovensku a pogromy, možnosti Židů, kteří přišli z Podkarpatské Rusi a obávají se nuceného transferu do Sovětského svazu, případy protižidovských útoků, problémy s restitucí majetku a zacházení s Židy jako s občany, kteří si nejsou rovni s Čechy a Slováky. Arnošt Frischer přečetl prezidentovi úryvek z projevu ministra Noska a poukázal na to, že považuje tuto řeč za signál zhoršení postoje národních výborů vůči žádostem „německých Židů“. Dále uvedl, že „kriterium tam vyslovené, zvláště návštěva německých škol, používání němčiny je pro nás o to méně snesitelné, že se týká při majetkových nárocích i zemřelých, takže sahá časově až do sféry rakouské. (...) my židé máme již určité zkušenosti a obáváme se, že když to začne u židů, kteří se hlásili

---

²⁸⁵ Š. Engel, *Ratio Legis*, in: Věstník ŽNOP, roč. VIII, č. 3, 30. 3. 1946, s. 19.

²⁸⁶ ABS, 425, sign. 425-231-2. Referát Ing. Frischerera o přijetí u pana prezidenta Dr. Beneše dne 7. 5. 1946 přednesený na schůzi představenstva Rady židovských náboženských obcí dne 8. 5. 1946.

k německé národnosti, může to lehce přejít na židy židovské národnosti, pak se bude mluvit o židech slovanského původu (...).²⁸⁷ Dle Frischera malý počet „německých Židů“, kteří se v republice nacházejí, dokazuje, že motiv, proč se usiluje o jejich vyhoštění, není ryze národní, ale především materialistický.²⁸⁸ Jednání u prezidenta Beneše ilustruje jeden z mnoha pokusů židovských reprezentantů o zlepšení situace „německých Židů“, o nastavení jasných pravidel, podle kterých by úředníci postupovali při vyřizování žádostí týkajících se zachování československého státního občanství.

K poválečné situaci židovské komunity a především otázce „německých Židů“ se nezdálo vyjadřovali i jednotliví občané, mimo jiné i prostřednictvím dopisů adresovaných předním československým politikům nebo přímo prezidentu Benešovi. Z jejich množství a obsahu se dá usuzovat, že problematika Židů v poválečné republice patřila k aktuálním a značně výbušným tématům. Většina z těchto zpráv se vyznačovala hrubostí, vulgaritou a neskrývanou nesnášenlivostí vůči Židům. Jedním z nich byl i dopis s názvem *Od židů sto kroků*, jehož nemalá část je věnovaná slovnímu napadání „německých Židů“. Byli obviňováni z takzvaného „šmelení“, kšeftování, získávání všemožných výhod na úkor Čechů, němčení, špatného vlivu na českou mládež a šíření pohlavních chorob. Autor nešetřil hrubými výrazy a vulgarismy. „V Československu po rozpuštění koncentračních táborů vyhovělo se židům každé jejich přání, třebaže to byl žid – němec, oni v první řadě obdrželi zařízený byt po Němcích, dále různé finanční podpory, zdravotní podpory, ošacení, obutí, atd. Těmto židům se tento blahobyt tak zalíbil, že se jim nechce pracovat, (...) zkrátka ‚Ksčeft je Ksčeft‘, oni se po československé republice tak roztahují, že to není ani hezké (...).“²⁸⁹ Na podobné dopisy úředníci Kanceláře prezidenta republiky většinou nereagovali, nechali je pouze založit s poznámkou, že se jedná o častý případ lidového antisemitismu.

---

²⁸⁷ ABS, 425, sign. 425-231-2. Referát Ing. Frischera o přijetí u pana prezidenta Dr. Beneše dne 7. 5. 1946 přednesený na schůzi představenstva Rady židovských náboženských obcí dne 8. 5. 1946.

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ AKPR, KPR-T, sign. T 15/45, číslo složky 9.

Zahraniční tisk se v souvislosti se situací „německých Židů“ v Československu věnoval především otázce jejich diskriminace a opětovného vylučování ze společnosti. Novináři poukazovali na časté zprávy zdůrazňující protižidovské postoje obyvatelstva, což mělo být pro mnohé Židy důvodem, proč se nevrátit zpět do vlasti.²⁹⁰ Zástupci listu Tribune dále kritizovali to, že Židé, jejichž mateřským jazykem byla němčina, pozbyli všech práv a v některých případech i občanství. „Třebaže ústřední pražská vláda úředně zamítla antisemitismus, dostal jen nepatrný počet Židů zpět svůj majetek. Asi 60 % zbylých Židů (...) žije na stejné životní úrovni jako jejich bývalí pronásledovatelé, nacisté. Československé úřady prohlašují, že neuznávají „židovský problém“. Za Němce jsou považovány všechny německy mluvící osoby, bez ohledu, jsou-li to Židé či ne. (...) Zacházení vlády se Židy není nic jiného než znesvěcení zásad, pro které byla tato válka vedena (...).“²⁹¹

Novináři britského politického týdeníku Time and Tide se v jednom ze svých čísel mimo jiné věnovali i „německým Židům“ v Československu. Otiskli příběh blíže nespecifikovaného židovského vojáka, dle autora článku jednoho z mnohých, který se po svém návratu do vlasti setkal s antisemitismem a diskriminací. Bývalý voják byl pobouřený z přístupu československých úředníků, kterým jako projev loajality vůči státu nestačilo jeho válečné působení v československé zahraniční armádě ve Velké Británii a pozdější účast na bojích u Dunkerque. Zdůrazňoval, že jediné, co všechny zajímalo, byla národnost uvedená ve sčítání lidu v roce 1930, kdy mu bylo pouhých pět let.²⁹²

Po krátkém čase vyšla na tento článek reakce v tuzemském Lidovém večerníku s názvem *Nesprávné informace anglického tisku*, jehož cílem bylo dementovat zprávy o negativním přístupu československých úřadů k „německým Židům“. Autor článku se mimo jiné podívoval, že příslušnost k židovské obci by měla být považovaná za

---

²⁹⁰ AMZV, TO-O, Palestina, k. 2, složka Politické věci – všeobecné.

²⁹¹ AMZV, TO-O, Palestina, k. 2, složka Politické věci – sionismus.

²⁹² ABS, 425, sign. 425-233-2. Time and Tide: Jews in Czechoslovakia.

dostatečný důkaz boje proti nacismu. Dále připojil svou charakteristiku dané problematiky. „Pisatel se dopustil ve své zprávě zásadního omylu. Založil své informace na motivech rasových. Záležitost československého státního občanství se řeší v Československé republice pouze na zásadách národnostních. V Československu píšeme slovo „žid“ s malým „ž“ zatímco pisatel informace Times and Tide mluví o „Židech“²⁹³ s velkým „Ž“ podle učení nacistického. V Československu jde pouze o otázku Čech a Slovák, či Němec a Maďar. O nic jiného. Ovšem přihlásí-li se žid k národnosti německé, musí nastoupit tutéž cestu jako každý jiný občan německé národnosti (...).“²⁹⁴

Zprávy zahraničního tisku popisující útrapy „německých Židů“ narušovaly mezinárodní obraz Československa. Političtí představitelé se proto snažili využít každé příležitosti, aby podobné zprávy popřeli. Stejně tak i v československém tisku se často objevovaly reakce odmítající podobné informace. Například v září 1946 vyšel na stránkách Svobodného slova příspěvek *Nepravdivé zahraniční zprávy o odsunu*, který reagoval na zprávy často se objevující v britském, palestinském a americkém tisku o tom, že československá vláda chystá transfer dvou až tří tisíc Židů, kteří se před válkou hlásili k německé národnosti. Autor článku podobné plány popřel a na základě informací od zástupců ministerstva vnitra rovněž uvedl, že „němečtí Židé“ nejsou z republiky nuceně vysídlováni.²⁹⁵

Dalším příkladem je článek z března 1947 otištěný v deníku Práce, listu Revolučního odborového hnutí, s názvem *Obviňuje nás z rasismu*. Jeho cílem je dementovat zprávu vydanou v New York Times, ve které se uvádí, že sémě zaseté v Československu Hitlerem, zde i po válce dále klíčí. Američtí novináři uvedli, že kromě vysídlení Němců a Maďarů, je vyvíjený i velký tlak na Židy, aby

---

²⁹³ Je tím myšleno používání anglického Jew; Jews.

²⁹⁴ Yad Vashem Archives (dále jen YVA), Czechoslovakia, Collection on the Protectorate of Bohemia and Moravia (dále jen O.7), číslo složky 211.

²⁹⁵ NA, MZV-VA II, k. 267, sign. n 7. Nepravdivé zahraniční zprávy o odsunu. O židovských osobách německé národnosti, in: Svobodné slovo, 12. 9. 1946.

z Československa raději odešli. Novinář deníku Práce toto obvinění odmítl jako zcela nepravdivé, podle něj byly chybné informace způsobené nedostatečnou znalostí místních poměrů. Naopak zastával názor, že českoslovenští Židé jsou již opět zapojeni do všech odvětví veřejného života, což jasně dokazuje jejich úspěšnou reintegraci do společnosti.²⁹⁶

Z polemik vedených na stránkách československého i zahraničního tisku vyplývá, že v názorech na problematiku „německých Židů“ v Československu existovaly dva dosti odlišné pohledy. Politici, úředníci a mnozí zástupci tuzemského tisku hájili přístup státu a zdůrazňovali, že v republice bude pro Židy nadále místo, ale pouze ve smyslu náboženské příslušnosti. Židé, kteří byli německé národnosti, po prokázání věrnosti Československu v zemi mohli nadále zůstat a plně se asimilovat k českému či slovenskému národu. Naopak Rada ŽNO s jejími představiteli, zahraniční židovské organizace a novináři, ostře odsuzovali, že s „německými Židy“, kterým se podařilo uniknout smrti v koncentračních táborech, je automaticky zacházeno jako se zrádci a nepřáteli. Rasovou perzekuci, které byli za války ze strany nacistického režimu vystaveni, brali jako dostatečný důkaz nevinny a zachování věrnosti republice. Stěžovali si na existenci protižidovských nálad ve společnosti a na oživení mnohých předválečných protižidovských stereotypů, například údajného němčení. Poukazovali rovněž na fakt, že se nedá klást rovnítka mezi používáním němčiny a sympatizováním s nacismem.

---

²⁹⁶ NA, MZV-VA II, k. 268, sign. n 7. Obviňuje nás z rasismu. Překvapující tvrzení amerického listu, in: Práce, 1. 3. 1947.

3. 4. Pohled židovských přeživších na poválečnou diskriminaci „německých Židů“

„Němečtí Židé“ se po válce potýkali i s dalšími překážkami vyplývajícími z faktu, že se s nimi mnohdy automaticky zacházelo jako s Němci. Ačkoli představitelé židovských náboženských obcí nezářídka žádali, s odkazem na oficiální výnosy ministerstev, okamžité zastavení podobné praxe vůči osobám za války rasově perzekvovaným, někteří státní úředníci si nebyli jisti postupem vůči této skupině obyvatel. Z tohoto důvodu se například zaměstnanci Úřadu okresní správní komise v Jablonci nad Nisou dotazovali ministerstva vnitra, jak se má postupovat vůči „německým Židům“, kteří nebyli za války vězněni v koncentračních táborech. Zástupci ministerstva ve své odpovědi nabádali k opatrnosti. Doporučili, aby dané úřady v těchto případech bedlivě prošetřily, zda určitá osoba nebyla pronásledovaná kvůli spolupráci s Němci, pro stáří, nemoc či z jiných důvodů. Pouze s kolaboranty židovského původu se následně mohlo nakládat jako s Němci. S ostatními německými Židy se mělo zacházet jako s antifašisty.²⁹⁷

Rovněž se stávalo, že „němečtí Židé“ byli nuceni nosit bílé pásky na rukávu stejně jako Němci. Tajemník Rady ŽNO Kurt Wehle uveřejnil v květnu 1946 ve Věstníku ŽNOP několikastránkový článek s názvem První kroky do svobody. Wehle v něm analyzoval poválečnou dobu a situaci Židů v Československu, vyjádřil zklamání nad přetrvávajícím rasismem a antisemitismem. Velký prostor věnoval právě problematice „německých Židů“. Poukazoval na absurdnost toho, že jsou v některých případech nuceni nosit bílé pásky, zatímco ještě nedávno je nacistický režim označoval Davidovou hvězdou. Upozorňoval na skutečnost, že Židům je jejich identita připisována či vnucována a nemohou si ji zvolit sami: „Neseparujeme se, jsme separováni; nerozvírujeme židovskou otázku, židovská otázka zůstala a zůstává rozvířena (...) Dokud tento důkaz neprovede [dokud „německý Žid“ neprokáže, že je

---

²⁹⁷ ABS, 304, sign. 304-21-2. Korespondence ministerstva vnitra s Úřadem okresní správní komise v Jablonci nad Nisou a Liberci z období listopad 1945 - leden 1946, předmět: Židé – nošení bílých pásek.

státně a národně spolehlivý – pozn. autorky], jest fakticky považován za Němce, nemůže se vřadit do hospodářského života, nedostává zaopatřovací plat, nedostává státní pensi, nemůže získat byt, atd. Trpí dále nejistotou a duševními mukami, kterými trpěl jako ‚Žid‘ a které náhodou přežil. (...) došlo k případům, že takové osoby musily nosit vnější označení, kterými se označují Němci, a že byly ochotny doplnit toto označení a připevnit si na svá prsa žlutou Davidovu hvězdu, kterou byly vyznamenány za okupace (...).“²⁹⁸

Podobnou zkušenost popisuje i jedna z pamětnic, paní M. Z., která válku přežila společně se svou matkou. Po návratu se pokusila znovu začlenit do společnosti, neustále však narážela na diskriminaci. Ve vzpomínce mimo jiné uvedla: „Nejhorší na tom bylo, že jsem byla zase orazítkovaná jako něco zvláštního. To je velice smutná kapitola, protože válka už skončila (...).“²⁹⁹ Po špatných zkušenostech, kdy jí úředníci doporučovali, aby se raději dobrovolně vystěhovala do Německa a ušetřila si tak řadu nepříjemností, požádala o radu právní oddělení Židovské náboženské obce v Praze. Snažila se dosáhnout pomoci mimo jiné i ve věci získání potravinových lístků pro Čechy, zpočátku neúspěšně. „(...) já jsem vždycky myslela, že právní oddělení by mohlo obstarat právo pro dvě ženy, kterým zemřelo přes třicet příbuzných a které se zrovna vrátily z koncentráku a dostaly německé potravinové lístky a kamkoli chodí pro mléko, tam je Deutsche, Deutsche. Němci utekli, žádní Němci nejsou, my jsme jako židovky jediní Němci v Praze (...).“³⁰⁰ Paní M. Z. v říjnu 1947 nakonec skutečně vycestovala do Spojených států amerických. Stejně tak se rozhodla většina „německých Židů“ z Československa. Nejčastěji odjížděli přes Německo právě do Spojených států amerických nebo do Palestiny.³⁰¹

Rovněž se nezřídka stávalo, že úředníci jak v písemném, tak v ústním styku, stále používali termíny „árijec“ a „neárijec“. Po řadě stížností Rady ŽNO vydalo

²⁹⁸ Kurt Wehle, *První kroky do svobody*, in: Věstník ŽNOP, roč. VIII, č. 4–5, 5. 5. 1946, s. 31.

²⁹⁹ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 435 – M. Z., žena.

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ K. Čapková, *Národně nespolehliví?!*, s. 98.

ministerstvo vnitra oběžník určený všem okresním národním výborům a okresním správním komisím v Čechách a na Moravě, ve kterém informovalo, že podobný přístup se přičí demokratické zásadě rovnosti všech občanů. V textu se zdůrazňovalo, že v Československu nemá rasový původ či náboženské vyznání vliv na práva a povinnosti občanů. V oběžníku bylo vyjádřené přesvědčení, že činitelé veřejné správy jsou si této zásady vědomi, k těmto excesům tak mohlo dojít jen v rámci ojedinělých výstřelků, ve kterých je nutné spatřovat zbytky ideologie zavlečené do Československa během nacistické okupace.³⁰²

Většina pamětníků, „německých Židů“, se shoduje v tom, že díky tomu, že byli automaticky považováni za Němce, měli značné problémy v získání nových osobních dokumentů, což ve své vzpomínce uvedla i paní D. W.: „(...) měla jsem ohromné potíže je [doklady – poznámka autorky] dostat. Byla jsem považovaná za Němku. Po válce, po koncentráku a po tom všem, byli by schopni snad poslat mě do Německa, protože mě měli za Němku (...).³⁰³ Paní D. W. se chtěla vdát, kvůli chybějícím dokladům a nevyřešenému československému občanství, tak nemohla učinit. Nakonec dala na radu známého, který jí doporučil odjet na Slovensko, kde byli k podobným případům údajně shovívavější. Platnými doklady se prokázal pouze její nastávající, což tamním úředníkům k jejich oficiálnímu oddání stačilo.³⁰⁴

Mnozí přeživší uvádějí, že právě moment návratu do republiky a období bezprostředně po něm pro ně představovaly největší šok a zklamání. Až dosud se domnívali, že porážka nacistů přinese i konec antisemitismu a diskriminace. Namísto toho byli opět – a částečně právě i z moci úřední – vyčleněni ze společnosti a zařazeni do skupiny, která se setkávala s nevraživostí a nesnášenlivostí: „(...) Další šok, ještě větší, byl ten, že byla hrozná protiněmecká nálada a moje čeština tehdy byla daleko horší než teď, také tím, že jsem několik let vůbec nemluvil česky a válkou jsem byl na

---

³⁰² ABS, 425, sign. 425-231-3. Oběžník ministerstva vnitra – Zrušení označení rasového původu v úředním styku z prosince 1945.

³⁰³ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 0099 – D. W., žena.

³⁰⁴ Tamtéž.

tom psychicky velice zle. Při každé příležitosti mi řekli: ‚Tak vy nejste Čech a máte ještě takové blbé jméno, takové německé.‘ No, já jsem jim na to říkal, že Gottwald má také německé jméno, tak co na tom. ‚No jo, ale vy také mluvíte tak divně česky, nejste Slovák?‘ Já na to: ‚Ne, nejsem Slovák, já jsem Pražák.‘ (...) Byl jsem tak deprimován z této situace, že jsem nevydržel vůbec v Praze (...).“³⁰⁵

Ve výpovědích pamětníků panuje častá shoda v tom, že státní úředníci dělali potíže ve vyřizování žádostí Židům, kteří mluvili německy nebo se v minulosti hlásili k německé národnosti.³⁰⁶ Rozdíly v přístupu k Židům výstižně zachycuje článek z února 1946 uveřejněný na stránkách Věstníku ŽNOP: ‚Vláda nechce menšin, chápeme to, ale co nemůžeme chápat, jest, že dělá mezi židy rozdíly – dnes po jejich nesmírném utrpení. Hitler hubil židy a nepřihlížel k tomu, jak ten který žid mluvil. Naše vláda zase dělá opak: neuznává pojem žida a přihlíží pouze k tomu, jak se nějaký žid hlásil při sčítání lidu před patnácti (!) roky (...).“³⁰⁷

Po neúspěšných pokusech o znovuzачlenění do společnosti již někteří „němečtí Židé“ nebyli schopni nadále snášet tlak, který na ně byl vyvíjen. Neustálá snaha o dokazování loajality vůči státu, opětovné pokusy o získání stejných práv, jako měli českoslovenští občané, vyčerpala některé natolik, že se rozhodli spáchat sebevraždu. Pravděpodobně nejznámější je případ lékařky Markéty Ungerové, která ve 30. letech studovala medicínu na Německé univerzitě v Praze. Před válkou se Ungerové podařilo včas vycestovat do Velké Británie, kde pak pracovala v československé vojenské nemocnici. Po návratu do osvobozeného Československa se v květnu 1945 dobrovolně přihlásila na lékařskou službu do terezínského ghetta, kde vypukla tyfová epidemie. Marně se snažila získat československé státní občanství. Úředníci, kteří o její žádosti rozhodovali, ji odmítli s odůvodněním, že Ungerová studovala na německé univerzitě,

---

³⁰⁵ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 0073 – J. O., muž.

³⁰⁶ YVA, Sběrka svědectví a dokumentů k účasti československých Židů ve válce proti nacistickému Německu (dále jen O.59), číslo svědectví 59 – Ervin David Berger.

³⁰⁷ Bedřich Zimmer, *Židovská náboženská obec chce pomoci*, in: Věstník ŽNOP, roč. VIII, č. 2, 28. 2. 1946, s. 13.

mluvila převážně německy, anglicky či francouzsky, a češtinu nikdy dostatečně neovládala.³⁰⁸ Krátce po zamítnutí žádosti si Ungerová vzala život.

K dokreslení jejího příběhu je důležité zdůraznit, že to nebylo poprvé, co bojovala s československými úřady o možnost setrvat v republice. Markéta Ungerová se narodila v polských Katovicích, díky svému otci, lékaři Martinu Jacobymu, měla občanství Německé říše. Vysokou školu začala studovat v Berlíně, po roce 1933 uprchla do Československa, kde dokončila studia medicíny na Německé univerzitě v Praze. Ani zde však nebyla v bezpečí. Zaměstnanci pražského policejního ředitelství a zemského úřadu jí opakovaně neprodloužili povolení k pobytu. Žila tak ve strachu z toho, že bude nucena vystěhovat se z republiky. Od tohoto osudu ji zachránil – pravděpodobně fingoovaný – sňatek s Aronem Ungerem, díky kterému získala československé občanství. Před odchodem do exilu požádali manželé o rozvod.³⁰⁹

Paní E. K. ke konci války, stejně jako Ungerová, ošetřovala vězně nakažené tyfem v terezínském ghettu, kde byla sama několik let internovaná. Během péče o pacienty se touto nemocí infikovala. Její rodiče ani bratr válku nepřežili, ona se po čase vrátila do Brna. Neúspěšně žádala o vystavení osvědčení o státní a národní spolehlivosti jak pro sebe, tak pro své zemřelé rodiče. Osvědčení mimo jiné potřebovala, aby mohla žádat o vrácení rodinného obchodu: „A oni [úředníci – pozn. autorky] mně nechtěli dát ani občanku, ani pas, nic, že mi nic nedají, že já tady nemám nic hledat a co pohledávat. (...) A pak druhá věc byla, že jsme germanizovaný. Přestože moji rodiče zahynuli v koncentračním táboře, přesto, že jsme měli zaměstnance Čechy, jednu Židovku a akorát účetní byl Němec.“³¹⁰

E. K. se několikrát obrátila na Ústřední národní výbor zemského hlavního města Brna, který rozhodl o zamítnutí žádosti o vystavení osvědčení o státní a národní spolehlivosti pro její zemřelé rodiče. V odůvodnění bylo uvedené, že dotyční vždy

---

³⁰⁸ J. Láníček, *What did it mean to be Loyal?*, s. 394.

³⁰⁹ K. Čapková, *Národně nespolehliví?!*, s. 92–93.

³¹⁰ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor post WWII – 073 – E. K., žena.

vystupovali a mluvili jen německy a vedení závodu bylo rovněž ryze německé.³¹¹ Právní zástupce E. K. v jednom z dopisů uvedl, že je naprosto zřejmé, že postup referentky je namířený proti Židům, a proto se snaží celou záležitost úmyslně protahovat. Poukázal na to, že rozhodnutí je v protikladu k výnosu ministerstva vnitra ze září 1946.³¹² V odvolání proti zamítnutí žádosti se ohradil proti obvinění z takzvaného germanizování. Připomněl, že český a slovenský národ odsuzuje diskriminaci vycházející z odlišného rodového původu, náboženského vyznání či mateřského jazyka jako pozůstatek nacistické ideologie. V několikastránkovém vyjádření rovněž uvedl řadu důvodů, proč by dotčným osobám mělo být osvědčení uděleno. Mimo jiné poukázal na to, že v rodině i v obchodě se běžně hovořilo oběma jazyky, nikoli výhradně německy. Děti také navštěvovaly české i německé školy.³¹³

Přes veškerou vynaloženou snahu se E. K. nikdy nepodařilo získat osvědčení o státní a národní spolehlivosti pro své zemřelé rodiče. Nemohla tudíž oficiálně zažádat o navrácení rodinného majetku. Sama musela ještě dlouho bojovat o získání tohoto osvědčení pro svou osobu, což se jí nakonec povedlo.

Tajemník Rady ŽNO Kurt Wehle v již citovaném projevu na sjezdu delegátů židovských náboženských obcí v říjnu 1947 shrnul, jak se od roku 1945 změnilo postavení Židů v Československu. „Po osvobození se razilo všeobecné heslo, že u nás židovská otázka již neexistuje. Zákony a nařízení, dekrety, vyhlášky – ani jedna norma neobsahovala zmínku o židech. (...) Je velmi jednoduché o židech sice nemluvit, ale udělat na příkladu těch, kteří se v roce 1930 podle svého mateřského jazyka přihlásili k německé národnosti, plnokrevné Němce. (...) někde byli nuceni nositi bílé pásky, jinde dostávali německé potravinové lístky. Někteří se dostali do sběrných táborů, jiní byli vybírání do odsunu; některým bylo sraženo 20 % z jejich pracovních výdělků.

---

³¹¹ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, přílohy k rozhovoru post WWII 073. Vyjádření Ústředního národního výboru zemského hlavního města Brna ze dne 23. 10. 1947.

³¹² ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, přílohy k rozhovoru post WWII 073. Dopis právního zástupce ze dne 28. 12. 1946.

³¹³ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, přílohy k rozhovoru post WWII 073. Odvolání k Ústřednímu národnímu výboru zemského hlavního města Brna z prosince 1947.

Pensisté nedostávali svoji pensi a těžkosti v restitučním řízení, v řízení o zachování státního občanství či o vynětí z konfiskace majetku byly na denním pořádku (...).³¹⁴ Židovští představitelé zachovávali i přes občasnou kritiku vstřícný postoj vůči československému státu. Na jednu stranu poukazovali na nesrovnalosti a problémy vůči přístupu k Židům, na druhou stranu téměř nikdy nezapomněli zdůraznit, že se v daných případech pravděpodobně jednalo pouze o ojedinělý exces. Neustále akcentovali loajálnost Židů vůči republice. Jejich stanovisko bylo pochopitelné. Židovská komunita musela obstát v době vrcholícího protiněmeckého citění ve společnosti a v období, kdy byl kladen tlak na vznik národnostně homogenního státu. Židovští reprezentanti se snažili zajistit základní jistoty pro členy své komunity a postupně jim pomoci znovu se stát plnoprávními občany Československa. Právě „němečtí Židé“ však představovali nepřehlédnutelnou skupinu, která i pro samotné čelné židovské představitele byla značně problematická. Především z toho důvodu, že narušovala náročně vytvořený obraz Židů jako Čechů, kteří se v ničem neodlišují, hovoří, a především myslí česky. Jedná se pravděpodobně i o jednu z příčin, proč židovští představitelé ve svých vyjádřeních týkajících se „německých Židů“ věnovali větší prostor zdůrazňování kladných výsledků, tedy především zachování československého občanství u většiny z nich než popisu peripetií, které k tomuto cíli vedly.

Právě na složitost celého procesu znovuzískání československého občanství pamětníci často vzpomínají. Největší komplikace jim způsobovala nutnost doložení řady úředních dokladů, které část z nich již nevlastnila – během války se například ztratily nebo je měli v držení jejich rodiče, kteří nepřežili. Mnozí, kteří se vrátili z koncentračních táborů, nebyli v natolik dobrém fyzickém či psychickém stavu, aby se byli schopni ihned zapojit do byrokratické mašinerie prokazování své věrnosti republice v období protektorátu. Celý proces byl časově velmi zdlouhavý. Běžně se

---

³¹⁴ ŽMP, AŽMP, ŽNOP, k. č. 15, inv. č. 147. Projev Dr. Kurta Wehleho na shromáždění delegátů v říjnu 1947.

stávalo, že „němečtí Židé“ oficiálně získali československé občanství až po roce či dvou.

Podobnou zkušenost prožila i paní R. K., která měla po válce značné problémy se získáním zaměstnání. Jednou z podmínek přijetí bylo doložení československého státního občanství, o které sice ihned po návratu z koncentračního tábora Bergen-Belsenu zažádala, oficiálně jej však získala až po dvou letech od podání žádosti. Do té doby u úředníků neustále narážela na problémy s tím, že před válkou měla německou národnost a část škol, které navštěvovala, byly rovněž německojazyčné. Paní R. K. se po válce vrátila sama, její muž i syn zahynuli. V rozhovoru vzpomíná na svůj pocit zoufalství a beznaděje. Marně si sháněla práci a nevěděla, z čeho bude žít. Z bezvýchodné situace ji nakonec zachránil bývalý spoluvězeň z Osvětimi, který paní R. K. pomohl získat dočasné místo na židovské obci.³¹⁵

Rovněž paní R. G. se ve své vzpomínce věnuje potížím se získáním občanství. Po rodičích měla německou národnost. Narodila se v Německu, kde žila do svých čtyř let, poté již vyrůstala v Praze u svých prarodičů. Po návratu z koncentračního tábora ji zde čekala řada překážek: „Měla jsem problémy, protože jsem byla Němka, i když jsem chodila do českých škol, neměla jsem doklady, neměla jsem vysvědčení, tak jsem obíhala obecnou školu, gymnázium, Sokol, aby mi dali potvrzení, že jsem byla vždycky Češka. (...) Už jsem z toho byla znechucená, to bylo hrozné.“³¹⁶ Počáteční problémy jí pomohli překonat především rodinní známí, kteří jí přinesli deky, nádobí a dělili se s ní a její rodinou o potravinové lístky.

Pamětnice I. L. pocházela z Vrchlabí, po válce žila se svou matkou v Praze. V rozhovoru vzpomíná na bezprostředně poválečnou dobu s velkým roztrpčením: „Mé velké zklamání po válce bylo, že na nás pohlíželi jako na Němce, že jsme měly potíže získat československé státní občanství. To jsme pak dostaly jenom podle určitého

---

³¹⁵ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 374 – R. K., žena.

³¹⁶ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 785 – R. G., žena.

paragrafu. Do školy jsem chodit mohla, ale právě se získáním bytu byly problémy, dalo to šílenýho lítání a obíhání, to jsem dělala při škole, máma na to byla příliš nemocná.(...).³¹⁷ Poválečnou adaptaci jí ulehčilo to, že navštěvovala gymnázium se speciální třídou pro studentky, které byly během druhé světové války totálně nasazené či vězněné v koncentračních táborech.³¹⁸

Vzpomínky pamětníků jasně ukazují každodenní problémy, kterým byly osoby spadající do kategorie „německých Židů“ vystavováni. Především byrokratické obstrukce při snaze o získání československého státního občanství způsobovaly, že těmto lidem nezbývalo nic jiného než setrvávat v přechodném existenčním vakuu. Doba, po kterou v něm museli žít, se lišila, trvala od několika měsíců až po několik let. Jednalo se o významný faktor, jenž jim bránil v integraci do společnosti, ve snaze pokusit se znovu začít žít. Někteří měli to štěstí, že jim v těžkých začátcích pomohli známí, či přátelé. Ostatním nezbývalo nic jiného než čekat na rozhodnutí úředníků, které mělo velký vliv na jejich další setrvání v Československu.

---

³¹⁷ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 266 – R. G., žena.

³¹⁸ Tamtéž.

3. 5. Začlenění, nebo vyloučení?

Poválečná společnost v Československu byla, stejně jako v dalších státech, naladěna silně protiněmecky a nacionalisticky. Uplatňovala princip kolektivní viny. Podle historika Jana Láníčka se však pravděpodobně jednalo o jediný stát, ve kterém byla část jeho předválečných občanů, přeživších Židů, opětovně perzekvována na základě toho, že je místní obyvatelé a někteří úředníci, automaticky ztotožňovali s Němci.³¹⁹ Podobná paušalizace citelně postihla právě „německé Židy“ společně s dalšími skupinami obyvatel. Jejich situace byla specifická a obtížná, mnozí z nich se po návratu z koncentračních táborů znovu stali takzvaným cizím živlem, který nepatřil do československého národa. Byli ostrakizováni za používání němčiny i za jakýkoli předchozí vztah k německé kultuře. Místo pomoci se setkávali s odsuzováním. Na rozdíl od politických vězňů se navíc nevraceli ke svým rodinám, protože mnohým z nich ve válce zahynula většina příbuzných. Namísto útěchy tak museli po návratu bojovat nejen o základní živobytí – o normální přiděly potravin, o navrácení majetku –, ale de facto i o svou identitu a s ní především o to, aby se opět stali plnohodnotnými členy československé společnosti.

Židovští představitelé se ostře ohrazovali proti tomu, aby byla jejich skupinová identita určována státem, aniž by byl brán zřetel na subjektivní pocity a sebeidentifikaci samotných Židů. Zdůrazňovali, že rasová perzekuce se týkala všech Židů, ať byli národnosti české, či německé, ať mluvili maďarsky, anebo česky. Sami pak považovali za zcela absurdní, aby po letech strávených v koncentračních táborech museli dokládat, že se neprovinili proti republice a že zůstali věrnými občany Československa.

Právě přeživší Židé byli v poválečných letech často obviňováni z takzvané germanizační činnosti, například na základě toho, že v období první republiky navštěvovali německojazyčné školy či spolky. Podobná tvrzení měla za následek, že s nimi bylo zacházeno jako s Němci. Dle historika Matěje Spurného to v praxi sloužilo

---

³¹⁹ J. Láníček, *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 188.

především k „(...) otevření cesty ke konfiskaci nemalého majetku, která byla v řadě případů v zájmu státu nebo různých vysoce postavených osob.“³²⁰ Je důležité zdůraznit, že podobných verbálních útoků a obviňování však mnohdy nebyli ušetřeni ani Židé české národnosti.

Poválečné postavení „německých Židů“ bylo velmi nejisté. Především na úrovni místních samospráv panoval značný chaos a nejistota, jak s těmito osobami zacházet v otázce občanství. Historik Jiří Kocian k tomu dodává, že postoje úřadů a českého obyvatelstva vůči žadatelům o státní občanství se odlišovaly dle místních podmínek. Existovaly rozdíly mezi městy a obcemi či pohraničím a vnitrozemím. Nezanedbatelnou roli hrály i válečné zkušenosti místních obyvatel, stranicko-politické či čistě osobní zájmy.³²¹ Mnohdy záviselo na konkrétním úřadě či úředníkovi, jak si daný výnos, interní nařízení či oběžník vyloží. Židé, zejména německojazyční a hlásící se v roce 1930 k německé národnosti, se ocitli v obzvláště svízelné situaci. Cítili se znovu perzekvováni. Museli dokazovat, že se neprovinili proti republice, aby jim bylo vráceno či znovu uděleno československé státní občanství a mohli žádat o navrácení zkonfiskovaného majetku. Existovalo mnoho případů, kdy opět museli nosit označení, jen namísto židovské hvězdy šlo nyní o bílou pásku. Stávalo se, že v úředních dokumentech byli i nadále nazýváni „neáriji“ či jim byly upírány stejné potravinové lístky, jež náležely Čechům a Slovákům. Největší každodenní hrozbou se stala obava z nuceného vysídlení. Skoro na každém kroku se „němečtí Židé“ setkávali s nutností vysvětlovat, že se ničím neprovinili. Nápisy s hesly typu „Pryč se Židy“ nebyly v poválečných letech v českých zemích ničím ojedinělým.³²²

---

³²⁰ M. Spurný, *Nejsou jako my*, s. 127.

³²¹ Jiří Kocian, *Současný stav bádání zejména k osudům německých antifašistů v Československu po roce 1945: Němečtí antifašisté z českých zemí v dosavadní historiografii*, in: I oni byli proti. Sborník z mezinárodní historické konference, která se konala ve dnech 13.–15. listopadu 2006 v Ústí nad Labem v rámci projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu“. Ústí nad Labem 2007, s. 78.

³²² M. Spurný, *Nejsou jako my*, s. 126.

Přeživší Židé namísto přijetí nezřídka čelili odmítavým postojům úředníků či širšího okolí. Jejich další osud se odvíjel od toho, zda budou státem zařazeni do kategorie „Čech“, či „Němec“. Americký historik Chad Bryant uvádí: „Nejpodstatnější bylo, že určení národnosti bylo definitivní. Národnost, kterou před okupací člověk vyjadřoval svým chováním v občanské a politické společnosti, mu teď přidělovat stát.“³²³ Umělé umístění do jedné z těchto skupin bylo tedy naprosto určující a mělo existenční dopady. Z výše uvedeného je patrné, že pro „německé Židy“ bylo téměř nemožné být součástí poválečné představy o národnostně a kulturně homogenní společnosti. Ve svých snahách o začlenění neustále naráželi na další překážky, většina z nich se z toho důvodu rozhodla z Československa vycestovat a hledat svůj domov jinde.

---

³²³ Ch. Bryant, *Praha v černém*, s. 235.

4. Nejasná budoucnost. Židovská národnost v období třetí republiky

V následujícím textu se zaměřuji na další skupinu židovských obyvatel poválečného Československa, jejíž členové se potýkali s problémy při pokusech o začlenění do nového státu Čechů a Slováků. Jde o osoby, které deklarovaly při sčítání lidu v roce 1930 židovskou národnost. Jak již bylo zmíněno dříve, v rámci poválečné homogenizace společnosti již nebylo občanům umožněno přihlásit se k židovské národnosti jako v předválečném období. Cílem této kapitoly je nastínit některé problémy, jimž tyto osoby čelily. Dále přiblížit veřejnou diskuzi, která se dané problematiky týkala a probíhala mezi představiteli židovské komunity, čelními československými politiky, případně jednotlivými ministerstvy a úřady. Celkový obraz pak významně dokreslují příklady reakcí zahraničních židovských organizací a tisku, jejichž zástupci se bezprostředně po válce hojně vyjadřovali k situaci židovských obyvatel v Československu.

V období první republiky bylo Československo jedinou zemí, kde se mohli občané přihlásit k židovské národnosti, aniž by se museli řídit svou jazykovou příslušností, což bylo jinak běžně považováno za hlavní měřítko národní příslušnosti. Volbu židovské národnosti nic nepodmiňovalo. Daný občan nemusel dokazovat znalosti jidiš či hebrejštiny, ani být členem židovské náboženské obce.³²⁴ Historici se shodují, že tomuto řešení byli čelní českoslovenští představitelé v čele s prezidentem T. G. Masarykem nakloněni také z přesvědčení, že vytvoření kategorie židovské národnosti početně oslabí německou a maďarskou menšinu.³²⁵ Michal Frankl a Miloslav Szabó upozorňují na dvojsečnost uznání židovské menšiny. Podle nich šlo sice o legitimizování Židů jakožto národa se stejnými právy a charakteristikami jako u

---

³²⁴ K. Čapková, *Češi, Němci, Židé?*, s. 36.

³²⁵ M. Peroutková, *Židovské identity v Československu*, s. 25.

ostatních národů, na druhou stranu však došlo k vymezení Židů jako samostatné a oddělené skupiny.³²⁶ Z perspektivy třetí republiky se de facto jednalo o vyčlenění z českého a slovenského národa.

Pro kontext je nutné uvést početní zastoupení občanů, kteří se v roce 1930 přihlásili k židovské národnosti. V Československu se celkově jednalo o 186 642 osob³²⁷, z toho přibližně 30 000 v českých zemích, 65 000 na Slovensku a 91 000 na Podkarpatské Rusi.³²⁸ Vytvoření této kategorie znamenalo pro mnohé novou možnost přihlásit se k části své identity. Pro poválečnou dobu neexistují přesné údaje o počtu přeživších obyvatel, kteří deklarovali židovskou národnost. Dostupné jsou pouze odhady předsedy Rady ŽNO Frischera. Podle nich se v Československu jednalo o 11 000 až 14 000 obyvatel, z toho přibližně 3 000 až 4 000 z nich žilo v českých zemích a 8 000 až 10 000 na Slovensku.³²⁹

U zkoumané skupiny obyvatel je nutné zdůraznit, že zástupci státní správy k nim přistupovali značně rozdílně a nejednotně. Ze studia dobových pramenů a svědectví pamětníků vyplývá, že v nejobtížnější situaci se bezprostředně po skončení války ocitli především Židé, kteří před válkou deklarovali židovskou národnost a německou řeč. V některých oblastech čelili obdobným problémům jako „němečtí Židé“.³³⁰ Na druhou stranu osoby židovské národnosti hovořící českým či slovenským jazykem se často nasetkávaly s většími úředními obstrukcemi při vyřizování různých typů žádostí. Popsané rozdělení však nefungovalo univerzálně. Existovaly případy, kdy občané s židovskou národností a českým či slovenským mateřským jazykem čelili úředním překážkám při získání československého občanství. Naopak některé

---

³²⁶ Michal Frankl – Miloslav Szabó, *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha 2015, s. 114.

³²⁷ K. Čapková, *Češi, Němci, Židé?*, s. 65.

³²⁸ T. Staněk, *Němečtí židé v Československu*, s. 42.

³²⁹ J. Láníček, *Arnošt Frischer*, s. 164.

³³⁰ Více viz kapitola 3. Rovnoprávní občané? „Němečtí Židé“ a snahy o integraci do poválečné společnosti, s. 72.

německojazyčné osoby židovské národnosti bez problému získaly všechna nutná potvrzení a osvědčení.

Výše uvedený přístup mimo jiné vypovídá o značném legislativním i administrativním chaosu, který panoval v národnostní otázce úzce se dotýkající židovských obyvatel, ale i ostatních menšin uznávaných v předválečném Československu. Jako základ budoucí stabilní existence a začlenění do většinové společnosti bylo nutné získat československé státní občanství, které bylo do velké míry podmíněné národností daného žadatele. Jsou doložené případy, kdy jednotliví úředníci nevěděli, jak postupovat v případě žádostí občanů s židovskou národností. Dlouhou dobu neexistovaly jasné směrnice. Popsané prostředí tak vytvářelo značný prostor pro libovůli jednotlivých úředníků, na jejichž osobní interpretaci mnohdy nejvíce záleželo. Také z toho důvodu byli zvláště v bezprostředně poválečné době vyčleňováni a stigmatizováni podobně jako Němci či Maďaři.³³¹

4. 1. Základní postoje Rady ŽNO a státu k problematice židovské národnosti

Jak jsem již nastínila v úvodní kapitole, oficiální politika židovské komunity v období třetí republiky byla do velké míry určena válečnými událostmi. Směřování bylo rovněž výrazně ovlivněno složením hlavních představitelů, což se týkalo nejen Židovské náboženské obce v Praze, ale i zastřešující Rady ŽNO.³³² Jak poukazuje Jan Láníček, oproti předválečné době chyběli ve vedení zkušení představitelé z tábora sionistů i Čechožidů. Velké procento poválečných reprezentantů se konce války dočkalo v emigraci nebo díky tomu, že žilo v takzvaných smíšených manželstvích. Právě i tato skutečnost předsedu Rady ŽNO Arnošta Frischera přesvědčila, aby se i

---

³³¹ Dorota Tabitha Moravská, *Československo*, in: Kateřina Králová – Hana Kubátová (eds.), *Návraty. Poválečná rekonstrukce židovských komunit v zemích středovýchodní, jihovýchodní a východní Evropy*. Praha 2016, s. 76.

³³² Více o situaci židovské komunity a její obnovy bezprostředně po skončení války viz kapitola 2. 2. *Problémy spojené s poválečnou obnovou židovské komunity*, s. 38.

nadále angažoval, ačkoli původně se plánoval stáhnout do ústraní. Uvědomil si však změnu státní politiky vůči menšinám, a také proto se snažil úzce spolupracovat i se zastánci jiných názorových táborů, což považoval za nezbytné pro obnovu židovského života v Československu. Za tyto postoje byl opakovaně kritizován představiteli zahraničních sionistických organizací.³³³

Frischer záhy vytušil, že v národnostně homogenní republice nebude Židům dána možnost nadále deklarovat židovskou národnost. Jeho snahy se proto upnuly k jednomu cíli – zajistit těmto osobám do budoucna stejná občanská práva, jaká byla zaručena Čechům a Slovákům. Z toho důvodu již v srpnu 1945 rozeslal dopis předválečným činitelům Židovské strany. V něm žádal o jejich stanovisko, zda se má v nových politických podmínkách i nadále setrvávat na požadavku, aby občané mohli deklarovat židovskou národnost. Osobně pak vyjádřil názor, že by od této praxe mělo být do budoucna upuštěno v případě, že budou těmto osobám zaručena plná občanská práva a možnost přihlásit se k české či slovenské národnosti.³³⁴ Z formulací obdržených odpovědí bylo patrné, že se nejedná o lehké rozhodnutí. Například z Prostějova přišla následující reakce bývalého člena Židovské strany Josefa Grabscheida: „(...) sděluji (...), že lituji, že dochází k tomu, abychom se vzdali práva přihlásiti se k národnosti židovské, ale uznávám, že vzhledem k dnešní situaci je nutné získati národnost českou.“³³⁵ Většina oslovených nakonec vyjádřila souhlas s navrhovaným postupem.

Na základě většinového konsenzu pokračovali zástupci Rady ŽNO v jednání s ministrem vnitra Noskem. V září 1945 odeslal Frischer ministrovi dopis, ve kterém prohlásil, že je ochotný doporučit občanům dříve se hlásícím k židovské národnosti, aby v budoucnu deklarovali českou či slovenskou národnost. Stanovil však dvě podmínky. První z nich byla, že vláda zajistí, aby těmto osobám nebyly činěny potíže pro jejich dřívější národnost, a ve všech směrech s nimi bude zacházeno jako

---

³³³ J. Láníček, *Arnošt Frischer*, s. 146–149.

³³⁴ ABS, 425, sign. 425-232-1. Dopis A. Frischerova a K. Steina ze dne 22. 8. 1945.

³³⁵ ABS, 425, sign. 425-232-1. Dopis J. Grabscheida adresovaný A. Frischerovi ze dne 26. 8. 1945.

s ostatními Čechy a Slováky. Druhým předpokladem bylo, že vláda v této záležitosti uvidí snahu židovských obyvatel přispět ke stabilitě a jednotě Československé republiky.³³⁶

Představitelé židovských komunit s výše popsaným postupem souhlasili. Věřili, že tento přístup usnadní budoucí postavení židovských občanů a odstraní některé excesy, ke kterým docházelo obzvláště krátce po konci války. Jednalo se především o přehmaty jednotlivých úředníků na místní úrovni. Příkladem může být i zpráva zástupce Židovské náboženské obce v Olomouci z června 1945, který si stěžoval na postup zaměstnanců národního výboru při vyřizování dokladů souvisejících s otázkou občanství a restituce majetku: „U těch, kteří se přihlásili k židovské národnosti, rozhoduje v první řadě obcovací řeč, pak aktivní protinacistická činnost. (...) Výjimka ve prospěch příslušníků židovské národnosti, aktivní činnost ve prospěch Čechů, nebo činnost namířená proti Hitlerovu režimu, u většiny nemigrovaných Židů nepadá v úvahu. V koncentračních táborech k ní nebylo příležitosti a rovněž ne za těžkých poměrů, v nichž žili od podzímku r. 1938, před internací.“³³⁷ Pisatel dále důrazně upozorňoval, že u většiny židovských obyvatel předválečného Československa byl jazyk pouze dorozumívacím prostředkem. Podle něj by se národnost jedince neměla určovat dle obcovací řeči, protože existují i další důležité znaky, jako jsou nacionální cit a smýšlení. Z toho důvodu považoval postup úředníků Národního výboru v Olomouci za nesprávný a odporující rovnoprávnosti přiznané židovským občanům. Zástupci židovské náboženské obce v této věci intervenovali, aby se pokusili napříště zjednat nápravu.³³⁸ O dalším vývoji prameny mlčí.

Představitelé židovských komunit byli zavaleni množstvím individuálních žádostí obsahující prosby o radu, jak postupovat v otázce zachování československého

---

³³⁶ AKPR, KPR, k. 261, inv. č. 1515, sign. 11 484 – C) Židovská náboženská obec, aj. Dopis Frischera ze dne 25. 9. 1945 adresovaný ministru Noskovi.

³³⁷ ABS, 425, sign. 425-232-1. Dopis Židovské náboženské obce v Olomouci ze dne 6. 6. 1945 adresovaný Židovské náboženské obci v Praze.

³³⁸ Tamtéž.

státního občanství. Příkladem může být i dopis ze září 1945, který napsal jistý Arnošt Vogel z Prahy. Stejně jako mnoho dalších se dotazoval, zda může i nadále deklarovat židovskou národnost a poukazoval na překážky ze strany úředníků, kterým musel čelit kvůli své nedostatečné znalosti českého jazyka. Zástupci židovské komunity jej ve shodě s již zmíněným postupem informovali, že dojde k jednání s reprezentanty československé vlády o tom, zda budou židovští občané i nadále trvat na možnosti hlásit se k židovské národnosti. Vogelovi radili, aby pro tuto chvíli při jednání s úřady i nadále trval na svém. V případě, že by se dostal pro svou neznalost českého jazyka do krizové situace, měl se česky psaným dopisem obrátit znovu na představitele židovské komunity, kteří by vše postoupili přímo ministerstvu vnitra a v dané záležitosti intervenovali.³³⁹

Židovští reprezentanti seznamovali členy židovské komunity se svým pohledem na danou problematiku mimo jiné i prostřednictvím Věstníku ŽNOP. V čísle ze září 1945 byla přetištěna část březnového projevu Arnošta Frischerera z londýnského exilu. Jedním z hlavních témat textu byla proměna postavení menšin v osvobozeném Československu. Autor varoval před možným nárůstem nacionalismu, který by mohl ztížit situaci židovských občanů. Dále upozorňoval, že hlavním cílem jednotlivců i židovské komunity jako celku bude zachovat se zdrženlivě a přijmout vše, o čem demokraticky rozhodne československý lid: „Nemusíme oplakávat, že nebudeme mít tzv. ‚minoritních práv‘. My jsme z toho beztoho nic neměli. Ale očekáváme, že vláda, ať bude složena jakkoliv, bude mítí porozumění nejen pro náboženskou svobodu, ale i pro naše zvláštní kulturní požadavky (...).“³⁴⁰ Jak již bylo řečeno v úvodní kapitole, problematika poválečného postavení menšin patřila k důležitým tématům československých exilových politiků.³⁴¹ Čelní představitelé židovské komunity tušili,

---

³³⁹ ABS, 425, sign. 425-233-2. Dopis Arnošta Vogela ze dne 20. 9. 1945 adresovaný Arnoštu Frischerovi.

³⁴⁰ Arnošt Frischer, *Jak viděl člen Státní rady Ing. A. Frischer politickou situaci v Československu v první době po osvobození*, in: Věstník ŽNOP, roč. VII, č. 1, 1. 9. 1945, s. 4.

³⁴¹ Podrobněji o tématu viz kapitola 2. 1. Československý exil a židovská menšina, s. 31.

že tato změna citelně postihne i židovskou komunitu. Z toho důvodu je již v bezprostředně poválečné době patrná intenzivní snaha členy židovských obcí na tuto změnu připravit, získat jejich souhlas a docílit toho, aby jejich členové sami netrvali na možnosti deklarovat židovskou národnost. Židovští reprezentanti se tímto postupem snažili své členy ochránit a pomoci jim s rychlou adaptací na nové podmínky, což je patrné i z některých vyjádření. „Židé v Československu byli vždy a bez výjimky živlem státotvorným (...). Přikládali ruku k dílu, kde mohli: v politice, v propagandě a ve vojsku. Dokázali, že milují Československo a jeho lid upřímně a z hloubi duše.“³⁴² Z výše uvedené citace, ale i z dalších dobových pramenů vyplývá, že proaktivní přístup židovské komunity v této otázce bezpochyby demonstroval loajálnost židovských obyvatel vůči státu. Ztotožňují se s názorem Adriana von Arburga a Tomáše Staňka, že v poválečném Československu byl jasně patrný sklon přistupovat k občanským právům lidí, kteří nepatřili jednoznačně k českému či slovenskému etniku, na základě úzce vymezených národnostních hledisek, což se projevilo právě i u popisované skupiny osob.³⁴³

Pro celkový kontext je dále třeba zmínit způsob, jakým zástupci československého státu přistupovali k problematice židovské národnosti, a zda se jí věnovala pozornost v rámci různých výnosů či nařízení. Důležitý dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. z 2. srpna 1945, který upravoval občanství osob německé a maďarské národnosti, židovskou národnost vůbec nezmiňoval. Zvláště na úrovních místních samospráv tak i nadále panoval chaos v otázce jednotného postupu. O několik týdnů později, 24. srpna 1945, byl vydán oběžník ministerstva vnitra, ve kterém se objevila důležitá informace: „(...) Těm, kteří při sčítání lidu v roce 1930 nebo později při vyplňování úředních formulářů udali národnost židovskou a během okupace se nikterak neprovinili proti ČSR, zůstává československé občanství, pokud je měli,

---

³⁴² A. Frischer, *Jak viděl člen státní rady*, s. 5.

³⁴³ A. von Arburg – T. Staňka, *Vysídlení Němců*, s. 170.

zachováno.³⁴⁴ Mohlo by se zdát, že zmíněným oběžníkem se problematika vyjasnila, v praxi tak tomu však nebylo. I nadále docházelo k případům, kdy byly jednotlivé žádosti posuzovány na základě obcovací řeči žadatele. U některých z nich bylo úředníkem připsáno, že sčítací záznam z roku 1930 byl vyplněný německy, a z toho důvodu je nutné danou osobu považovat za Němce.³⁴⁵

V polovině prosince 1945 se vláda pokusila o jednotnou úpravu otázek spojených s osobami židovské národnosti, právní postavení těchto občanů i přesto zůstávalo dlouho nevyjasněné.³⁴⁶ Jednalo se o dílčí úspěchy, kterých se zástupci Rady ŽNO drželi a v běžné praxi se na ně odvolávali. Například v oběžníku z ledna 1946 určeném všem židovským obcím v českých zemích představitelé Rady ŽNO opakovaně informovali jednotlivé členy, že dekret č. 33/1945 Sb. se nevztahuje na osoby židovské národnosti. Těm bylo doporučeno postupovat ve věci osvědčení o československém státním občanství normální cestou, nežádat tedy o jeho zachování, jak tomu bylo u Němců a Maďarů. V případech, kdy zástupci okresních národních výborů osvědčení nevydali, měl se žadatel odkázat na příslušný oběžník ministerstva vnitra. Kdyby se zamítavé stanovisko ani poté nezměnilo, doporučovalo se daný případ postoupit představitelům Rady ŽNO.³⁴⁷

Vyjasnění právního postavení osob židovské národnosti přinesl až výnos ministerstva vnitra z 13. září 1946, ve kterém se mimo jiné uvádělo: „Pouhá okolnost, že se některý čl. státní občan přihlásil při úředním sčítání lidu v roce 1929 k národnosti židovské, však samozřejmě nikterak neodůvodňuje závěr, že by se jednalo o osobu národnosti německé neb maďarské.“³⁴⁸ Občané svým přihlášením k židovské národnosti naopak prokázali, že se sami za Němce či Maďary nepovažují. Pouhé užívání německého či maďarského obcovacího jazyka či účastnění se německého či

---

³⁴⁴ *Právní poradna*, in: Věstník ŽNOP, roč. VIII, č. 1, 25. ledna 1946, s. 7.

³⁴⁵ Radana Rutová, *Židé v poválečném Československu*, magisterská práce, FF UK. Praha 2011, s. 77.

³⁴⁶ A. von Arburg – T. Staněk, *Vysídlení Němců*, s. 170.

³⁴⁷ ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Oběžník Rady židovských náboženských obcí č. 14 ze dne 8. 1. 1946.

³⁴⁸ ABS, 425, sign. 425-231-3. Výnos ministerstva vnitra ze dne 13. 9. 1946.

maďarského kulturního života bylo prohlášené za nedostatečný důkaz aktivní maďarizace či germanizace.³⁴⁹

Výše popsany proces zachování či znovuzískání státního občanství elementárně ovlivňoval možnost začlenění do společnosti. Nevyjasněné právní postavení osob židovské národnosti v bezprostředně poválečné době s sebou mimo jiné neslo i nejistotu, zda jim bude umožněna aktivní či pasivní účast v parlamentních volbách. Jak dokazují archivní prameny, zástupci Rady ŽNO se touto otázkou intenzivně zabývali a opakovaně ji projednávali s čelnými československými politiky, například s předsedou vlády Fierlingerem či ministrem vnitra Noskem.³⁵⁰ Oba v obecné rovině přislíbili, že nedojde k situaci, kdy by osobám židovské národnosti bylo odňato volební právo.³⁵¹

Debaty nad tímto tématem probíhaly ještě tři měsíce před parlamentními volbami roku 1946. Zástupci Rady ŽNO opakovaně prohlašovali, že zbavení osob židovské národnosti volebního práva by považovali za nepřípustné. Poukazovali rovněž na fakt, že by Československo bylo v rámci demokratických zemí osamoceno v tomto přístupu. V interním záznamu Rady ŽNO z 18. března 1946 byla zachycena i část jednání u ministra zahraničí Masaryka, která se týkala nadcházejících voleb: „(...) Ministerstvo vnitra sice umožňuje svými směrnici, aby židé, kteří se hlásili k židovské národnosti, se nyní mohli hlásiti k národnosti české nebo slovenské a zadati si o zařazení do volebních seznamů. Tato forma nás však neuspokojuje. My žádáme automatickou rovnoprávnost těch, kteří se hlásili v roce 1930 k židovské národnosti.“³⁵² Domnívám se, že výše uvedená citace vystihuje podstatu přístupu a požadavků židovských reprezentantů. Klíčové pro ně bylo, že Židé se ve válečných letech ničím neprovinili, a tak neviděli důvod, proč by se rovnosti a stejných práv měli nějak speciálně dožadovat. Měla být automaticky garantována a uváděna do praxe státem a

---

³⁴⁹ Tamtéž.

³⁵⁰ ABS, 425, sign. 425-233-6. Zpráva o průběhu některých jednání týkajících se postavení židů v ČSR v prosinci 1945.

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² ABS, 425, sign. 425-231-3. Záznam o návštěvě u pana ministra Masaryka dne 11. března 1946, zápis ze dne 18. 3. 1946.

jeho představiteli, aniž by se o to sami Židé museli aktivně zasazovat. Realita však byla odlišná. Snaha zástupců Rady ŽNO byla v tomto konkrétním případě nakonec úspěšná, osoby židovské národnosti byly zapsané do volebních seznamů a mohly se tak účastnit nadcházejících parlamentních voleb.³⁵³

---

³⁵³ ABS, 425, sign. 425-230-8. Daily News Bulletin (Jewish Telegraphic Agency), zpráva ze dne 19. 3. 1946.

4. 2. Asimilace nebo emigrace?

Přístup čelných politických reprezentantů k problematice židovské národnosti byl úzce spjatý s postojem k sionismu a se situací v Palestině. Stejně jako v období první republiky, i v poválečném Československu existovala podpora sionistických cílů ze strany vlády a některých významných veřejných činitelů. Prezident Beneš v tomto směru navazoval na prosionistický postoj T. G. Masaryka. Beneš se opakovaně nechal slyšet, že antisemitismus a problematická situace Židů v poválečné Evropě může být vyřešena pouze jediným způsobem: „Pokládám zřízení židovského státu v Palestině za jediné možné a spravedlivé řešení světové otázky židovské vůbec.“³⁵⁴ Důvody podpory sionismu byly však v době třetí republiky odlišné. Jak již v této práci několikrát zaznělo, poválečné Československo aplikovalo jiný přístup k menšinám, než bylo v předválečné době zvykem. Nová republika se měla stát výhradně státem Čechů a Slováků, s ostatními menšinami se nepočítalo, jejich příslušníci se měli přizpůsobit nebo vystěhovat.³⁵⁵ Popsaný princip se vztahoval i na židovské obyvatele. Židovství mělo být nadále uznáváno pouze ve smyslu náboženském. U Židů české a slovenské národnosti se předpokládala bezproblémová asimilace do většinové společnosti. Židé jiných národností museli prokázat svou dřívější loajalitu k republice, získat československé občanství či zvolit odchod z Československa. Ve specifickém postavení se pak nacházeli Židé dříve deklarující židovskou národnost. K národnostnímu pojetí židovství již nebyla možnost se oficiálně přihlásit. Ministr zahraničí Masaryk k tomu v jednom ze svých prohlášení uvedl: „Nejsme ochotni udělit sionistům něco, co by se takřka dalo nazvat dvojitým občanstvím, poněvadž udělíte-li je spolehlivým sionistickým skupinám, musíte je udělit také jiným méně spolehlivým skupinám. (...)“³⁵⁶ Oficiální

---

³⁵⁴ AKPR, KPR, k. 261, inv. č. 1515, sign. D 11484 – Židé. A) Řešení židovské otázky v ČSR (1945–1947). Zápis z října 1946; stejné prohlášení srov. NA, MZV-VA II, k. 268, sign. n 7. Pan president o antisemitismu, in: Svobodné noviny, 30. 4. 1947.

³⁵⁵ Jan Láníček, *After the Whirlwind: Jewish Absence in Postwar Czechoslovakia*, in: Journal of Contemporary History 52, č. 2, 2017.

³⁵⁶ NA, MZV-VA II, k. 267, sign. n 7. Jan Masaryk o židovském problému, in: Svobodné slovo, 12. 11. 1946.

podpora sionismu tak řešila jeden z problémů československých politických špiček. Osobám židovské národnosti byla dána volba, pokud se cítili být především Čechy a Slováky, měli přijmout českou či slovenskou národnost a plně se asimilovat. V případě, že se považovali národnostně především za Židy, jejich budoucností se měla stát Palestina.

Názory československých politických představitelů na postavení Židů v republice vyvolaly silné reakce v zahraničí, především v židovských organizacích. 12. července 1945 sepsali zástupci Světového židovského kongresu memorandum, které bylo adresované ministru Masarykovi. V dokumentu se mimo jiné vyjadřovali i k otázce, zda budou mít Židé i nadále možnost deklarovat židovskou národnost: „V celém židovském světě, a zvláště ve Spojených státech a Velké Británii byl vyvolán značný neklid zprávami o projevech československých činitelů o budoucím statutu židů v této zemi. Tyto zprávy, které přicházejí z mnoha pramenů, naznačují, že českoslovenští židé budou nadále postaveni před alternativu buď se vystěhovati do Palestiny, anebo splynouti duchovně a kulturně stejně jako politicky s jednou či druhou z národností, které nyní tvoří československé obyvatelstvo (...).³⁵⁷ Reprezentanti Světového židovského kongresu v memorandu prosili československou vládu o přezkoumání směrnic týkajících se Židů. V neposlední řadě pak zdůraznili, že o loajalitě těchto občanů nemohlo být nikdy pochyb, a také z toho důvodu by jim měla být zachována možnost oficiálně deklarovat své židovství.³⁵⁸

Úředníci ministerstva zahraničí zaslali uvedené memorandum k vyjádření ministerstvu ochrany práce a sociální péče. V interních poznámkách k odpovědi ze 14. září 1945 je zdůrazněné, že československá vláda nebude narušovat svébytnost židovského obyvatelstva a nebude na něj vytvářet nátlak. „(...) Ovšem tito národnostní

---

³⁵⁷ ABS, 2 M, sign. 2M-11787. Memorandum z 12. července 1945; srov. M. Yegar, *Československo, sionismus, Izrael*, s. 62.

³⁵⁸ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 98, inv. č. 3, Czechoslovak authorities, 1941–1945. Dopis L. Perlzweiga a memorandum Světového židovského kongresu z 12. července 1945, adresováno ministru Masarykovi.

židé si musí uvědomit, že budou tvořiti cizí těleso v národním organismu českém a slovenském se všemi nepříznivými následky, jež z toho nutně vyplývají.“³⁵⁹ V podstatě se tedy jednalo o potvrzení informací, které pronikly do zahraniční – homogenizace společnosti se významně dotkne i židovské menšiny, jež se buď plně přizpůsobí, nebo odejde.

V tomto duchu byla koncipována i oficiální odpověď úředníků ministerstva ochrany práce a sociální péče adresovaná ministerstvu zahraničí ze dne 9. listopadu 1945. V úvodu reakce se nejprve uvádí, že dle názoru zástupců ministerstva vyjádření spadá rezortně spíše pod ministerstvo vnitra, ministerstvo informací či školství, nicméně dle požadavku uvádějí svou odpověď na memorandum Světového židovského kongresu. V textu se zdůrazňuje, že výroky československých veřejných činitelů, jež hovoří o nutnosti asimilace, jsou míněny výhradně ve smyslu splynutí národnostním, nikoli náboženském. „(...) To značí vplynutí do kulturního, hospodářského a sociálního života českého, které je především v zájmu početně značně oslabeného židovského obyvatelstva samého, ježto právě uplynulá doba prokázala, že každé etnografické odlišování je této menšině jen na škodu (...).“³⁶⁰ V závěru se pak znovu opakuje, že na židovské obyvatele nebude činit nátlak a je na rozhodnutí každého jednotlivce, zda přijme dobře míněnou radu či nikoli.³⁶¹ Vyjádření zástupců ministerstva nenechá čtenáře na pochybách o jeho významu – koncept národnostního státu je definitivně minulostí a Židé nebudou představovat výjimku.

Tématu Československa a změny tamějšího přístupu k menšinám se hojně věnoval i palestinský tisk. O nejzávažnějších článcích, které by mohly poškodit mezinárodní obraz republiky, podával ministerstvu zahraničí průběžné informace československý generální konzul v Jeruzalémě Jan Novák. Jedním z nich byl i úvodník

---

³⁵⁹ NA, MPSP, k. 244, inv. č. 1520. Dopis ministerstva zahraničních věcí adresovaný ministerstvu ochrany práce a sociální péče ze dne 27. srpna 1945, věc: Memorandum World Jewish Congress.

³⁶⁰ AMZV, TO-O, Palestina, k. 2, složka Politické věci. Vyjádření ministerstva ochrany práce a sociální péče ze dne 9. listopadu 1945 adresovaný ministerstvu zahraničí.

³⁶¹ Tamtéž.

levicově orientovaného listu Davar, ze dne 26. června 1945, který se obšírně zabýval zmíněnou problematikou v souvislosti se situací židovských zahraničních vojáků pocházejících z Československa. V textu se nemožnost hlásit se k židovské národnosti ztotožňovala se zákazem sionismu. Dle úvodníku tento stav narazil na nesouhlas bývalých československých zahraničních vojáků, kteří v té době stále ještě pobývali na území Palestiny a zvažovali možnosti svého návratu do Československa. Jejich zástupci se obrátili na československou vládu s požadavkem na zrušení zákazu sionismu. Podle jejich názoru Židé nebojovali za svobodu republiky, aby byli po jejím osvobození nuceni k asimilaci.³⁶²

Generální konzul Novák oznámil v jedné ze svých zpráv zástupcům ministerstva zahraničí, že rozhodnutí zakázat v Československu deklarování židovské národnosti, vyvolalo v Palestině velký rozruch a negativní ohlasy. Konzul komentoval i informace, které kolovaly mezi tamním obyvatelstvem. Nejmírnější z nich měly projevovat údiv nad tím, že Československo, které se v minulosti ke svým židovským občanům chovalo vždy slušně, od této praxe upustilo a dopouští se jednání, které nemá nic společného s demokracií. Novák dále upozorňoval na nebezpečnost nepravdivých zvěstí šířících se mezi obyvateli. Podle nich byl zákaz deklarování židovské národnosti v Československu pouze prvním krokem omezujícím práva židovských obyvatel. Následovat mělo povinné křtění československých Židů. Někteří obyvatelé se obávali, že budou nuceni vstupovat do sňatků s křesťany, aby byl v republice co nejdříve vymýcen židovský živel.³⁶³ Podobné zprávy se samozřejmě nezakládaly na pravdě, nicméně dobře ilustrují strach židovských obyvatel. Po válce u mnohých panovala obava z možnosti, že by se perzekuce Židů mohla v některých oblastech opakovat. Jednotlivé kroky ústřední československé vlády, ministerstev a úřadů ve vztahu k židovské menšině byly z toho důvodu, zvláště v Palestině a v různých židovských

---

³⁶² AMZV, TO-O, Palestina, k. 2, složka Politické věci. Příklady článků z palestinského tisku z června 1945.

³⁶³ AMZV, TO-O, Palestina, k. 2, složka Politické věci. Dopis konzula Jana Nováka ze dne 4. července 1945 adresovaný ministerstvu zahraničních věcí.

organizacích, detailně analyzovány. Při sebemenších pochybách se sporné oblasti věnoval prostor v zahraničním tisku. Právě nepovolení možnosti deklarovat židovskou národnost proto někteří interpretovali jako možný začátek dalšího omezování práv Židů v Československu.

Konzul Novák ve svých zprávách informoval ministerstvo zahraničí i o článku palestinského politicko-literárního týdeníku Amudim, který se zmiňovanému tématu věnoval ve svém čísle z 26. července 1945. Redaktor Amudim nejprve vyzdvihl dobré a stabilní postavení Židů v období první republiky. Zdůraznil, že Židé, kteří přežili válku v cizině, zachovali svou věrnost a vděčnost Československu. Podle autora však někteří z nich zaspali, když věřili snu o tom, že republika i nadále zůstane pověstným ostrovem demokracie. „Alternativa 'asimilace nebo vystěhování do Palestiny' není ve své ultimativní formě a jako požadavek zvenčí přijatelný pro žádného Žida, ani pro asimilanta, který by chtěl dobrovolně zapomenouti na svůj původ, ani pro sionistu, který by se chtěl dobrovolně vrátiti ke svému původu. (...)“³⁶⁴ Autor článku se dále domnívá, že nucení Židů, ale i loajálních Němců a Maďarů, k úplné asimilaci, je vyvoláno přístupem k menšinám jako k nebezpečnému elementu. Zvláště u židovských obyvatel to však považuje za neodůvodněné podezírání a za projev příkoří, jež si tito věrní občané za svou loajálnost nezaslouží.³⁶⁵

Naopak palestinský list Maškif v jednom ze svých červencových úvodníků roku 1945 oceňoval, s jistou dávkou ironie, jednoznačný postoj československé vlády k židovské otázce. Tím, že se Židé v republice musí rozhodnout pro úplnou asimilaci nebo vystěhování, dojde k definitivnímu zničení iluzí těch, kteří stále věřili, že budou v republice žít stejně jako před válkou. Autor článku dále dával otevřený postoj československé vlády do kontrastu s některými dalšími státy, například s Polskem, kde sice docházelo ke slibům o rovnoprávnosti židovských obyvatel, v praxi však nebyly

---

³⁶⁴ NA, MZV-VA II, k. 267, sign. n 7. Dopis generálního konzula Nováka adresovaný ministerstvu zahraničních věcí v Praze ze dne 13. srpna 1945.

³⁶⁵ Tamtéž.

naplněné. Podle něj bylo jednoznačné, že se situace a postavení Židů v Československu změní a židovskému obyvatelstvu to je včas dáváno na vědomí.³⁶⁶

---

³⁶⁶ NA, MZV-VA II, k. 267, sign. n 7. Dopis generálního konzula Nováka adresovaný ministerstvu zahraničních věcí v Praze ze dne 13. srpna 1945.

4. 3. Českoslovenští Židé v bezvýchodné situaci – zprávy o 7 000 sebevraždách

Další kauza, která narušovala mezinárodní obraz Československa a získala značnou mediální pozornost, zvláště v Palestině a ve Spojených státech amerických, se naplno rozhořela v září 1945. Rozbuškou se stal otevřený dopis dvou významných amerických sionistických představitelů A. H. Silvera a S. Wise adresovaný britskému premiérovi C. Attleemu, který byl uveřejněn na stránkách The New York Post dne 27. září 1945. Dopis souvisel s menšinovou politikou, postavením a právy Židů. Součástí textu byla zpráva o údajné perzekuci Židů v Československu a jejich bezvýchodné situaci, jež měla mít za následek, že 7 000 z nich se rozhodlo spáchat sebevraždu.³⁶⁷

Pro celkový kontext je potřeba stručně uvést, co celému případu předcházelo. Zástupci zahraničních sionistických organizací bedlivě sledovali dění týkající se židovských obyvatel v Evropě, což platilo i o Československu a změny tamní politiky vůči menšinám. Rozhořčení vyvolaly především zprávy o zrušení možnosti nadále deklarovat židovskou národnost. Významný představitel Světového židovského kongresu Maurice Perlzweig shrnul postoj této organizace k vývoji národnostních práv Židů v Československu v červenci 1945 v memorandu adresovaném ministru zahraničí Masarykovi. V textu mimo jiné zdůraznil, že zástupci Světového židovského kongresu považují za nevhodné, aby byli Židé v republice nuceni vybírat si mezi úplnou asimilací k českému či slovenskému národu, nebo odchodem z Československa. Perlzweig doporučil, aby vláda přehodnotila svůj postoj a umožnila židovským obyvatelům i nadále se hlásit k židovství a židovské národnosti, bez ohledu na mateřský jazyk. Dle memoranda nemůže být věrnost židovských obyvatel nikterak zpochybňována, svou loajalitu již dostatečně prokázali v letech předchozích. Ne všechny osoby, které se národnostně cítily být Židy, mohly z republiky svobodně odejít do Palestiny, což souviselo s britským omezením a kvótami imigrace do této oblasti.

---

³⁶⁷ AMZV, GS-A, k. 80, inv. č. 1317 - Židé. An Open Letter to Prime Minister Attlee from Abba Hillel Silver and Stephen Wise.

Také z toho důvodu by židovští občané, kteří se rozhodli setrvat v republice, neměli být nuceni k úplné asimilaci a k tomu se vzdát svých národnostních a kulturních odlišností.³⁶⁸ Výše popsané memorandum je jedním z příkladů negativních reakcí, které opakovaně zaznívaly od zástupců zahraničních židovských a sionistických organizací na adresu československé vlády, její změně v přístupu k menšinové politice a nemožnosti Židů nadále svobodně deklarovat židovskou národnost.

V září 1945 následovalo vyhrocení vztahů mezi americkými sionistickými organizacemi a československou vládou kvůli již zmíněnému dopisu Silvera a Wise, který po otištění v *The New York Post* převzala i další americká a zahraniční periodika. Podobné zprávy jednoznačně poškozovaly mezinárodní obraz Československa a vyvolávaly negativní ohlasy. Po krátkém čase se nicméně ukázalo, že informace o 7 000 sebevraždách československých Židů se nezakládají na pravdě. Silver s Wisem pro svůj dopis použili informace získané od Jewish Telegraphic Agency z 19. září 1945, které se později ukázaly jako nepodložené.³⁶⁹ Zprávu dále převzal palestinský tisk. Například list *Yedioth Hayom* informaci otiskl o dva dny později s odkazem na zcela spolehlivý, konkrétně nespecifikovaný, zdroj.³⁷⁰

Několik dní po uveřejnění zprávy obdrželi Silver s Wisem řadu dopisů a telegramů informujících o tom, že se tvrzení o 7 000 sebevraždách nezakládá na pravdě. Podle některých z nich toto zjištění negativně ovlivní veřejné mínění o Židech v Československu a jejich situaci tím spíše zhorší, než aby ji zlepšilo.³⁷¹ Jeden z telegramů přišel i od předsedy Rady ŽNO Frischera. Důrazně v něm upozorňuje Wise, že v Československu nedochází k ničemu, co by se dalo interpretovat jako vlna sebevražd židovských občanů. Podle Frischera Wise podlehl velké mystifikaci.³⁷²

---

³⁶⁸ J. Lániček, *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 159–160.

³⁶⁹ AMZV, GS-A, k. 80, inv. č. 1317 - Židé. Dopis generální konzula Hudce ze dne 5. října 1945 adresovaný ministru Masarykovi.

³⁷⁰ NA, MZV-VA II, k. 267, sign. n 7. 7000 Selbstmorde, in: *Yedioth Hayom*, 21. 9. 1945.

³⁷¹ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 99, inv. č. 17, Jewish Representative Committee, 1945–1947. Dopis adresovaný S. Wise ze dne 1. října 1945.

³⁷² AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 99, inv. č. 15, Jewish Community of Prague, 1944–1946. Telegram Arnošta Frischera ze dne 15. října 1945 adresovaný Stephenovi Wise.

Československý generální konzul v New Yorku Karel Hudec o celé záležitosti opakovaně korespondoval s ministrem zahraničí Masarykem. V dopise z 5. října 1945 mimo jiné uvedl, že Wise a Silver v uveřejněném článku „psychologicky využili situaci a mohli ukázat, že už i to Československo není tím, čím bývalo. (...)“³⁷³ Po zjištění o nepodloženosti získaných informací nicméně československá strana obdržela omluvný dopis od Wise. Hudec tuto reakci v dopise Masarykovi zmiňuje s tím, že: „(...) když této odpovědi dobře použijeme, získáme více, než kdybychom se veřejně rozčilovali. Zdá se, že tu bude ještě hodně práce, právě na tomto poli.“³⁷⁴ Citace z dopisu potvrzuje názor historika Láníčka, že vývoj situace umožnil československým představitelům výhodný posun z role viníka a agresora, do pozice obětí lživé propagandy.³⁷⁵

Stephan Wise se v dopise generálnímu konzulovi Hudcovi z 5. října 1945 mimo jiné omluvil za to, že nekriticky přejal mylnou informaci o počtu sebevražd židovských obyvatel Československa, a tím se dopustil nespravedlnosti vůči republice. Dále uznal, že by bylo férové ve zprávě zdůraznit přátelský postoj československé vlády k sionistickým názorům. V závěru přislíbil opravu této informace při dalším zveřejnění dopisu.³⁷⁶

Někteří představitelé československého ministerstva zahraničí hodnotili celou kauzu jako kampaň sionistických organizací, jejímž cílem mělo být odradit československé Židy z Palestiny od návratu do vlasti.³⁷⁷ O případu informoval i československý tisk. Zprávy byly většinou stručné. Omezovaly se na krátké sdělení informující o tom, že se opakovaně objevily články o hromadných sebevraždách Židů v republice, které se nezakládají na pravdě.³⁷⁸

---

³⁷³ AMZV, GS-A, k. 80, inv. č. 1317 - Židé. Dopis generální konzula Hudce ze dne 5. října 1945 adresovaný ministru Masarykovi.

³⁷⁴ Tamtéž.

³⁷⁵ J. Láníček, *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 163.

³⁷⁶ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 100, složka 17, Political Department, 1944–1947. Dopis Stephana Wise ze dne 5. října adresovaný generálnímu konzulovi Karlu Hudcovi.

³⁷⁷ NA, MZV-VA II, k. 267, sign. n 7. Komentář k přiloženým výstřižkům z hebrejského tisku, říjen 1945.

³⁷⁸ YVA, O.7, číslo složky 211. Nepravdivé tvrzení o sebevraždách židů, in: Lidový večerník, 11. 10. 1945.

11. října 1945 vyšlo v New Yorku zvláštní číslo židovského periodika *The Resistance*³⁷⁹, ve kterém byl zveřejněn obsáhlý příspěvek generálního konzula Hudce týkající se židovské otázky. Na první stránce byla také ve zvýrazněném rámečku otištěna zpráva informující čtenáře, že omluvný dopis rabína Wise je dostupný na poslední stránce periodika. Text Hudce v úvodu shrnoval utrpení a perzekuci Židů za druhé světové války a plynule přecházel do přehledu situace Židů v Československu. Dále zdůraznil pozitivní přístup prezidenta T. G. Masaryka k Židům a sionismu v období první republiky, ve kterém dle jeho názoru pokračuje i současný prezident Beneš a československá vláda. Rovněž připomněl vstřícný postoj republiky k přijímání židovských uprchlíků z nacistického Německa ve třicátých letech. Hudec zopakoval, že židovští občané nyní stojí před volbou emigrace nebo plné asimilace k českému či slovenskému národu. Těm, kterým se rozhodnou setrvat v Československu, budou zajištěna plná občanská práva, židovství však bude nadále uznáváno výhradně ve smyslu náboženském, nikoli národnostním.³⁸⁰

Jak dokládá korespondence představitelů Rady ŽNO, celá kauza tímto neskončila a byla příležitostně připomínána. Příkladem je i dopis zástupce organizace *Hitachdut Oley Czechoslovakia*³⁸¹ Eisnera adresovaný předsedovi Rady ŽNO Frischerovi. Eisner ve zprávě ze 7. ledna 1946 reaguje na Frischerovu prosbu z prosince 1945, aby organizace zasahovala v případech, kdy palestinský tisk přebírá nepodložené informace týkající se práv a postavení Židů v Československu. Eisner v reakci vysvětluje, že není jednoduché jakýmkoli způsobem ovlivňovat palestinský tisk, přesto se však *Hitachdut Oley Czechoslovakia* snaží situaci monitorovat a

---

³⁷⁹ *The Resistance* (*Der Vidertshtand*) – jednalo se o týdeník v jidiš, který vycházel v New Yorku od roku 1940. Šlo o informační bulletin Československé informační služby, který se původně snažil propagovat zájmy československého exilu mezi obyvateli USA, již používali jidiš. Často v něm byly uveřejňovány zprávy, které připomínaly Československo jako zemi chránící práva Židů. Na oplátku vyzývali redaktoři tohoto týdeníku americkou židovskou veřejnost, aby podpořila činnost exilové vlády. V podobném duchu se nesly i poválečné články *The Resistance*. Periodikum přestalo vycházet v roce 1948, po únorovém komunistickém převratu, srov. J. Láníček, *Ve stínu šoa*, s. 103.

³⁸⁰ AMZV, GS-A, k. 80, inv. č. 1317 - Židé. *The Jewish Question is the World's Responsibility*, in: *The Resistance*, č. 26/27, 11. 10. 1945.

³⁸¹ Sdružení vystěhovalců z Československa, sídlilo v Tel Avivu.

intervenovat v případech uveřejnění nepravdivých zpráv, jako tomu bylo například právě i v kauze týkající se údajných 7 000 sebevražd československých Židů. Eisner vyjádřil naději v to, že další vývoj v Československu bude i nadále takový, aby mohl palestinský tisk zachovat svůj pozitivní postoj k republice.³⁸²

Na závěr je třeba zmínit, že případem se zabývali i příslušníci československých bezpečnostních složek. Z archivních pramenů vyplývá, že na základě zahraničních zpráv o údajných 7 000 sebevraždách československých Židů, měli představitelé Zemského velitelství SNB v Praze za úkol zjistit reálný počet sebevražd židovských občanů a příslušníků jiných národností v období od května do půlky října 1945.³⁸³ V souhrnném přehledu, který byl vytvořen pro oblast Čech, se uvádí, že ve zmíněném období došlo k 11 sebevraždám Židů, 4 406 Němců a 601 sebevraždám osob jiných, blíže nespecifikovaných, národností.³⁸⁴ Je nutné zdůraznit, že údaje z této zprávy je potřeba brát se značnou rezervou. V úředních dokumentech nejsou definována kritéria, podle kterých byly osoby označeny za Židy. Neříká se, zda jsou v této skupině zahrnuti pouze osoby židovské národnosti nebo i židovského vyznání. Zástupci Zemského velitelství SNB v Praze došli k celkovému počtu sebevražd sečtením údajů, které jim byly zaslány představiteli oblastních velitelství SNB. Ani v těchto dílčích zprávách se však nedozvíme nic o tom, podle jakých kritérií byla daná osoba zařazena do konkrétní skupiny. Jinými slovy nevíme, jak bezpečnostní složky definovaly „Žida“ či „Němce“. Domnívám se, že není reálné dobrat se věrohodného počtu židovských občanů, kteří v tomto období sebevraždu skutečně spáchali. Nic to však nemění na skutečnosti, že zmíněný výsledek nahrával do karet československým politickým představitelům, kteří se i nadále snažili udržet pozitivní obraz Československa v přístupu k menšinám, především k Židům.

---

³⁸² ABS, 425, sign. 425-231-1. Dopis ing. Eisnera adresovaný ing. Frischerovi ze dne 7. ledna 1946.

³⁸³ ABS, fond Zemské velitelství SNB Praha (A 14), sign. A14-14-153. Sebevraždy spáchané v Čechách od května do 16. 10. 1945 – přehled.

³⁸⁴ Tamtéž.

4. 4. Anglo-americký vyšetřovací výbor a plán na rozdělení Palestiny

V souvislosti s bezprostředně poválečnou dobou židovští pamětníci často vzpomínají, že intenzivně zvažovali, zda mají setrvat v Československu nebo emigrovat. Pro osoby, které se hlásily k židovské národnosti, zvláště pak pro sionisty, byl při procesu rozhodování podstatný vývoj situace v Palestině. Židovské organizace v Evropě i ve Spojených státech vyvíjely tlak na britskou vládu, aby povolila imigraci vyššímu počtu osob do země.

V tomto kontextu je potřeba zmínit vytvoření Anglo-amerického vyšetřovacího výboru³⁸⁵, jehož zástupci měli za cíl podat zprávy o současné situaci Židů v Evropě a návrhy, jak postupovat v otázce Palestiny a židovské imigrace. Výbor byl ustanoven 7. ledna 1946 na základě dohody představitelů britské a americké vlády.³⁸⁶ Jeho členové vyslechli řadu svědků, navštívili mimo jiné i Palestinu a uprchlické tábory v Německu a Rakousku. Několik zástupců výboru přijelo v únoru 1946 rovněž do Československa. Americké velvyslanectví v Praze informovalo o jejich cestě československé ministerstvo zahraničí v nótě ze dne 21. ledna 1946. V textu se uvádí, že cílem výboru bylo prozkoumání postavení Židů ve státech, ve kterých se tito občané za války stali oběťmi nacistické perzekuce. Snahou bylo také zjistit, jaká praktická opatření jednotlivé státy učinily, aby bylo židovským občanům umožněno žít bez diskriminace a útisku. V neposlední řadě pak měli členové výboru odhadnout, kolik Židů z Československa se plánuje vystěhovat do Palestiny a dalších zemí.³⁸⁷ Zástupci ministerstva ve své odpovědi ze dne 29. ledna 1946 uvítali vznik Anglo-amerického vyšetřovacího výboru a připomněli, že československá vláda si sama uložila za úkol, aby se všem obětem nacistického teroru, bez rozdílu, dostalo zadostiučinění. V textu se opatrně naznačuje, že reprezentanti ministerstva nejsou nadšeni z toho, že

---

³⁸⁵ Anglo-American Committee of Enquiry on Palestine.

³⁸⁶ Kurt Wehle, *Anglo-American Committee of Enquiry on Palestine*, in: Věstník ŽNOP, roč. VIII, č. 3, 30. 3. 1946, s. 21.

³⁸⁷ AKPR, KPR, k. 261, inv. č. 1515, sign. D 11484. Zpráva ministerstva zahraničí adresovaná Kanceláři prezidenta republiky ze dne 6. 2. 1946.

českoslovenští vládní zástupci nebudou přizváni na jednotlivá setkání, která proběhnou na území republiky, a vnitrostátní politika se stane objektem cizího šetření. „Československá vláda jistě nemusí zvláště zdůrazňovati, že není v Československu nejmenšího úmyslu židy jakkoli diskriminovati, a že také není v Československu co před světovou veřejností utajovati. (...).³⁸⁸“ Na základě osobní garance poskytnuté americkým velvyslancem, že vyšetřování výboru sleduje pouze mezinárodní aspekt postavení Židů, poskytlo ministerstvo zahraničí jeho reprezentantům svou podporu.

Slyšení u Anglo-amerického vyšetřovacího výboru proběhlo 20. února 1946. Za Čechy a Moravu podali svědectví zástupci Rady ŽNO, za Slovensko delegáti Ústředního svazu židovských náboženských obcí na Slovensku. Obě organizace rovněž odevzdaly svá stanoviska písemně, v podobě memoranda.³⁸⁹ V obecné rovině memorandum Rady ŽNO shrnovalo aktuální situaci Židů v Československu, jejich početní stav, postavení optantů, německých Židů a osob hlásících se k židovské národnosti. Velmi opatrně a diplomaticky text nastiňoval hlavní problémy židovských občanů, které jim znemožňovaly setrvat v republice a začít nový život. Mělo se jednat především o jistý druh vykořeněnosti, ztráty rodiny a blízkých přátel, touze po životě na jiném místě, které jim nebude připomínat jejich minulost a v neposlední řadě i antisemitismus.³⁹⁰ Jedním ze stěžejních sdělení bylo, že reprezentanti Rady ŽNO plně stojí za právem Židů na vytvoření židovské domoviny v Palestině, žádají zrušení všech omezení obsažených v tzv. bílé knize³⁹¹ a otevření Palestiny židovským imigrantům.³⁹² K částečně podobnému doporučení nakonec dospěli i členové Anglo-amerického vyšetřovacího výboru. Ve svém stanovisku z dubna 1946 doporučili zrušit ustanovení

---

³⁸⁸ Tamtéž.

³⁸⁹ ABS, 425, sign. 425-231-1. Memorandum Rady ŽNO adresované Anglo-americké vyšetřovací komisi, b. d.

³⁹⁰ Tamtéž.

³⁹¹ Týkala se oficiálního stanoviska Velké Británie vůči mandátní Palestině. Především šlo o omezení židovské imigrace do této země. Během dalších pěti let mělo být do Palestiny vpuštěno pouze 75 000 židovských imigrantů. Po uplynutí lhůty měla být další židovská imigrace závislá na souhlasu arabských obyvatel. Ke vzniku židovského státu nemělo do budoucna dojít bez souhlasu arabské většiny. Uzákoněno v květnu 1939.

³⁹² K. Wehle, *Anglo-American Committee*, s. 21.

obsažená v tzv. bílé knize z roku 1939 a s okamžitou platností vydat Židům sto tisíc povolení ke vstupu do Palestiny. Souhlasně se k výsledkům zprávy postavil americký prezident Truman, zatímco návrhy výboru jednoznačně odmítla britská vláda.

Další jednání o osudu Palestiny se ukázala jako neprůchodná. Z toho důvodu byla nakonec celá záležitost předaná Organizaci spojených národů, která v květnu 1947 k tomuto účelu utvořila Zvláštní komisi OSN pro Palestinu³⁹³, jejímiž členy byli i zástupci Československa. Jak již bylo zmíněno dříve, postoj prezidenta Beneše k vytvoření samostatného židovského státu byl kladný. Při oficiálních příležitostech opakovaně prohlašoval, že to považuje za jediné možné a spravedlivé řešení.³⁹⁴ Jeho vytvoření by navíc přineslo jisté usnadnění v řešení domácí židovské problematiky. Židé, kteří židovství vnímali především jako příslušnost k židovskému národu, by měli možnost odejít z republiky do vlastního státu. Ostatní Židé by se museli plně asimilovat, k židovství by se nadále mohli hlásit ve smyslu náboženském. Ve chvíli, kdy Československo navíc oficiálně podpořilo vznik židovského státu, posílilo tím svůj pozitivní mezinárodní obraz u světových židovských organizací. Síla protestů proti nucení československých Židů k asimilaci se tím rovněž částečně otupila.

Také ministr zahraničí Masaryk podporoval rozdělení Palestiny do dvou samostatných států, arabského a židovského. 7. října 1947 pronesl před zvláštní komisí OSN emotivní projev. Část své řeči využil k připomenutí válečné perzekuce Židů. Přiznal se k pomoci řadě Židů v jejich snahách o vycestování do Palestiny, ale zároveň zdůraznil svůj nesouhlas s tannými teroristickými útoky některých radikálních židovských skupin. V závěru sdělil, že nikdy nepřekoná vlastní zahanbení ze skutečnosti, že je jedním z těch, kteří dopustili hromadné vraždění židovských obyvatel, místo toho, aby proti těmto zvěrstvům včas zasáhli. Masaryk následně vyzval Arabů a Židy, aby se pokusili nalézt *modus vivendi* a stali se tak příkladem hodným

---

³⁹³ United Nations Special Committee on Palestine (zkráceně UNSCOP).

³⁹⁴ *Stanovisko prezidenta E. Beneše ke zřízení samostatného židovského státu*, in: M. Bulínová – J. Dufek – K. Kaplan – V. Šlosar (eds.), *Československo a Izrael 1945–1956*, s. 60.

následování.³⁹⁵ Valné shromáždění OSN přijalo 29. listopadu 1947 rezoluci, podle které mělo dojít k rozdělení Palestiny na dva státy.³⁹⁶ 33 států hlasovalo pro rozdělení (včetně Československa), 13 států bylo proti a 10 států se zdrželo hlasování.³⁹⁷

Emigrace, zvláště pak do Palestiny, byla důležitým tématem pro židovskou komunitu v Československu. Je třeba zdůraznit, že v bezprostředně poválečném období však nemůžeme hovořit o masové emigraci Židů z republiky. Přesná statistika neexistuje, nicméně podle odhadu předsedy Rady ŽNO Frischera emigrovalo z Československa v letech 1945–1947 přibližně dva a půl tisíce Židů do Palestiny přímo a podobný počet osob se do ní dostal přes jiné státy.³⁹⁸

---

³⁹⁵ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 98, inv. č. 9, Czechoslovak Jewish Representative Committee Bulletin, 1946–1948. Projev ministra zahraničí Masaryka ze dne 7. 10. 1947.

³⁹⁶ P. Brod, *Židé v poválečném Československu*, s. 149; Jeruzalém a okolí mělo být pod mezinárodní správou.

³⁹⁷ M. Yegar, *Československo, sionismus, Izrael*, s. 82.

³⁹⁸ J. Láníček, *The Postwar Czech-Jewish Leadership*, s. 84; Petr Brod uvádí, že v prvních poválečných letech se vystěhovalo do Palestiny několik tisíc osob. Do roku 1950 se pak mělo jednat přibližně o 20 000 lidí, kteří emigrovali z Československa do Izraele, srov. P. Brod, *Židé v poválečném Československu*, s. 151; Helena Krejčová hovoří celkem o emigraci 14 000 Židů v poválečném období do dubna 1949, srov. H. Krejčová, *K některým problémům*, s. 77.

4. 5. Osoby židovské národnosti – individuální příklady

Následující část stručně nastiňuje několik osudů přeživších, s důrazem na to, jak národnost ovlivnila jejich bezprostředně poválečnou situaci. Ze studia dobových pramenů i svědectví pamětníků se jeví, že v problematičtější pozici se v této době ocitly osoby židovské národnosti, které deklarovaly německý jazyk nežli ty, které se hlásily k židovské národnosti a aktivně mluvily česky či slovensky. Tento stav vyplývající z tehdejšího silného protiněmeckého citění a vyostřeného nacionalismu však neplatil univerzálně. Vzhledem k tomu, že zvláště zpočátku neexistovaly jasné směrnice, jak mají úředníci postupovat v otázkách žadatelů s židovskou národností, byla jednotlivá rozhodnutí, týkající se například státního občanství, často značně nejednotná a různorodá. Jinými slovy se u této skupiny obyvatel nedá jednoznačně říci, že její německojazyčná část měla vždy obtíže při vyřizování úředních záležitostí, zatímco u českojazyčných osob by tomu bylo naopak. Při čtení či poslechu svědectví pamětníků je velmi charakteristické, že obvykle ani oni sami svou národnostní identitu nedefinují černobíle a jednoznačně, jak k tomu byli v období třetí republiky nuceni. Historik Chad Bryant trefně uvádí, že v období před rokem 1939 byla národnost pro mnohé především osobní volbou. Lidé běžně hovořili česky i německy, někteří si nebyli zcela jisti, ke které národnosti patří. Důležitější byla nezřídka identita krajová či náboženská. Po roce 1945 však byla národnost určovaná státem, respektive jednotlivými státními úředníky.³⁹⁹

Příkladem je i výpověď jedné pamětnice, paní J. N., která se narodila v roce 1928 v Praze. Na otázku ohledně národnostní orientace své rodiny odpověděla následovně: „Doma jsme mluvili německy, ale národnost jsme měli židovskou. V třicátém roce bylo sčítání lidu a já se pamatuju, že rodiče potom řekli, protože mně byly jen dva roky, že velice, velice těžko přemýšleli, co tam mají napsat. Protože tatínek byl Slovák, nebyl Čech. (...) Maminka byla Vídeňka (...). Jediné, co jsme

---

³⁹⁹ Ch. Bryant, *Praha v černém*, s. 249.

věděli, bylo, že jsme židi.“⁴⁰⁰ Z toho důvodu rodiče u všech členů rodiny na sčítacím archu uvedli židovskou národnost. Paní J. N. zpětně hodnotí toto rozhodnutí jako pozitivní. Domnívá se, že přispělo k usnadnění její poválečné adaptace a ke kladnému vyřízení nezbytných úředních formalit.⁴⁰¹

Shodný názor je vyjádřený i v dalších výpovědích narátorů. Paní E. Ř., která se narodila v roce 1923 ve Vídni, v rozhovoru mimo jiné uvedla, že měla v národnostní otázce po válce velké štěstí, protože celá její rodina před válkou deklarovala židovskou národnost, která byla dle jejího názoru v poválečném Československu přijímaná neutrálně.⁴⁰² Stejně tak pamětnice L. T., která vyrůstala v dvojjazyčném prostředí, byla přesvědčena, že židovská národnost ji uchránila od mnoha možných problémů, které souvisely s bojem o zachování československého státního občanství. „(...) Byli jsme uvědoměli židé. (...) Takže to byla jediná potíž, kterou jsem neměla, když jsem se vrátila, že jsem mohla dokázat, že jsme se hlásili k židovské národnosti.“⁴⁰³ Narátorka L. J. z Prahy, jejíž otec pocházel z českého prostředí, matka však z německého, dokonce uvedla domněnku, že rozhodnutí jejích rodičů uvést židovskou, a nikoli německou národnost, ji po válce uchránilo před hrozbou nuceného transferu z Československa.⁴⁰⁴

Naopak pamětník E. T., jenž se narodil v roce 1921 v Hanzlově, nedaleko Aše, měl odlišné vzpomínky na bezprostředně poválečnou dobu. Narátor pocházel z německojazyčné rodiny, jejíž členové deklarovali židovskou národnost. Po svém návratu z koncentračních táborů se setkal s mnoha negativními reakcemi, které souvisely především s jeho předválečným studiem na německých školách a používání německého jazyka. „Když jsem žádal o občanství, tak ten úředník (...) mi řekl: ‚Pane T., proč se nechcete vystěhovat do Německa? My bychom vám dali všechno s sebou.‘

---

⁴⁰⁰ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 882 – J. N., žena.

⁴⁰¹ Tamtéž.

⁴⁰² ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 428 – E. Ř., žena.

⁴⁰³ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 351 – L. T., žena.

⁴⁰⁴ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 1021 – L. J., žena.

Všechno, co jsem měl, bylo v jednom kufříku. Já jsem řekl: „Já chci zůstat tady!“⁴⁰⁵ Pan E. T. dále uvedl, že se po válce rozhodl pokračovat ve studiu na jedné pražské průmyslové škole. Podmínkou bylo předložení posledního vysvědčení. Ve chvíli, kdy ředitel školy zjistil, že pochází z německé školy, byla jeho žádost o studium v daném ústavu zamítnuta. K panu E. T. bylo v realitě poválečné společnosti, zvláště v úředním styku, často přistupováno jako k Němci, ačkoli on sám zdůrazňoval především svou příslušnost k židovské národnosti. Na druhou stranu je třeba mít na paměti, že zvláště v poválečné době představovala židovská národnost pro mnoho úředníků příliš abstraktní a těžko uchopitelnou kategorii. Z toho důvodu se někteří z nich uchýlovali k hodnocení daného žadatele především na základě takzvaných objektivních kritérií, za která byl považován například obcovací jazyk či členství ve spolcích.

Rovněž samotné osoby židovské národnosti po válce často nevěděly, jak mají postupovat v otázce československého státního občanství. Nejasnost vyvolal již zmiňovaný prezidentský dekret č. 33/1945 Sb., který upravoval občanství osob německé a maďarské národnosti, národnost židovskou však nezmiňoval. Zástupci Rady ŽNO trvali na tom, že daný dekret se tudíž na osoby židovské národnosti nevztahuje. Dané osoby měly získat osvědčení o československém občanství normální cestou, bez nutnosti žádat o jeho zachování. Přes tato ujištění byla celá řada případů, kdy se žadatelé židovské národnosti přesto obrátili na úřady s prosbou o zachování státního občanství. Měli strach z následků, které by s sebou přinesla ztráta občanství. Někteří židovští občané doufali, že si tímto postupem pojistí svou situaci. Příkladem může být i případ manželů Weiszových.⁴⁰⁶

Vilém a Štěpánka Weiszovi před válkou žili čtrnáct let v Karlových Varech, odkud v září 1938 utekli a později se usadili v Praze. V březnu 1939 se jim podařilo vycestovat do Palestiny, kde žili až do konce války. Vilém Weisz se přihlásil do

---

⁴⁰⁵ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 270 – E. T., muž.

⁴⁰⁶ V úředních zprávách se objevuje i podoba jména Weiss.

československé zahraniční armády, pro svůj vysoký věk nebyl přijat. V únoru 1946 podal společně se svou manželkou na československém generálním konzulátu v Jeruzalémě žádost o zachování československého státního občanství. V úředním přípisu mimo jiné uvádí: „Při sčítání lidu v r. 1929/1930 jsem udal národnost židovskou. Jsem přes 45 činným v sionistickém hnutí a hlásil jsem se za celou tuto dobu k národnosti židovské. V případě, že se na mne též vztahuje dekret prezidenta republiky č. 33/45 Sb., podávám tímto tuto žádost o ponechání čl. st. občanství. Toto podání činím čistě z opatrnosti.“⁴⁰⁷ V žádosti je dále zdůrazněno, že v emigraci aktivně podporoval Československo, mimo jiné věnoval větší finanční obnosy na národní leteckou sbírku či jubilejní fond k obnově státu, doklady o darech byly přiloženy ke zprávě.⁴⁰⁸

Zpráva Weiszových se přes generální konzulát v Jeruzalémě dostala na pražské ministerstvo zahraničí, dále byla postoupena Zemskému národnímu výboru v Praze a odtud zaslána k vyjádření například zástupcům Okresního národního výboru v Trutnově⁴⁰⁹ či Úřadu národní bezpečnosti v Karlových Varech. Podle záznamu úředníků měla být v případě Viléma Weisze zkoumána nejen jeho národnost, ale též jeho dřívější chování v národním a politickém ohledu. Dále se měly posoudit všechny skutečnosti, které by mohly mít vliv na zachování jeho československého občanství.⁴¹⁰

V červnu 1947, tedy téměř za rok a půl od podání žádosti, obdrželi zástupci Okresního výboru v Trutnově oficiální vyjádření od úřadu z Karlových Varů, že se nepodařilo zjistit, k jaké národnosti se Weiss dříve hlásil. „Jeho přihlašovací lístek je vyplněn německy. (...) Podle získaných informací karlovarští židé většinou mluvili jak na veřejných místech, tak i v soukromém rodinném životě německy. Až na několik málo případů nikdo z nich se nehlásil k národnosti české.“⁴¹¹ Otázka zachování

---

⁴⁰⁷ AMZV, TO-O, Izrael, k. 9. Žádost Viléma Weisze o ponechání čl. státního občanství z února 1946.

⁴⁰⁸ Tamtéž.

⁴⁰⁹ Weisz měl v Trutnově domovské právo.

⁴¹⁰ AMZV, TO-O, Izrael, k. 9. Zpráva Okresního národního výboru v Trutnově ze dne 14. 4. 1947.

⁴¹¹ AMZV, TO-O, Izrael, k. 9. Zpráva ze dne 17. 6. 1947 adresovaná Okresnímu národnímu výboru v Trutnově.

československého státního občanství zůstala nadále nedořešená. Poslední nalezená zpráva o situaci Weiszových je z listopadu 1948. Zástupci Okresního národního výboru v Trutnově v ní žádají představitele ministerstva zahraničí, aby prostřednictvím zaměstnanců generálního konzulátu v Jeruzalémě provedli důkladný výslech Viléma i Štěpánky Weiszových, na základě kterého by se dalo ověřit, zda se skutečně hlásili k židovské národnosti. K vyjádření byl přiložen podrobný dotazník s otázkami, jež měly být manželům položeny, aby se mohla posoudit jejich žádost. Zvolený příklad velmi dobře ilustruje byrokratickou i časovou náročnost prokazování národnosti některých osob.⁴¹² Žadatelé, zvláště ti, kteří během vyřizování žádosti pobývali v Československu, žili po celou dobu v nejistotě, zda se jim podaří získat československé státní občanství, které bylo elementární pro možnou integraci do poválečné společnosti. Jak jsme viděli, tento postup se nevyhnul ani osobám židovské národnosti.

Na závěr je třeba uvést, že občané deklarující židovskou národnost, se v poválečném Československu rovněž setkávali s problémy v otázce restituce majetku. Jak již bylo řečeno v úvodu, tato práce se podrobně nevěnuje problematice navrácení majetku. Pro celkový kontext však nelze tuto oblast zcela pominout. Z toho důvodu alespoň stručně zmíním mediálně výrazný případ Emila Beera z Varnsdorfu.

Beerův příběh je historiky již detailně zpracován.⁴¹³ Emil Beer byl německy mluvící, v předválečném sčítání lidu deklaroval židovskou národnost. Za války se mu podařilo vycestovat do Velké Británie, v době návratu do Československa byl již v pokročilém věku, dosáhl sedmdesáti let. Na základě prezidentské 5/1945 Sb. žádal o navrácení varnsdorfské továrny, k jejímu předání právoplatnému majiteli došlo

---

⁴¹² Je zřejmé, že u žádostí ze zahraničí docházelo k delším časovým prodlevám. Zároveň sami žadatelé nemohli na dálku svůj případ urgovat tak efektivně, jako přeživší žijící přímo v ČSR (v rozhovorech se nezdálo vyskytují vzpomínky na denní návštěvy daného úřadu, na kterém se dotyční opakovaně ptali na stav svých žádostí).

⁴¹³ Např. P. Sedlák, *Poté*; P. Sedlák, *Jmenuji se Emil Beer aneb pokus o životopisné porozumění*, in: A. Arburg – T. Dvořák – D. Kovařík a kol., *Německy mluvící obyvatelstvo*, s. 352–369; Ch. Brenner, *Mezi Východem a Západem*, s. 166–170; B. Soukupová, *Židé v českých zemích po šoa*, s. 87–89.

v březnu 1947. Celý případ vyvolal obrovský rozruch, zástupci odborů a komunisté požadovali převedení továrny pod národní správu. Své požadavky podpořili stávkou dělníků v celém okrese, která si nakonec vyžádala zrušení dané restituce odůvodněné mimo jiné tím, že žadatel byl aktivní germanizátor.⁴¹⁴ V souvislosti se zaměřením dané kapitoly je podstatné uvést především postřeh Matěje Spurného, který uvedl, že při projednávání celé záležitosti bylo stěžejní zpochybňování Beerovy národnosti ze strany zástupců okresního národního výboru, kteří ji charakterizovali jako spornou. Naopak poukazovali na Beerovu německojazyčnost.⁴¹⁵ Christiane Brenner doplňuje, že Beer byl rovněž pod značným tlakem místního tisku. Novináři mu například vyčítali, že v emigraci aktivně nebojoval proti nacistickému Německu, vedl si příjemný život a nyní by rád získal československé občanství a majetek. Dále se zpochybňovala jeho národní loajalita a v podstatě už samotný fakt přežití se obrátil proti Beerovi.⁴¹⁶ Někteří autoři pak celou kauzu hodnotí jako předzvěst komunistického převratu, především jako ověřovací zkoušku komunistů, jak jsou schopni manipulovat veřejným míněním.⁴¹⁷

Výše uvedené příklady prokázaly nejednotnost v přístupu vůči osobám židovské národnosti, což bylo patrné v každodenní praxi, zvláště pak na lokální úrovni. Pro zlepšení situace této skupiny obyvatel bylo klíčové získání československého státního občanství, stejně jako v případech „německých Židů“. V období třetí republiky již nebylo státem umožněno deklarovat židovskou národnost, což zvláště zpočátku umocňovalo administrativní chaos při vyřizování nezbytných úředních záležitostí.

---

⁴¹⁴ AKPR, KPR, k. 261, inv. č. 1515. Dopis zástupců Rady ŽNO adresovaný prezidentské kanceláři z března 1947; ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Vyjádření Rady ŽNO k případu E. Beera, 1947 (bez přesné datace).

⁴¹⁵ M. Spurný, *Nejsou jako my*, s. 128.

⁴¹⁶ Ch. Brenner, *Mezi Východem a Západem*, s. 168.

⁴¹⁷ Blanka Soukupová, *Židé a židovská reprezentace v českých zemích v letech 1945–1948 (mezi režimem, židovstvím a judaismem)*, in: B. Soukupová – P. Salner – M. Ludvíková (eds.), *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*. Praha 2008, s. 75; Výše uvedený případ je pouze jeden z mnoha. Problémy s navrácením majetku se dotkly i český mluvících osob deklarujících židovskou národnost. Známý je například případ bratří Gronnerů z Moravské Ostravy, srov. H. Krejčová, *K některým problémům*, s. 71.

Politici představitelé prosazovali, aby se Židé rozhodli pro plnou asimilaci nebo pro vystěhování do Palestiny, což nezanedbatelné množství z nich nakonec realizovalo. Paralely a podobnosti problémů osob židovské národnosti nalezneme i u takzvaných židovských optantů, jimž se věnuje další kapitola.

5. Nechtění sousedé? Židovští optanti z Podkarpatské Rusi

Předchozí kapitoly reflektovaly obtížnou situaci Židů, kteří se v předválečném Československu hlásili k německé či židovské národnosti, případně deklarovali německý jazyk. Následující text nastíní hlavní problémy, jimž po druhé světové válce čelili židovští optanti z Podkarpatské Rusi, kteří se rozhodli usadit v českých zemích. Právě karpatští Židé, jak byli mimo jiné souhrnně nazýváni, se nezdálo setkávali s obviňováním z údajné nepřizpůsobivosti či nedostatečné znalosti českého jazyka. Zvláště ti z nich vyznávající ortodoxní judaismus a odlišující se například stylem oblékání, vzhledem či dalšími vnějšími znaky se setkávali s nevolí okolí akceptovat je a začlenit mezi sebe. Příklady uvedené dále budou ilustrovat to, že českoslovenští občané nezdálo nahlíželi na nově příchozí optanty jako na cizí element. Karpatští Židé se tak museli v rámci adaptace do nové republiky Čechů a Slováků vyrovnat mimo jiné se dvěma stěžejními překážkami – se značnou nedůvěrou nových sousedů, ale i společnosti obecně a hrozbou, že pokud nezískají opční osvědčení, budou proti své vůli vráceni zpět do svých dřívějších domovů.

Podkarpatská Rus se stala integrální součástí Československa v roce 1919.⁴¹⁸ V rámci židovské komunity dominoval ortodoxní judaismus. Tamní židovské obyvatelstvo značně podporovalo sionismus, nejvíce osob se v předválečné době hlásilo k židovské národnosti právě na Podkarpatské Rusi a na Slovensku. Za první republiky vznikla Židovská strana, která byla od roku 1935 v parlamentu zastupována i poslancem z Podkarpatské Rusi Chaimem Kugelem. Kugel se mimo jiné snažil prosadit finanční podporu hebrejského školství, což bylo jednou z hlavních priorit zdejších židovských nacionalistů. V tomto období vzniklo několik hebrejských základních a

---

⁴¹⁸ Od listopadu 1938 se užíval termín Karpatská Ukrajina. Po druhé světové válce se setkáme například s označením Zakarpatská Rus, Zakarpatská Ukrajina či Zakarpatská oblast.

středních škol a gymnázií v Mukačevu.⁴¹⁹ Mnozí židovští občané se naopak rozhodli umístit své děti do českých škol, které zde vznikaly primárně pro děti českých státních úředníků, příslušníků policie či armády, učitelů, atd. Podle odhadů tvořily židovské děti 55 % žactva českých škol na Podkarpatské Rusi.⁴²⁰ Právě vysvědčení z české školy se po válce stalo jedním z možných dokumentů, kterým mohl žadatel podpořit své nároky na opci.

Na základě první vídeňské arbitráže, která proběhla 2. listopadu 1938, ztratilo Československo jižní část Podkarpatské Rusi.⁴²¹ V jejím důsledku došlo k první vlně vystěhovalectví, kterou následovala druhá, tentokrát zapříčiněná maďarskou okupací. Židé, kteří z oblasti neodešli, byli během roku 1944 většinou deportováni do koncentračních táborů. Odhaduje se, že druhou světovou válku přežilo přibližně 25 000 Židů z Podkarpatské Rusi, tedy kolem 20 % celkového předválečného počtu.⁴²² Do této oblasti se následně nevrátilo, případně z ní znovu odešlo kolem 12 000 židovských přeživších, tedy přibližně polovina židovské populace.⁴²³ Do Čech se část z nich dostala při návratu z koncentračních táborů v Polsku a Německu nebo s vracející se československou zahraniční armádou⁴²⁴, jiní se přistěhovali již v předválečném období. Údaje o počtu karpatských Židů na území Československa po druhé světové válce se liší. Nejčastěji se uvádí přibližný počet šest až osm tisíc v Čechách⁴²⁵ a dva tisíce na Slovensku.⁴²⁶ V Čechách tak představovali zhruba 40 % celkové židovské populace.⁴²⁷

---

⁴¹⁹ K. Čapková, *Češi, Němci Židé?*, s. 284. Ředitelem hebrejského gymnázia v Mukačevu se stal Chaim Kugel.

⁴²⁰ Jaroslav Vaculík, *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha 2009, s. 228.

⁴²¹ Včetně velkých měst jako byl Užhorod či Mukačevo.

⁴²² K. Čapková, *Dilemmas on Minority Politics*, s. 66.

⁴²³ A. Quilitzsch, *Everyday Judaism*, s. 111.

⁴²⁴ V drtivé většině se jednalo o příslušníky východní, tzv. Svobodovy armády.

⁴²⁵ P. Sedlák, *Židé v českých zemích*, s. 26; Jan Láníček uvádí údaj osm a půl tisíce, srov. J. Láníček, *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 147; Ve zprávě Světového židovského kongresu z roku 1946 je uveden údaj osm až devět tisíc, srov. AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 99, inv. č. 17, Jewish Representative Committee; Sarah A. Cramsey udává údaj osm tisíc, srov. S. A. Cramsey, *Uncertain Citizenship*, s. 116.

⁴²⁶ Y. A. Jelinek, *The Carpathian Diaspora*, s. 328.

⁴²⁷ K. Čapková, *Dilemmas on Minority Politics*, s. 66.

5. 1. Právní postavení optantů a snahy židovských reprezentantů o jejich setrvání v ČSR

Na základě smlouvy ze dne 29. června 1945 (č. 186/1946 Sb.), která bývá označovaná jako Molotov-Fierlinger, byla Podkarpatská Rus odtržena od Československa a připojena k Sovětskému svazu. Součástí smlouvy byl i protokol, který umožňoval osobám české a slovenské národnosti, jež měly domovské právo nebo trvalé bydliště na území Podkarpatské Rusi, optovat do 1. ledna 1946 pro československé občanství.⁴²⁸ 24. srpna 1945 vydala československá vláda nařízení (č. 61/1945 Sb.) upřesňující okruh možných optantů. Kromě již zmíněných skupin obyvatel, mohli o opci dále žádat i bývalí příslušníci československé zahraniční armády ruské a ukrajinské národnosti a členové jejich rodin. Žádost o opci se podávala na ministerstvo vnitra, jím zmocněného orgánu nebo československého zastupitelského úřadu. Žadatelé byli vystaveni potvrzení a až do doby vyřízení měl být považován za občana Československa.⁴²⁹ Lhůta byla později prodloužena do 1. března 1946. Zcela zásadním problémem bylo, že vládní nařízení nehovořilo o optantech, kteří v předválečné době deklarovali židovskou národnost nebo se hlásili k židovskému náboženství a nestanovilo, jak se má v těchto případech postupovat. 14. prosince 1945 přijalo předsednictvo vlády usnesení, jímž přiznávalo práva československých občanů osobám židovské národnosti, pokud se dříve neprovinily germanizováním či maďarizováním. Následně se u žadatelů o opci začaly posuzovat tzv. objektivní znaky, například údaje uvedené v předválečném sčítání lidu, členství ve spolcích, znalost českého či slovenského jazyka. V případě, že židovští optanti z Podkarpatské Rusi tyto podmínky nesplňovali, bylo zasláno vyrozumění o zamítnutí opce okresnímu národnímu výboru, jehož zástupci měli zajistit dopravení žadatele do sběrného repatriačního střediska SSSR v Praze na Letné.⁴³⁰

---

⁴²⁸ Karel Kaplan – Alexandra Špiritová (eds.): *ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání*. Brno 1997, s. 75–78.

⁴²⁹ J. Vaculík, *Poválečná reemigrace*, s. 162.

⁴³⁰ J. Vaculík, *Židé z Podkarpatské Rusi jako optanti*, s. 293.

Situaci Židů z Podkarpatské Rusi se intenzivně zabývali představitelé židovské komunity v Čechách a na Moravě, kteří v této záležitosti opakovaně intervenovali u předních politických reprezentantů. V prosinci 1945 přijal prezident Beneš delegaci Rady ŽNO. O průběhu audience, při které se probírala i problematika optantů, referoval předseda Rady ŽNO Frischer ve Věstníku ŽNOP. Frischer prezidenta informoval, že se v poslední době proslýchá o možnosti násilného vyhoštění některých optantů z českých zemí. Z toho důvodu žádal, aby k nim úředníci přistupovali tolerantně, dle jeho názoru byli právě optanti z Podkarpatské Rusi vždy zastánci myšlenky československého státu, což mělo dokazovat i jejich hojně zastoupení na českých školách.⁴³¹ V interních zprávách se zástupci židovské komunity o krizové situaci židovských optantů vyjadřovali otevřeněji: „V otázce Židů ze Zakarpatské Ukrajiny president zdůraznil, že jejich návrat je požadován SSSR, a proto považuje jejich situaci za kritickou a pochybuje o příznivém výsledku.“⁴³²

Ačkoli situace Židů z Podkarpatské Rusi zůstávala nadále vážnou, praxe získání opčních osvědčení se na čas zjednodušila díky výnosu z ledna 1946, který připouštěl prokázat národnost dané osoby i jiným způsobem než pouze údaji ze sčítání lidu z roku 1930. Jednalo se o ulehčení především pro žadatele, již se dříve hlásili k židovské národnosti. Jak bylo naznačeno výše, českoslovenští úředníci měli jako doklad akceptovat potvrzení o návštěvě českých škol, členství v českých spolcích, atp. Zásadní problém však představovala sovětská strana, která podobná potvrzení neuznávala a za určující i nadále brala výhradně údaje z předválečného sčítání lidu. Sovětští představitelé odmítali, aby o opcích rozhodovala pouze česká strana a požadovali převést tuto pravomoc na tzv. Smíšenou komisi. Zástupci sovětských orgánů, kteří měli v Praze na starosti repatriaci sovětských občanů, žádali, aby se opce vyřizovaly pouze s jejich souhlasem a měli právo zamítat žádosti, které považovali za neoprávněné.⁴³³

⁴³¹ Arnošt Frischer, *U pana prezidenta*, in: Věstník ŽNOP, roč. VII, č. 4, 15. 12. 1945, s. 27.

⁴³² ABS, 425, sign. 425-233-6. Zpráva o průběhu některých jednání týkajících se postavení Židů v ČSR v prosinci 1945, ze dne 15. prosince 1945.

⁴³³ R. Rutová, *Židé v poválečném Československu*, s. 87–88.

Sovětská strana tak vyvíjela značný tlak, jenž se promítl i do každodenní praxe. Tento postoj jednoznačně podporoval prodlužování právní nejistoty Židů z Podkarpatské Rusi a v některých případech mohl i ovlivnit jednání československých úřadů.

Na těžkosti s československými úřady vzpomíná i jedna z pamětnic, paní J. R., která se narodila v roce 1924 na území tehdejší Podkarpatské Rusi, v obci Huklyvyi. Za války byla deportovaná do Osvětimi, po osvobození se přes repatriační středisko dostala do Čech. Poté, co se dozvěděla, že byla oblast Podkarpatské Rusi anektována Sovětským svazem, rozhodla se, stejně jako celá řada dalších přeživších, zůstat v Čechách. Nejprve se však nakrátko vrátila do své rodné obce, doufala, že získá zpět některé rodinné cennosti. Dům našla vyrabovaný, podařilo se jí však nalézt otrhané zbytky sestřina vysvědčení prokazující, že sestra navštěvovala českou školu. Po návratu se snažila získat další potvrzení, kterými by mohla podložit vlastní žádost o opci. „Na ministerstvu školství jsem dostala adresy učitelů, kteří nás učili, a ti mně napsali moc hezké prohlášení. Ale na ministerstvu vnitra dělali strašné těžkosti. Stála jsem hodiny, hodiny a vždycky: ‚Přijďte zítra, pozítří.‘ Až jednoho dne jsem řekla: ‚Já se odtud nehnu, dokud mi to nedáte.‘ Mezitím na Letné, kde byl sběrný tábor pro pražské židy, začali sbírat lidi z Podkarpatské Rusi a posílat je zpátky. (...) Léta svého života jsem trávila na úřadech. Jeden úředník mi taky řekl: ‚Neměla jste se vracet, měla jste tam zůstat,‘ když jsem si stěžovala, že nám dělá takové těžkosti.“⁴³⁴ Paní J. R. se po válce obtížně adaptovala, přesto se jí podařilo v Praze vystudovat vysokou školu. V roce 1968 emigrovala do Německa.

Z interních zpráv zástupců židovské komunity je patrné, že se její představitelé všemožně angažovali v pomoci židovským optantům. Pražská židovská obec se například rozhodla vyslat svého zástupce Hanuše Koldovského přímo do sběrného repatriačního střediska SSSR v Praze na Letné. Cílem bylo ověřit četné zprávy, které upozorňovaly na pokračující internace osob židovské národnosti či víry. Koldovský se

---

⁴³⁴ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 422 – J. R., žena.

z toho důvodu mimo jiné sešel se sovětským velitelem tábora, jenž ho měl ujistit o tom, že se podobné informace nezakládají na pravdě. Podle jeho názoru mělo v minulosti dojít pouze k zadržení jedné osoby, která však měla být krátce po prošetření případu propuštěna. Velitel tábora dále uvedl, že se v danou chvíli v táboře nenacházejí žádní židovští optanti a dodal, že „židé jsou tak chytrí, že i kdyby je chytili, po krátké době z tábora utečou.“⁴³⁵ Koldovský v závěru své zprávy o návštěvě tábora vyjádřil názor, podle kterého Sověti nejeví výrazný zájem o nucenou repatriaci Židů z Podkarpatské Rusi.⁴³⁶

Osobní domněnky Hanuše Koldovského jsou však v rozporu s dalšími zprávami, které obdrželi představitelé české židovské komunity. Začátkem března 1946 byla uveřejněna výzva v tisku, na jejímž základě byli občané SSSR ruské nebo ukrajinské národnosti vyzváni k registraci za účelem repatriace. Krátce po zveřejnění článku docházely židovským zástupcům četné zprávy, podle kterých příslušníci místních bezpečnostních složek zatýkali rovněž židovské optanty a předávali je sovětským zástupcům za účelem nedobrovolné repatriace do Sovětského svazu. Podobné informace přicházely především z pohraničních oblastí, například z teplického, ústeckého, karlovarského chebského či rumburského okresu. Židé zde byli zatýkáni, i když se prokázali potvrzením ministerstva vnitra o probíhajícím opčním řízení.⁴³⁷

Tuto praxi potvrzují i protokoly, které sepsali zaměstnanci židovské obce s přímými svědky těchto událostí. Tři židovští optanti z Bukovic u Frývaldova⁴³⁸ vypověděli, že byli vyzváni dostavit se na místní stanici SNB, kde měli sovětskému důstojníkovi předložit doklady a opční potvrzení. Sešlo se zde přibližně padesát osob. O dva dni později jim místní četníci nařídili, aby si sbalili všechny své věci a dostavili

---

⁴³⁵ ABS, B 1/1, sign. B1/1-11. Záznam sekretariátu Rady židovských náboženských obcí ze dne 18. dubna 1946.

⁴³⁶ Tamtéž.

⁴³⁷ ABS, 425, sign. 425-233-2. Informace o opčním právu obyvatel Zakarpatské Ukrajiny ze dne 11. března 1946.

⁴³⁸ V roce 1947 byl Frývaldov přejmenován na Jeseník.

se na frývaldovské nádraží. František Šimon, jeden z židovských optantů vyhledal sovětského důstojníka, aby ho poprosil o vynětí z transportu a možnost setrvat v Československu. Ukázal mu svoje, matčino a sestřino opční potvrzení, což nepomohlo. „(...) major se vyjádřil, že se na tyto papíry vykašle, že si s nimi utře prdel a chtěl dokumenty roztrhat. Šimonovi se však podařilo papíry z jeho ruky vyrvat. Při této příležitosti bylo přítomno 8–10 četníků, kteří se tomu smáli.“⁴³⁹ Šimon se poté rozhodl utéct s rodinou do Prahy, kde vyhledal pomoc. Zaměstnanci pražské židovské obce se následně telefonicky spojili s velitelem SNB ve Frývaldově, kterého upozornili na nařízení ohledně optantů z Podkarpatské Rusi a na to, že tyto osoby nesmějí být do doby rozhodnutí ministerstva vnitra o jejich žádosti repatriování do Sovětského svazu. Velitel SNB jim odvětil, že sovětský důstojník se prokázal pověřením, na jehož základě nařídil repatriaci přibližně čtyřicet osob, mimo jiné i několika Židů.⁴⁴⁰

Podobnými informacemi disponovala Rada ŽNO již dříve. V prosinci 1945 uvedl tajemník Rady ŽNO Kurt Wehle v interní zprávě, že byl ze tří různých míst republiky upozorněn na problematickou situaci židovských optantů, kterým bylo tamním četnictvem sděleno, aby neprodleně opustili území Československa. Rovněž hrozilo zařazení těchto osob do repatriačního transportu do SSSR. Z toho důvodu se Wehle obrátil na ministerstvo vnitra, jehož zástupci mu sdělili pouze to, že ve věci optantů ministerstvo nevydalo žádné nové pokyny. Postup bezpečnostních orgánů shledali představitelé ministerstva sice za nesprávný, dle jejich slov však mohou do jednotlivých případů zasahovat až tehdy, dojde-li k reálnému zařazení těchto osob do transportu.⁴⁴¹

O několik měsíců později jednal předseda Rady ŽNO Arnošt Frischer s ministrem zahraničí Janem Masarykem o aktuálních problémech Židů v Československu. Jedním z bodů byla právě i otázka židovských optantů

---

⁴³⁹ ABS, 425, sign. 425-232-1. Protokol sepsaný dne 4. 4. 1946 v Praze, u ŽNO.

⁴⁴⁰ Tamtéž.

⁴⁴¹ ABS, B 1/1, sign. B1/1-11. Zpráva Kurta Wehleho adresovaná předsedovi Rady ŽNO Arnoštu Frischerovi ze dne 27. prosince 1945.

z Podkarpatské Rusi. Frischer informoval Masaryka o zásadním rozporu mezi běžnou praxí a oficiálními nařízeními. Rovněž žádal ministra o benevolentní přístup k optantům a také o to, aby v této záležitosti apeloval na zástupce sovětské repatriční mise, který se měl vzdát nároků na repatriování židovských optantů. Masaryk slíbil v dané záležitosti rázně zakročit a vše projednat s ministrem vnitra Noskem a sovětským repatričním důstojníkem.⁴⁴² V jedné z pozdějších interních zpráv Rady ŽNO je uvedena zmínka Frischerera o tom, že dle neověřených zpráv měl v této věci Masaryk písemně intervenovat u sovětského ministra zahraničí Molotova.⁴⁴³

Otázkou židovských optantů z Podkarpatské Rusi se příležitostně zabývaly i zahraniční židovské komunity, organizace a tisk. Reakce jejich zástupců byly často velmi pohotové a ukazují na aktivní spolupráci s židovskou komunitou v Československu. Například již týden po jednání Frischerera s Masarykem uveřejnila židovská telegrafická agentura zprávu, ve které informovala, že představitelé ústřední vlády se zasadili o to, aby byli propuštěni židovští optanti, kteří byli zadrženi příslušníky bezpečnostních složek za účelem předání Sovětům a nucené repatriace do Sovětského svazu. Pisatel zprávy v závěru uvedl, že dle tvrzení československých představitelů židovské komunity však zůstává situace židovských optantů z Podkarpatské Rusi i nadále velmi vážnou.⁴⁴⁴

Ze zpráv představitelů Světového židovského kongresu vyplývá, že byli rovněž průběžně informováni o problematice karpatských Židů v Československu, i o nebezpečí jejich násilného vrácení do SSSR.⁴⁴⁵ Kromě oficiálních hlášení byli obeznámeni i s některými individuálními příběhy, které ilustrovaly aktuální dění. V archivní sbírce této organizace se nachází řada příkladů osobních korespondence.

---

⁴⁴² ABS, 425, sign. 425-231-3. Záznam o návštěvě u pana ministra Masaryka dne 11. března 1946, zápis ze dne 18. března 1946.

⁴⁴³ ABS, 425, sign. 425-231-3. Rozhovor s panem ministrem Masarykem dne 27. IV. 1946, zápis ze dne 1. května 1946.

⁴⁴⁴ ABS, 425, sign. 425-230-8. Daily News Bulletin. Issued by the Jewish Telegraphic Agency. Zpráva ze dne 19. března 1946.

⁴⁴⁵ AJA, WJC, k. H 99, inv. č. 17, Czechoslovakia, Jewish Representative Committee 1945–1947. Zpráva ze dne 1. října 1945.

Jedním z nich je i dopis jistého Bermana adresovaný příteli do New Yorku, ve kterém si stěžuje na postup československých úřadů vůči židovským optantům. Podle Bermana se již dá hovořit o jejich perzekvování, československé úředníky nezajímají jejich problémy a chtějí se jich především zbavit. Berman se domníval, že to je také důvodem, proč mnoho z nich raději odchází za hranice, klidně i do méně demokratické země, nežli je Československo.⁴⁴⁶ V dalším dopise jeden z karpatských Židů, Vojtěch Roth, hořce popisuje noční zátahy na optanty v Podmoklech, při kterých bylo zadrženo i několik jeho známých z rodného Užhorodu. Roth v závěru dodává, že metody, které příslušníci bezpečnostních složek vůči optantům uplatňují, mu intenzivně připomínají praktiky, jež se používaly vůči Židům za války.⁴⁴⁷

Podobnou argumentaci jako Roth použil i předseda Rady ŽNO Frischer při audienci u prezidenta, která proběhla 7. května 1946. Během projednávání situace optantů Frischer informoval Beneše, že karpatscí Židé jsou ohrožováni nočními zátahy příslušníků bezpečnostních složek a bojí se nuceného transferu z Československa. „SNB používá někde gestapáckých metod a vzbouzí je ve 3 hod. v noci s tím, aby byli do 5 hodin připraveni se zavazadly k odjezdu.“⁴⁴⁸ Podle Frischerera byl nedostatek benevolence vůči optantům z Podkarpatské Rusi projevem nevděčnosti, protože v období první republiky právě oni představovali v této oblasti loajální skupinu obyvatel. Předseda Rady ŽNO rovněž prezidentovi sdělil, že dle některých indicií se zdá, že Sověti nemají zájem o židovské optanty. Frischer tak usuzoval na základě případů některých Židů, kterým byla po předání daná možnost, aby se ze sovětského území opět vzdálili. Beneš o těchto případech požadoval důkaz, protože byly v rozporu s jeho informacemi od zástupců ministerstva vnitra, kteří trvali na tom, že zajišťování a předávání optantů se děje na základě nátlaku ruské strany. Při této příležitosti Frischer

---

⁴⁴⁶ AJA, WJC, k. H 100, inv. č. 17, Czechoslovakia, Political Department. Zpráva z května 1946 (bližší nedatováno).

⁴⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁴⁸ ŽMP, AŽMP, fond Židovská náboženská obec Ostrava (poválečné), k. 1, inv. č. 4. Referát inž. Frischerera o přijetí u pana prezidenta přednesený na schůzi představenstva Rady dne 8. května 1946.

prezidenta také upozornil na rozdíly mezi slovenským a ruským textem protokolu o opci, které nebyly totožné.⁴⁴⁹

Rozpor mezi dvěma verzemi protokolu byl dalším faktorem, který v praxi umocňoval nejasnosti panující v otázce opcí. Ze slovenského textu vyplývalo, že za účelem zachování československého státního občanství musely optovat osoby příslušné či trvale bydlící na území Podkarpatské Rusi dne 29. června 1945.⁴⁵⁰ V ruském protokolu se však uvádělo, že opce se týká pouze osob, které 29. června měly trvalé bydliště na území Podkarpatské Rusi. Jinými slovy podle ruské verze museli optovat pouze občané bydlící v den podpisu smlouvy na Podkarpatské Rusi. Ostatní si ponechali automaticky československé státní občanství, i když měli domovské právo v některé obci na Podkarpatské Rusi. Stačilo, že jejich trvalé bydliště k tomuto dni bylo na území poválečného Československa. Podle názoru zástupců Rady ŽNO se tak většina Židů z Podkarpatské Rusi měla i nadále považovat za československé státní občany, kterým je pouze potřeba určit novou domovskou obec.⁴⁵¹

Z interních zpráv zástupců židovské komunity je patrné zhoršení situace na podzim 1946. Podle Rady ŽNO docházelo k častějším neshodám se sovětskou stranou a byl vyvíjen tlak na zamítání opčních žádostí. Arnošt Frischer v úřední zprávě uvedl, že aktuální situace židovských optantů se mu zdá beznadějná. Z toho důvodu požadoval okamžitě podniknout následující tři kroky. „1. Intervenci na Předsednictvu vlády, při které by bylo nutno podotknouti, že opětovným hromadným zavlčením židů do koncentračních táborů by byla značně poškozena dobrá pověst ČSR v cizině. 2. Intervenci v cizině, zejména v Paříži na mírové konferenci.⁴⁵² 3. Bude nutno

---

⁴⁴⁹ Tamtéž.

⁴⁵⁰ K. Kaplan – A. Špiritová: *ČSR a SSSR 1945–1948*, s. 76–77.

⁴⁵¹ J. Vaculík, *Židé z Podkarpatské Rusi jako optanti*, s. 297.

⁴⁵² Cílem konference, která se uskutečnila v roce 1946 v Paříži, bylo projednat mírové smlouvy s Maďarskem, Rumunskem, Bulharskem, Itálií a Finskem. Dále projednat statut města Terst a otázky válečných reparací. Nela Zemanová, *Československo a pařížská mírová konference 1946*, bakalářská práce, FSS. Brno 2014, s. 29.

informovati cizozemské novináře o nynějším stavu optantů.“⁴⁵³ I přes výše uvedené snahy židovských reprezentantů se však situace optantů zásadně nelepšila.

Židé z Podkarpatské Rusi výrazně posílili početní stav válkou zdecimované židovské komunity v Čechách a na Moravě. V poválečné době značně přispěli k obnovení a pokračování některých židovských obcí, zvláště pak v pohraničí. Také z tohoto důvodu bylo setrvání co největšího počtu z nich v republice jednou z priorit zdejších židovských představitelů. V rámci Rady ŽNO byl za tímto účelem vytvořen i speciální politický orgán, Kancelář optantů, v jejímž čele stáli rabín Samuel Freilich a Martin Nachum (Nachumovicz).⁴⁵⁴ Optanti byli v oběžníku Rady ŽNO z 15. listopadu 1946 informováni, že se mají na doporučení ministerstva vnitra ve věcech opčních záležitostí nadále obracet právě na Sekretariát optantů, nikoli přímo na ministerstvo. Domluva mezi zástupci ministerstva a Rady ŽNO se týkala například podání žádostí, doložení dokladů či intervencí ve věcech Židů původem z Podkarpatské Rusi. Tím se mělo ulevit referentům ministerstva, kteří údajně čelili silnému náporu osob, jež chtěly urgovat svůj případ. V závěru zprávy byli karpatští Židé vyzýváni k tomu, aby se snažili co nejvíce začlenit do nového prostředí, což mělo většinou společnost přesvědčit o tom, že se optanti mají stát součástí poválečného Československa. „Jest jasné, že státní občanství jednak umožní každému zařadit se do pracovního procesu, jednak mu ukládá svatou povinnost věnovat své největší úsilí spolubudování našeho státu. Upozorňujeme proto znova co nejdůrazněji, že nebudeme nápomocni nikomu, kdo by se snad chtěl vyhnouti poctivé práci. Současně vybízíme všechny optanty, aby se přizpůsobili ve svých zvyklostech co nejvíce svému novému prostředí a zanechali všeho, co by mohlo býti v cestě klidnému spoluzití s novým okolím, zejména žádáme co nejdůrazněji, aby používali výhradně státního jazyka.“⁴⁵⁵ Představitelé jednotlivých

---

⁴⁵³ ABS, 425, sign. 425-232-1. Důvěrné: Záznam ze dne 17. září 1946.

⁴⁵⁴ P. Sedlák, *Židé v českých zemích v letech 1945–1949*, s. 26.

⁴⁵⁵ ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Rada židovských náboženských obcí, oběžník č. 46 ze dne 15. listopadu 1946.

židovských obcí se měli energicky zasadit, aby optanti co nejpřesněji dodržovali své občanské povinnosti.⁴⁵⁶

Podle Petra Sedláka se však právě tlak domácího obyvatelstva a Sovětů stal důvodem, proč vláda na svém zasedání dne 20. prosince 1946 přijala tvrdší stanovisko vůči optantům. Zástupci ministerstva vnitra měli nadále posuzovat kladně pouze žádosti osob české a slovenské národnosti a bývalých příslušníků československé zahraniční armády bez ohledu na národnost. V této době také znovu dochází k dalším případům násilné repatriace osob do SSSR.⁴⁵⁷ Historické prameny dokládají, že úředníci žádostem zahraničních vojáků o opci v drtivé většině opravdu vyhověli, i když neměli českou či slovenskou národnost.⁴⁵⁸ Jinak tomu bylo u nevojáků, které ve sčítání lidu v roce 1930 deklarovali židovskou národnost. Stanovisko vlády z prosince 1946 je explicitně nezmiňovalo. Neexistence jasné interní směrnice, jak vůči nim postupovat, vytvářelo prostor pro snadnější zamítání jejich žádostí. Reprezentanti židovské komunity na tuto skutečnost opakovaně upozorňovali, což mnohdy narazilo na odpor ministerstva vnitra. Jeden z jeho úředníků ke snaze Rady ŽNO uvedl, že když jim jako doklad o české či slovenské národnosti stačí potvrzení o docházce na českou školu, interpretují pojem české národnosti širěji, než je státem uznáván.⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁶ Tamtéž.

⁴⁵⁷ P. Sedlák, *Poté*, s. 101.

⁴⁵⁸ ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Dopis Židovské náboženské obce v Opavě adresovaný Radě ŽNO v Praze ze dne 27. listopadu 1946.

⁴⁵⁹ J. Vaculík, *Poválečná reemigrace*, s. 164.

5. 2. Přijetí židovských optantů a jejich integrace

Židovští příchozí z Podkarpatské Rusi se usadili především v Praze a v pohraničních oblastech, které byly po transferu Němců vylidněné, a poskytovaly tak více možností při hledání nového bydlení či zaměstnání.⁴⁶⁰ Někteří starousedlíci i noví osídlenci nevívali příchod jazykově a nábožensky odlišného obyvatelstva, což vedlo ke stížnostem na optanty, k šarvátkám a ke ztížení jejich začleňování do společnosti. Vůči nově příchozím panovala nedůvěra, někdy i strach. Dobové materiály dokládají existenci protižidovských předsudků a stereotypního vnímání Židů. Mezi obyvatelstvem v Ústí nad Labem například kolovaly zvěsti, že Židé obsazují pouze finančně výhodná místa a národní správa bude přidělena přednostním uchazečům, kterými měli být údajně Židé.⁴⁶¹ Nově příchozí byli označováni jako cizí element a nezřídka obviňováni z drobné kriminality, zejména šmeliny.⁴⁶² V neposlední řadě jim byla vyčítána údajná nedostatečná znalost státních jazyků a nadměrné používání maďarštiny a němčiny, kterou však místní obyvatelé příležitostně zaměňovali s jidiš.

Odmítání optantů bylo patrné i z některých lokálních periodik. Zástupci starousedlického pohraničního spolku Národní Jednota Severočeská vydávali časopis *Náš Hraničář*, v němž často dávali otevřeně najevo, kdo je v kraji vítaný a koho naopak považují za cizí živel. Jak poukázala historička Christianne Brenner, *Náš Hraničář* rozlišoval mezi Židy, jež přišli do pohraničí z vnitrozemí a židovskými optanty. Židům z vnitrozemí byla sice vyčítána jejich blízkost k Němcům, ale existovala zde teoretická možnost, že se po nápravě mohou stát součástí nového státu Čechů a Slováků. Na druhé straně Židům z Podkarpatské Rusi byla tato varianta zcela odepřena. Důvod jejich příchodu měl být údajně čistě ekonomický, zjištný a mnohdy na pokraji kriminality.

---

⁴⁶⁰ A. Quilitzsch, *Everyday Judaism*, s. 111.

⁴⁶¹ A. Wiedemann, „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“, s. 306.

⁴⁶² M. Spurný, *Nejsou jako my*, s. 61.

Nemělo se tedy jednat o občany loajální vůči republice, ale pouze o zahaleče, kteří chtějí žít na úkor českého národa.⁴⁶³

Nejednalo se o výjimku, podobné články se příležitostně objevovaly i v dalších dobových novinách či časopisech. Kromě toho existovala i řada zpráv jednotlivců, kteří se ohrazovali proti usazení židovských optantů v Československu. Jedna z nich se zachovala v interní korespondenci zástupců Rady ŽNO. „Ještě dnes máme na našem území mnoho 16 až 18tiletých Židů z Podkarpatské Rusi, kteří ztratili rodiče v Osvěčímí, vrátili se do republiky a žijí po způsobu bezprizorních. Potloukají se od jednoho repatriačního úřadu k druhému, vybírají podpory, živí se žebrotou, žijí, jak se dá. Co chvíli musí být čištěni v desinfekčních úřadech, poněvadž mají neustále vši. Našim úřadům sociální péče působili mnoho starostí, a kromě toho stali se nositeli epidemií.“⁴⁶⁴ Podle pisatele zprávy je potřeba podobné bezprizorní osoby dopravit na hranice a zde předat sovětským zástupcům. Podobný postup považuje v zájmu republiky a československých obyvatel za jediný možný.⁴⁶⁵

Nedůvěra a nevstřícnost části obyvatel vůči nově příchozím vedla řadu Židů z Podkarpatské Rusi k rozhodnutí zatajit svůj původ. Týkalo se to především těch, kteří dobře ovládali češtinu, byli nábožensky asimilovaní, a tudíž se na první pohled neodlišovali od ostatních. Podle odhadů židovských představitelů se v prvních měsících po skončení války nacházelo na území Čech a Moravy přibližně dva tisíce židovských optantů, kteří se ze strachu před diskriminací nepřihlásili za členy židovské komunity.⁴⁶⁶

Zástupci Rady ŽNO ve svých zprávách důrazně nabádali Židy původem z Podkarpatské Rusi ke slušnému chování, jež mělo okolí dokázat, že jsou přizpůsobiví, a tak usnadnit jejich integraci i jednání o setrvání v Československu. Ze zápisů z interních schůzí židovských představitelů vyplývá, že byly stanoveny dvě hlavní

---

⁴⁶³ Ch. Brenner, *Mezi Východem a Západem*, s. 213–215.

⁴⁶⁴ ABS, 425, sign. 425-234-4. Co s bezprizorními z Podkarpatské Rusi?, nedatováno.

⁴⁶⁵ Tamtéž.

⁴⁶⁶ ABS, B 1/1, sign. B1/1-9. Zpráva Rady ŽNO pro Anglo-americkou komisi, nedatováno.

priority týkající se židovských komunit v pohraničí. První z nich bylo co nejrychlejší zapojení optantů do pracovního procesu, což se týkalo především mladších osob. Druhým úkolem bylo zajistit, aby funkce tajemníků židovských komunit v pohraničí zastávaly osoby, které bezproblémově ovládaly češtinu. Tajemníci obcí se dostávali do častého kontaktu se zástupci místních samospráv a bezpečnostních složek. Z toho důvodu bylo pro Radu ŽNO důležité, aby tyto funkce vykonávali lidé, kteří svým příkladem dokazovali, že Židé jsou v první řadě československými občany, již se chtějí plně zapojit do budování nového národního státu.⁴⁶⁷

Nutnost dokonalé znalosti českého jazyka se židovským optantům neustále připomínala. Například v Teplicích, kde se usadila řada Židů z Podkarpatské Rusi, při projevu ustanovující schůze přípravného výboru židovské obce v Teplicích zaznělo, že se místní Židé nemůžou a nechtějí lišit od ostatního obyvatelstva. Naprostou nezbytností proto je, aby všichni především svědomitě plnili své povinnosti a naučili se česky nejen mluvit, ale i myslet.⁴⁶⁸ Tomuto tématu se opakovaně věnovali i pražští židovští reprezentanti. Během jedné ze schůzí uvedli, že mnoho optantů se již stalo československými občany, a proto je nezbytné, aby si právě oni uvědomili, že v republice přetrvává silný odpor proti všemu, co je spojené s němečtím a němčinou.⁴⁶⁹

Přes veškeré snahy se však objevovaly stížnosti na židovské optanty, které mimo jiné dokládají neochotu některých obyvatel akceptovat je a přijmout mezi sebe. Toto téma rezonovalo i v důvěrných zprávách ministerstev. Jeden z dokumentů ministerstva informací z února 1946 pojednává o smýšlení a náladě obyvatelstva na Děčínsku a upozorňuje na nechuť občanů k židovským optantům. „Velké rozhořčení vyvolává stálý příliv židů ze Zakarpatské Ukrajiny, kteří optovali pro republiku. Neumí česky, mluví většinou maďarsky nebo německy a domáhají se národních správ nad

---

⁴⁶⁷ ABS, 425, sign. 425-234-2. Zápis ze schůze výboru Rady ŽNO konané dne 24. března 1946.

⁴⁶⁸ Státní okresní archiv Teplice, fond Okresní národní výbor Teplice, k. 261, inv. č. 1046. Zápis z ustavující schůze přípravného výboru židovské obce v Teplicích ze dne 5. září 1945.

⁴⁶⁹ ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Zápis ze schůze výboru Rady ŽNO konané dne 16. listopadu 1947.

usedlostmi a obchody. Při tom se ohánějí partyzánskou činností a jinými zásluhami. Příslušníci Svobodovy armády tvrdí o židech, že byli jen v týle armády, a že většina nezúčastnila se aktivně bojů. Vůči českému obyvatelstvu se chovají vzpurně a vyvolávají neklid.⁴⁷⁰ Karpatským Židům byly přisuzovány i další vlastnosti a způsoby jednání, které měly pobuřovat obyvatele pohraničí. Například někteří zaměstnanci ministerstva vnitra ve svých zprávách poukazují na nepřátelský postoj židovských optantů k Sovětskému svazu, jenž by mohl komplikovat vztahy mezi Československem a SSR. Z toho důvodu se domnívali, že je naprosto nezbytná důkladná očista pohraničí od takzvaných nejistých živilů, o což se mělo postarat ministerstvo vnitra ve spolupráci s ministerstvem národní obrany.⁴⁷¹

Co můžeme říci o složení, struktuře a způsobu života početné skupiny Židů z Podkarpatské Rusi? V odborné literatuře i ve vzpomínkách židovských pamětníků bývá pozitivně hodnocena především jejich role při oživení a udržení náboženské praxe v celé řadě židovských komunit, zvláště v pohraničních oblastech.⁴⁷² Členství v židovské komunitě pro tyto nově příchozí obvykle neznamenal pouze formální přihlášení se k židovské kultuře či židovství, jak tomu bylo často u Židů v Čechách. S pomocí optantů došlo po druhé světové válce k obnovení židovských obcí v Děčíně, Teplicích, Karových Varech, Chebu, Liberci, Ústí nad Labem a dalších městech.

Mezi optanty se nacházeli hluboce věřící ortodoxní Židé a vzdělanci, kteří udržovali praktikování judaismu při životě. V oblasti severních a severozápadních Čech byl činný pouze jediný rabín Bernard Farkaš, jenž rovněž pocházel z Podkarpatské Rusi a usadil se v Děčíně-Podmoklech.⁴⁷³ V některých komunitách byla funkce rabína zastávána kantorem. Jednalo se mimo jiné i o Ústí nad Labem, kde kantor Samuel

---

⁴⁷⁰ AKPR, KPR-T, sign. T 1779/45, číslo složky 206, Ministerstvo informací – důvěrné zprávy. Zpráva ze dne 23. února 1946.

⁴⁷¹ ABS, 304, sign. 304-17-1. Zpráva adresovaná ministrowi vnitra Václavu Noskovi ze dne 18. listopadu 1946.

⁴⁷² B. Soukupová, *Židé v českých zemích po šoa*, s. 103.

⁴⁷³ Rabín Farkaš byl v roce 1957 zatčen a obviněn z protistátní činnosti, byl odsouzený na dva roky. V roce 1964 emigroval do Spolkové republiky Německo.

Landerer vedl bohoslužby, zároveň působil jako košerák a založil cheder pro místní židovské školáky.⁴⁷⁴ K dalším výrazným osobnostem patřil například Emil Davidovič a Viktor Feuerlicht. Davidovič se stal tajemníkem židovské obce v Rumburku a významně se podílel na vytvoření židovské obce ve Varnsdorfu.⁴⁷⁵ Feuerlicht pocházel z Mukačeva, během války sloužil v československé zahraniční armádě. Po osvobození se usadil v Praze a stal se kantorem ve Staronové synagoze. Na Feuerlichta se dodnes vzpomíná jako na jednu z hlavních duchovních autorit poválečné pražské židovské komunity. Na rozdíl od Farkaše či Davidoviče se v šedesátých letech rozhodl setrvat v republice a dále se podílel na zachování zdejšího náboženského života.

Židovští optanti z Podkarpatské Rusi nejčastěji mluvili jidiš, maďarsky, česky a slovensky. Důležitým místem setkávání se pro mnohé z nich staly v poválečné době modlitebny, kde mezi sebou mohli beze strachu mluvit jidiš a dalšími jazyky, jejichž používání bylo většinou společností odsuzované. Většina z nich zároveň znala dobře češtinu či slovenštinu, ať už díky navštěvování českých škol na Podkarpatské Rusi či době strávené v československé zahraniční armádě. Ostatní se poměrně rychle jazykově integrovali, především z důvodu, aby se co nejméně odlišovali od ostatních obyvatel. Jidiš tak zůstávalo jazykem, kterým se optanti dorozumívali doma či v modlitebnách. Čeština se používala v interakci s okolním světem.⁴⁷⁶

Z rozboru struktury obyvatel v pohraničí můžeme zjistit, ve kterých odvětvích a povoláních se nejvíce uplatnili židovští obyvatelé původem z Podkarpatské Rusi. Údaje o jejich profesích se dají zjistit především z matričních zápisů. Z jejich analýzy vyplývá, že židovští optanti se nejčastěji živilo jako obchodníci, řemeslníci a dělníci. Povolání obchodníků zastávala přibližně pětina všech zaměstnaných optantů. Poměrně značná část nově příchozích přijímala ve městech práci nekvalifikovaných dělníků a

---

⁴⁷⁴ K. Čapková, *Poválečné židovské obce v českém pohraničí*, s. 21.

⁴⁷⁵ M. Peroutková, *Židovské identity v Československu*, s. 101; V roce 1949 se stal Davidovič zástupcem pražského rabína, a poté byl jmenován oblastním rabínem pro Plzeň, České Budějovice a Prahu-venkov. Počátkem šedesátých let emigroval do Spolkové republiky Německo, kde vykonával funkci zemského rabína v Dortmundu.

⁴⁷⁶ K. Čapková, *Dilemmas on Minority Politics*, s. 71–72.

pomocníků. Jednalo se o druhou nejpočetněji zastoupenou profesní skupinu.⁴⁷⁷ Židé z Podkarpatské Rusi dále vykonávali různá řemesla, působili například jako krejčí, tkalci či kožešníci. V neposlední řadě se uplatnili také v oblasti služeb jako holiči, hostinští či šoféři. Ve všech případech se jedná o zastoupení mužů v jednotlivých profesních oblastech. Zaměstnanost žen byla v tomto období mizivá, ženy obvykle opouštěly svá povolání po uzavření sňatku.⁴⁷⁸ Pro skupinu židovských optantů byla rovněž charakteristická vysoká porodnost. Například v roce 1947 se v rámci této skupiny v Rumburku narodilo třicet devět dětí, v Karlových Varech padesát a Liberci dokonce osmdesát sedm. Pro srovnání s jinými židovskými obcemi se ve stejný rok narodilo v Brně devatenáct dětí, v Plzni devět, v Jihlavě a Boskovicích po jednom novorozenci.⁴⁷⁹

Jak již bylo zmíněno, představitelé židovské komunity v českých zemích považovali za jeden z klíčových bodů rychlé zapojení optantů z Podkarpatské Rusi do pracovního procesu, jež mělo okolí dokázat, že jsou přizpůsobiví a usnadnit jejich integraci. Židovští reprezentanti se také ve svých prohlášeních snažili vyvrátit častá tvrzení, že se Židé vyhýbají fyzické práci a zajímají se pouze o finančně výnosná místa, například jako národní správci nebo jako obchodníci „parazitující“ na československých občanech. Při veřejných vyjádřeních a obecně při komunikaci s židovskou i nežidovskou veřejností se proto snažili často zdůrazňovat, že právě nově příchozí Židé z Podkarpatské Rusi se ve velké míře zapojili do manuálních profesí, ve kterých se doslova svými rukama podílejí na výstavbě nového státu a nové společnosti. Předseda Rady ŽNO Frischer k tomu ve Věstníku ŽNOP v říjnu 1946 uvedl: „Jsou to právě židé ze Zakarpatské Ukrajiny, kteří optovali pro Československo, a kteří dnes pracují na území naší republiky jako dělníci v továrnách a v zemědělství, přesvědčující

---

⁴⁷⁷ Zlataše Kukánová– Lenka Matusíková, *Demografická struktura židovských náboženských obcí v severních Čechách v letech 1945–1949*, in: Miroslav Kárný – Margita Kárná (eds.): *Terezínské studie a dokumenty* 1997. Praha 1997, s. 93–94.

⁴⁷⁸ Tamtéž.

⁴⁷⁹ P. Sedlák, *Židé v českých zemích v letech 1945–1949*, s. 26.

tak denně o svém pracovním úsilí a své zdatnosti.“⁴⁸⁰ Minimálně ve dvou číslech Věstníku ŽNOP z roku 1947 pak byl vyzdvižen případ jistého Otto Brauna, židovského přeživšího z Podkarpatské Rusi, který se po návratu z koncentračního tábora usadil v Děčíně-Podmoklech.⁴⁸¹ Braun po válce pracoval jako dělník, stal se automechanikem a následně elektromechanikem. Články uveřejněné ve Věstníku ŽNOP oslavovaly jeho stachanovské pracovní výkony, za které byl oceněn v celostátní podnikové soutěži. Rovněž zde najdeme text částečně převzatý ze Svobodného slova, ústředního deníku Československé strany národně socialistické, který ve vydání ze dne 27. srpna 1947 zmínil pracovní nasazení Brauna, ale rovněž vyzdvihl celkové zapojení Židů do budování nového Československa. V článku byla nejprve zmínka o židovských občanech ve výrobě a obchodu, následovalo zdůraznění podílů Židů v jiných profesních odvětvích. „Tato zpráva by mohla vzbudit mylný dojem, že židé v historických zemích se po válce zaměstnávají pouze obchodem, a to především obchodem jistého druhu, a že jsou činni jen podnikatelsky. Statistika pořizená před měsícem evidenčním oddělením Rady židovských náboženských obcí (...) skýtá nám však obraz poněkud odlišný a poučuje nás přesně o rozvrstvení židovského obyvatelstva podle zaměstnání zejména v tom, že převážná většina výdělečně činných židů je v námezdním poměru.“⁴⁸² Podobné zprávy měly za cíl vyvrátit některé ze zažitých předsudků vůči Židům. V případě židovských optantů z Podkarpatské Rusi pak ospravedlnit a legitimizovat setrvání v Československu a poukázat na to, že se bezproblémově integrovali do společnosti. Jejich usídlení pak bylo prezentováno jako výhodné pro republiku a její občany.

Jak s odstupem let vzpomínají sami pamětníci na rozhodnutí optovat a setrvat v Československu? Mnoho z nich zdůrazňuje, že se vždy cítili československými

---

⁴⁸⁰ Arnošt Frischer, *K 28. říjnu 1946*, in: Věstník ŽNOP, roč. VIII, č. 12, 28. 10. 1946, s. 27.

⁴⁸¹ *Skvělý výkon židovského dělníka za Zakarp. Ukrajiny*, in: Věstník ŽNOP, roč. IX, č. 10, 15. 5. 1947, s. 140; *Hadry, kosti, kůže a návrat židů do našeho pohraničí*, in: Věstník ŽNOP, roč. IX, č. 19, 1. 10. 1947, s. 285.

⁴⁸² *Hadry, kosti, kůže*, s. 285.

občany a po odstoupení Podkarpatské Rusi považovali za přirozené zůstat jimi i nadále. Paní H. M., které bylo v roce 1945 devatenáct let, k tomu uvedla: „Dozvěděli jsme se, že Podkarpatská Rus bude přičleněna k Sovětskému Svazu, tak jsme si říkali, že to vůbec bude špatné, měli jsme české školy a cítili jsme, chtěli jsme být v Československu, to nám bylo nejbliž. (...) Ty začátky nebyly lehké, ještě jsme byly hladové, protože na lístky toho bylo moc málo a my jsme žádné známosti neměly.“⁴⁸³ Někteří narátoři se po skončení války vrátili na Podkarpatskou Rus, když však zjistili, že tam na ně nikdo a nic nečeká, rozhodli se odejít. V některých případech k tomu přispělo i negativní přijetí ze strany sousedů. Jejich původní domov jim připomínal, o co všechno přišli a co se změnilo. Chtěli se pokusit začít budovat nový život na jiném místě. V podobném duchu hovoří i paní L. K.: „Z našeho domku zbyla jen hromada sutin, byl starý, a tak ho sousedé zbourali a ten kousek zahrady obsadili. Místním obyvatelstvem jsme byli nevlídně přijati, měli obavy, že budeme chtít něco vracet.“⁴⁸⁴ Pamětnice vzpomíná na své revoluční nadšení, díky němuž se nejprve domnívala, že její místo je na Podkarpatské Rusi. Nepřátelství sousedů pro ni bylo jedním z důležitých důvodů, proč se rozhodla odejít do českého pohraničí. Rovněž pan J. V. společně s bratrem nejprve odjel na Podkarpatskou Rus, do své rodné obce, kde se dozvěděl, že nikdo další z rodiny nepřežil: „Tam jsme s bratrem zůstali asi měsíc, zjistili jsme, že není nic, jen holé stěny tam zbyly, všechno vykradené.“⁴⁸⁵ Pro narátora bylo důležité dostudovat, a proto odešel do Československa.

Z většiny rozhovorů vyplývá, že jedním ze stěžejních faktorů, proč se rozhodli optovat, byl strach ze Sovětů a z toho, co se bude dít pod jejich vládou, a jak se budou chovat k Židům. Československo na druhou stranu řada z nich stále vnímala jako zemi zaručující demokratické svobody, včetně té náboženské. Pamětník J. W. k tomu uvedl: „Chtěl jsem se podívat do Mukačeva, jestli někdo z mé rodiny žije, přišel jsem až do

---

⁴⁸³ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 25 – H. M., žena.

⁴⁸⁴ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 21 – L. K., žena.

⁴⁸⁵ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 546 – J. V., muž.

Brna, a viděl jsem všude sovětské vojáky. Potkával jsem židy, kteří odešli z Podkarpatské Rusi, z Mukačeva a říkali mi, co se tam děje.“⁴⁸⁶ Paní M. Ch. vypovídá obdobně: „My jsme chtěli zůstat tady, věděli jsme, že u nás v Užhorodu jsou Rusové.“⁴⁸⁷ Z těchto důvodů byla opce pro mnohé Židy z Podkarpatské Rusi jasnou volbou.

Rozhovory s pamětníky a některé dobové dokumenty dokládají, že řada židovských optantů se poměrně rychle adaptovala na nové podmínky a navzdory počátečním potížím se úspěšně integrovala do nové společnosti. Přesto však docházelo k excesům, které čas od času znovu rozvířily veřejnou debatu o tom, zda jsou Židé z Podkarpatské Rusi schopni se plně začlenit. Při té příležitosti se opětovně objevovaly protižidovské stereotypy. Mediálně nejznámější kauzou se stal projev ministra informací Václava Kopeckého, který přednesl na schůzi komunistické strany v Teplicích-Šanově v březnu 1947. Na adresu židovských optantů měl pronést následující slova: „(...) tito bradatí Šalamounové, tato židovská svoloč, která se teprve v poslední době připojila k domácím nebo zahraničnímu odboji, nemá přednostního práva (...) před řádnými Čechy.“⁴⁸⁸ V další části projevu pak dále zpochybňoval zásluhy Židů na aktivním boji proti nacistickému Německu a nepřímo je obvinil ze zbabělosti. Informace o proslovu ministra Kopeckého přineslo 25. března 1947 Právo lidu, ústřední deník Československé strany sociálně demokratické. Na článek následně reagovalo komunistické Rudé právo, které přineslo Kopeckého vyjádření k celé kauze, jež poté převzal i Věstník ŽNOP. Ministr v něm uvádí, že jeho slova pronesená na schůzi v Teplicích-Šanově byla úmyslně zkreslena a překroucena. Redaktoři Rudého práva Kopeckého hájili, zvolenou argumentací však v podstatě potvrdili uvedená tvrzení. „(...) Kopecký neučinil nic jiného, než že zaujal věcné stanovisko k ožehavé otázce přistěhovalců ze Zakarpatské Ukrajiny, z nichž mnoho zcela neoprávněně, bez

---

⁴⁸⁶ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 211 – J. W., muž.

⁴⁸⁷ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 1130 – M. Ch., žena.

⁴⁸⁸ H. Krejčová, *K některým problémům židovské menšiny*, s. 74.

opčních nároků, se usazuje v našem pohraničí a snaží se tam nabýt hospodářsky výhodných pozic.“⁴⁸⁹

Dohra zmiňovaného projevu Kopeckého byla tragická. Ejsik Weiss, bývalý příslušník takzvané Svobodovy armády, spáchal sebevraždu. Weiss pocházel z Podkarpatské Rusi, účastnil se bojů u Sokolova a u Dukly, kde byl těžce zraněn. Kopeckého slova se ho hluboce dotkla, na schůzi zaměstnanců pražské židovské náboženské obce hájil bývalé židovské vojáky, mimo jiné k tématu uvedl: „Nevstoupil jsem do armády pozdě, moje kmenové číslo bylo 272. (...) Nebyl jsem sám takový. Takoví jsme byli všichni Židé. (...) Moji rodiče byli zabiti, moji bratři rovněž, jejich ženy a děti byly zavražděny, moje žena byla zavražděna, moje dítě bylo zavražděno. Proč jsem tedy bojoval? Z lásky k českému lidu a z lásky k republice. (...) Mám jen čtyři třídy obecné školy, a to maďarské, ale nenávidím Maďary, nenávidím Němce, protože jsou fašisté! Miluji český lid, miluji Československou republiku, protože byla vždy demokratická. Vždy jsem se dobře snášel s nežidovskými kamarády. Je mi hrozně líto, co se teď děje. – A teď mi řekněte, pánové, zač jsem bojoval.“⁴⁹⁰

Podle redaktorů Věstníku ŽNOP drželo Weisse při životě pouze vědomí, že mohl přispět k vyššímu cíli, budování nového Československa. Z toho důvodu pro něj bylo velkým zklamáním znovu se objevující stereotypní vidění Židů a tvrzení o tom, že židovští vojáci se vyhýbali bojům, a že pro Židy z Podkarpatské Rusi není v nové společnosti místo. V souvislosti s případem Ejsika Weisse je zajímavé poukázat na dvě místa z článku Věstníku ŽNOP, který se věnoval této události v čísle z 15. dubna 1947. Oba body bagatelizovaly projev ministra Kopeckého a v podstatě se snažily dokázat, že ministrův projev byl pouze špatně pochopen. V prvním z nich zástupce Věstníku ŽNOP vyjádřil úlevu nad tím, že ministr popřel použití formulací, které otisklo Právo lidu. Dále sdělil, Kopecký nejen není antisemitou, ale naopak jej považuje za jednoho

---

⁴⁸⁹ *K projevu ministra informací Václava Kopeckého v Teplících-Šanově*, in: Věstník ŽNOP, roč. IX, č. 7, 1. 4. 1947, s. 91.

⁴⁹⁰ *Tragická příhoda*, in: Věstník ŽNOP, roč. IX, č. 8, 15. 4. 1947, s. 101–102.

z politiků, který se aktivně snaží protižidovské smýšlení v republice vymýtit. V závěru pak pisatel uvedl: „Proto ve své víře v rasovou nezájatost páně ministrovu vytrváme a oddělujeme jeho osobu od osudných argumentů, jejichž autentičnost posoudit nemůžeme, poněvadž jsme se schůze v Teplicích-Šanově nezúčastnili.“⁴⁹¹ Ve druhém bodě pak autor článku projevuje lítost nad tím, že již nikdo nemůže Ejsiku Weissovi vysvětlit, že se nesmí přeceňovat úryvek jakéhokoli politického projevu, ať už je jakkoli zkreslený či nedomyšlený.⁴⁹² Důvody, proč novináři Věstníku ŽNOP omlouvali ministrův projev, mohly být různé. Nabízí se však jednoduché vysvětlení – Kopecký byl významný politik, který měl mimo jiné praktický vliv na tisk. Židovští představitelé si byli vědomi, že musí mít dobré vztahy a nevyvolávat konflikty s čelní politickou reprezentací, aby měli šanci hájit a pomáhat právě například židovským optantům.

Je třeba zdůraznit, že v rámci samotné židovské komunity panovaly rozdílné názory na způsob, jímž se Weiss rozhodl vyřešit své trápení. Zvláště levicově orientovaní zástupci mladší generace nezřídka vnímali sebevraždu jako symbol rezignace, ústupu a někdy až zbabělosti. Z toho důvodu ji striktně odmítali. Tehdy dvacetiletý začínající publicista a spisovatel Arnošt Lustig v článku, který vyšel ve Věstníku ŽNOP, mimo jiné vzpomněl i zmiňovanou kauzu: „Zrodil se nový židovský člověk! Konstatujeme. Tvor, který si uvědomil, že žít znamená bojovat. (...) Jméno Ejsik Weiss? Mladá lékařka?⁴⁹³ Sebevraždy našich lidí při dílčím neúspěchu? Naší odpovědí budiž rozhodné ne!“⁴⁹⁴ Podle Lustiga bylo jediným možným řešením neřešit dále minulost a upřít svou sílu k nové budoucnosti.

K případu Ejsika Weisse rovněž stojí za zmínku dva příklady reakcí ze strany bývalých vojáků a bojovníků. V obou případech se jednalo o jasná vyjádření striktně odsuzující jakýkoli antisemitismus či znevažování aktivní účasti židovských vojáků

---

⁴⁹¹ Tamtéž, s. 101.

⁴⁹² Tamtéž, s. 102.

⁴⁹³ Lustig poukazuje na sebevraždu lékařky Markéty Ungerové, její příběh viz kapitola 3. 4. Pohled židovských přeživších na poválečnou diskriminaci „německých Židů“, s. 103.

⁴⁹⁴ Arnošt Lustig, *Zrodil se nový židovský člověk*, in: Věstník ŽNOP, roč. IX, č. 21, 28. 10. 1947, s. 306.

v boji proti nacistickému Německu. 17. dubna 1947 vyšel v *Národním osvobození*, listu Československé obce legionářské, článek informující i tom, že legionářská buňka na Břevnově měla v období první republiky ve svých řadách mnoho židovských členů, mimo jiné i bratra Hartmana. Po zprávách o sebevraždě Ejsika Weisse byla svolaná schůze břevnovských legionářů, na které byla odhlasovaná změna názvu organizace na Československá obec legionářská bratra Hartmana. Její představitelé tím chtěli manifestovat svůj odpor proti rasovému antisemitismu, který měl dohnat k sebevraždě právě Ejsika Weisse.⁴⁹⁵ Druhým příkladem je článek armádního týdeníku *Naše vojsko* z 18. dubna 1947, který převzal *Věstník ŽNOP* a v němž mimo jiné zaznělo: „Bratr Weiss si snad vzpomněl na heslo Sokolováků: Poslední náboj pro sebe! A v tom neměl pravdu. Nikoli většina, ale nepatrná část našeho národa se zpronevřuje ideálům, za něž bojoval náš lid doma i v cizině. Nikoli většina, ale jen jednotlivci jsou nakaženi vzteklinou nacistického antisemitismu. A na takové lidi, bratře Weissi, je třeba vzít hůl a ne obracet smrtící zbraň proti sobě.“⁴⁹⁶ Autor článku označil výtky na adresu Židů z Podkarpatské Rusi o tom, že se většina z nich přidala do armády až na poslední chvíli, za směšné a nechutné. Dále připomněl, že ministr národní obrany Ludvík Svoboda opakovaně ocenil aktivní účast Židů na východní frontě.⁴⁹⁷

---

⁴⁹⁵ NA, MZV-VA II, k. 268, sign. n 7. Proti antisemitismu, in: *Národní osvobození*, 17. 4. 1947.

⁴⁹⁶ *Citujeme*, in: *Věstník ŽNOP*, roč. IX, č. 11, 1. 6. 1947, s. 152.

⁴⁹⁷ Tamtéž.

5. 3. Další osudy židovských optantů

Židovští reprezentanti v boji proti násilnému vracení židovských optantů na území bývalé Podkarpatské Rusi odkazovali i na oficiální stanoviska Organizace spojených národů. Podle OSN měla být jakákoli repatriace prováděna výhradně na principu úplné dobrovolnosti, ne pomocí násilných deportací.⁴⁹⁸ Předseda rady ŽNO Frischer se v tomto smyslu obrátil na několik vládních ministrů. Žádal, aby se s židovskými optanty, kterým nebude přiznáno československé státní občanství, jednalo jako s takzvanými „displaced persons“, a nebyli tudíž nuceni k návratu do své původní vlasti.⁴⁹⁹ Anna Holian ve své knize mimo jiné analyzuje i mezinárodní kontext situace „displaced persons“. Vysvětluje, že Stalin vyjednal na Jaltské konferenci v únoru 1945 v této oblasti výjimku, sovětští občané tudíž mohli být do SSSR repatriováni i nuceně, k čemuž v bezprostředně poválečné době skutečně docházelo. Následně však vyšlo nařízení (především díky nátlaku Britů a Američanů) aplikované ve spojeneckých okupačních zónách, ve kterém se definovalo, kdo pro účely repatriace spadá do kategorie sovětských občanů. Jednalo se o jedince, již žili na území Sovětského svazu na začátku války. V praxi to znamenalo, že nucená repatriace se netýkala občanů z území anektovaného Sovětským svazem po skončení války.⁵⁰⁰ Podle dostupných údajů však bylo přes veškeré snahy v roce 1946 z Československa násilně repatriováno nejméně dvacet až dvacet pět rodin, které již před druhou světovou válkou bydlely v českých zemích nebo na Slovensku.⁵⁰¹

O situaci se živě zajímali zástupci Světového židovského kongresu. Z jejich interní korespondence vyplývá, že byli dobře informováni o aktuálním vývoji. V dopisu z dubna 1946 debatovali o narůstajícím strachu židovských optantů z nucené repatriace do SSSR. V textu bylo dále naznačeno, že Světový židovský kongres by se měl snažit

---

⁴⁹⁸ J. Vaculík, *Židé z Podkarpatské Rusi jako optanti*, s. 296.

⁴⁹⁹ ABS, 425, sign. 425-231-2. Dopis Arnošta Frischerera ze dne 6. dubna 1946.

⁵⁰⁰ A. Holian, *Between National Socialism and Soviet Communism*, s. 45.

⁵⁰¹ R. Rutová, *Židé v poválečném Československu*, s. 90.

podpořit Frischera v jeho snahách pomoci vycestovat co největšímu počtu optantů, kterým se nepodařilo získat československé státní občanství, do americké okupační zóny v Německu. Odtud by hrozilo podstatně nižší riziko jejich transferu do Sovětského svazu.⁵⁰²

Kvůli obavám z násilné repatriace do SSSR se rozhodla opustit Československo řada optantů pocházejících z Podkarpatské Rusi. Jedním z nich byl i pan J. W., který byl původem z Mukačeva. Ke svému odchodu z republiky mimo jiné uvedl: „(...) prohlásil jsem, že musím pryč odtud, protože už jsem viděl, že tady něco smrdí. Takže druhý den jsem přišel do Prahy, přenocoval jsem zde a další den jsem odjel autobusem až do Chebu, tam jsem počkal do večera, do tmy. Přešel jsem do Německa, tehdy okupovaného americkou armádou a dostal jsem se až do Mnichova.“ Pan J. W. zde vyhledal pomoc uprchlické organizace a byl následně převezen do tábora pro židovské uprchlíky ve Föhrenwaldu.⁵⁰³

Odhaduje se, že celkově podalo žádost o opci až dvacet čtyři tisíc osob z bývalé Podkarpatské Rusi.⁵⁰⁴ Počet židovských optantů je těžko určitelný, nejčastěji se uvádí počet šesti až osmi tisíc osob. Právě tato skupina obyvatel byla v poválečném Československu stěžejní pro znovuoobnovení a následně udržení náboženské praxe v celé řadě židovských komunit, především v pohraničních oblastech. Část Židů původem z Podkarpatské Rusi opustila republiku v období vzniku státu Izrael, mnoho dalších se rozhodlo pro emigraci v šedesátých letech, v souvislosti s okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy.⁵⁰⁵

---

⁵⁰² AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 100, inv. č. 17, Legal status 1945–1946. Dopis ze dne 10. dubna 1946.

⁵⁰³ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 211 – J. W., muž.

⁵⁰⁴ J. Vaculík, *Poválečná reemigrace*, s. 172.

⁵⁰⁵ Přesné statistické údaje nejsou k dispozici.

6. Marné čekání na klid. Slovenští Židé po druhé světové válce

6. 1. Poválečná adaptace a restituce židovského majetku

Podle údajů ze sčítání lidu se v roce 1930 na Slovensku hlásilo k židovskému náboženství 136 737 osob.⁵⁰⁶ Během druhé světové války zde proběhly dvě vlny deportací židovského obyvatelstva. V roce 1942, bylo deportováno kolem 57 000 osob, v roce 1944 pak přibližně dalších 12 600 osob. Přesné údaje o počtu židovských přeživších nejsou k dispozici, odhady se liší. Nejčastěji se uvádí, že na Slovensku žilo ke konci roku 1945 přibližně 33 000 Židů.⁵⁰⁷ Jejich válečné osudy byly rozdílné, 11 000 z nich přežilo přímo na území Slovenska, nejčastěji v úkrytech, pod falešnou identitou. Kolem 9 000 lidí se vrátilo z koncentračních táborů či emigrace a 10 000 osob se zachránilo na území, které po první vídeňské arbitráži v listopadu 1938 připadlo Maďarsku.⁵⁰⁸

Již v předválečné době existovaly velké rozdíly mezi židovskou komunitou v Čechách a na Slovensku, rozbor jejich odlišného historického vývoje přesahuje rozsah a koncept předložené práce.⁵⁰⁹ Zjednodušeně se dá říci, že židovské obyvatelstvo Čech a Moravy bylo v období mezi dvěma světovými válkami většinou silně sekularizované a asimilované, zatímco slovenská komunita byla religiózní, převážně se hlásící k ortodoxnímu judaismu. Po prožitcích války se však situace mezi

---

⁵⁰⁶ I. Bumová, *Official anti-Semitism in Slovakia*, s. 38.

⁵⁰⁷ Anna Cichopek-Gajraj, „Jewish power“: *How Slovak Jewish Leaders Negotiated Restitution of Property after the Second World War*, in: *East European Jewish Affairs* 44/1, 2014, s. 52; Yehoshua R. Büchler odhaduje, že přežilo přibližně 32 000 Židů, srov. Y. R. Büchler, *Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings*, s. 257; Peter Salner uvádí kolem 25 000–30 000 přeživších a podrobněji popisuje odhady dalších historiků, srov. Peter Salner, *Židovská komunita na Slovensku v letech 1945–1953*, in: Blanka Soukupová – Peter Salner – Miroslava Ludvíková (eds.), *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*. Praha 2009, s. 119–120.

⁵⁰⁸ A. Cichopek-Gajraj, „Jewish power“, s. 52.

⁵⁰⁹ Srov. K. Čapková, *Češi, Němci Židé?*; Rebekah Klein-Pejšová, *Mapping Jewish Loyalties in Interwar Slovakia*. Bloomington 2015; Rebekah Klein-Pejšová, *Building Slovak Jewry: Communal Reorientation in Interwar Czechoslovakia*, in: Zev Garber (ed.): *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies* 30, č. 4, 2012.

židovskými věřícími na Slovensku změnila, mnoho z nich se chtělo co nejméně odlišovat od většinové společnosti, rychle se začlenit a začít nový život, ať už na Slovensku, v Palestině či jiných zemích. Z toho důvodu se mnozí odklonili od ortodoxního judaismu, značně vzrostla podpora sionistů.⁵¹⁰

Před druhou světovou válkou fungovalo na Slovensku 256 židovských náboženských obcí, do konce roku 1947 došlo k obnově 127 z nich.⁵¹¹ V poválečné době zaštiťovalo židovskou komunitu na Slovensku oficiálně několik organizací. Na základě vyhlášky Úřadu předsednictva Slovenské národní rady vznikl Ústřední svaz židovských náboženských obcí na Slovensku (dále ÚZ ŽNO), který sdružoval všechny židovské náboženské obce a její členy zastávající různé proudy judaismu. Předsedou se stal rabín Armín Frieder zastávající neologický směr judaismu, dále se ustanovil šestičlenný poradní sbor. Všichni jeho členové museli doložit československé státní občanství a dostatečnou znalost slovenského jazyka.⁵¹²

V prvních poválečných měsících bylo rovněž založené Sdružení fašistickým režimem rasovo pernasledovaných (dále jen SRP), které zastupovalo zájmy všech Židů, jenž byli v období druhé světové války perzekvováni na základě protizidovského rasového zákonodárství. V čele stál Vojtech Winterstein.⁵¹³ Členy SRP byli například ti, kteří byli sekulárněji zaměření, nechtěli, případně se nemohli stát členy židovských náboženských obcí nebo vyznávali křesťanství.⁵¹⁴ V bezprostředně poválečné době se SRP soustředilo zejména na oblast spojenou se zajištěním plného zrovnoprávnění

---

⁵¹⁰ Y. R. Büchler, *Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings*, s. 260.

⁵¹¹ I. Bumová, *Židia na Slovensku*, s. 40; Údaje se různí. Robert Büchler uvádí, že bylo obnoveno 135 židovských náboženských obcí, srov. Y. R. Büchler, *Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings*, s. 260; Ivica Bumová v jiné studii uvedla, že v předválečné době existovalo 226 židovských náboženských obcí na Slovensku, srov. Ivica Bumová, *Židia –spoločnosť – politika*, in: Slovenský národopis, č. 2, 2012, s. 166.

⁵¹² NA, MZV-VA II, k. 512, sign. 14n. Úprava židovských poměrů na Slovensku, in: Svobodné slovo, 5. 10. 1945.

⁵¹³ A. Cichopek-Gajraj, *Beyond Violence*, s. 55. K činnosti Wintersteina za druhé světové války srov. Katarína Hradská (ed.), *Holokaust na Slovensku 8. Ústredňa Židov (1940–1944)*. Bratislava 2008.

⁵¹⁴ Členy židovské náboženské obce se mohli stát pouze halachičtí Židé. Halacha je souhrn židovského náboženského práva. Podle ní se židovství dědí výhradně po ženské linii nebo je k němu možné konvertovat.

židovských obyvatel, konkrétně například získání československého státního občanství či navrácení arizovaného majetku. Někteří historici uvádějí mezi zastřešující židovské organizace na Slovensku také Ústředný svaz sionistický, jehož ustanovující shromáždění se uskutečnilo v červenci 1945 a předsedou se stal Oskar Neumann.⁵¹⁵

Židovští přeživší se vraceli domů fyzicky i psychicky zdevastovaní, s podlomeným zdravím. Až jedna třetina z nich trpěla tuberkulózou.⁵¹⁶ Ztratili své domovy, rodiny a blízké. Stáli před rozhodnutím, zda setrvají v republice nebo se pokusí začít znovu v jiné zemi. Někteří pamětníci vzpomínají, že okolí od nich očekávalo okamžité zapojení do běžného života, jako by válka nic nezměnila. Mnozí z nich toho však nebyli schopní, což nezřídka naráželo na nepochopení. V očích nežidovských spoluobčanů se tím posilovaly protižidovské předsudky a stereotypy, například o údajné snaze Židů vyhýbat se fyzické práci. Kromě každodenních starostí o zajištění základních životních potřeb tak navrátilí se Židé museli čelit i tlaku svého okolí. Ze svědectví pamětníků i dobových dokumentů vyplývá, že situace židovské komunity na Slovensku byla podstatně horší a dramatičtější než v Čechách či na Moravě. I negativní reakce z jejich návratu se zde vyskytovaly v intenzivnější podobě.⁵¹⁷

Svou zkušenost zachycuje jedna z narátorek, paní V. B., která byla zklamaná především z toho, že mnozí, kteří se za války aktivně podíleli na pronacistické politice, zůstali nepotrestaní, a dokonce se bezproblémově adaptovali na novou politickou situaci. „Byl tam jeden kluk, Schindler se jmenoval, Němec, který se dobrovolně přihlásil, když Němci vjeli do Polska, tak se dobrovolně hlásil (...). Když se vrátil, tak se chlubil, co všechno si odtud přivezl. A toho kluka jsem potkala po válce. Já mu říkám: Co tady vůbec děláš? Jak to, že jsi ještě tady? A on říkal, že byl partyzán. Takových

---

⁵¹⁵ Ivica Bumová, *Povojnové pomery židovskej komunity na Slovensku a emigrácia Židov do Palestiny/Izraele v rokoch 1945–1953*, in: Monika Vrzgulová – Peter Salner (eds.), *Reflexie holokaustu*. Bratislava 2010, s. 18.

⁵¹⁶ A. Cichopek-Gajraj, „*Jewish power*“, s. 52.

⁵¹⁷ D. T. Moravská, *Československo*, s. 78.

partyzánů tam bylo! Rodiče měli různé věci u známých a někdo mi říkal, že dluží otcí za nějaký projekt. Nikdo nic nevydal, nikdo nic nezaplátil. Já jsem říkala, pryč odtud a nikdy víc.“⁵¹⁸ Paní V. B. nechtěla nadále zažívat podobné situace, a proto se přestěhovala z Bratislavy do Prahy.

Pamětník V. W. vnímal výrazné protižidovské nálady již od dětství. Vyrůstal v Bánské Bystrici, kde byl podle jeho názoru silný antisemitismus před druhou světovou válkou i po ní. Vzpomíná, že se projevoval především slovními nadávkami. „To slovo židák, to bylo každý den. My jsme se i poprali kvůli tomu, ale nebyli jsme akceptováni, že jsme židi. Židák. Ale otec neměl žádné zvláštní povolání, tak byl akceptován. Byl zámečnický, takže jsme z toho neměli víc než ty nadávky.“⁵¹⁹ Podobně jako paní V. B. byl i pan V. W. zklamaný z toho, že nejsou trestáni lidé, kteří se aktivně podíleli na tisouském režimu. Po skončení války se chtěl vrátit do svého bytu, ve kterém však bydlel bývalý příslušník Hlinkových gard. Nápravy se pamětníkovi nepodařilo docílit, byt nezískal. Odstěhoval se do českého pohraničí, kde podle jeho názoru pro Židy panovaly příznivější podmínky.⁵²⁰ Narátoři ve svých svědectvích dokládají, že slovní útoky na Židy nebyly v poválečném Slovensku žádnou výjimkou. Pociťovali je na vlastní kůži. Nadávky byly součástí jejich každodenního života. Někteří se proti nim snažili ohradit, ale většinou bezvýsledně.⁵²¹

Pro židovskou komunitu na Slovensku byla bezesporu nejproblematictější otázkou restituce židovského majetku. Neochota státu, politických představitelů a úředníků místních samospráv vyhovět majetkovým nárokům přeživších Židů představuje bolestnou kapitolu poválečných dějin. Právě toto téma se opakovaně stalo rozbuškou protižidovských projevů, výtržností či pogromů. Výše zmíněná problematika je velmi často reflektovaná ve výpovědích pamětníků. Jeden z narátorů, pan A. N., k tomu uvádí: „V Žilině jsme měli co dělat, abysme se dostali zpátky do našeho bytu,

⁵¹⁸ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 616 – V. B., žena.

⁵¹⁹ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 554 – V. W., muž.

⁵²⁰ Tamtéž.

⁵²¹ YVA, O.59, číslo svědectví 10 – Fischl Davidovič; číslo svědectví 38 – Otakar Huppert.

skoro nic jsme tam nenašli, zůstala nám jenom jedna skříň, ale to všechno nebylo důležité v té době. Důležité bylo, že jsme si zachránili život, že jsme přežili.“⁵²² Otec pamětníka byl v poválečné době nábožensky aktivní a soustředil se na obnovu místní židovské komunity.

Rodina pana A. S. měla po návratu do Martina⁵²³ problémy se znovuzískáním rodinné octárny, kterou za války převzal jeden z jejích zaměstnanců. „Ten pan Burda byl velice nemile překvapený, že jsme se vrátili, zabydlil se zatím v tom našem domečku a byl přesvědčený, že získá tu octárnu.“⁵²⁴ Otec pana A. S. se po návratu psychicky zhroutil a v roce 1946 zemřel. O dva roky později byl rodinný podnik znárodněný.

Navracení židovského majetku na Slovensku bylo velmi zdlouhavé a značně komplikované. Základem procesu restituce se stal dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkových převodů z doby nesvobody, podle něhož byly neplatné všechny majetkové převody uskutečněné po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo národní, rasové a politické perzekuce.⁵²⁵ Původně se předpokládalo, že zákon bude závazný pro celé Československo. Po protestu členů Slovenské národní rady se zástupci československé vlády usnesli, že dekret se bude vztahovat pouze na české země.⁵²⁶ Představitelé Slovenské národní rady chtěli zohlednit místní odlišnosti, a proto vydali vlastní právní normu, která se týkala uvalení národní správy na Slovensku. Jak uvádí Anna Cichopek-Gajraj, jedním z markantních rozdílů oproti prezidentskému dekretu č. 5/1945 Sb. bylo, že arizovaný majetek na Slovensku dostal nucenou správu i v případě, že žili původní majitelé nebo jejich dědicové. Národní správa se

---

⁵²² ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 712 – A. N., muž.

⁵²³ Do roku 1950 se město jmenovalo Turčiansky Svätý Martin.

⁵²⁴ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 903 – A. S., muž.

⁵²⁵ *Dekret presidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů* [online], [citováno dne 30. 7. 2017]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/51945.html>.

⁵²⁶ Více o restituci židovského majetku v českých zemích viz E. Kubů – J. Kuklík ml., *Reluctant Restitution*, s. 223–239.

neaplikovala pouze na zabavený majetek zrádců, kolaborantů, Němců a Maďarů, jak tomu bylo v Čechách, ale také na arizovaný židovský majetek obecně. Rovněž nedošlo k anulování vynucených majetkových převodů, se kterými původní prezidentský dekret počítal. Problémem dále bylo, že některé pojmy nebyly jasně definované a umožňovaly úřadům vlastní výklad, který nebyl vždy v zájmu nároků přeživších Židů.⁵²⁷

Rozdílné poválečné řešení restituce v českých zemích a na Slovensku souviselo s odlišným procesem arizace židovského majetku v období druhé světové války na území Protektorátu Čechy a Morava a Slovenské republiky. V protektorátu na arizacích participovali především Němci a v menší míře Češi, kteří získali říšské občanství. Majetek se zabavoval ve prospěch Německé říše. Na Slovensku se však na tomto procesu podílely široké vrstvy slovenských obyvatel, které se nechtěly po válce nabytého majetku vzdát. Řada arizátorů se stala členy dvou hlavních politických subjektů, Komunistické strany Slovenska a Demokratické strany a arizovaný majetek mnohdy zůstal nadále v jejich rukou.⁵²⁸ Dále byli národní správou zabaveného majetku nezřídka pověřeni bývalí partyzáni. Odebírat majetek většímu množství lidí, funkcionářům stran či bývalým partyzánům, bylo politicky značně problematické a nepopulární. Politici nechtěli ztratit hlasy voličů, také z toho důvodu se nikdo z nich aktivně nezasazoval o nápravu majetkové situace přeživších Židů.

Je třeba zdůraznit, že podobné problémy panovaly například i v otázce navrácení zemědělské půdy a majetku. V období druhé světové války přešla většina arizované půdy do správy Fondu pro správu poľnohospodárskych majetkov. Po osvobození zůstala tato půda ve vlastnictví státu a existovaly spory, jak s tímto majetkem naložit. Rolníci se dožadovali, aby byla mezi ně rozdělena právě i půda ze zmíněného fondu. Na jižním Slovensku byla situace ještě ztížená tím, že většina původních židovských vlastníků půdy se před válkou hlásila k maďarské národnosti.

---

⁵²⁷ A. Cichopek-Gajraj, *Beyond Violence*, s. 94–96.

⁵²⁸ Jan Rychlík, *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*. Praha 2012, s. 318–319.

Právě tyto osoby však byly podle nařízení Slovenské národní rady vyloučeny z restituce, pokud nedoložily aktivní účast v odboji.⁵²⁹ Na základě nařízení 104/1945 Zb. n. SRN z 23. srpna 1945 byla konfiskace rozšířena na veškerou půdu Maďarů a Němců, pokud nebyli v odboji a současně zde byli usazováni noví slovenští kolonisté.⁵³⁰

Židovské organizace na Slovensku proti výše uvedené praxi opakovaně protestovaly. V červenci 1945 jejich zástupci sepsali památný spis⁵³¹, který byl mimo jiné adresovaný prezidentu republiky, zástupcům Slovenské národní rady a ministrům československé ústřední vlády. Sedmnáctistránkový dokument tvořily dvě hlavní části. V první z nich se židovští představitelé věnovali osudům slovenských Židů za druhé světové války a podrobně popsali stěžejní problémy, které trápily židovskou komunitu v poválečné době. Druhý oddíl nabízel možná řešení, rozčleněná do několika tematických oblastí. Ve spisu se opakovaně objevilo ujištění, že Židé se proti republice ničím neprovinili. Najdeme zde několik ujištění o věrnosti a spolehlivosti židovské komunity. „Ktože môže byť pre nový demokratický režim spoľahlivejším, ako ten, kto práve v dôsledku rozbitia ČSR a odstránenia demokratických foriem občianskeho života bol po dobu šiestich rokov prenasledovaný, ktorého rodina bola fašistickým režimom vyvraždená a kto sám len náhodným riadením osudu unikol smrti, ktorú mu nemecký zloduch pripravoval?“⁵³² Židovští představitelé zdůraznili, že národně spolehliví jsou i ti přeživší, kteří dostatečně neovládají slovenštinu a hovoří německy či maďarsky.

Zástupci židovských organizací rovněž akcentovali nutnost vyřešit celý proces restitucí židovského majetku v co nejkratší době, protože právní nejistota pouze podporovala protižidovské nálady ve společnosti. Dále poukazovali na fakt, že

---

⁵²⁹ Tamtéž, s. 319–320.

⁵³⁰ I. Bumová, *Protižidovské výtržnosti v Bratislave*, s. 16.

⁵³¹ Celý název dokumentu: Památný spis vo veci reštitúcie práv a majetku osôb považovaných za židov podľa § 1-4 nar. č. 198/1941 Sl. z.

⁵³² ABS, 425, sign. 425-331-2. Památný spis, 10. júla 1945.

v českých zemích proces zrovnoprávnění židovských občanů postupuje rychleji a efektivněji. V závěru první části pak vysvětlovali komplikovanou situaci přeživších: „Židia, ktorým sa podarilo vrátiť sa z predsiene plynových komôr, vrátili sa bez majetku, ba bez šatstva a bielizne, bez jedla a nocľahu s podlomeným zdravím do vytúženej slobody a zúfale hľadajú do tváre smutnej pre nich prítomnosti iba s nádejou, že sa to všetko v krátkej dobe zmení (...).“⁵³³ V druhej časti nabízeli konkrétne riešenia. Medzi dvaadvaceti hlavnými bodmi boli napríklad uvedené požiadavky na zrušenie národnej správy židovského majetku zabaveného za války a jeho navrátenie preživším majiteľom či stanovenie, že všetky rasovo perzekvované osoby sú automaticky štátné spoľahlivé.⁵³⁴ Formálne sa otázka uzavrela vydaním restitučného zákona v květnu 1946. Každodenní praxe tomu však nadále neodpovídala.⁵³⁵

Spis se zabýval i další problematou oblastí, která ovlivňovala možnost začlenění přeživších Židů do poválečné společnosti. Ačkoli protizidovské zákony z období Slovenské republiky zrušila nařízením Slovenská národní rada již v září 1944, přesto nedošlo k úplnému zrovnoprávnění židovských obyvatel. V nejtěživější situaci se ocitli Židé, kteří se před válkou hlásili k německé, maďarské či židovské národnosti. Každodenně byla zpochybňována jejich spolehlivost a loajalita. Aby se mohli stát plnoprávními občany republiky, museli doložit osvědčení o státní a národní spolehlivosti nezbytné k zachování československého občanství i k možnosti bojovat o restituci zabaveného majetku. Jednotlivá nařízení mnohdy nebyla přesně a podrobně definována. Z toho důvodu existoval značný prostor pro individuální výklad jednotlivých úředníků místních samospráv, kteří nezřídka postupovali diskriminačně.⁵³⁶ Kritériem pro rozhodnutí úřadů se staly údaje uvedené ve sčítání lidu z roku 1930. Židovské komunity v obou částech republiky každodenně bojovaly s tímto problémem.

---

⁵³³ AÚTGM, fond Edvard Beneš III (dále jen EB III), k. 40, inv. č. 181. Památný spis, 10. jula 1945.

⁵³⁴ Tamtéž.

⁵³⁵ Tématu restitucí židovského majetku a zákona z května 1946 se dále věnuji v podkapitole 6. 5. Židé, restituce a sjezd partyzánů v Bratislavě, s. 204.

⁵³⁶ Více o poválečné problematice Židů a zachování československého občanství viz kapitola 3. Rovnoprávní občané? „Němečtí Židé“ a snahy o integraci do poválečné společnosti, s. 72.

Jak již bylo vysvětleno v předchozích kapitolách, v českých zemích se týkal Židů, kteří před válkou deklarovali německý jazyk nebo německou či židovskou národnost. Na Slovensku šlo v převážné míře o přeživší, kteří uvedli maďarský jazyk, anebo se přihlásili k maďarské či židovské národnosti.⁵³⁷ Zástupci židovských organizací nejrůzněji poukazovali na diskriminaci. Uváděli, že Židé často nezískají osvědčení o státní a národní spolehlivosti s odůvodněním, že jsou Maďaři či Němci. „Velmi často sme svedkami toho, že to, čo fašistický režim židom ešte ponechal, sa mu dnes konfiškuje ako majetok Nemca poť. Maďara.“⁵³⁸

---

⁵³⁷ J. Láníček, *What did it mean to be Loyal?*, s. 393.

⁵³⁸ AÚTGM, EB III, k. 40, inv. č. 181. Dokumenty židovských organizací, 1945 (bez přesnější datace).

6. 2. Poválečné Slovensko a první protižidovské nepokoje

Homogenizaci poválečné společnosti, proměnu státu v přístupu k menšinám a s ním spojenou problematiku postavení Židů nereflektovaly pouze československé židovské organizace a místní náboženské komunity. Situaci bedlivě sledovali i zahraniční novináři a mezinárodní židovské organizace, které se snažily hájit práva židovských občanů. Například Světový židovský kongres měl v některých evropských státech své zástupce, jež podávali informace o problémech v daných oblastech a různými způsoby podporovali a pomáhali židovským přeživším. Z jejich zpráv je jasně patrné, že organizace disponovala podrobnými informacemi o stavu a problémech místních židovských komunit. V případě Československa jeho zástupci poukazovali na fakt, že židovská komunita na Slovensku se nachází v nepoměrně horší situaci než Židé v Čechách. Ve svých zprávách opakovaně upozorňovali na nárůst protižidovské atmosféry a antisemitismu na Slovensku.⁵³⁹

Kromě oficiálních hlášení byli zástupci Světového židovského kongresu obeznámeni i s některými individuálními příběhy, které zachycovaly sílíci protižidovskou atmosféru. To lze demonstrovat na příkladech osobní korespondence, které se nacházejí v archivní sbírce zmíněné organizace. Jedním z nich je i dopis pana Picka ze Žiliny adresovaný známým na Nový Zéland, kam se jim podařilo před válkou odejít. Pick informuje o válečných osudech společných přátel či některých členů rodiny. Dále popisuje obtížnou situaci slovenských přeživších, kteří se vrátili s podlomeným zdravím, psychicky zdevastovaní a bez prostředků. Vyslovuje se i k problematickému stavu restituce židovského majetku na Slovensku, vysvětluje, že na rozdíl od českých zemí zde fungují jiná nařízení, která nejsou vstřícná k majetkovým nárokům Židů. Jedním z hlavních cílů celého textu je přesvědčit své známé, aby se za žádných okolností nevraceli na Slovensko. Pisatel zdůrazňuje, že situace židovské

---

⁵³⁹ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 100, inv. č. 2, Jewish Situation in Czechoslovakia 1945–1946, 1948. Hlášení o situaci v Československu ze září 1945.

komunity je zde chaotická a nepřehledná, všichni s obavami očekávají, co přinese budoucnost. Osobně se pak domnívá, že nejlepším řešením pro Židy je emigrace, a apeluje na své známé, aby zůstali na Novém Zélandu, který oproti Slovensku nazývá rájem.⁵⁴⁰

Podobné typy svědectví a zpráv prosakujících do zahraničí byly trnem v oku československým politikům, reprezentantům i prezidentu Benešovi, kteří se naopak všemožně snažili podporovat obraz Československa jako demokratické země, kde nedochází k diskriminaci občanů, jak vyplývá z častého zdůrazňování toho tématu v úředních dokumentech z poválečného období. Příkladem je i zpráva pověřence vnitra⁵⁴¹ Júlia Viktoryho, který ve zprávě určené mimo jiné okresním národním výborům vytýká postup úřadů ve věci vydávání osvědčení o státní a národní spolehlivosti osobám židovského původu. „Spozoroval som, že sa napr. osobám prenasledovaným maďarským fašizmom (...) odopiera vydat' svedectvo spoľahlivosti pre ich reč, návštevu škôl, všeobecným tvrdením, že maďarizovaly (...). Takéto pokračovanie škodí dobrému menu našej republiky a našich národov tu i v zahraničí.“⁵⁴² Z tohoto důvodu Viktory ve zprávě apeloval, aby se úředníci v budoucnu podobného postupu vyvarovali.

Jak již bylo řečeno, z dobových svědectví a dokumentů je patrné, že Židé na Slovensku čelili v poválečné době nepříznivější situaci než Židé v českých zemích a na Moravě. Na druhou stranu je důležité zdůraznit, že Československo nebylo zemí, kde by převládal antisemitismus vyznačující se fyzickými útoky na Židy, násilnými projevy vůči Židům či pogromy. Jak uvádí Jan Láníček, výjimkou se v několika případech stalo

---

⁵⁴⁰ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 99, inv. č. 17, Jewish Representative Committee 1945–1947. Dopis ze dne 17. července 1945 (anglický překlad).

⁵⁴¹ Slovenská národní rada (dále jen SNR) vydala 1. září 1944 manifest, ve kterém její zástupci oznámili převzetí zákonodárné a výkonné moci na Slovensku. SNR fungovala jako zákonodárný orgán (parlament). Výkonná moc byla delegována na Sbor pověřenců (Zbor povereníkov). Pověřencev bylo nejprve devět, později jedenáct. V čele každého resortu stáli zpočátku dva pověřenci, od 5. září 1944 byl vždy jmenován jeden pověřenec a jeden zástupce.

⁵⁴² Slovenský národný archív (dále jen SNA), fond Povereníctvo vnútra-všeobecný odbor, 1945–1948, k. 239, inv. č. 136. Zisťovanie národnosti osôb židovského pôvodu, 4. júna 1946.

právě Slovensko. V obecné rovině však platí, že četnost i rozsah těchto útoků se nedá poměřovat se situací v sousedním Polsku, kde brutální pogromy a fyzické útoky proti Židům nebyly ničím neobvyklým a vyžádaly si mnohem více obětí.⁵⁴³ Na Slovensku se protižidovské postoje projevovaly nejčastěji v podobě antisemitských letáků⁵⁴⁴, verbálních útoků, veřejných výtržností, potyček, pouličních bitek či výhrůžek. Židé se nezdálo potýkali s diskriminačním jednáním ze strany místních úřadů. V některých případech útoky proti Židům přerostly do větších rozměrů.

V různých částech Slovenska se situace lišila, což souviselo i s rozdílnou válečnou zkušeností jednotlivých oblastí. Stav byl kritický především ve východní, po válce značně poničené, části země. Obyvatelům zde chyběly prostředky na zajištění základních životních potřeb, zásobování potravinami bylo zcela nedostatečné. Lidé trpěli hladem, jejich nespokojenost rostla. Tyto podmínky napomáhaly šíření černého obchodu.⁵⁴⁵ První vlna protižidovských nálad se objevila právě v této oblasti již v létě 1945. Zprávy o protižidovských výtržnostech byly hlášeny z oblasti Prešova, Bardejova, Humenného a Michalovců. Později se nepokoje šířily i do dalších částí Slovenska – Popradu, Žiliny, Bratislavy, a dalších oblastí. Přednosta Hlavního velitelství národní bezpečnosti v interní zprávě upozorňoval na stále silnější nepřátelský postoj slovenského a rusínského obyvatelstva vůči Židům na východním Slovensku. Dle jeho názoru byl negativní postoj obyvatelstva daný i tím, že židovské obyvatelstvo mezi sebou hovořilo pouze maďarsky nebo německy. Dále požadoval, aby se v této záležitosti podnikly blíže nespécifikované potřebné kroky, které by zabránily možným budoucím excesům.⁵⁴⁶

V červenci 1945 proběhly v Prešově a v Bardejově demonstrace obyvatel za zlepšení přidělového systému, které vyústily ve fyzické napadání židovských obyvatel

---

⁵⁴³ J. Láníček, *The Postwar Czech-Jewish Leadership*, s. 80.

⁵⁴⁴ ABS, 305, sign. 305-344-7. Rozšiřování protistátních letáků, 26. listopad 1945; ABS, 425, sign. 425-231-3. Anonymní protižidovské letáky, b. d.

⁵⁴⁵ Ľubomír Lipták, *Slovensko v dvadsiatom storočí*. Bratislava 2011, s. 236–237.

⁵⁴⁶ SNA, fond Povereníctvo vnútra-bezpečnostný odbor, 1945–1950 (dále jen PV-bezp.), k. 483, inv. č. 2902. Správa HVNB: Nálada obyvatelstva proti spoluobčanom žid. konfesie, 2. august 1945.

a zničení repatriačních kuchyní. Hněv lidí se obrátil proti Židům z toho důvodu, že oni jediní neměli údajně problém s nízkými přídělky potravin, protože byli státem zvýhodňováni a dostávali zásilky ze zahraničí.⁵⁴⁷ V Bardejově šlo dle zpráv bezpečnostních složek o demonstraci partyzánů. Hlášení o incidentu uvádí, že někteří výtržníci později šli k místnímu pekaři, kde měli najít bílý chléb určený pro repatriační kuchyni a židovské obyvatele města. Chléb zabavili a údajně předali nemocným v místní nemocnici. „Dále boli zistené sťažnosti obyvateľstva voči občanom židovskej národnosti, že repatriačné kuchyne, v ktorých sa stravuje obyvateľstvo väčšinou židovskej národnosti, sú vybavené ryžou a dostatočným množstvom cukru.“⁵⁴⁸ Obyvatelstvo si též s nelibostí stěžovalo, že židovští přeživší jezdí na zdravotní rekreace do Tater, což si prý nezasluhují.⁵⁴⁹

K podobné situaci došlo i o několik dní později v Prešově, kde partyzáni inzultovali místní Židy poté, co našli zásoby potravin.⁵⁵⁰ Na demonstraci v Prešově vzpomíná i jeden z pamětníků, pan G. G.: „Po válce byl antisemitismus velmi citelný (...). V Prešově lůza vyburcovaná několika křiklouny vyplenila židovské středisko, ve kterém byly zásilky potravin (...). Část synagogy taky vyplenili a zbili řadu lidí.“⁵⁵¹ Narátor později studoval v Bratislavě, kde byla dle jeho názoru situace ještě horší, i z tohoto důvodu se nakonec přestěhoval do Prahy.

Situační zprávy bezpečnostních složek z různých částí Slovenska jsou v období léta 1945 plné hlášení informujících o sílících protižidovských tendencích ve společnosti. Rétorika a tón těchto zpráv se velmi často nesou v podobném duchu. Pisatelé těchto hlášení vidí v drtivé většině vinu výhradně na straně židovských obyvatel, kteří údajně opakovaně provokují své okolí, mají všemožné výhody oproti

---

⁵⁴⁷ Jana Šišjaková, *K příčinám povojnového antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945–1948*, in: Mladá veda, 2009, s. 107.

⁵⁴⁸ SNA, PV-bezp., k. 1, inv. č. 42. Udalosti v Bardejově-hlásenie, 5. septembra 1945.

⁵⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁵⁰ SNA, PV-bezp., k. 483, inv. č. 2902. Protižidovská demonstrácia partizánov v Prešove, 31. júla 1945.

⁵⁵¹ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 790 – G. G., muž.

ostatním, jsou drzí a mluví mezi sebou maďarsky, a proto oprávněně vyvolávají nelibost a hněv většinové společnosti.

Jedním z příkladů xenofobního přístupu bezpečnostních složek k židovským obyvatelům je souhrnná situační zpráva o Židech na Slovensku, kterou vypracoval představitel Oblastního velitelství NB v Nitře začátkem srpna 1945. Zpráva byla adresovaná pověřenci vnitřně Gustávu Husákovi. Pisatel informuje, že v poslední době je na území celého Slovenska patrná silná protižidovská nálada. „Obyvatelstvo sa v mnohých prípadoch oprávnene pohoršuje nad počínaním obyvateľstva židovského vierovyznania, ktorá sa podľa všeobecného pozorovania neriadi v zásadách ľudovej demokracie, ale podľa osobytného sebecko prospěchárskeho spôsobu. (...) Ich prvou vecou bolo, že sa bez povolenia a súhlasu kompetentných úradov natískali do podnikov (...) vyhrážali každému ich vplyvom, terorizovali pospolitý ľud, obťažovali úrady, domáhajúc sa všelijakých nemožností (...). Pri tom všetkom nezabudli ani na svoje staré zvyky. Či už doma alebo na verejnosti, slovensky neprehovoria a len mondokujú alebo sprechujú, ako by boli v Maďarsku alebo v Nemecku. (...) Podľa získaných a dosiaľ neoverených správ dostávajú (...) na Slovensku závrtné sumy peňazí na dosiaľ neznáme ciele.“⁵⁵² Podle autora se Židé hanebně chovají i ke Slovákům, kteří je za války ochránili před deportací, jež by pro ně znamenala jistou smrt. Pisatel v závěru hlášení slibuje, že bude nadále pozorovat situaci a podávat zprávy.⁵⁵³

Podobné texty ukazují, že běžná praxe úřadů a bezpečnostních složek byla v ostrém kontrastu s oficiální státní politikou, která deklarovala rovnost všech občanů a popírala projevy antisemitismu v Československu. První protižidovské nepokoje z léta 1945 signalizovaly zvyšující se nesnášenlivost ve společnosti a byly předzvěstí dalších násilných činů, které se odehrály na Slovensku v následujících měsících.

---

⁵⁵² Archív Ústavu pamäti národa (ďalej jen ÚPN), Oblastné veliteľstvo NB Bratislava (R 04), k. 1, inv. č. 11. Situačná správa o pomeroch židovstva na Slovensku, 6. august 1945.

⁵⁵³ Tamtéž.

6. 3. Židovské obyvatelstvo a poválečný pogrom v Topolčanech

Z celé řady poválečných projevů protižidovského násilí v Československu je nejznámější poválečný pogrom, který se odehrál v září 1945 v Topolčanech na západním Slovensku. Jak ukázal dokument Dušana Hudce *Miluj bližneho svojho* z roku 2004, tyto události i po více než šedesáti letech vyvolávaly ve slovenské společnosti kontroverzní reakce.⁵⁵⁴ Průběh pogromu nastíním v následujícím textu pouze stručně, protože byl v minulosti již několikrát detailně popsán. Prostor chci věnovat vzpomínkám židovských pamětníků, reakcím ústřední vlády a tisku.

V roce 1938 měly Topolčany necelých devět tisíc obyvatel, Židé tvořili přibližně jednu třetinu. Žila zde převážně ortodoxní komunita, která byla prosperující a její členové se zaměřovali především na obchod a řemeslo.⁵⁵⁵ Po válce se vrátilo odhadem 750 Židů, tedy čtvrtina předválečné počtu.⁵⁵⁶

Zprávy představitelů Hlavního velitelství národní bezpečnosti uvádějí, že protižidovské nálady ve městě se prudce zhoršovaly již několik dní před samotným pogromem. Podle oficiálních míst je iniciovali především bývalí gardisté, přívrženci Hlinkovy slovenské ľudové strany a arizátoři.⁵⁵⁷ Jednou z rozbušek samotného pogromu se staly zvěsti o tom, že má dojít k zestátnění dívčí klášterní školy a řádové sestry mají být nahrazeny židovskými učiteli. Skupina místních žen se proti tomu rozhodla protestovat a 24. září 1945 kolem osmé hodiny ranní se shromáždila před okresním národním výborem. Předseda ONV Matej Ďurka je odkázal na školský inspektorát. Odhady uvádějí, že dav se cestou rozšířil z původních 60 na 160 žen. Mezi demonstrujícími se začaly šířit další nepravdivé zprávy o tom, že Židé již řádové sestry ze školy vyhodili a nyní strhávají ze zdí kříže a obrazy se svatými. Na školním

---

⁵⁵⁴ Ke kauze týkající se uvedení dokumentu více viz Petr Bednařík, *Zpravodajství českého tisku v roce 1945 o topolčanském pogromu*, in: Jan Hájek – Jiří Kocián – Milan Zítka (eds.), *Fragmenty dějin. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Praha 2006, s. 460.

⁵⁵⁵ I. Kamenec, *Protižidovský pogrom v Topolčanech*, s. 88.

⁵⁵⁶ A. Cichopek-Gajraj, *Beyond Violence*, s. 127.

⁵⁵⁷ SNA, Poverenictvo vnútra – Prezidiálne (dále jen PV-prez.), k. 2, sign. 2087/46. Hlavné veliteľstvo národnej bezpečnosti, Demonstrácia v Topolčanech – predloženie správy, 3. október 1945.

inspektorátu byly jejich domněnky vyvráceny.⁵⁵⁸ Situaci to však neuklidnilo, šířila se davová psychóza a lživá obviňování Židů dále gradovala. Demonstrující se přesunuli do církevní školy, neboť se rozšířila pomluva o tom, že místní židovský lékař Karol Berger, který toho dne očkoval tamní žáčky, jim ve skutečnosti vpichuje jed a chce děti otrávit. Rozběsněný dav surově zbil doktora Bergera, kterému se z posledních sil podařilo utéct na stanici Národní bezpečnosti.⁵⁵⁹

Mezitím se protižidovské násilnosti rozrostly po celém městě, výtržnosti přerostly v pogrom. Příslušníci bezpečnostních složek zasáhli do událostí pozdě a značně neefektivně. Představitelé města zavolali na pomoc místní vojenskou posádku, která čítala dvacet mužů. Vojáci však situaci nezklidnili, mnozí z nich se naopak do pogromu aktivně zapojili. „Vojáci (...) s demonštrujícími (...) vnikali už i do židovských bytů a z těchto vyťahovali tam skrytých občanů židovského vierovyznania. Demonštrujúci dav pri tom dopúšťal sa hrubého násilia a súčasne lúpil a kradol židovské byty.“⁵⁶⁰ Židé byli surově bití a týráni.⁵⁶¹ Pogrom trval několik hodin. Na pomoc bylo povoláno dalších padesát mužů z místní vojenské posádky, jimž se podařilo situaci uklidnit kolem půl jedné odpoledne. Ve večerních hodinách dorazil do města také pohotovostní oddíl Hlavního velitelství národní bezpečnosti z Bratislavy, který již zasahovat nemusel. Během pogromu bylo zraněno 47 židovských občanů, mezi nimi i topolčanský rabín. Většina obětí utrpěla zranění hlavy a končetin.⁵⁶²

Na poválečnou protižidovskou atmosféru v Topolčanech vzpomíná paní E. G., které v té době bylo osm let. Pamětnice se po válečných zkušenostech obtížně adaptovala. Měla velký strach z ostatních lidí. Její rodina byla ortodoxní, doma hovořili slovensky i maďarsky. „Já prakticky rozumím maďarsky všechno. Ale po válce – psst!

---

⁵⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁵⁹ SNA, fond Povereníctvo vnútra – Národní výbory, 1945–1948, k. 582, inv. č. 356. Zpráva ze dne 5. října 1945.

⁵⁶⁰ Tamtéž.

⁵⁶¹ AKPR, KPR-T, k. 20, sign. T 1554/45. Protistátní akce na Slovensku – letáky, aj.

⁵⁶² Jana Šišjaková, „Prípady Topolčany“ – *Protižidovský pogrom (nielen) z pohľadu dobových dokumentov*, in: Acta Historica Neosoliensia 10, 2007, s. 234–235.

Aby někdo neslyšel, že se mluví cizím jazykem (...). Na bratra byly velký nářky, křičeli na něj a jinak než židák mu nikdo neřekl. Navíc v těch Topolčanech ten antisemitismus byl velice zakořeněný.⁵⁶³ V dalším svědectví popisuje své vzpomínky na samotný pogrom, který její strach ještě výrazně prohloubil. „Čistě nás hnali jako dobytek přes celé město s rukama nad hlavou a nahnali nás do jedné místnosti a křičeli, že jestli nám to nestačilo, že jsme nechcípili ve válce, tak že oni židům ukážou, jak budou žít na Slovensku. Rabínovi ostříhali pejzy a vytrhli bradku, krvácel.“⁵⁶⁴ Krátce po pogromu kontaktoval otec narátorky své známé v Čechách a rodina se odstěhovala do Liberce.

Událost vyvolala strach mezi židovskými přeživšími po celém Slovensku. Na topolčanský pogrom vzpomíná i pan I. K.: „V září 1945 se odehrál známý protižidovský pogrom. Na to si pamatuju, o tom se hodně vyprávělo u nás doma, s takovou hrůzou. Byla to znovu psychika. Lidé, kteří se zachránili, potom přišli, trochu si zidealizovali nový život a najednou tohle... Znovu jsem viděl v matčiných očích ten strach – jak je to možné? Otec ji utěšoval a říkal: Neboj se, to nezajde tak daleko. Oni budou potrestáni.“⁵⁶⁵ Narátor ve výpovědi dodal, že ačkoli nebyli přímými účastníky, událost jeho rodinu hluboce zasáhla.

Paní R. R. se po vypuknutí pogromu podařilo utéct postranními uličkami z Topolčan. Odvážila se vrátit až v pozdních večerních hodinách. Doma našla vyděšené rodiče. Na otcových šatech byly stopy krve. Matka se bála rozsvítit, myslela si, že se chystají nové deportace Židů.⁵⁶⁶ Dalšímu z pamětníků, panu E. S., se utéci nepodařilo. V době pogromu byl pětiletým chlapcem. Dodnes nemůže zapomenout, jak vojáci odvěkli jeho otce, surově ho zbili a rozbili mu hlavu kovovou tyčí, z čehož měl

---

⁵⁶³ Archiv vizuální historie USC Shoah Foundation (dále jen USC Shoah Foundation), interview s E. G., ID 20347.

⁵⁶⁴ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, sb. Rozhovory, rozhovor 412 – E. G., žena.

⁵⁶⁵ USC Shoah Foundation, interview s I. K., ID 17335.

⁵⁶⁶ USC Shoah Foundation, interview s R. R., ID 31656.

celoživotní zdravotní následky.⁵⁶⁷ Stojí za povšimnutí, že topolčanské události nejsou podstatněji reflektovány ve výpovědích narátorů z českých zemí.⁵⁶⁸

Nepravdivé zprávy o židovském lékaři, který údajně usmrtil několik křesťanských dětí, se toho dne rozšířily i mimo Topolčany. V blízkých Žabokrekách nad Nitrou to mělo za následek napadení a okradení několika židovských obyvatel.⁵⁶⁹ Výpověď Ernesta Kohna, jednoho z židovských občanů Žabokrek, se dochovala v protokolech Dokumentační akce.⁵⁷⁰ „Na to se shromáždil v Žabokrekách velký houf lidí, kteří vnikli rovněž do židovských bytů (...) a bili je karabinou do krve. Na těchto výtržnostech se zúčastnili též vojáci (...). Ani v Žabokrekách nezakročilo četnictvo.“⁵⁷¹ Kohn dále uvádí, že se protižidovské násilnosti stejný večer objevily i v nedalekých obcích Chynorany, Nedanovce a Krásno nad Nitrou.

24. září 1945 odpoledne se konala mimořádná schůze Okresního národního výboru v Topolčanech. Jeho představitelé vydali prohlášení, ve kterém se vyjádřili ke lživým obviněním, která kolovala městem a stala se rozbuškou pogromu. Za nepravdivé označili zprávy o tom, že by byly řádové sestry vyhozeny z místní církevní školy a měly být nahrazeny židovskými učiteli. Představitelé ONV potvrdili, že informace o úmrtí křesťanských dětí po očkovaní doktorem Bergerem jsou pouze výmysly. Zdůraznili naopak, že židovský lékař postupoval dle zákonných předpisů. Rovněž popřeli, že by se Berger ve škole choval neuctivě, snímal kříže či obrazy ze zdí. V závěru prohlášení byli občané města vyzváni k zachování klidu a byli varováni, aby nepodléhali lživé propagandě. Text podepsal předseda ONV, ale i zástupci místní Komunistické strany Slovenska a Demokratické strany.⁵⁷²

---

⁵⁶⁷ USC Shoah Foundation, interview s E. S., ID 15740.

⁵⁶⁸ D. T. Moravská, *Československo*, s. 84.

⁵⁶⁹ SNA, PV-bezp., k. 484, inv. č. 2902. Hlavné veliteľstvo národnej bezpečnosti - hlásenie, 6. október 1945.

⁵⁷⁰ Více o Dokumentační akci viz s. 69.

⁵⁷¹ ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa, DP, k. 87, inv. č. 90. Protokol ze dne 4. října 1945, E. Kohn, O Weiss – Topolčany.

⁵⁷² SNA, PV-prez., k. 2, sign. 2087/46. Okresný národný výbor v Topolčanoch, Topolčany – neprístoynosti obyvateľstva, 24. september 1945.

O pogromu v Topolčanech vznikla celá řada úředních zpráv a prohlášení, v nichž se autoři často zamýšlejí nad důvody, proč k celé události došlo. V jejich argumentaci bývají zdůrazňovány domnělé příčiny, kterými sami Židé vyprovokovali ostatní obyvatelstvo k násilnostem. Příkladem je i hlášení určené Hlavnímu velitelství Národní bezpečnosti v Bratislavě z 28. září 1945. „Ďalšiu nenávisť vzbudili Židia u civilného obyvateľstva tým, že pri svojom prechádzaní mestom, alebo pri návšteve kina, verejne požívali čokoládu, oriešky a podobne, teda také veci, ktoré civilné obyvateľstvo nemôže dostať kúpiť za žiadnu cenu. Židia sa taktiež len v malom počte dosiaľ zapojili do verejných prác a tiež neboli videní pri pracovnom nasadení. Všetky tieto a podobné okolnosti sledovalo civilné obyvateľstvo a pohoršovalo sa nad ich jednaním.“⁵⁷³ Tón a jazyk podobných zpráv byl značně xenofobní a přebíral zakořeněné protizidovské stereotypy.

Události v Topolčanech vyvolaly značný ohlas i mezi reprezentanty židovské komunity v Čechách a na Moravě. Zástupci Rady ŽNO poslali 1. října 1945 dva oficiální dopisy. Jeden z nich adresovali předsedovi ústřední vlády Zdeňku Fierlingerovi a druhý prezidentu Edvardu Benešovi. V obou dopisech uvedli, že židovská veřejnost je pobouřená topolčanskými událostmi. Na druhou stranu však nebyli překvapeni eskalacemi protizidovských tendencí. Dle názoru představitelů Rady ŽNO k nim došlo z toho důvodu, že vládní činitelé rázně nezakročili proti předchozím projevům antisemitismu, které se projevíly v každodenním životě, ve veřejné sféře i v tisku. V textu se rovněž zdůrazňuje neefektivní řešení otázky restitucí židovského majetku na Slovensku. Většinové obyvatelstvo tak mohlo nabýt mylného dojmu, že Židé zůstávají i nadále občany druhé kategorie. Z tohoto důvodu zástupci Rady ŽNO žádají, aby se státní představitelé s touto otázkou co nejdříve vypořádali. V závěru

---

⁵⁷³ SNA, fond Povereníctvo vnútra-sekretariát, k. 75, inv. č. 100. Situačná správa, 28. september 1945.

dopisu dále informovali předsedu vlády o tom, že považují za svou povinnost nemlčet o závažných jevech, které narušují demokratičnost Československa.⁵⁷⁴

Autorem dopisu pro prezidenta Beneše byl předseda Rady ŽNO Arnošt Frischer. Text se obsahově překrýval s dopisem Fierlingerovi, jeho tón i forma však byly mnohem otevřenější, naléhavější a především osobnější. Frischer mimo jiné poukazoval na fakt, že stále nedošlo k vytvoření funkce zvláštního poradce vlády pro židovské záležitosti, byť to bylo zástupcům židovské komunity několikrát přislíbené. „Poukázali jsme několikrát na neuspokojivé poměry a obzvláště já, pane presidente, se mohu s klidným svědomím odvolat na to, že jsem se všemožně snažil vzbudit zájem o tyto problémy a o jejich postupné uspokojujivé řešení u všech československých míst, k nimž jsem měl přístup. Jsem proto osobně zklamán, že jsem takřka ničeho nedocílil. – Tento dopis Vám, pane presidente, je vedle formálního protestu, který zasílá Rada ŽNO předsedovi vlády, další krok na této linii. Obávám se však, že těmito dvěma zákroky jsou naše možnosti vyčerpány.“⁵⁷⁵ V závěru Frischer dodal, že se svými činy snaží o dosažení skutečné demokracie v Československu, čímž omlouval smělost svého dopisu.

Ústřední vláda se zabývala pogromem v Topolčanech na schůzi dne 2. října 1945. Stalo se tak na základě podnětu ministra zahraničí Jana Masaryka, který se dotazoval ministra vnitra na podrobnější informace k událostem.⁵⁷⁶ Upozorňoval, že protizidovské násilnosti budou mít negativní ohlas v zahraničí. Podrobnou zprávu poskytl v referátu náměstek předsedy vlády Viliam Široký, který na základě vlastní iniciativy navštívil Topolčany již 29. září 1945, aby se osobně seznámil s podrobnostmi. Za největší úskalí označil, že židovská otázka na Slovensku nebyla dosud vůbec řešena, mnozí arizátoři jsou stále ve svých funkcích, Židům se nevrací majetek, nemůžou se znovu zapojit do společnosti a žijí v zoufalé situaci. Mezi členy

---

⁵⁷⁴ ABS, 425, sign. 425-232-3. Dopis výkonného výboru Rady ŽNO předsedovi vlády Zdeňku Fierlingerovi ze dne 1. října 1945.

⁵⁷⁵ ABS, 425, sign. 425-231-2. Dopis prezidentu Benešovi ze dne 1. října 1945.

⁵⁷⁶ Je zajímavé poukázat na to, že sám Masaryk se o pogromu dozvěděl až od Leo Hermanna, významného sionistického představitele pocházejícího z Československa. Na základě této informace si na vládu vyžádal podrobnější zprávy o události.

vlády panovala shoda v tom, že je potřeba pogrom jednoznačně odsoudit a zamezit, aby se podobné události opakovaly. Rovněž se usnesli na tom, že je nutné tvrdě postupovat proti viníkům a zabránit tomu, aby se českoslovenští vojáci aktivně zapojovali do podobných výtržností.⁵⁷⁷

V zápisu z jednání vlády o topolčanských událostech je zajímavé si povšimnout tří věcí, které jsou charakteristické pro přístup československých činitelů k židovské problematice. Na první z nich poukazuje ve své studii Hana Kubátová. Politickým představitelům velmi záleželo na pozitivním obrazu republiky v zahraničí. Mimo jiné kladli důraz na to, aby bylo Československo vnímané jako demokratická země, která dbá o práva svých občanů. Ačkoli se poválečná republika měla stát výhradně státem Čechů a Slováků, nemělo docházet k diskriminaci menšin. Topolčanský pogrom a podobné události však tento pracně vybudovaný konstrukt narušovaly. Československu se dostávalo negativní publicity v zahraničním tisku, která snižovala mezinárodní reputaci státu a jeho politických špiček. Z tohoto důvodu se českoslovenští reprezentanti nezřídka snažili svalit svůj díl zodpovědnosti na blíže nespecifikovanou, anonymní skupinu slovenských fašistů, kolaborantů a arizátorů.⁵⁷⁸

Dalším charakteristickým aspektem je argumentace, která se snaží prokázat, že za nárůst antisemitismu a gradaci protižidovských násilností si mohou Židé do velké míry sami. Obyvatelstvo se sice nechalo strhnout k nevhodnému chování, ale stalo se tak až na základě provokací členů židovské komunity. Na zmíněném zasedání vlády se v tomto duchu nesla především vyjádření slovenských nekomunistických ministrů, která do velké míry opakovala zažitá stereotypy.⁵⁷⁹ Náměstek předsedy vlády Ján Ursíny například prohlásil, že Židé se před válkou málo zapojili do společnosti a mezi sebou hovořili převážně maďarsky a německy. Po válce se pak vrátili ve špatném nervovém stavu a chovají se značně podrážděně. Podle něj byl problém rovněž v tom,

---

⁵⁷⁷ Ze *Zápisu 62. schůze vlády o projevech antisemitismu na Slovensku*, in: Marie Bulínová (ed.), *Československo a Izrael v letech 1945–1956. Dokumenty*. Praha 1993, s. 17–27.

⁵⁷⁸ H. Kubátová, *On the Image of the Jews*, s. 75.

⁵⁷⁹ P. Bednařík, *Zpravodajství českého tisku*, s. 447.

že mezi konfidenty tisoovského režimu bylo i 52 Židů, a není proto divu, že se nyní proti Židům obrací hněv lidu.⁵⁸⁰ Ministr financí Vavro Šrobár zdůraznil, že podobné události se nesmí opakovat. Následně dodal, že je třeba si uvědomit, že Topolčany byly sídlem iredenty a čtvrtinu obyvatel tvořili Židé, kteří neměli kladný vztah k republice, a naopak ji poškozovali.⁵⁸¹

Zápis z jednání vlády v neposlední řadě dokazuje, že oficiální státní politika byla mnohdy v ostrém kontrastu s každodenní praxí. Čelní političtí představitelé se většinou razantně ohrazovali proti případům protižidovských útoků či pogromů. Ve svých prohlášeních odsuzovali projevy antisemitismu. Zdůrazňovali, že se jedná pouze o ojedinělé excesy, u kterých bude zjednaná náprava. V běžném životě však jen velmi pomalu docházelo ke změnám, jež by zlepšovaly postavení židovského obyvatelstva. Zvláště na Slovensku nechtěl být nikdo iniciátorem nepopulárních změn, které by znamenaly odliv voličů. Na místních úrovních tak nadále panovaly zmatky, úředníci často nevěděli, jak mají postupovat v otázce navrácení majetku či udělování osvědčení o státní a národní spolehlivosti. Neexistence jasných pravidel dávala velký prostor pro libovůli a zamítání legitimních nároků židovských přeživších. Vše dokládá i dohra topolčanského pogromu. Za účast na násilnostech došlo k zatčení devíti osob. Celkem bylo podáno čtyřicet trestních oznámení. Neexistují však doklady o tom, že by se konal soudní proces s obviněnými.⁵⁸² Přes deklarace ústřední vlády se potrestání viníků neuskutečnilo.

První zprávy o topolčanském pogromu se objevily v československém tisku 3. října 1945. Většina hlavních periodik přinesla krátkou zprávu o zasedání československé vlády dne 2. října, na kterém její členové ostře odsoudili politováníhodné násilnosti vůči židovskému obyvatelstvu na Slovensku. Novináři informovali, že vláda se zavázala odškodnit postižené občany a zajistit potrestání

---

⁵⁸⁰ *Ze Zápisu 62. schůze vlády*, s. 18–21.

⁵⁸¹ *Tamtéž*, s. 22.

⁵⁸² I. Kamenec, *Protižidovský pogrom v Topolčanech*, s. 93–94.

viníků. V novinových člancích zcela chyběl detailnější popis události.⁵⁸³ Bližší informace přinesl až tiskový orgán národních socialistů Svobodné slovo, který dne 5. října uveřejnil článek s názvem *Poučení z Topolčan*. Podle něj byly rozbuškou násilností falešné zprávy o tom, že se místní církevní škola má stát školou židovskou. „Současně se využila očkovací akce dětí místním lékařem proti záškrtu k tomu, že lékař jako žid používá nebezpečných bacilů, kterými se chce pomstít křesťanským dětem za prožitá utrpení ve fašistickém režimu.“⁵⁸⁴ Autor článku zhodnotil, že slovenský lid nemá s protižidovskou akcí nic společného a za násilnostmi stojí reakční klika ťudáků, která se nemůže smířit s úpadkem svého vlivu v nové republice. Je příznačné, že text zcela opominul fakt, že se pogromu aktivně zúčastnili vojáci místní posádky.

V souvislosti s pogromem vyšel 12. října 1945 ve Svobodném Československu, ústředním deníku československé branné moci, článek *Fašisté patří před soud*, který současně reagoval i na incident ve slovenských Šuranech. Jistý poručík Kvasničan v něm žádal místní národní výbor o přidělení šesti žen německé, maďarské či židovské národnosti za účelem úklidových prací ve velitelské budově. Autor článku odsoudil poručíkovo jednání, připomněl topolčanské události a vyjádření ústřední vlády s tím, že Židé jsou v nové republice plnoprávními občany. „Stavět židovské spoluobčany do jedné řady s Němci a Maďary jen pro jejich příslušnost k židovské rase, by znamenalo podněcovat nenávist českého a slovenského lidu k židům. To by znamenalo jejich pronásledování, ba i vraždění podle hitlerovských method.“⁵⁸⁵ Autor rovněž zdůraznil, že Židé za války aktivně bojovali ve spojeneckých armádách, podíleli se na osvobození republiky a také z tohoto důvodu musí dojít k brzkému vymýcení zbytků fašismu.

Situace Židů na Slovensku rezonovala i v zahraničním tisku. Jak poukázal Jan Láníček, velký ohlas způsobil článek v americkém periodiku *The Washington Post*,

---

⁵⁸³ NA, MZV-VA II, k. 512, sign. 14n. Články o událostech na Slovensku ze dne 3. října 1945, in: Rudé právo; Svobodné noviny; Právo lidu; Zemědělské noviny; Mladá fronta; Svobodné slovo; NA, MZV-VA II, k. 18, sign. a2. Článek o událostech na Slovensku ze dne 3. října 1945, in: Národní osvobození.

⁵⁸⁴ NA, MZV-VA II, k. 512, sign. 14n. Poučení z Topolčan, in: Svobodné slovo, 5. 10. 1945.

⁵⁸⁵ NA, MZV-VA II, k. 512, sign. 14n. Fašisté patří před soud, in: Svobodné Československo, 12. 10. 1945.

který vyšel 12. září 1945, tedy nedlouho před topolčanským pogromem.⁵⁸⁶ Autor v něm ostře odsuzoval jednání československé vlády a prezidenta Beneše v otázkách transferu Němců a nárůstu antisemitismu na Slovensku. Podle něj bylo současné chování Beneše v kontrastu s jeho demokratickou a liberální minulostí. Autor následně popisoval zoufalou situaci Židů na Slovensku, kruté zacházení a laxní reakce úřadů a politických představitelů.⁵⁸⁷ 26. září 1946 byla v *The Washington Post* otištěna odpověď československého velvyslance v USA Vladimíra Hurbana. Ve své reakci se snažil především o vyvrácení tvrzení, že se v republice špatně zachází s Němci. Situaci Židů na Slovensku věnoval pouze okrajovou pozornost. Hurban přičítal současný stav tomu, že občané nemohou Židům zapomenout, že podporovali Maďary a většina z nich se přihlásila k maďarské národnosti.⁵⁸⁸ O událostech v Topolčanech informovaly i tiskoviny v Palestině. Články, které odsoudily pogrom a varovaly před nárůstem antisemitismu na Slovensku, byly uveřejněné již 1. října 1945 například v *The Palestine Post*⁵⁸⁹ či *Yedioth Hayom*.⁵⁹⁰

Průběžné informace o postavení Židů na Slovensku dostávali rovněž zástupci Světového židovského kongresu. Ze zprávy, kterou obdrželi několik měsíců po pogromu v Topolčanech, je patrné, že protižidovská atmosféra ve společnosti je stále silně přítomná. Podle autora textu se Židé na Slovensku nacházeli v zoufalé existenční situaci a byli nenáviděni většinovou společností, budoucnost židovské komunity vnímala jako beznadějnou. Autor si dále stěžoval na pokračující stagnaci v oblasti restituce židovského majetku. Z toho vinil především Jozefa Lettricha, předsedu Demokratické strany a Slovenské národní rady, který po topolčanských událostech

---

⁵⁸⁶ J. Lániček, *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 166.

⁵⁸⁷ SNA, PV-prez., k. 2, inv. č. 105, sign. 2769. *Washington Post* – útoky proti čsl. vládě, 13. septembra 1945.

⁵⁸⁸ H. Kubátová, *On the Image of the Jews*, s. 76.

⁵⁸⁹ NA, MZV-VA II, k. 267, sign. n 7. 68 *Injured in Pogrom*, in: *The Palestine Post*, 1. 10. 1945.

⁵⁹⁰ NA, MZV-VA II, k. 512, sign. 14 n. *Pogrom in der Sloakei*, in: *Yedioth Hayom*, 1. 10. 1945.

přislíbil urychlit vydání restitučního zákona.⁵⁹¹ Ve skutečnosti k žádným změnám v otázce navrácení židovského majetku nedošlo.

---

⁵⁹¹ AJA, WJC, Czechoslovakia, k. H 99, inv. č. 17, Jewish Representative Committee 1945–1947. Interní zpráva o situaci na Slovensku ze dne 9. ledna 1946.

6. 4. Slovenští Židé po topolčanském pogromu a nevyjasněné vraždy

Jak dokazují situační zprávy z rozličných částí Slovenska, protižidovské naladění obyvatel nadále pokračovalo. Jednotlivá hlášení se nesla v podobné duchu jako v předchozích měsících a jejich autoři viděli v drtivé většině vinu na straně židovských spoluobčanů. Vzhledem k trvajícím problémům se zásobováním bujel v některých oblastech Slovenska černý obchod, kterého aktivně využívalo mnoho lidí napříč různými vrstvami obyvatel.⁵⁹² V oficiálních zprávách však byli z provozování černého obchodu obviňováni především Židé.⁵⁹³ Dále jim bylo opětovně vyčítáno údajné nadstandardní materiální zabezpečení, které měli získat díky podpoře zahraničních židovských organizací. Znovu se objevoval stereotyp známý z dřívější doby o údajné neochotě Židů pracovat, zvláště manuálně.⁵⁹⁴ Obsah zpráv se nezdá vyznačovat zaujatostí samotných pisatelů, kteří obhajovali nesnášenlivost obyvatel například tím, že se Židé údajně neustále domáhají všelijakých výhod a chovají se provokativně, což oprávněně vyvolává negativní reakce okolí.⁵⁹⁵ Příkladem je situační zpráva Oblastního bezpečnostního referátu v Michalovcích z 2. prosince 1945, která varuje před zhoršujícími se protižidovskými tendencemi. „Obyvatelstvo je krajne proti nim (Židům – pozn. autorky) zaujaté a stále poukazuje, že ešte len mesiac, alebo dva, čo prišli celkom otrhaní a teraz už sú samá bunda a paráda a že tiež všetky peniaze už majú oni v rukách (...). Osobne som s vedúcimi Židov o veci rozprával a žiadal som ich, aby žiadali od svojich príslušníkov, aby sa tak vyzývavo nechovali a nezväčšovali ešte nenávisť proti sebe. Bola mi v tejto veci sľúbená pomoc.“⁵⁹⁶ Z veľkého množství podobných hlášení je očividné, že slovenské Pověřenectvo vnitra disponovalo

---

⁵⁹² L. Lipták, *Slovensko v dvadsiatom storočí*, s. 237.

⁵⁹³ SNA, PV-bezp., k. 1, inv. č. 42. Situační správa ONV Bardejov za mesiac október 1945, 14. november 1945.

⁵⁹⁴ SNA, PV-bezp., k. 1, inv. č. 42. Situační správa – Okresné veliteľstvo NB Michalovce, 16. november 1945.

⁵⁹⁵ SNA, PV-bezp., k. 2, inv. č. 43. Situační správa – Oblastné veliteľstvo NB Humenné, 3. december 1945.

⁵⁹⁶ SNA, PV-bezp., k. 1, inv. č. 42. Situační správa – Oblastný bezpečnostný referát Michalovce, 2. december 1945.

dostatkem informací o nárůstu protižidovských tendencí ve společnosti, což se dá prohlásit i o čelných českých a slovenských politických představitelích, včetně prezidenta Beneše. I přes opětovná varování, že může dojít k eskalaci situace a vypuknutí dalších protižidovských demonstrací, však politické špičky reagovaly liknavě a nepodnikly kroky, které by v praxi přinesly změnu.

Další zlomová událost, která otřásla nejen židovskou komunitou na Slovensku, byla vražda osmnácti osob na severovýchodě Slovenska, v okrese Snina. Oběťmi byli místní Židé a komunisté. Tradičně jsou za pachatele vražd označováni banderovci, příslušníci Ukrajinské povstalecké armády (UPA). Mnoho aspektů takzvané kolbasovské tragédie však zůstává dodnes neznámých. V posledních letech většina českých a slovenských historiků událost pouze okrajově zmiňuje, aniž by se jí podrobně věnovali.⁵⁹⁷

Vraždám obyvatel v okrese Snina předcházelo několik větších případů přepadání a rabování místních vesnic, které se odehrály na konci listopadu a začátku prosince 1945. Dne 22. listopadu 1945 ve večerních hodinách přepadla blíže neidentifikovaná ozbrojená skupina obec Nová Sedlica. Ozbrojenci vykradli místní zásoby potravin a šatstva. O den později došlo k přepadení sousední obce Zboj. Kromě rabování a loupení byl surově zbit předseda místní Komunistické strany Slovenska Fedor Dod'a. Ozbrojená skupina následně znovu odtáhla do Nové Sedlice, kterou opět vyrabovala. Kromě toho zde vyhledali Mikuláše Kireše, předsedu obecní organizace Komunistické strany Slovenska, kterého zastřelili před zraky jeho manželky. Další obětí se stal lesník Ivan Šiškan, rovněž člen komunistické strany. Neznámí pachatelé s sebou odvěkli i místního židovského občana Davida Gelba, komunistu, který se od té doby pohřešoval.⁵⁹⁸

---

⁵⁹⁷ V poslední době se těmito událostmi detailněji zabýval pouze Michal Šmigel', viz například Michal Šmigel', *Vraždy židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 – Kolbasovská tragédia*, in: *Acta historica Neosoliensia* 10, 2007.

⁵⁹⁸ M. Šmigel', *Vraždy židov a komunistov*, s. 220.

Působení neznámých ozbrojených skupin nebylo v této části Slovenska ničím neobvyklým, události z přelomu listopadu a prosince 1945 se odlišovaly svou intenzitou a také skutečností, že se nejednalo pouze o případy loupení a vykrádání. Série incidentů vyvrcholila na začátku prosince 1945. Dne 4. prosince blíže neidentifikovaní muži opět přepadli obec Nová Sedlica a 5. prosince obec Zboj. 6. prosince ve večerních hodinách přijela do nedaleké obce Ulič větší skupina ozbrojených mužů. Podle pozdějších úředních zpráv se mělo jednat údajně o sto mužů, příslušníků UPA.⁵⁹⁹ Muži vtrhli do domu místního židovského občana Alexandra Steina, který byl členem komunistické strany. V té době se v domě nacházela rovněž jeho manželka Rozálie, švagrová L. Šenbergerová a E. Klerová.⁶⁰⁰ Všichni čtyři byli zastřeleni kulkou do hlavy, dům byl vykraden. Na mrtvém těle Steina ležel portrét Stalina.⁶⁰¹

Z obce Ulič se ozbrojení muži přesunuli do vedlejšího Kolbasova. Šli na místní pilu, kde hledali jistého Teichmanna, který zde podle informací obyvatel Uliče, měl být. Místo důkladně prohlédli a odešli.⁶⁰² Muži dále pokračovali do domu Mendela Polláka, kde se v ten den mělo sejít více židovských obyvatel z okolí. Nacházelo se zde celkem dvanáct lidí, jedenáct z nich bylo zabito. Helena Jakubovičová, která jako jediná přežila, následující den v protokolu uvedla, že k nim v noci přišli ozbrojení banderovci: „Začali biť všetkých nás kto bol v dome a robiť všelijaké hrubé veci. Postavili našich chlapcov, ktorí boli v dome do radu povedali im, aby sa modlili a spievali. Potom po jedného začali pištoľou odstreľovať. Potom vošli do druhej izby kde spali ženy, jeden svietil električkou a druhý pištoľou odstreľoval (...). Hovorili rečou slovenský, ruský, poľský a väčšinou ukrajinský. Ja som bola skrytá v perinách (...). Keď odišli ostala som hodinu v izbe sama. Z izby vyrabovali všetko a čo už

---

⁵⁹⁹ Pravděpodobně se jedná o značně nadhodnocený počet. V podobných zprávách se jedná o častý jev. Jedním z důvodů bylo omluvit, proč nebylo možné ubránit se ozbrojencům.

⁶⁰⁰ V úředních zprávách můžeme najít různé prepisy těchto jmen, údaje o věku obětí se rovněž liší.

⁶⁰¹ Štátny archív Košice (dále jen ŠA Košice), fond KV ZPB v Košiciach, Zväz protifašistických politických väzňov (dále jen ZPROV), k. 8, inv. č. 83. Hlásenie, Snina 8. decembra 1945.

⁶⁰² ŠA Košice, KV ZPB v Košiciach, ZPROV, k. 8, inv. č. 83. Zápisnica – Ján Maliga, 7. december 1945.

nemohli vziať sebou to zničili (...). Naše mená už vopred vedeli.“⁶⁰³ Jakubovičová ďalej uvedla, že sa ozbrojenci zajímali, zda v okolných vesniciach bydlí ďalší Židé. Medzi obetmi bolo šesť žien a päť mužů.

Zástupci Okresného národného výboru neprodleně informovali o vraždách v Kolbasově a Uliči nadřízené orgány a žádali o vojenskou pomoc. Na události reagovaly i různé oblastní organizace. Dne 12. prosince 1945 sepsali zástupci Svazu partyzánů, Svazu protifašistických politických vězňů, Svazu zahraničních vojáků, Svazu vojáků slovenského národního povstání a SRP společné memorandum. Odsoudili v něm vraždy ve sninském okrese, dále zdůraznili, že je nezbytné zajistit občanům bezpečnost, a z toho důvodu nabídli doplnění bezpečnostních složek v daných oblastech o několik členů z jejich organizací, kteří by pomohli s aktivní obranou proti banderovcům.⁶⁰⁴ V memorandu se hovoří obecně o politických vraždách, aniž by se poukázvalo na to, že většina obětí byli Židé.

Ve stejný den zaslali zástupci SRP zprávu prezidentu republiky. „V Kolbasově a v Uličnej okres Snina zavraždili 15 čl. občanov židovského pôvodu (...). Tuto rozhorčujúcu udalosť pripisujeme liknavosti úradov po topoľčianskom pogrome a otáľaniu prevedení reštitúcie, čo vzbudzuje v určitých vrstvách mienku, že diskriminácia Židov trvá ďalej (...). Prosíme o Vašu ochranu.“⁶⁰⁵ Situaci na severovýchodním Slovensku se zabývala i ústřední vláda na svém zasedání 14. prosince, ministerstvo národní obrany dostalo za úkol posílit vojenské posádky v daných oblastech, k čemuž skutečně došlo.⁶⁰⁶

Zástupci oblastních organizací Svazu partyzánů, Svazu protifašistických politických vězňů a Svazu zahraničních vojáků vytvořili vyšetřovací komisi, do které delegovali své zástupce, kteří měli vyšetřit pozadí kolbasovské tragédie. Komise se

---

⁶⁰³ ŠA Košice, KV ZPB v Košiciach, ZPROV, k. 8, inv. č. 83. Zápisnica – Helena Jakubovičová, 7. december 1945.

⁶⁰⁴ ŠA Košice, KV ZPB v Košiciach, ZPROV, k. 8, inv. č. 83. Memorandum, 12. december 1945.

⁶⁰⁵ AKPR, KPR, k. 261, inv. č. 1515, sign. D 11484 – Židé. Správa SRP, 12. december 1945.

⁶⁰⁶ M. Šmigel', *Vraždy židov a komunistov*, s. 223.

sešla v prostorách Židovské náboženské obce v Humenném. Je nutné zdůraznit, že osoby, které zde vypovídaly, nebyly přímými svědky události. Nejednalo se ani o občany, kteří by v postižených obcích bydleli. Zprávy měli z doslechu. Jedním ze svědků byl Viktor Joner, předseda ONV v Humenném, který podrobně popsal informace, jež mu byly předané od zástupců ONV Snina. Dle jeho názoru bylo jednoznačné, že se jednalo o politicky motivované vraždy.⁶⁰⁷ Dalším svědkem byl Andrej Mittelman, tajemník Židovské náboženské obce Humenné. Mittelman mimo jiné vypovídal o tom, jak se zachovali obyvatelé Kolbasova po odchodu ozbrojených mužů. „Podľa môjho zistenia z rozhovoru so slečnou Elenou Jakobovičovou, očitým svedkom vraždy, zistil som, že obyvatelia asi po 2 hodinách po tejto vražde nábytok, dobytok a potraviny atď. z domu, kde sa táto vražda odohrávala, vykradli.“⁶⁰⁸ Podle svědka se jednalo o vraždu z politických pohnutek a z pomsty. Mittelman se domníval, že banderovci se snažili o narušení demokracie v Československu a obrazu republiky v zahraničí.⁶⁰⁹

Členové vyšetřovací komise vypracovali souhrnnou zprávu, kterou poslali mimo jiné Oblastnímu velitelství NB v Humenném a Státnímu zastupitelství v Košicích. V textu poukázali na chladnokrevnost místních obyvatel, kteří po události vykradli domy obětí. Dále uvedli, že bude podán podnět k zahájení trestního řízení proti osobám, u kterých je možné dokázat jejich podíl na rabování. Podle závěrů členů vyšetřovací komise je nesporné, že: „(...) pri vraždách na východnom Slovensku, ktoré vykonávajú bandíti, takzvaní banderovci, aktívnu účasť majú miestny obyvatelia a to či už dodávaním správ banderovcom, či už poskytovaním prístrešia a jedla.“⁶¹⁰ V závěru zprávy je jmenováno několik místních občanů, u kterých se údajně potvrdilo, že

---

⁶⁰⁷ ŠA Košice, KV ZPB v Košiciach, ZPROV, k. 8, inv. č. 83. Zápisnica – Viktor Joner, 12. december 1945.

⁶⁰⁸ ŠA Košice, KV ZPB v Košiciach, ZPROV, k. 8, inv. č. 83. Zápisnica – Andrej Mittelman, 12. december 1945.

⁶⁰⁹ Tamtéž.

⁶¹⁰ ŠA Košice, KV ZPB v Košiciach, ZPROV k. 8, inv. č. 83. Trestné oznámenie, Štátne zastupiteľstvo Košice, 15.(?) december 1945.

ilegálně přecházejí slovensko-polskou hranici a poskytují banderovcům informace o antifašistech.⁶¹¹

Michal Šmigel' ve své studii uvedl, že k vraždám na severovýchodním Slovensku na přelomu listopadu a prosince 1945 nedošlo z rasových ani politických důvodů, jak se nejčastěji uvádí. Dle jeho názoru hrály hlavní roli motivy ekonomické, místní obyvatelé si vyrovnávali účty s možnou konkurencí a vraždy svých sousedů si v podstatě objednali nebo na nich přinejmenším participovali tím, že poskytli potřebné informace. Samotné velení UPA se od vražd ve sninském okrese distancovalo.⁶¹² Jana Šišjaková dodává, že politické aspekty mohly sehrát svou úlohu, ale dominovaly motivy majetkové. Dále se domnívá, že vraždy skutečně spáchali banderovci, mělo jít o skupinu, která jednala na vlastní pěst, velení UPA o jejich akcích nevědělo a ozbrojenci byli napojeni na některé z místních obyvatel.⁶¹³ Faktem je, že mnoho okolností týkajících se vražd Židů a komunistů v severovýchodním Slovensku zůstává nadále neznámých. Pokud se nepodaří najít další prameny, budeme moci pouze spekulovat, kdo a z jakých důvodů vraždy ve skutečnosti spáchal.

---

⁶¹¹ Tamtéž.

⁶¹² M. Šmigel', *Vraždy židov a komunistov*, s. 224; 228.

⁶¹³ Jana Šišjaková, *Protižidovské prejavy na Slovensku po druhej svetovej vojne (1945–1948) a ich podoba v oblasti severozápadného Slovenska* in: *Mladá veda*, 2006, s. 152.

6. 5. Židé, restituce a sjezd partyzánů v Bratislavě

Jak dokládají archivní prameny, postavení Židů na Slovensku se zásadně nezlepšilo ani v následujícím roce. K eskalaci antisemitských nálad došlo srpnu 1946, kdy se v Bratislavě konal sjezd partyzánů, který přerostl v protižidovské výtržnosti, jež se rozšířily do dalších oblastí Slovenska. Zhoršování situace bylo patrné již v předchozích měsících, na což poukazovaly i situační zprávy z různých částí Slovenska. Oblastní velitelství NB v Nitře v lednu 1946 hlásilo případy, kdy neznámý pachatel označil v obci Hlohovec židovské domy nápisem „Tu býva Žid.“⁶¹⁴ Z východního Slovenska rovněž docházela hlášení o tenzích mezi místním obyvatelstvem. Zpráva Oblastního velitelství NB Humenné z února 1946 se zabývá chováním židovských občanů, které mělo být údajně nevhodné a vyvolávalo tak napětí. „Obyvateľstvo sa navzájom zhoduje, až na tu okolnosť, že občania židovskej národnosti sa tiskajú do popredia a nárokuje si prednostné práva za obnovenie ČSR s poukazom na minulosť, že boli pre svoje presvedčenie na Slovensku prenasledovaní.“⁶¹⁵ Představitelé bezpečnostních složek v Košicích ve stejné době varovali před nárůstem antisemitismu, který se projevoval především bojkotem židovských podniků a pouličními potyčkami. Způsobený měl být tím, že Židé údajně nepřestali maďarizovat a oplývají velkým bohatstvím.⁶¹⁶

Každodenní realitou na Slovensku bylo šíření antisemitských letáků, které byly v drtivé většině anonymní. Nejčastěji vyzývaly k útokům na Židy, bojkotu židovských podniků a obchodů. Dále varovaly před údajným rozpínáním Židů, jejich pomstychtivostí či vlivem v klíčových oblastech veřejného života. Samostatnou skupinu tvořily anonymní letáky, které podněcovaly obyvatele k fyzické likvidaci Židů

---

⁶¹⁴ SNA, PV-bezp., k. 2, inv. č. 43. Oblastné veliteľstvo NB Nitra – Situačná správa za mesiac január 1946, 4. február 1946.

⁶¹⁵ SNA, PV-bezp., k. 2, inv. č. 43. Oblastné veliteľstvo NB Humenné – Situačné správy, 6. február 1946.

⁶¹⁶ SNA, PV-bezp., k. 2, inv. č. 43. Oblastné veliteľstvo NB Košice – Situačná správa za január 1946, 8. február 1946.

a projevovaly lítost nad tím, že tolik z nich přežilo druhou světovou válku. „Každý statočný Slovák, partizán, ilegální pracovník, inteligent, robotník, gardista, hlinkovec, demokrat s ľudským srdcom, ktorý má čisté svedomie a ľudský cit, musí odsúdiť počínanie Židov nad našou krvou, ktorých teraz je tu viac, než keď odchádzali na večnú cestu do plynových komôr (...). Nech sa tieto pijavice ešte aj teraz obávajú, ako keď išli do plynových komôr.“⁶¹⁷ Výrazný nárůst antisemitských letáků je patrný v období před i po květnových parlamentních volbách, kdy byla výrazně vyostřená politická situace a vrcholila příprava restitučního zákona. Představitelé KSS i DS se neustále vzájemně osočovali, a právě židovská problematika se stala vděčným tématem útoků, což se projevovalo i v anonymních protižidovských letáčích. Část obyvatel po volbách obviňovala Židy, že kvůli nim nevyhráli komunisté na Slovensku volby. „Židia vedú slovenský národ do záhuby (...) A nebyť týchto pijavíc, Slovensko je šťastné. Židia prehrali i Vám milí komunisti voľby, lebo slovenský človek už je natoľko prezieraví, vidí, že zastúpení v KSS majú Židia.“⁶¹⁸ Souhrnná zpráva o situaci na Slovensku adresovaná prezidentu Benešovi potvrzovala nárůst antisemitských letáků po květnových volbách. Text hlášení popisoval často se objevující protižidovské karikatury a letáky. Příkladem byly nápisy typu „Zo židma von!!“, „Slováci! Bite židov všade, v každej politickej strane!!“ či „Smrť židom!“.⁶¹⁹ Podobné texty byly v tomto období zaznamenané na celém území Slovenska.

Zahraniční představitelé židovských organizací, stejně tak i čeští a slovenští židovští představitelé reagovali na zhoršující se atmosféru, nepolevovali ve svých protestech proti diskriminaci Židů na Slovensku a zdůrazňovali, že kritický problém se

---

⁶¹⁷ ABS, 305, sign. 305-344-7. Anonymní leták – Desatoro prikázanie statočného Slováka – katolíka, 1946.

⁶¹⁸ AKPR, KPR-T, inv. č. 318, sign. T 1105/46. Anonymy ze Slovenska.

⁶¹⁹ AÚTGM, EB III, k. 60, inv. č. 265. Souhrnná zpráva ministerstva vnitra o Slovensku adresovaná prezidentu Benešovi ze dne 6. června 1946.

musí vyřešit navrácením židovského majetku.⁶²⁰ Právě přijetím restitučního zákona č. 128/1946 Sb. z 16. května 1946 protižidovské nálady ve společnosti ještě vygradovaly.

V zákoně č. 128/1946 Sb. byla stanovena neplatnost všech majetkových převodů po 29. září 1938, které byly uzavřené pod tlakem politické, národnostní nebo rasové perzekuce. V případě, že byli původní majitelé národně spolehliví, mohli do tří let zažádat o vrácení majetku.⁶²¹ Majetkový převod, který se uskutečnil za úplatu z vůle původního vlastníka, zůstal však nadále platným, ačkoli byla připuštěná peněžitá náhrada. V praxi tak bývalí arizátoři tvrdili, že majetek řádně koupili na základě iniciativy původního majitele. Aby v těchto případech mohli židovští přeživší získat majetek zpět, museli se o svůj majetek soudit. Zákon č. 128/1946 tak nepřinesl vyřešení situace ohledně restitucí židovského majetku a do jisté míry nahrával bývalým slovenským arizátorům.⁶²²

Problematika navrácení majetku Židům se projevila i během protižidovských nepokojů, které eskalovaly na začátku srpna 1946, v době sjezdu partyzánů, v Bratislavě. Jak dokládají archivní prameny, již několik týdnů před samotným celorepublikovým sjezdem kolovaly zvěsti o tom, že má v Bratislavě dojít k útokům proti Židům. Je nepochybné, že bezpečnostní složky disponovaly s předstihem informacemi, které varovaly před chystanými událostmi.⁶²³ Otázkou zůstává, proč se lépe nepřipravili na případné útoky. Jednou z možností je, že došlo ke špatnému zhodnocení situace a hrozících rizik. Přibližně týden před samotným sjezdem se v Bratislavě začaly objevovat protižidovské nápisy jako „Pozor žide, partizán ide židov bit“ či „Židov obesit“.⁶²⁴ První incidenty byly hlášené v noci z 1. na 2. srpna. Útoky a

---

⁶²⁰ Srov. AJA, WJC, k. 99, inv. č. 17, Czechoslovakia, Jewish Representative Committee 1945–1948. Memo, January 15, 1946; ŽMP, AŽMP, ŽNO Opava. Zápis ze schůze Rady židovských náboženských obcí ze dne 24. března 1946.

⁶²¹ *Zákon č. 128/1946 sb. ze dne 16. května 1946. Zákon o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzcházejících* [online], [citováno dne 30. 8. 2017]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=128&r=1946>.

⁶²² J. Rychlík, *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 321.

⁶²³ AKPR, KPR-T, sign. T 1846/46. Zváz Slovenských partizánov.

⁶²⁴ ABS, 425, sign. 425-231-3. Zpráva o výtržnostech ze dne 8. srpna 1946.

výtržnosti proti Židům se postupně rozšířily po celém městě a s přestávkami trvaly až do 5. srpna. Nejčastěji docházelo k vykrádání a rabování židovských bytů, vybíjení oken a demolování židovských obchodů, přepadání, inzultování a surovému bití židovských občanů. Samozřejmě součástí se staly protižidovské nápisy a verbální útoky. Často se objevovaly transparenty, na kterých stálo „Chceme změnu reštitučného zákona“.⁶²⁵ Podle představitelů židovské komunity se jednalo o předem připravenou a dobře zorganizovanou akci. V těchto dnech bylo těžce zraněno 19 osob, počet lehce zraněných nebyl evidovaný. Výtržníci zdemolovali repatriační kuchyni a poškodili budovu židovského dívčího internátu.⁶²⁶

Dochovaly se výpovědi některých napadených židovských občanů. Jedním z nich byl i Emil Gärtner, který byl inzultovaný 3. srpna ve večerních hodinách, když se spolu s manželkou a švagrovou vraceli do jejich bytu. „Nás pristavili asi 15–20 muži, ktorí mali stužku ako delegáti partizánov a boli v civilu a legitimovali mňa. Keď som ukázal repatr. leg. začali nadávať, že som Žid a nič nerobím, na to som povedal, že som prišiel práve z nemocnice (...), čo však nepomohlo, lebo mňa začali nemilosrdne biť. Traja členovia NB stali asi 20 krokov od nás a vzdor tomu, že som volal políciu o pomoc, títo sa ani nepohli.“⁶²⁷ Gärtner se neúspěšně pokusil utéct, muži ho však srazili na zem a začali ho kopat do hlavy a zbytku těla. Následně k nim přistoupil strážník, který výtržníkům řekl, aby ho už nechali být, aniž by jakkoli dále zasáhl.⁶²⁸ Příběh Emila Gärtnera ilustruje obecné chování Národní bezpečnosti v době bratislavských protižidovských výtržností. Je nesporné, že příslušníci NB zasahovali zcela nedostatečně. Většinou se jejich reakce omezila na rozeznání davu, aniž by pachatele ve větší míře zatýkali. Z hlášení je patrné, že na několika různých místech se výtržností zúčastnili stejní lidé. Dle Ivce Bumové byla liknavost příslušníků NB

---

⁶²⁵ ABS, 425, sign. 425-231-3. Zápisnica – Protižidovské transparentné tabuľky a výkriky, 5. VIII. 1946.

⁶²⁶ *Žádost Rady ŽNO předsedovi vlády K. Gottwaldovi o protižidovských výtržnostech na Slovensku*, in: M. Bulínová, Československo a Izrael, s. 42–43.

⁶²⁷ ABS, 425, sign. 425-231-3. Zápisnica spísaná 6. VIII. 1946 - Emil Gärtner.

⁶²⁸ Tamtéž.

způsobená tím, že se někteří z nich obávali aktivně zasáhnout proti ozbrojeným partyzánům a jiná část s nimi pravděpodobně sympatizovala.⁶²⁹

Protižidovské výtržnosti se neomezily pouze na Bratislavu, v podobnou dobu probíhaly i v dalších oblastech Slovenska. Jednou z nich bylo i Komárno, kde byly incidenty hlášeny 2. srpna 1946. Došlo zde převážně k vybíjení oken a napadání židovských občanů. Neznámí výtržníci hodili dva ruční granáty na jeden z domů, ve kterém žili Židé, nikdo však nebyl zraněn.⁶³⁰ Fyzické útoky byly zaznamenané i 4. srpna 1946 v Nových Zámčích. Ve večerních hodinách se do města vracela větší skupina osob z celostátního sjezdu partyzánů v Bratislavě, která se následně přesunula do místní kavárny. Útočníci zde nejprve přerušili telefonické spojení, aby nemohla být přivolána pomoc a surově zbili židovského majitele. Kromě toho napadli další hosty, kteří se snažili utéct. Výtržníci pobodali osm židovských občanů, pět z nich utrpělo vážná zranění.⁶³¹

Představitelé židovské komunity na Slovensku i v Čechách aktivně intervenovali u čelných politiků a ústřední vlády, aby byla zajištěna bezpečnost židovských občanů. Vojtech Winterstein, předseda SRP, se v době výtržností několikrát telefonicky spojil s Arnoštem Frischerem, aby ho informoval o aktuální situaci. Rovněž 5. srpna 1946 Winterstein podal zprávu o událostech v Bratislavě. „5 dní již trvá pronásledování židů a to i dnes, i nyní večer. Atakující vnikají do židovských bytů, rozbíjejí nábytek, bijí židy a především berou peníze. U rabína Leboviče byl obnos několikrát sto tisíc pro lidumilné účely a i ten byl ukraden. Také židé na ulicích jsou napadávaní. Lidová kuchyně byla atakována v neděli a nyní před 10 minutami opět. Policie přichází dost pozdě, zatýká lidi, ale propouští je za krátkou dobu (...). Tisíce židů opustilo město ze strachu.“⁶³²

---

⁶²⁹ I. Bumová, *Protižidovské výtržnosti v Bratislavě*, s. 19–20.

⁶³⁰ AKPR, KPR, k. 261, inv. č. 1515, sign. D 11484. Telegram adresovaný KPR ze dne 4. srpna 1946.

⁶³¹ ABS, 302, k. 534, inv. č. 16. Souhrnná zpráva ministerstva národní obrany o sjezdu slovenských partyzánů, 1946; AKPR, KPR, k. 261, inv. č. 1515, sign. D 11484. Telegram adresovaný KPR ze dne 6. srpna 1946.

⁶³² ABS, 425, sign. 425-234-4. Zpráva o protižidovských výtržnostech na Slovensku, b. d.

Na základě získaných informací Frischer kontaktoval úřad předsednictva vlády, aby upozornil na skutečnost, že podobné události by mohly mít negativní mezinárodní dopad na Československo, zvláště pak v souvislosti s mírovou konferencí v Paříži. Dále hovořil se zástupci ministerstva vnitra, kterým připomněl, že k protižidovským výtržnostem došlo i přes předchozí varování o chystaných útocích. Arnošt Frischer zvažoval i svolání tiskové konference, na které by veřejnost informoval o bratislavských událostech. Byl přesvědčený, že útoky byly motivované snahou o pozastavení restitucí židovského majetku. 7. srpna jednali o incidentech představitelé ústřední vlády se zástupci ministerstva informací. Výsledkem bylo ujištění o tom, že situaci v Bratislavě se již podařilo zvládnout a k podobným výtržnostem v budoucnu nedojde.⁶³³

Na incidenty reagoval i československý tisk. Stručné zprávy o protižidovských demonstracích se objevily na stránkách většiny deníků 7. srpna. Autoři článků odsoudili činy výtržníků a ujistili, že dojde k jejich přísnému potrestání. Z uveřejněných zpráv nebylo příliš patrné, co konkrétně se v Bratislavě odehrálo. Články událost lehce bagatelizovaly, respektive nepřipouštěly, že ve skutečnosti šlo o rozsáhlé a několikanásobné útoky namířené proti židovským občanům. Za viníky byli shodně označováni bývalí gardisté a řuďáci.⁶³⁴

Je zajímavé si povšimnout, že ve druhé polovině srpna 1946 interpretoval československý tisk bratislavské události odlišně. Stalo se tak na základě uveřejnění výsledků šetření ministerstva vnitra, ve kterém jsou za hlavní pachatele označeni Maďaři žijící na Slovensku, již chtěli údajně destabilizovat republiku. Novináři oficiální stanovisko převzali a slovenské fašisty označili za spoluviníky, nikoli iniciátory. „Maďaři se snaží přenést protižidovskou náladu a incidenty i na území (...).

---

⁶³³ Tamtéž.

⁶³⁴ NA, MZV-VA II, k. 267, sign. n. 7. Články o událostech v Bratislavě ze dne 7. srpna 1946, in: Právo lidu; Zemědělské noviny; Mladá fronta; NA, MZV-VA II, k. 512, sign. 14 n. Články o událostech v Bratislavě ze dne 7. 8. 1946, in: Národní osvobození; Lidová demokracie; Rudé právo; Práce; Svobodné slovo.

Bylo dále zjištěno, že v Komárně bylo použito ručních granátů maďarského původu, z činu je důvodně podezřelý Maďar Koloman Balogh, který byl v době incidentu viděn v blízkosti poškozeného domu.⁶³⁵ Podle autora článku vinu Maďarů dokazuje i to, že nalezené protižidovské letáky byly psané špatnou slovenštinou.

Podle Petra Bednaříka stála za posunem interpretace událostí aktuální mezinárodní situace. V době protižidovských demonstrací v Bratislavě probíhala v Paříži mírová konference, na které se mimo jiné řešily i otázky týkající se československo-maďarských vztahů. Reprezentanti Československa zde usilovali o získání souhlasu ostatních států s transferem maďarských obyvatel z republiky.⁶³⁶ Negativní mediální obraz Maďarů žijících na Slovensku hrál do karet argumentaci československých politiků. Zastáváním tohoto stanoviska přestala být celá záležitost slovenským problémem. Naopak posílila argumentaci některých politiků, že českoslovenští občané nepodporují antisemitismus, mohou za něj především Maďaři, což se mělo projevit právě během léta 1946. Svalení viny na slovenské Maďary rovněž sloužilo k odvedení pozornosti od účasti partyzánů na bratislavských událostech. Bývalí partyzáni byli ve společnosti vnímáni jako bojovníci proti fašismu, oslavováni hrdinové, kteří měli velký podíl na osvobození republiky. Mnozí z nich se po válce stali národními správci a nevítili přijetí restitučního zákona. Nabytého majetku se nechtěli vzdát, což se projevilo i na pozadí protižidovské demonstrace v Bratislavě. V oficiálních zprávách a vyjádřeních byla jejich aktivní účast zcela zlehčovaná. K protižidovským útokům měli být údajně strženi pouze jednotlivci, jakákoli větší vina na událostech byla razantně popřena.

Reprezentanti židovské komunity se domnívali, že političtí představitelé z protižidovských útoků nevyvodili dostatečné důsledky, a proto se rozhodli sepsat společné memorandum (pamětný spis o židovské otázce), které v září 1946 předali

---

⁶³⁵ NA, MZV-VA II, k. 512, sign. 14 n. Maďaři inspirátory nepokojů, in: *Práce*, 18. 8. 1946.

⁶³⁶ Petr Bednařík, *Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu v českém tisku v létě 1946*, in: *Sborník Národního muzea v Praze, Řada C – Literární historie*, sv. 57, č. 4. Praha 2012, s. 38–39.

Kanceláři prezidenta republiky. Zástupci SRP a ÚZ ŽNO ve čtrnácti bodech shrnuli hlavní problémy slovenských Židů, které se týkaly především otázky bezpečnosti a navrácení majetku. Ostře se ohradili proti tomu, že příslušníci bezpečnostních složek dostatečně nepotírají projevy antisemitismu, ačkoli se jedná o trestný čin. Židovští představitelé připomněli nedávné bratislavské události, vyjádřili zklamání nad tím, že dosud nedošlo ani k potrestání viníků pogromu v Topolčanech a vrahů z Kolbasova a žádali nápravu. V memorandu se dále zabývali problematikou navrácení židovského majetku a poukazovali na chaos, který panoval v otázce restitucí. Dle jejich názoru k řešení problému nepřispíval především existující legislativní dualismus: „Dnes tu vlastne temer už nikto nevie, či platia celoštátne zákony i v prospech židov, či títo stoja snáď mimo zákona a komu a čomu má slúžiť majetok, na ktorý majú židia aspoň teoreticky zákonný reštitučný nárok? (...) Ako môžeme totiž od ľudu očakávať, aby rešpektoval zákony, ktoré ohrozujú jeho egoisticko-materiálne záujmy, keď jednotlivé poverenictva samé jednajú proti zákonom, respektíve proti zásadám ľudskosti?“⁶³⁷ Prezidentská kancelář odeslala memorandum k vyjádření Slovenské národní radě a Sboru pověřenců. Výsledkem však byla pouze jejich obecná odpověď, ve kterém obhajují postup bezpečnostních složek v potírání antisemitismu, a zlehčují jednotlivé protižidovské útoky. Osoby zodpovědné za rozpoutání a účast na protižidovské demonstraci v Bratislavě nebyly nikdy odsouzeny.⁶³⁸

---

⁶³⁷ AKPR, KPR, k. 261, inv. č. 1515, sign. D 11484. Pamätný spis o židovskej otázke, 26. október 1946.

⁶³⁸ I. Bumová, *Protižidovské výtržnosti v Bratislave*, s. 29.

6. 6. Změna nepřichází. Slovenští Židé po partyzánském sjezdu v Bratislavě

Z archivních pramenů vyplývá, že situace Židů na Slovensku se v posledních měsících roku 1946 zásadně nezlepšila. Situační zprávy z tohoto období, ale i z průběhu roku 1947, neustále zdůrazňují přítomnost silných protižidovských nálad ve slovenské společnosti. I nadále byla vina za tento stav svalovaná na židovské občany, na jejich údajnou nepřizpůsobivost a neochotu podílet se na výstavbě nové republiky. Židé byli v úředních zprávách stereotypně vykreslováni jako ti, kteří holdují přepychu a zahálení, čímž silně provokují většinovou společnost.⁶³⁹ Postoj k Židům charakteristicky vystihuje i zpráva zástupců bezpečnostních složek z východního Slovenska: „Obyvatelstvo židovského vyznania nepožíva lásky u obyvateľstva (...) a síce preto, že Židia sa vyhýbajú manuálnym prácam, pričom si uplatňujú prednostné práva pred ostatnými občanmi a chovajú sa proti nemu povýšene. Zaoberajú sa výlučne len obchodom a peňažníctvom a keď im v tom zaslúžilejšími osobami /partizánmi, zahraničnými vojakmi, odbojníkmi/ konkurované sú schopní páchať i tie najpodlejšie kúsky (...). Takýmito jednaniami Židia i v radoch partizánov strácajú dôveru a sympatie a preto často dochádza pri dennom živote k nedorozumeniam so Židmi.“⁶⁴⁰ Dále byla Židům na Slovensku i nadále vyčítána jejich údajná nedostatečná znalost slovenštiny a užívání maďarštiny a němčiny.

Další nárůst protižidovských nálad byl zaznamenán v souvislosti se soudním procesem s bývalým prezidentem Jozefem Tisem, který byl slovenským obyvatelstvem ostře sledovaný a vyvolával silné reakce ve společnosti.⁶⁴¹ V tomto období se opět začaly ve větší míře objevovat antisemitské letáky, které vyzývaly

---

⁶³⁹ AÚTGM, EB III, k. 60, inv. č. 265. Zpráva generála dr. Ferjenčíka – Antisemitismus na Slovensku, září 1946.

⁶⁴⁰ SNA, PV – bezp., k. 2, inv. č. 43. Situační správa Oblastné veliteľstvo NB Humenné, 6. september 1946.

⁶⁴¹ Soudní proces probíhal v období prosinec 1946–duben 1947. Jozef Tiso byl odsouzen k trestu smrti, rozsudek byl vykonán 18. dubna 1947.

k propuštění Jozefa Tisa a k útokům na Židy.⁶⁴² Eskalaci protižidovských tendencí potvrzují i zprávy příslušníků české Státní bezpečnosti, kteří byli v době procesu s Tisem vysláni na šest i více týdnů na Slovensko, aby posílili místní bezpečnostní složky a pokusili se získat důležité informace o aktuální situaci. Ministerstvo vnitra k tomuto úkolu vybralo přibližně 200 osob, všichni z nich sloužili v době první republiky na Slovensku, znali místní poměry a hovořili slovensky.⁶⁴³ Příslušníci StB se měli mimo jiné zaměřit i na pozorování židovské problematiky. Vzhledem k silnému vlivu komunistů v bezpečnostních složkách, je třeba brát informace z těchto hlášení s určitou rezervou, i přesto je třeba poukázat na to, že mnohé z nich se shodovaly v tom, že protižidovské tendence jsou velmi intenzivní. V souhrnné zprávě se uvádí: „Antisemitismus se projevuje na Slovensku téměř ve všech vrstvách. Jsou vytloukána okna židovských podniků, ve veřejných místnostech bývají Židé insultováni, veřejně se na ně nadává, protižidovské letákové akce jsou častým zjevem a nezdá se, že by byla v blízké době naděje na nějakou změnu.“⁶⁴⁴ Pozorovatelé dále zhodnotili, že za tento stav nesou zodpovědnost jak Židé, tak většinová společnost. Židé se měli domnívat, že na pozadí nárůstu antisemitismu je otázka restituce majetku. Slovinci zastávali názor, že je Židé po dlouhá léta hospodářsky a národnostně poškozovali, čehož je logickým důsledkem nárůst protižidovských tendencí.⁶⁴⁵

Rovněž po zbytek roku 1947 byly z různých částí Slovenska hlášeny protižidovské výtržnosti. V Banské Bystrici zástupci bezpečnostních složek zaznamenali několik případů verbálních útoků vůči místním židovským občanům. Většina výhrůžek byla dosti vulgárních, s cílem Židy zastrašit, případně je donutit přesídlit z dané lokality. Verbální napadání zde několikrát přerostlo i do fyzických

---

⁶⁴² SNA, PV – bezp., k. 2, inv. č. 43. Celková situačná správa za mesiac november 1946.

⁶⁴³ Ivica Bumová, *Tajná správa o Slovensku. Dokument z prostredia českých štátnobezpečnostných zložiek (1947)*, in: Slovenský národopis 1, roč. 62, 2014, s. 60.

⁶⁴⁴ AKPR, KPR-T, inv. č. 188, sign. T 155/47. Zpráva o situaci na Slovensku ze dne 29. května 1947.

⁶⁴⁵ Tamtéž.

útoků.⁶⁴⁶ Podobně byly opakovaně hlášeny útoky na Židy v Bardejově, na což upozorňovali i představitelé SRP, kteří si v říjnu 1947 stěžovali na nedostatečný zásah bezpečnostních orgánů. „V Bardejove sa v posledni dobe opakujú protižid. výčiny (...). V priebehu posledných výtržností rozbili tamojšiemu obchodníkovi Grossovi lebkovú kosť, vybili mu 9 zubov a spôsobili mu týmto ťažké telesné ublíženia, následkom čoho leží menovaný už tretí týždeň v nemocnici.“⁶⁴⁷ Proti stejné skupině útočníků bylo podaných čtrnáct trestních oznámení s totožným výsledkem. Pachatelé byli zadrženi, po několika dnech došlo k jejich propuštění a útočníci znovu iniciovali fyzické útoky na tamní židovské obyvatele.⁶⁴⁸

Kromě útoků na židovské občany docházelo k opakovaným případům poškozování a ničení židovských hřbitovů. Z průběhu roku 1947 se dochovalo mnoho zpráv z různých oblastí Slovenska, ve kterých se informuje o různém typu poničení kamenných náhrobků. Nejzávažnější případy byly hlášeny z měst Humenné, Kremnica, Bytča, Hliník nad Váhom, Šurany, Sečovce a Ružomberok. V Sečovcích na východním Slovensku byla škoda vyčíslena na sto padesát tisíc korun. Neznámí pachatelé zde vyvrátili a poničili sedmdesát čtyři mramorových a kamenných náhrobků, řada z nich byla rozlomena na malé kusy. V hlášení velitele místní Národní bezpečnosti z dubna 1947 se uvádí, že protižidovské akce se zde dějí opakovaně, tak rozsáhlé poničení židovského hřbitova se stalo poprvé.⁶⁴⁹ Z října 1947 se zachovala zpráva zástupců Židovské náboženské obce v Ružomberku, ve které vyčíslili škodu poničených židovských náhrobků v okrese na čtyři sta tisíc korun.⁶⁵⁰

Přeživší Židé na Slovensku čelili v poválečných letech řadě překážek, které jim bránily v plnohodnotném začlenění do společnosti. Mnozí z nich vzpomínají, že jejich

---

⁶⁴⁶ ÚPN, fond Krajské správy MV, oblastné a miestne veliteľstvá, stanice a pohotovostné oddiely NB ve strednom Slovensku, 1945–1960 (T 01-T 08), k. 2, inv. č. 55. Protižidovské výtržnosti v Banskej Bystrici, 1. apríl 1947.

⁶⁴⁷ ABS, 425, sign. 425-332-2. Zápisnica spísaná na schôdzi širšieho výboru SRP-u dňa 1. okt. 1947.

⁶⁴⁸ Tamtéž.

⁶⁴⁹ SNA, PV-bezp., k. 500, inv. č. 2906. Protižidovské výtržnosti v žid. cintoríne v Sečovciach, 16. apríl 1947.

⁶⁵⁰ SNA, PV-bezp., k. 501, inv. č. 2906. Poškodenie pomníkov na cintoríne – škoda, 4. október 1947.

návrat nebyl vítaný. Museli aktivně usilovat o zachování či znovuzískání československého státního občanství, které bylo nezbytné pro to, aby se stali rovnoprávními občany Československa. Slovenští Židé se snažili ve vleklých řízeních získat zpět svůj zabavený majetek, který po válce mnohdy zůstal v rukou bývalých arizátorů, případně byl přidělený národním správcům. Právě nedořešená otázka restituce židovského majetku se v mnoha případech stala rozbuškou, která vyvolala protižidovské útoky a demonstrace. Antisemitismus byl na Slovensku výrazně přítomný, někdy se projevoval verbálními útoky, nezřídka však přerostl ve fyzické napadání Židů či pogromy. Ve zprávách zahraničních židovských organizací se zdůrazňovalo, že slovenští Židé právě kvůli rostoucímu antisemitismu chtějí opustit republiku.⁶⁵¹ Tento fakt potvrzovali i zástupci židovské komunity na Slovensku, přesto v období let 1945–1948 nemůžeme hovořit o masové emigraci Židů z republiky.⁶⁵² Zvýšený zájem o vystěhování Židů byl zaznamenán v oblasti východního Slovenska koncem roku 1947, právě v souvislosti s nedostatečnou rehabilitací židovských přeživších. Hromadné vystěhovalectví však na Slovensku probíhalo až po vzniku Státu Izrael, především v období od prosince 1948 do prosince 1949.⁶⁵³ Podle dostupných údajů emigrovalo ze Slovenska v letech 1945–1949 přibližně 11 500 Židů, drtivá většina z nich se vystěhovala do Izraele.⁶⁵⁴

---

⁶⁵¹ AJA, WJC, k. H 97, inv. č. 12, Czechoslovakia 1946–1948. Zpráva L. Sharpa z 9. července 1946 adresovaná WJC v New Yorku.

⁶⁵² J. Láníček, *The Postwar Czech-Jewish Leadership*, s. 83–84.

⁶⁵³ I. Bumová, *Povojnové pomery židovskej komunity na Slovensku*, s. 28–35.

⁶⁵⁴ Peter Salner, *Premeny židovskej Bratislavy*. Bratislava 2008, s. 125.

7. Závěr

Českoslovenští Židé se s nadějí upínali ke konci druhé světové války. Ze vzpomínek pamětníků na návrat čiší hluboký smutek ze ztráty svých blízkých a zklamání z postoje většinové společnosti. Jaké bylo ve skutečnosti nové Československo, do kterého se židovští přeživší vraceli? Co museli učinit pro své plnohodnotné začlenění do společnosti a bylo vůbec možné? Jak fungovala úřední praxe týkající se židovských občanů?

Období třetí republiky bylo vypjatě nacionalistické, naladění společnosti silně protiněmecké a protimaďarské, obdobně jako v dalších evropských státech. Pro židovskou komunitu hrála zcela stěžejní roli změna státní politiky vůči menšinám. Čelní političtí představitelé věřili v nefunkčnost prvorepublikového systému ochrany minorit. Jak poukázal Matěj Spurný, předválečné menšinové právo bylo považované za zátěž, které bylo potřeba se zbavit.⁶⁵⁵ Československo se mělo stát národnostně homogenním státem, prostorem určeným výlučně pro Čechy a Slováky. Židovství tak bylo nadále možné deklarovat pouze ve smyslu náboženském, nikoli národnostním. Je třeba zdůraznit, že v problematické situaci se nenacházeli pouze Židé, ale obecně příslušníci menšin.

Předložená práce se zaměřila na židovské obyvatele, jejichž integrace do společnosti byla značně problematická. Konkrétně jsem se věnovala třem skupinám židovských přeživších a kritice umělé kategorizace těchto lidí ze strany státu, politických představitelů a úředníků. Jednalo se o „německé Židy“, osoby hlásící se v předválečné době k židovské národnosti a židovské optanty z oblasti Podkarpatské Rusi, kteří se rozhodli usadit v Československu. Důraz byl kladený především na jejich možnosti stát se plnoprávními občany, s čímž úzce souvisela i další zkoumaná oblast, státní a úřední praxe vůči těmto osobám, jež se v každodenním životě prokázala být

---

⁶⁵⁵ M. Spurný, *Nejsou jako my*, s. 96.

značně problematickou. U analyzovaných skupin lze vysledovat důležité podobnosti, které významnou měrou stěžovaly jejich začleňování do většinové společnosti. Zcela stěžejním faktorem byla otázka získání československého státního občanství, jež zásadním způsobem ovlivňovala další osud jednotlivců. To představovalo elementární nástroj státu a jeho představitelů, jehož prostřednictvím rozhodovali mimo jiné o tom, zda daný člověk dostane vůbec šanci stát se plnoprávným občanem republiky. Získání československého státního občanství s sebou automaticky nepřinášelo konec všech starostí a bezproblémové začlenění do majoritní společnosti, nicméně bez něho nebylo možné v novém státě plnohodnotně fungovat.

V poválečném období státní úředníci rozhodovali o národnosti jednotlivců především na základě údajů o národnosti či jazyku uvedených ve sčítání lidu z roku 1930. Sami tak určovali, do jaké kategorie občanů daný žadatel spadá. Subjektivní přihlášení se k českému či slovenskému národu a vlastní sebeidentifikace ztrácely na důležitosti. Občané byli státem a jeho zástupci zařazováni do uměle vytvořených kategorií.⁶⁵⁶ Zjednodušeně řečeno, rozhodovali o tom, zda je dotyčný „Čechem“, „Slovákem“, „Maďarem“ či „Němcem“. Zvláště u židovských obyvatel německé či židovské národnosti se toto direktivní černobílé rozlišování projevilo jako značně problematické, ne-li zcela nepoužitelné. Židé se dostali do situace, kdy museli aktivně dokazovat, že si zaslouží své místo v novém Československu. Prokazovat svou „nezávadnost“ a především loajalitu, která byla opakovaně zpochybňovaná.

V disertační práci bylo demonstrováno, že panoval značný chaos a nejednotnost ve výkladu nařízení a směrnic týkajících se židovských obyvatel, což platilo zvláště mezi úředníky na lokální úrovni. Prezident Beneš a vládní činitelé podnikli konkrétní pokusy o zjednání nápravy, nicméně jejich praktické naplňování značně pokulhávalo. Jednotlivá opatření nezřídka narážela na neochotu, nepochopení a laxnost úředníků nižších instancí. Lze konstatovat, že zástupci židovských komunit, zvláště pak

---

⁶⁵⁶ Ch. Bryant, *Praha v černém*, s. 235.

reprezentanti zastřešující Rady ŽNO se aktivně snažili o zlepšení situace Židů v Československu. Uvědomovali si, že osvobození neznamenovalo konec útrap, ale počátek obtížné cesty, na jejímž konci doufali ve znovuoobnovení židovského života, nejen ve smyslu náboženském. Zástupci Rady ŽNO opakovaně intervenovali u předních politiků i u prezidenta v případech, kdy docházelo k porušení práv židovských občanů. Neúnavně jim opakovali hlavní problémy komunity, jež dle jejich názoru bránily začlenění Židů do společnosti. Rovněž akcentovali aktivní podíl Židů na ozbrojeném boji proti nacistickému Německu, což považovali za jeden z důkazů věrnosti republice.

V obzvláště obtížné situaci se po skončení války ocitli „němečtí Židé“. Kromě již výše uvedené paušalizace se setkávali s dalšími problémy, jimž museli každodenně čelit. Jako domnělí Němci byli nuceni bojovat o své základní živobytí, nezřídka se stávalo, že byli znovu nuceni nosit vnější označení, bílou pásku namísto židovské hvězdy. Jak poukázala Kateřina Čapková, jazyk byl vnímán jako jeden z primárních ukazatelů národní identity, což negativně ovlivnilo postavení této skupiny obyvatel.⁶⁵⁷ Jejich největší každodenní hrozbou se stal strach ze zařazení do nuceného transferu německého obyvatelstva z Československa. Až výnos ministerstva vnitra ze září 1946 jasně stanovil, že nucené vysídlení se nesmí vztahovat na Židy, do té doby řadě z nich toto ohrožení reálně hrozilo. Nejasnosti panovaly především v úředních rozhodnutích týkajících se osob z takzvaných smíšených manželství mezi Židy a Němci a jejich dětí. Je nezpochybnitelné, že „němečtí Židé“ se v poválečném období stali výbušným tématem. Část zpráv, které se v této souvislosti objevovaly v tisku nebo byly zaslané čelním politikům, se vyznačovaly značnou hrubostí, vulgaritou a zakořeněnými stereotypy. Židé byli obviňováni z takzvaného „němčení“, nespolehlivosti, znovu se stávali cizím elementem. „Němečtí Židé“ se téměř neustále setkávali s nutností vysvětlovat, že se ničím neprovinili a mají stejné právo na československé státní

---

⁶⁵⁷ K. Čapková, *Národně nespolehliví?!*, s. 100.

občanství jako ostatní Češi a Slováci. Lze konstatovat, že primárně byli napadáni pro své „němectví“, nikoli „židovství“. Z pohledu samotných pamětníků se třetí republika jeví jako netolerantní období plné byrokratických překážek, smutku a opakované diskriminace. Nastíněné vidění poválečné doby pro mnohé z nich představovalo jasný signál pro odchod z Československa.

Z předloženého textu jasně vyplývá, že ve svízelném postavení se nacházely rovněž i osoby, jež za první republiky deklarovaly židovskou národnost. Zvláště pak ti z nich, kteří se hlásili k židovské národnosti a německé řeči, mnohdy čelili obdobným problémům jako „němečtí Židé“, především v záležitostech souvisejících se získáním československého státního občanství. Naopak osoby židovské národnosti hovořící českým či slovenským jazykem se obvykle nesetkávaly s většími překážkami při vyřizování svých žádostí. Načrtnuté rozdělení rozhodně nefungovalo univerzálně. S jistotou platilo, že zaměstnanci státní správy k těmto osobám přistupovali nejednotně a rozdílně, což bylo zvláště zpočátku způsobené neexistencí jasných nařízení a směrnic, jak v záležitostech těchto občanů postupovat. Českoslovenští politici, státní úředníci, ale i někteří zástupci tisku, vytvářeli značný tlak na občany dříve deklarující židovskou národnost, kteří byli nuceni volit mezi dvěma radikálními variantami, plnou asimilací nebo emigrací. Přední českoslovenští reprezentanti opakovaně vyjadřovali oficiální podporu sionistickým aktivitám, jak tomu bylo zvykem již v období první republiky. Důvod však byl odlišný. Doufali, že se tím sám vyřeší problém osob židovské národnosti. Pokud se Židé cítili být především Čechy a Slováky, měli se přihlásit k české či slovenské národnosti, bezvýhradně se zapojit do majoritní společnosti, a především se oproti nim v ničem neodlišovat. V případě, že se považovali národnostně za Židy, jejich budoucností se mělo stát dobrovolné vystěhování do Palestiny. Změna popsané státní politiky nezůstala bez povšimnutí zástupců zahraničních židovských organizací a tisku, změny kurzu se jim však docílit nepodařilo. Podpora československých politiků vzniku židovského státu v Palestině posilovala pozitivní mezinárodní obraz republiky, bylo tak mnohem obtížnější přesvědčit světové mínění o

tom, že zde dochází k diskriminaci osob židovské národnosti. Na jakoukoli kritiku se objevila univerzální odpověď, že pokud se Židé nechtějí plně asimilovat, nebude jim bráněno v odchodu ze země.

Poslední analyzovanou skupinu představovali Židé z bývalého území Podkarpatské Rusi, kteří se po druhé světové válce rozhodli setrvat v českých zemích. Ve smlouvě uzavřené mezi Československem a Sovětským svazem v červnu 1945 byla daná možnost osobám české a slovenské národnosti z postoupené oblasti optovat pro československé státní občanství. Zvláště zpočátku bylo však nejasné postavení osob židovské národnosti, jež nebyly v textu výslovně uvedeny. Židovským optantům reálně hrozilo, že budou proti své vůli vráceni do svých původních domovů, do kterých většina z nich nechtěla odejít kvůli sovětské anexi této oblasti. Kromě právní nejistoty se dále setkávali s nedůvěrou ze strany svých nových sousedů, potažmo československé majoritní společnosti jako celku. Společnost nezřídka nahlížela na nově příchozí jako na cizí element, panoval strach z jejich údajné odlišnosti. V dobových novinových článcích a úředních hlášeních se zachovala řada zpráv dokládajících, že mnozí obyvatelé odmítali usídlení židovských optantů v republice a báli se jejich setrvání. Zástupci Rady ŽNO se aktivně zasazovali o rychlé a bezproblémové začlenění nově příchozích. Opětovně je nabádali k nezbytnosti bezchybné znalosti českého nebo slovenského jazyka a vzornému chování, které by okolí dokázalo, že nepředstavují riziko a zaslouží si své místo v republice.

Optanti z Podkarpatské Rusi výraznou měrou přispěli ke znovuoživení řady válkou zdecimovaných židovských náboženských obcí, zvláště v pohraničních oblastech. Dle odhadů tvořili přibližně 40 % poválečné židovské populace českých zemí, také z tohoto důvodu bylo setrvání těchto osob pro zástupce Rady ŽNO prioritní. Mezi optanty se nacházela řada náboženských vzdělanců a praktikujících Židů, již pomohli udržet judaismus v praxi. V interakci s okolním prostředím se optanti poměrně rychle jazykově integrovali, mezi sebou a v domácím prostředí pak ke komunikaci i nadále používali svůj mateřský jazyk, například jidiš či maďarštinu.

Disertační práce také nastínila poválečnou situaci Židů na Slovensku, byť v omezeném rozsahu, téma by si zasloužilo podrobnější zpracování a jistě by vystačilo na samostatnou práci. Stejně jako u částí týkajících se českých zemí, i kapitola o Slovensku se zaměřila především na překážky, které slovenským Židům ztěžovaly začít nový život. V kontextu Slovenska byl větší prostor věnován nárůstu protizidovského násilí a pogromům, ke kterým zde na rozdíl od českých zemí docházelo. I přes počáteční zklamání a boje o plnoprávné začlenění do společnosti se řada slovenských Židů stále domnívala, že se jim podaří splynout s většinovou společností a začít znovu. Část z nich se již nechtěla vracet k minulosti a toužili žít běžný život jako kdokoli jiný. Monika Vrzgulová v této souvislosti hovoří pouze o pokusech o návrat a vytvoření nového domova, nikoli o reálném návratu.⁶⁵⁸ Charakteristická byla snaha o co nejrychlejší nahrazení zničených rodinných vazeb, brzký vstup do nových manželství a založení rodiny, což lze pozorovat nejen na Slovensku, ale i v jiných státech. Rovněž z tohoto důvodu si někteří přeživší nepřipouštěli rostoucí problémy ve společnosti.

Jak bylo v předložené práci nastíněno, návrat židovských obyvatel nebyl mnohdy vítaný. Slovenští Židé se snažili ve vleklých řízeních získat zpět svůj zabavený majetek, který po válce mnohdy zůstal v rukou bývalých arizátorů, případně byl přidělen národním správcům. Právě nedořešená otázka restituce židovského majetku se opakovaně stala rozbuškou, která vyvolala protizidovské útoky a demonstrace. Antisemitismus byl na Slovensku výrazně přítomný, někdy se projevoval verbálními útoky, v jiných případech přerostl ve fyzické napadání Židů či pogromy, což kromě archivních pramenů dokládají i svědectví pamětníků. V této souvislosti byly v práci krátce nastíněny protizidovské útoky na východním Slovensku z léta 1945 či topolčanský pogrom ze září 1945, který i po více než sedmdesáti letech vyvolává v současné slovenské společnosti kontroverzní reakce. Prostor byl věnován rovněž

---

⁶⁵⁸ Monika Vrzgulová, *Židovská komunita na Slovensku po roce 1945. Návraty domov?*, in: Helena Machačová (ed.), *První pražský seminář. Dopady holocaustu na českou a slovenskou společnost ve druhé polovině 20. století*. Praha 2008, s. 71.

protižidovským výtržnostem, jež se odehrály v srpnu 1946 během sjezdu partyzánů v Bratislavě.

Situaci Židů v poválečné republice nebylo možné sledovat izolovaně od jejich postavení v ostatních státech. Vzhledem k limitovanému rozsahu práce a geografické poloze Československa jsem se rozhodla zaměřit na Židy v poválečném Polsku a Maďarsku a krátce nastínit jejich vývoj s důrazem na protižidovské násilí v těchto státech. Ačkoli byl v Polsku, na rozdíl od Československa, Židům uznán status národnostní menšiny, jejich každodennost byla podstatně obtížnější. Rovněž docházelo k jejich obviňování z údajné nelojálnosti a neschopnosti asimilovat se, mnohdy však byli přímo v ohrožení života, což pro české země typické nebylo. V letech 1944 až 1946 byly na území Polska zavražděny stovky židovských osob. Ve společnosti eskalovaly hluboce zakořeněné protižidovské stereotypy, mnozí stále věřili, že Židé vykonávají rituální vraždy, aby získali krev křesťanských dětí k náboženským účelům. Židovským občanům byla vyčítána podpora komunistů, byli obviňováni z takzvaného šmelení a obohacování se na úkor nežidovských obyvatel. Nenávist vůči Židům v Polsku existovala v otevřené podobě, antisemitismus zde mnohdy eskaloval do fyzických útoků proti židovským obyvatelům. Vrchol představoval pogrom v Kielcích z července 1946, při němž bylo zavražděno čtyřicet dva Židů. Jednalo se o událost, která přiměla tisíce přeživších, aby definitivně opustili Polsko.

V poválečném Maďarsku se na základní úrovni potýkali židovští občané s obdobnými problémy jako v sousedních státech, souvisejícími především se ztrátou rodiny a svých blízkých, špatným fyzickým i psychickým stavem a nedostatkem základních životních prostředků, ošacení či místa k bydlení. V případech fyzického násilí vůči Židům můžeme vysledovat tři hlavní oblasti, které sloužily jako rozbušky těmto incidentům. Podobně jako v Polsku a Slovensku se jednalo o obviňování Židů z rituálních vražd. Druhou oblastí bylo zapojení Židů do obchodování na černém trhu a takzvané šmelení. Poslední pak zdůrazňování vysokého zastoupení Židů mezi komunisty. V poválečném Maďarsku došlo k sérii protižidovských demonstrací a

pogromů, které kromě již zmíněných bodů souvisely se špatnou ekonomickou situací země a problematickým zásobováním zvláště některých oblastí. K nejvýraznějším z nich patřil pogrom v Kunmadarasu z května 1946 a pogrom v Miskolci (Miškovec) z července 1946. Rozsahem a intenzitou se však nepříblížily událostem v Polsku. I vzhledem k počtu obětí byl stav více srovnatelný se Slovenskem.

Jak předložená práce ukázala, židovští obyvatelé Československa i sousedních států se v poválečné době potýkali s celou řadou podobných problémů. Jednalo se například o nedůvěru ze strany majoritní společnosti. Židé se znovu setkávali s názory, že představují cizí element, chovají se podezřele a jsou neloajální. Poválečná adaptace byla pro židovské přeživší nesmírně obtížná, plná pocitu vykořeněnosti, osamělosti a deziluze. Charakteristické bylo rovněž nepochopení ze strany majoritní společnosti. Existovaly však i důležité rozdíly. Situace Židů v českých zemích nebyla v žádném případě ideální a jednoduchá, přesto hlavní překážky, se kterými se přeživší potýkali, byly byrokratického charakteru. Zamítnutí osvědčení o státní a národní spolehlivosti či nezískání československého státního občanství mělo závažné a existenční dopady. Daný jednatel se v podstatě stal občanem druhé kategorie, „německým Židům“ následně hrozilo zařazení do nuceného transferu, židovským optantům nechtěný návrat do území, které připadlo Sovětskému svazu. Přes to všechno se však židovští obyvatelé Čech nesetkávali s fyzickými útoky, většinou se spíše jednalo o verbální útoky, nadávky či různé typy vulgarismů. Neprobíhala zde série otevřeného protižidovského násilí, jak tomu bylo například v sousedním Polsku. V žádném případě si nelze Československo let 1945–1948 idealizovat. Zvláště pro příslušníky jakýchkoli menšin se muselo jednat o dobu plnou zklamání z nastoleného vývoje a rezignace na ochranu práv minorit. Na základě studia dobových pramenů a vzpomínek pamětníků se nicméně domnívám, že z výše popsaných důvodů, byl poválečný život židovských obyvatel v sousedních státech ještě podstatně problematictější než v českých zemích.

Jak již bylo řečeno v úvodu, snažila jsem se poskytnout komplexnější pohled na některé problémy židovských obyvatel, které komplikovaly jejich možnost

plnohodnotného začlenění se do společnosti a o kontextualizaci problematiky v rámci oficiální politiky třetí republiky. O čem tedy předložená disertační práce vypovídá přímo ve vztahu k československému státu a prostředí?

Zjednodušeně a schematicky řečeno o třech hlavních pólech, mezi kterými se zkoumané skupiny židovských občanů byly nuceny pohybovat a na něž narážely. První z nich souvisel s pokusem představitelů československého státu o konsolidaci poměrů a nové uspořádání a organizaci společnosti, což se mimo jiné zásadně promítlo ve změně preferencí republiky v případě politiky a přístupu vůči menšinám, tedy právě i k Židům. Šlo o velký tlak na unifikaci státu a jeho populace, ti, kteří se odlišovali proti nově nastaveným standardům, přestali mít své místo v národnostně homogenní zemi.

Druhým pólem byl jistý druh úředního či organizačního vakua, jež Židé pocítovali především v měsících bezprostředně po skončení války. Přestože některé prezidentské dekrety či opatření na centrální úrovni řešily postup vůči příslušníkům menšin, přístup vůči Židům nečeské národnosti však nebyl dostatečně reflektován. Nezřídka tak konkrétní rozhodnutí ležela na bedrech nižších úředníků a na jejich osobní úvaze, jak si některá obecná ustanovení či směrnice vyloží. Z toho důvodu existoval zvláště zpočátku velký chaos a vytvářel se prostor pro možná chybná rozhodnutí, ať již úmyslná či neúmyslná.

Třetí oblast představovaly negativní reakce okolí na návrat židovských občanů, které se v poválečné době nepochybně vyskytovaly, což bylo v práci nastíněno. Byť v českých zemích nedocházelo k pogromům, jak tomu bylo například v sousedním Polsku, Maďarsku, ale kupříkladu i na Slovensku, židovští obyvatelé tyto násilné činy reflektovali a obávali se jejich rozšíření i do svého okolí. S latentním antisemitismem, který se většinou projevoval verbálními útoky, se setkala většina židovských přeživších, což je reflektováno v jejich svědectvích. Všechny tři popsané póly tvoří další střípky do mozaiky komplikované situace židovských obyvatel, ale i příslušníků jiných menšin, v období třetí republiky. Domnívám se, že výše uvedené skutečnosti přispívaly, společně s individuálními traumaty a prožitky druhé světové války, u mnoha

židovských občanů k pocitu jejich nechtěnosti ve společnosti. Také z toho důvodu se velká část z nich rozhodla vydat cestou úplné asimilace a potlačení svého židovství či z Československa emigrovat.

Během práce na daném tématu jsem narazila na řadu oblastí, které by zasloužily další zpracování. Jedna z nich se týká židovských uprchlíků z Polska, Rumunska a dalších zemí. O organizaci Bricha existuje množství informací, nicméně zájem historiků se zatím dostatečně nevěnoval každodennosti židovských běženců na území Československa. Bylo by rovněž možné detailněji zpracovat praxi a fungování přijímacích středisek pro uprchlíky, jež byla zřizována v pohraničních oblastech. Dále by bylo zajímavé podrobněji analyzovat články z denního tisku a sledovat, jaký obraz uprchlíků předkládali novináři veřejnosti, zda se lišil dle politické orientace daného periodika. V neposlední řadě existují nepřehlédnutelné podobnosti v incidentech, ke kterým docházelo mezi pohraničníky a uprchlíky bezprostředně po druhé světové válce a případech, které zažívali židovští uprchlíci při pokusech o překročení rakousko-československé hranice v roce 1938. Nachází se zde celá řada paralel, jež dává prostor pro komparaci.

Vzhledem k jazykové bariéře zůstává české odborné veřejnosti stále dosti neznámá problematika „maďarských Židů“, která by si jistě zasloužila větší pozornost, zvláště její porovnání s postavením „německých Židů“ v poválečném Československu.

V případě „německých Židů“ se nabízí sledovat linie příběhů jednotlivců, zvláště pak partnerů z takzvaných smíšených manželství mezi Židy a Němci či jejich dětí. Případy, kdy se někteří z nich rozhodli dobrovolně přihlásit do transferu obyvatel, aby mohli zůstat se svými blízkými. Jaký byl život těchto lidí po opuštění Československa?

Podrobnější analýzu by zasloužili také sionisté a jejich aktivity v období třetí republiky. Jednou z nich bylo organizování vystěhovalců do Palestiny, které bylo pro toto období doposud zkoumané pouze z obecného hlediska. Rovněž samotné téma

vystěhovalectví Židů z českých zemí, nejen do Palestiny, ale i do dalších států, by si zasloužilo podrobnější rozbor.

Další poznatky pro lepší uchopení problematiky slovenských Židů v letech 1945–1948 by mohlo přinést detailnější sledování interakce mezi zástupci české a slovenské židovské komunity, respektive jejich zastřešujících organizací. Ve stěžejních tématech a krizových situacích docházelo k jejich koordinovanému postupu. Jak tomu však bylo na každodenní bázi? Jaké byly osobní vztahy mezi hlavními židovskými reprezentanty v českých zemích a na Slovensku? Jedním z klíčů by mohla být například analýza jejich interní korespondence. Záznam z jednání zastřešujících organizací by pak mohl poskytnout vodítko k tomu, do jaké míry bylo téma společného postupu reflektováno během jejich schůzí.

Při zpracování kapitoly o slovenských Židech v poválečném období jsem se přesvědčila o tom, že v minulosti již došlo k detailnímu popisu protizidovských násilností, které se odehrály v září 1945 v Topolčanech a v srpnu 1946 v Bratislavě. Z toho důvodu se domnívám, že další výzkum by se měl soustředit na známé aktéry pogromu a jejich osudy za druhé světové války. Nastínění jejich předchozího života, případné zapojení do arizace židovského majetku či nalezení jakékoli interakce těchto osob s židovskými obyvateli, by mohly přinést další poznatky pro vysvětlení eskalací protizidovského násilí v poválečném období. Bez rozboru válečných osudů aktérů pogromů a výtržností nelze uchopit danou problematiku v plném rozsahu.

8. Seznam pramenů a literatury

8. 1. Prameny

Česká republika

Archiv bezpečnostních složek (ABS)

Fond 301 – Vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při MV (301)

Fond 302 - Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (302)

Fond 304 – Různé bezpečnostní spisy po roce 1945 (304)

Fond 305 – Ústředna státní bezpečnosti (305)

Fond 310 – Velitelství Státní bezpečnosti (310)

Fond 315 – Zemský odbor bezpečnosti (315)

Fond 425 - Židovské organizace (425)

Fond A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra (A 2/1)

Fond A 14 – Zemské velitelství SNB Praha (A 14)

Fond A 15 – Zemské velitelství SNB Brno (A 15)

Fond A 17 – Hlavní velitelství SNB v Praze (A 17)

Fond B 1/1 – StB a Středočeský kraj (B 1/1)

Fond B 7/1 – StB Ostrava (B 7/1)

Fond 2 M – Odbor politického zpravodajství MV (2 M)

Fond S - Sběrka různých písemností (S)

Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR)

Londýnský archiv, 1940–1945 (LA)

Kancelář prezidenta republiky, 1919–1947 (KPR)

Kancelář prezidenta republiky (1919–1947) – protokol O (osobní);
(KPR-O)

Kancelář prezidenta republiky (1945–1963) – protokol T (tajné);
(KPR-T)

Archiv města Ústí nad Labem

Fond Městský národní výbor Ústí nad Labem, 1945–1986 (MěNV ÚL)

Fond Místní správní komise Vitín, 1945–1950

Fond Okresní národní výbor Ústí nad Labem, 1945–1986 (ONV ÚL)

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV)

Fond Generální sekretariát A (Jan Masaryk, Vl. Clementis), 1945–1954

Fond Londýnský archiv-obyčejný, 1939–1945 (LA-O)

Fond Teritoriální odbory – obyčejné, 1945–1959 (TO-O)

Archiv Národního muzea (ANM)

Fond Edvard Beneš

Fond Hana Volavková

Fond Ivan Dérer

Fond Josef David

Fond Prokop Drtina

Fond Zdeněk Fierlinger

Archiv Ústavu TGM (AÚTGM)

Fond Edvard Beneš II

Fond Edvard Beneš III

Archiv vizuální historie USC Shoah Foundation

Národní archiv v Praze (NA)

Fond Klement Gottwald (520)

Fond KSČ-Ústřední výbor (1945–1989), Václav Kopecký (1261)

Fond Ministerstvo práce a sociální péče, 1945-1951 (MPSP)
Fond Ministerstvo práce a sociální péče – repatriace, 1938-1951
(MPSP-R)
Fond Ministerstvo školství, 1918–1949
Fond Ministerstvo zahraničních věcí–výstřižkový archiv II (MZV-VA
II)
Fond Pohraniční oddělení ÚV KSČ, 1945–1948 (KSČ-ÚV)
Fond Úřad předsednictva vlády-zápisů ze schůzí vlády (ÚPV-AÚML 83)

Státní okresní archiv Děčín (SOkA Děčín)

Fond Okresní národní výbor Děčín (ONV Děčín)
Fond Okresní národní výbor Rumburk (ONV Rumburk)
Fond Okresní národní výbor Šluknov (ONV Šluknov)
Fond Okresní národní výbor Varnsdorf (ONV Varnsdorf)

Státní okresní archiv Teplice (SOkA Teplice)

Městský národní výbor Dubí (MěNV Dubí)
Městský národní výbor Teplice (MěNV Teplice)
Místní národní výbor Soběhrdy (MNV Soběhrdy)
Okresní národní výbor Teplice (ONV Teplice)

Židovské muzeum v Praze (ŽMP)

Archiv Židovského muzea v Praze (AŽMP)

Fond Židovská náboženská obec Plzeň (ŽNO Plzeň)
Fond Židovská náboženská obec Praha (ŽNO Praha)
Fond Židovská náboženská obec Opava (ŽNO Opava)
Fond Židovská náboženská obec Ostrava (ŽNO Ostrava)

Archiv Oddělení pro dějiny šoa

Sbírka Dokumenty perzekuce (DP)

Sbírka Rozhovory s pamětníky šoa (sb. Rozhovory)

Sbírka Terezín (T)

Sbírka Židé v Ostravě

Fotoarchiv

Izrael

Yad Vashem Archives (YVA)

Czechoslovakia collection - Collection on the Protectorate of Bohemia and Moravia (O.7)

Documentation and testimonies regarding the struggle of the Jews of Czechoslovakia against the Nazis (O.59) [Sbírka svědectví a dokumentů k účasti československých Židů ve válce proti nacistickému Německu (O.59)]

Slovensko

Archív Ústavu pamäti národa (ÚPN)

Krajské správy MV, oblastné a miestne veliteľstvá, stanice a pohotovostné oddiely NB ve strednom Slovensku, 1945–1960 (T 01-T 08)

Krajská správa SNB Košice a útvary SNB ve východoslovenském kraji (B 10)

Oblastné veliteľstvo NB Bratislava (R 04)

Slovenský národný archív (SNA)

Povereníctvo vnútra – Bezpečnostný odbor, 1945–1950 (PV-bezp.)

Povereníctvo vnútra – Národní výbory, 1945–1948 (PV-NV)

Povereníctvo vnútra – Obežníky, 1944–1960 (PV-oběžníky)

Povereníctvo vnútra – Prezidiálne (PV- prez.)

Povereníctvo vnútra – Sekretariát povereníka, 1945–1960 (PV-sekr.)

Povereníctvo vnútra – Všeobecný odbor, 1945–1948 (PV-všeob.)

Úrad predsedníctva Zboru povereníkov – Zasadnutia Zboru povereníkov,
1945–1960 (ÚZPP-ZB)

Spojené státy americké

American Jewish Archives, Cincinnati (AJA)

World Jewish Congress Records, 1918–1982 (WJC)

8. 2. Dobový tisk

Dnešek, květen 1946

Věstník Židovské náboženské obce v Praze, 1945-1948

8. 3. Literatura

ADAM, Alfons: *Otroci třetí říše. Pobočné koncentrační tábory na území České republiky*. Praha 2016.

ADLER, Hans Günther: *Terezín 1941–1945. Tvář nuceného společenství. Díl I. – Dějiny*. Brno 2006.

ADLER, Hans Günther: *Terezín 1941–1945. Tvář nuceného společenství. Díl II. – Sociologie*. Brno 2006.

ADLER, Hans Günther: *Terezín 1941–1945. Tvář nuceného společenství. Díl III. – Psychologie*. Brno 2007.

ALLPORT, Gordon W.: *O povaze předsudků*. Praha 2004.

ARRENDT, Hannah: *Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla*. Praha 1995.

ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť*. Praha 2001.

- BANKIER, David (ed.): *The Jews are Coming Back. The Return of the Jews to their Countries after WWII*. Jeruzalém 2005.
- BARŠA, Pavel: *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*. Praha 2011.
- BAUER, Yehuda: *Flight and Rescue: Brichah. The organized escape of the Jewish survivors of Eastern Europe, 1944–1948*. New York 1970.
- BAUMAN, Zigmunt: *Sociologie po holocaustu*. Praha 1989.
- BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011.
- BEDNAŘÍK, Petr: *Vztah Židů a české společnosti na stránkách českého tisku v letech 1945–1948*, disertační práce, FSV UK. Praha 2003.
- BERÁNKOVÁ, Milena: *Dějiny žurnalistiky III. díl. Český a slovenský tisk v letech 1918–1944*. Praha 1988.
- BERGEROVÁ, Natalia: *Na křižovatce kultur*. Praha 1990.
- BORÁK, Mečislav (ed.): *Poválečná justice a národní podoby antisemitismu. Postih provinění vůči Židům před retribučními soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945–1948 a v některých zemích střední Evropy*. Praha – Opava 2002.
- BORÁK, Mečislav: *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu: Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945–1948. Sborník příspěvků*. Praha – Opava 2002.
- BRANDES, Detlef: *Cesta k vyhnání 1938–1945: plány a rozhodnutí o transferu Němců z Československa a Polska*. Praha 2002.
- BRANDES, Detlef: *Češi a Němci pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Praha 1999.
- BRANDES, Detlef: *Exil v Londýně 1939–1945. Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*. Praha 2003.
- BRENNER, Christiane: *Mezi Východem a Západem. České politické diskurzy 1945–1948*. Praha 2015.

- BRENNER Christiane: *Zwischen Ost und West. Tschechische politische Diskurse 1945–1948*. Praha 2006.
- BRENER, Michael: *Nach dem Holocaust: Die Juden in Deutschland 1945–1950*. Mnichov 1995.
- BROD, Toman: *Tobrucké krysy. Osudy a boje československých vojáků na Středním východě v letech 1940–1941*. Praha 2008.
- BROD, Toman – ČEJKA, Eduard: *Na západní frontě. Historie čs. vojenských jednotek na Západě v letech druhé světové války*. Praha 1963.
- BROWNING, Christopher R.: *Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku*. Praha 2002.
- BRYANT, Chad: *Praha v černém. Nacistická vláda a český nacionalismus*. Praha 2012.
- BULÍNOVÁ, Marie (ed.): *Československo a Izrael 1947–1953: Dokumenty*. Praha 1993.
- CICHOPEK-GAJRAJ, Anna: *Beyond Violence. Jewish Survivors in Poland and Slovakia, 1944–1948*. Cambridge 2014.
- CRAMSEY, Sarah Agnes: *Uncertain Citizenship: Jewish Belonging and the Ethnic Revolution in Poland and Czechoslovakia, 1938–1948*, disertační práce, University of California. Berkeley 2014.
- ČAPEK, Karel: *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha 1947.
- ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír - VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno 2005.
- ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé. Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha 2005.
- ČAPKOVÁ, Kateřina – FRANKL, Michal: *Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933–1938*. Praha 2008.
- ČEJKA, Eduard: *Československý odboj na Západě (1939–1945)*. Praha 1997.

- DEAN, Martin – GOSCHLER, Constantin – THER, Philipp (eds.): *Robbery and Restitution. The Conflict over Jewish Property in Europe*. New York 2007.
- DUBEN, V.N. (ed.): *Na všech frontách. Čechoslováci ve II. světové válce*. Praha 1992.
- DUFEK, Jiří – KAPLAN, Karel – ŠLOSAR, Vladimír: *Československo a Izrael v letech 1947–1953*. Praha 1993.
- EMMERT, František: *Češi u Tobruku*. Praha 2008.
- ERBEN, Petr: *Po vlastních stopách*. Praha 2003.
- ERBENOVÁ, Eva: *Sen*. Praha 2001.
- FEDOROVÍČ, Tomáš – KAISER, Vladimír: *Historie židovské komunity v Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem 2005.
- FELAK, James Ramon: *After Hitler, Before Stalin. Catholics, Communists and Democrats in Slovakia 1945–1948*. University of Pittsburgh Press 2009.
- FINK, Carole: *Defending the Rights of Others. The Great Powers, the Jews, and International Minority Protection, 1878–1938*. Cambridge; New York 2004.
- FIRT, Leopold: *Od Eufratu až po Benghazi. Historie čs. vojenské jednotky na Středním východě*. Praha 1947.
- FLOSMAN, Martin: *Padre a rebe. Vojenští duchovní československé zahraniční armády u Tobruku a Dunkerque*. Praha 2015.
- FRANKL, Michal – SZABÓ, Miloslav: *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha 2015.
- FRANKL, Michal: „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Praha 2007.
- FRANKL, Michal – TOMAN, Jindřich (eds.): *Jan Neruda a Židé. Texty a kontexty*. Praha 2013.
- FRIEDLAENDEROVÁ, Lucie (ed.): *Bojovali na všech frontách. Vzpomínky židovských vojáků a odbojářů z druhé světové války*. Praha 2007.
- FROMMER, Benjamin: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha 2010.

- GILBERT, Martin: *Židé ve 20. století*. Praha 2003.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha 1996.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha 2004.
- GROSS, Jan T.: *Strach. Největší poválečný protizidovský pogrom*. Brno 2008.
- HAHNOVÁ, Eva: *Dlouhé stíny předsudků. Německé a anglické stereotypy o Čechách v dějinách 20. století*. Praha 2015.
- HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*. Praha 2010.
- HALLAMA, Peter: *Nationale Helden und jüdische Opfer: tschechische Repräsentationen des Holocaust*. Göttingen 2015.
- HANKOVÁ, Monika: *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945–1956)*, diplomová práce, FF UK. Praha 2006.
- HARSHALOM, Avraham: *Zrozen z popela*. Praha 1992.
- HEITLINGEROVÁ, Alena: *Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští Židé po roce 1945*. Praha 2007.
- HES, Milan: *Didaktické aspekty historické paměti holocaustu*, disertační práce, FF UK. Praha 2012.
- HES, Milan: *Promluvili o zlu. Holocaust mezi dějinami a pamětí*. Praha 2013.
- HÍŘEŠOVÁ, Michaela: *Antisemitismus v českých zemích 1945–1947 z pohledu periodika Věstník židovské náboženské obce v Praze*, bakalářská práce, FF MU. Brno 2014.
- HNĚLIČKA, Stanislav – ŠEBELKA, Jan: *Byl jsem tobruckou krysou*. Praha 2008.
- HOFFMANN, Christhard – BERGMANN, Werner – SMITH, Helmut Walser: *Exclusionary Violence. Antisemitic Riots in Modern German History*. Ann Arbor 2002.
- HOLIAN, Anna: *Between National Socialism and Soviet Communism. Displaced Persons in Postwar Germany*. Ann Arbor 2015.
- HOLÝ, Jiří – MÁLEK, Petr – ŠPIRIT, Michael – TOMÁŠ, Filip: *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*. Praha 2011.

- HOLZ, Klaus: *Nationaler Antisemitismus: Wissenssoziologie einer Weltanschauung*. Hamburg 2001.
- HRADSKÁ, Katarína (ed.): *Holokaust na Slovensku 8. Ústredňa Židov (1940–1944)*. Bratislava 2008.
- HRBEK, Jaroslav: *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*. Praha 2009.
- IGGERSOVI, Vilma a Georg: *Dva pohledy na dějiny. Svědectví o životě v neklidných dobách*. Praha 2006.
- JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard: *Arizace a arizátoři. Drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen 1939–1945*. Praha 2005.
- JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard – KUKLÍK, Jan ml.: *„Arizace“ a restituce židovského majetku v českých zemích (1939–2000)*. Praha 2003.
- JELINEK, Yeshayahu A.: *The Carpathian Diaspora. The Jews of Subcarpathian Rus' and Mukachevo*. New York 2007.
- JOCKUSCH, Laura: *Collect and Record! Jewish Holocaust Documentation in Early Postwar Europe*. Oxford University Press 2012.
- JUDT, Tony: *Penzion vzpomínek*. Praha 2016.
- JUDT, Tony: *Poválečná Evropa. Její historie od roku 1945*. Praha 2017.
- KADLEC, Josef M.: *Svatá země v československém odboji*. Praha 1947.
- KALINOVÁ, Lenka: *Východiska, očekávání a realita poválečné doby*. Praha 2004.
- KAPLAN, Karel: *Československo v poválečné Evropě*. Praha 2004.
- KAPLAN, Karel: *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945–1952*. Praha 1993.
- KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru*. Praha 1997.
- KAPLAN, Karel: *Poválečné Československo 1945–1948. Národy a hranice*. Mnichov 1985.
- KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha 1990.
- KAPLAN, Karel: *Pražské dohody 1945–1947. Sborník dokumentů*. Praha 1992.
- KAPLAN, Karel: *První poválečná vláda. Komentované dokumenty*. Praha 1992.

- KAPLAN, Karel – ŠPIRITOVÁ, Alexandra (eds.): *ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání*. Brno 1997.
- KARVANOVÁ, Sabrina: *Životné stratégie Židov na Slovensku po roku 1945*, bakalárska práca, Bratislavská Medzinárodná Škola Liberálnych štúdií. Bratislava 2014.
- KATZ, Jacob: *From Prejudice to Destruction. Anti-Semitism, 1700–1933*. Cambridge – Londýn 1980.
- KIEVAL, Hillel J.: *Formování českého židovstva. Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870–1918*. Praha 2011.
- KING, Jeremy: *Budweisers Into Czechs and Germans: A Local History of Bohemian Politics, 1848-1948*. Princeton - Oxford 2005.
- KLAPÁLEK, Karel: *Ozvěny bojů*. Praha 1987.
- KLEIN-PEJŠOVÁ, Rebekah: *Mapping Jewish Loyalties in Interwar Slovakia*. Bloomington 2015.
- KLEMPERER, Victor: *Jazyk Třetí říše - LTI: Poznámky filologovy*. Praha 2003.
- KOČIAN, Jiří – SMETANA, Vít a kol.: *Květnové volby 1946 – volby osudové?: Československo před bouří*. Praha 2014.
- KOČIAN, Jiří - TŮMA, Oldřich (eds.): *Deset let soudobých dějin. Jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků*. Praha 2001.
- KOELTZSCH, Ines: *Praha rozdělená i sdílená. Česko-německo-židovské vztahy 1918–1938*. Praha 2016.
- KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – KOKOŠKA, Stanislav (eds.): *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha 2005.
- KONÝA, Peter – LANDA, Dezider: *Stručné dejiny prešovských Židov*. Prešov 1995.
- KOVTUN, Jiří: *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*. Praha 1994.

- KRÁLOVÁ, Kateřina – KUBÁTOVÁ, Hana (eds.): *Návraty. Poválečná rekonstrukce židovských komunit v zemích středovýchodní, jihovýchodní a východní Evropy*. Praha 2016.
- KREJČOVÁ, Helena – SVOBODOVÁ, Jana (eds.): *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945*. Praha 1998.
- KRYL, Miroslav: *Osud vězňů terezínského ghetta v letech 1941–1945*. Brno 1999.
- KRYL, Miroslav: *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. Brno 2011.
- KŘEN, Jan: *Do emigrace. Buržoazní zahraniční odboj 1938–1939*. Praha 1963.
- KŘEN, Jan: *V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939–1940*. Praha 1969.
- KŘEŠŤAN, Jiří - BLODIGOVÁ, Alexandra - BUBENÍK, Jiří: *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948*. Praha 2001.
- KUBÁTOVÁ, Hana: *Nepokradeš! Náklady a postoje slovenské společnosti k židovské otázce, 1938–1945*. Praha 2013.
- KUBÁTOVÁ, Hana – LÁNÍČEK, Jan: *The Jew in Czech and Slovak Imagination, 1938–1989. Antisemitism, the Holocaust and Zionism*. Leiden; Boston 2018.
- KUDRNA, Ladislav: *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*. Praha 2003.
- KUKLÍK, Jan: *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945*. Praha 1998.
- KUKLÍK, Jan: *Vznik československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940*. Praha 1996.
- KUKLÍK, Jan a kol.: *Jak odškodnit holocaust? Problematika vyvlastnění židovského majetku, jeho restituce a odškodnění*. Praha 2015.
- KUKLÍK, Jan ml. – NĚMEČEK, Jan: *Osvobozené Československo očima britské diplomacie (Zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945)*. Praha 2010.
- KUKLÍK, Jan ml: *Znárodněné Československo*. Praha 2010.
- KULKA, Erich: *Židé v československém vojsku na Západě*. Praha 1992.
- LAGUS, Karel – POLÁK, Josef: *Město za mřížemi*. Praha 2006.

- LÁNÍČEK, Jan: *Arnošt Frischer and the Jewish Politics of Early 20th-Century Europe*. Londýn 2017.
- LÁNÍČEK, Jan: *Czechs, Slovaks and the Jews, 1938–1948. Beyond Idealisation and Condemnation*. New York 2013.
- LÁNÍČEK, Jan: *Československý exil a holocaust: Arnošt Frischer, člen československé Státní rady v Londýně a jeho činnost na pomoc Židům v okupované Evropě*, rigorózní práce, FF UK. Praha 2008.
- LÁNÍČEK, Jan – JORDAN, James (eds.): *Governments-in-Exile and the Jews during the Second World War*. Londýn 2013.
- LÁNÍČEK, Jan: *The Czechoslovak Government in Exile and the Jews during the World War 2 (1938–1948)*, disertační práce, University of Southampton. Southampton 2010.
- LÁNÍČEK, Jan: *Ve stínu šoa: Československá exilová vláda a Židé během druhé světové války a po ní*. Praha 2018.
- LAQUEUR, Walter: *Měníci se tvář antisemitismu – od starověku do dnešních dnů*. Praha 2007.
- LIPSTADTOVÁ, Deborah: *Popírání holocaustu: silící útok na pravdu a paměť*. Praha – Litomyšl 2001.
- LIPTÁK, Ľubomír: *Slovensko v dvadsiatom storočí*. Bratislava 2011.
- LOWE, Keith: *Savage Continent. Europe in the Aftermath of the World War II*. New York 2012.
- LOWE, Keith: *Strach a sloboda. Ako nás zmenila druhá svetová vojna*. Premedia 2017.
- LOWE, Keith: *Zdivočelý kontinent. Evropa po druhej svetovej válce*. Praha – Litomyšl 2015.
- MACCOBY, Hyam: *Antisemitism and Modernity*. London – New York 2006.
- MANKOWITZ, Zeev – WEINBERG, David – KANGISSER-COHEN, Sharon (eds.): *Europe in the Eyes of Survivors of the Holocaust*. Jeruzalém 2014.
- MANKOWITZ, Zeev: *Life between Memory and Hope: The Survivors of the Holocaust in Occupied Germany*. Cambridge 2002.

- MARGOLIOVÁ-KOVÁLYOVÁ: *Na vlastní kůži*. Praha 2012.
- MARŠÁLEK, Pavel: *Protectorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích v letech 1939–1945*. Praha 2002.
- MESSADIÉ, Gerald: *Obecné dějiny antisemitismu*. Praha 2000.
- MEŠŤAN, Pavol: *Antisemitizmus v politickom vývoji Slovenska (2000–2009)*. Bratislava 2015.
- MIKULÁŠEK, Alexej: *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století: teoretická a historická studie*. Praha 2000.
- MILLER, Michael: *Moravští Židé v době emancipace*. Praha 2015.
- MLYNÁRIK, Ján: *Dějiny Židů na Slovensku*. Praha 2005.
- NERUDA, Jan: *Pro strach židovský*. Praha 1935.
- NIEDHAMMER, Martina: *Jen pro peníze? Pražské židovské elity v 19. století – skupinová biografie*. Praha 2017.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard: *Nacizmus, holokaust, slovenský štát*. Bratislava 2010.
- NOVOTNÁ, Hedvika: *Soužití české společnosti a Židů v letech 1945–1948*, diplomová práce, FHS UK. Praha 2003.
- OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938–1945*. Praha 2010.
- OTTOLENGHI, Emanuele: *Autodafé: Evropa, Židé a antisemitismus*. Praha 2012.
- PATT, Avinoam J.: *Finding Home and Homeland. Jewish Youth and Zionism in the Aftermath of the Holocaust*. Detroit 2009.
- PEHR, Michal: *Zápas o nové Československo 1939–1945*. Praha 2011.
- PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 1993.
- PEROUTKOVÁ, Michaela: *Židovské identity v Československu před 2. světovou válkou a po ní*. Praha 2016.
- PETERSEN, Hans-Christian – SALZBORN, Samuel: *Antisemitism in Eastern Europe: History and present in comparison*. Frankfurt nad Mohanem 2010.

- PETRÁŠ, René: *Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*. Praha 2012.
- PETRŮV, Helena: *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941)*. Praha 2000.
- PIPES, Daniel: *Spiknutí. Názory a teorie*. Praha 2002.
- POJAR, Miloš – SOUKUPOVÁ, Blanka – ZAHRADNÍKOVÁ, Marie (eds.): *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*. Praha 2004.
- POJAR, Miloš – SOUKUPOVÁ, Blanka – ZAHRADNÍKOVÁ, Marie (eds.): *Židovská menšina za druhé republiky*. Praha 2007.
- PRAUSOVÁ, Veronika: *Emil Utitz, bakalářská práce*, PedF UK. Praha 2011.
- Program vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. Hradec Králové 1945.
- QUILITZSCH, Anya: *Everyday Judaism on the Soviet Periphery: Life and Identity of Transcarpathian Jewry after World War II*, disertační práce, Indiana University. Bloomington 2016.
- RATAJ, Jan: *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*. Praha 1997.
- RUTOVÁ, Radana: *Židé v poválečném Československu*, magisterská práce, FF UK. Praha 2011.
- RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*. Praha 2012.
- SALNER, Peter: *Židia na Slovensku*. Bratislava 2000.
- SEDLÁK, Petr: *Poté. Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce*, disertační práce, FF MU. Brno 2008.
- SEDLICKÁ, Magdalena: *Antisemitismus v československé zahraniční armádě: vzpomínání aktérů*, diplomová práce, FF UK. Praha 2012.
- SALNER, Peter: *Premeny židovskej Bratislavy*. Bratislava 2008.
- ŠMIGEL, Michal – KRUŠKO, Štefan: *Opcia a presídlenie Rusínov do ZSSR (1945–1947). Na základe československo-sovietskej dohody z 10. júla 1946*. Bratislava 2011.

- SMUTNÝ, Jaromír: *Svědectví prezidentova kancléře*. Praha 1996.
- SNYDER, Timothy: *Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin*. New York 2010.
- SOUKUPOVÁ, Blanka – NOSKOVÁ, Helena – BEDNAŘÍK, Petr (eds.): *Paměť – národ – menšiny – marginalizace – identity I*. Praha 2013.
- SOUKUPOVÁ, Blanka: *Židé v českých zemích po šoa. Identita poraněné paměti*. Bratislava 2016.
- SOUKUPOVÁ, Blanka – SALNER, Peter – LUDVÍKOVÁ, Miroslava (eds.): *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce: Od osvobození k nové totalitě*. Praha 2009.
- SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha 2011.
- STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991.
- SVOBODOVÁ, Jana: *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948–1992*. Praha 1994.
- ŠUBRT, Jiří – VINOPAL, Jiří a kol., *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Praha 2013.
- TAUBER, Heinz Jakob: *Můj přítel Monty a ti druzí. Nehrdinské vzpomínání na válečnou dobu*. Praha 2006.
- THER, Philipp: *Temná strana národních států. Etnické čistky v moderní Evropě*. Praha 2017.
- TYDLITÁTOVÁ, VĚRA – HANZOVÁ, Alena (eds.): *Reflections on Anti-Semitism. Anti-Semitism in historical and antropological perspectives*. Plzeň 2009.
- VACULÍK, Jaroslav: *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha 2009.
- VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno 2002.
- VÁGI, Zoltán – CSÖSZ, László – KÁDÁR, Gábor: *Documenting Life and Destruction. Holocaust Sources in Contexts. The Holocaust in Hungary. Evolution of a Genocide*. AltaMira Press 2013.

- VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana: *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha 2008.
- VEBER, Václav: *Osudové únorové dny*. Praha 2008.
- VEBER, Václav (ed.): *Židé v novodobých dějinách*. Praha 1997.
- VON ARBURG, Adrian – DVOŘÁK, Tomáš – KOVAŘÍK, David (eds.): *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Brno 2010.
- VON ARBURG, Adrian – STANĚK, Tomáš (eds.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*, sv. II/3. Středokluky 2010.
- VON ARBURG, Adrian – STANĚK, Tomáš (eds.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty z českých archivů, duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a proměny a počátky osídlování*, sv. II/1. Středokluky 2011.
- VRZGULOVÁ, Monika – KUBÁTOVÁ, Hana a kol.: *Podoby antisemitismu v Čechách a na Slovensku ve 20. a 21. století*. Praha 2016.
- WEIN, Martin: *A History of Czechs and Jews. A Slavic Jerusalem*. Londýn, New York 2015.
- WEIN, Martin: *Slovanský Jeruzalém. Jak Češi založili Izrael*. Praha 2018.
- WIEDEMANN, Andreas: *„Pojď s námi budovat pohraničí!“: Osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*. Praha 2016.
- WISTRICH, Robert: *Antisemitism. The Longest Hatred*. New York 1991.
- YEGAR, Moshe: *Československo, sionismus, Izrael*. Praha 1997.
- ZADOFF, Mirjam: *Tak napřesrok v Marienbadu. Ztracené světy židovských lázeňských kultur*. Praha 2017.
- ZEMANOVÁ, Nela: *Československo a pařížská mírová konference 1946*, bakalářská práce, FSS. Brno 2014.
- ZOUFALÁ, Marcela – HOLÝ, Jiří – SLÁDEK, Pavel (eds.): *Rozpad židovského života: 167 dní druhé republiky*. Praha 2016.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.): *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů za druhé světové války*. Praha 2007.

8. 4. Články a studie

ALEKSIUN, Natalia: *Returning from the Land of the Death: Jews in Eastern Galicia in the Immediate Aftermath of the Holocaust*, in: *Kwartalnik Historii Żydów / Jewish History Quarterly*, č. 2 (246), 2013.

APOR, Péter: *The Lost Deportations and the Lost People of Kunmadaras: A Pogrom in Hungary, 1946*, in: *Hungarian Historical Review* 2, č. 3, 2016.

AUSLANDER, Leora: *Coming home? Jews in Postwar Paris*, in: *Journal of Contemporary History* 40, č. 2, 2005.

AVRIEL, Ehud: *Prague and Jerusalem. The Era of Friendship*, in: DAGAN, Avigdor (ed.): *The Jews of Czechoslovakia, Vol III*. New York-Philadelphia 1984.

BAUER, Yehuda: *In Search of a Definition of Antisemitism*, in: BROWN, Michael (ed.): *Approaches to Antisemitism. Context and Curriculum*. New York – Jeruzalém 1994.

BARNOVSKÝ, Michal: *Slovenská spoločnosť v zrkadle výskumov verejnej mienky v rokoch 1948–1949*, in: *Historický časopis*, roč. 52, č. 3, 2004.

BEDNAŘÍK, Petr: *Antisemitismus v českém tisku v období druhé republiky*, in: *Židé v Čechách*. Praha 2007.

BEDNAŘÍK, Petr: *Antisemitismus v denících Venkov a Večer v období druhé republiky*, in: KREJČOVÁ, Helena – SVOBODOVÁ, Jana (eds.): *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945*. Praha 1998.

BEDNAŘÍK, Petr: *Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu v českém tisku v létě 1946*, in: *Sborník Národního muzea v Praze, Řada C – Literární historie*, sv. 57, č. 4, 2012.

- BEDNAŘÍK, Petr: *Vztah Židů a české společnosti – případ Varnsdorf na stránkách českého tisku v roce 1947*, in: KONČELÍK, Jakub – KÖPPLOVÁ, Barbara – PRÁZOVÁ, Irena (eds.): *Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a v Evropské unii II. Sociologie, prognostika a správa, Média*. Praha 2002.
- BEDNAŘÍK, Petr: *Zpravodajství českého tisku v roce 1945 o topolčanském pogromu*, in: HÁJEK, Jan – KOCIAN, Jiří – ZÍTKO, Milan (eds.): *Fragmenty dějin. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Praha 2006.
- BENEŠOVÁ, Miroslava: *Situace v Terezíně po skončení války*, in: *Terezínské listy* 18, 1990.
- BLODIG, Vojtěch: *Město poznamenané tragédií. Poválečný Terezín v letech 1945–1946*, in: *Terezínské listy* 24, 1996.
- BRABEC, Jiří: *Podoby českého antisemitismu před první světovou válkou*, in: *Na pozvání Masarykova ústavu*. Praha 2004.
- BUMOVÁ, Ivica: *Official anti-Semitism in Slovakia after the Second World War (1945–1951)*, in: TYDLITÁTOVÁ, Věra – HANZOVÁ, Alena (eds.): *Anatomy of Hatred: Essays on Anti-Semitism*. Plzeň 2009.
- BUMOVÁ, Ivica: *Povojnové pomery židovskej komunity na Slovensku a emigrácia Židov do Palestiny/Izraele v rokoch 1945–1953*, in: VRZGULOVÁ, Monika – SALNER, Peter (eds.): *Reflexie holokaustu*. Bratislava 2010.
- BUMOVÁ, Ivica: *Protižidovské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte (august 1946)*, in: *Pamäť národa* 3, 2007.
- BUMOVÁ, Ivica: *Tajná správa o Slovensku. Dokument z prostredia českých štátnobezpečnostných zložiek (1947)*, in: *Slovenský národopis* 1, roč. 62, 2014.
- BUMOVÁ, Ivica: *Židia na Slovensku po druhej svetovej vojne*, in: VRZGULOVÁ, Monika a kol.: *Vybrané aspekty a metódy vzdelávania o holokauste na Slovensku*. Bratislava 2013.
- BUMOVÁ, Ivica: *Židia – spoločnosť – politika*, in: *Slovenský národopis* 2, 2012.

BRYANT, Chad: *Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939–1946*, in: *Slavic Review*, sv. 61, č. 4, 2002.

CICHOPEK-GAJRAJ, Anna: *Limits to „Jewish power“: How Slovak Jewish Leaders Negotiated Restitution of Property after the Second World War*, in: *East European Jewish Affairs* 44/1, 2014.

CRAMSEY, Sarah A.: *Saying Kaddish in Czechoslovakia*, in: *Journal of Modern Jewish Studies* 7, č. 1, 2008.

ČAPKOVÁ, Kateřina: *Between Expulsion and Rescue: The Transports for German-speaking Jews of Czechoslovakia in 1946*, in: *Holocaust and Genocide Studies* 32, č. 1, 2018.

ČAPKOVÁ, Kateřina: *Beyond the Assimilationist Narrative: Historiography on the Jews of the Bohemian Lands and Poland after the Second World War*, in: *Studia Judaica* 19, č. 1, 2016.

ČAPKOVÁ, Kateřina: *Dilemmas on Minority Politics: Jewish Migrants in Postwar Czechoslovakia and Poland*, in: OUZAN, Françoise S. – GERSTENFELD, Manfred (eds.): *Postwar Jewish Displacement and Rebirth 1945–1967*. Leiden; Boston 2014.

ČAPKOVÁ, Kateřina: *German or Jews? German-Speaking Jews in Poland and Czechoslovakia after World War II*, in: *Kwartalnik Historii Żydów / Jewish History Quarterly*, č. 2 (246), 2013.

ČAPKOVÁ, Kateřina – RECHTER, David: *German or Jews? German-Speaking Jews in Post-War Europe: An Introduction*, in: *Leo Baeck Institute Year Book* 62, 2017.

ČAPKOVÁ, Kateřina: *Národně nespolehliví?! Německy hovořící Židé v Polsku a v Československu bezprostředně po druhé světové válce*, in: *Soudobé dějiny* XXII, č. 1–2, 2015.

ČAPKOVÁ, Kateřina: *Poválečné židovské obce v českém pohraničí*, in: *Dějiny a současnost*, roč. 36, č. 3, 2014.

ČIŽINSKÁ, Markéta: *Nástin reflexe holocaustu československých židů v politickém myšlení obnovy poválečného Československa*, in: *Střední Evropa*, roč. 20, č. 124, 2006.

- DAGAN, Avigdor: *Československá vláda v exilu a Židé*, in: ROTKIRCHENOVÁ, Livie – SCHMIDTOVÁ-HARTMANNOVÁ, Eva – DAGAN, Avigdor (eds.): *Osud Židů v Protektorátu 1939–1945*. Praha 1991.
- DOKOUPILOVÁ, Marie: *Projevy antisemitismu v českých prostějovských novinách Hlasy z Hané (1890)*, in: PÁLKA, Petr (ed.): *Židé a Morava*. Kroměříž 2001.
- DRÁPALA, Milan: *Zavržení liberalismu v Čechách a Helena Koželuhová. K ideologickému profilu poválečné republiky (1945–1948)*, in: *Soudobé dějiny* VI, č. 1, 1999.
- FINDER, Gabriel N. – PRUSIN, Alecander V.: *Jewish Collaborators on Trial in Poland 1944–1956*, in: *Polin* 20, 2008.
- FRANĚK, Jiří: *Asimilace*, in: VEBER, Václav (ed.): *Židé v novodobých dějinách*. Praha 1997.
- FRANKL, Michal: *Antisemitismus „národní“, „hospodářský“ či „náboženský“?*, in: *Na pozvání Masarykova ústavu*. Praha 2004.
- FRANKL, Michal: *První republika a židovští uprchlíci před nacismem*, in: *Židé v Čechách*. Praha 2007.
- FRIEDL, Jiří: *Plán z let 1946–1947 na usídlení židovských uprchlíků z Polska v Československu*, in: *Slovanský přehled*, roč. 100, č. 2, 2014.
- FRIEDL, Jiří: *“Palestine must be the ultimate goal”. Count František Schönborn's report of September 1945 on Jewish refugees from Poland in Czechoslovakia*, in: *Slovanský přehled*, roč. 104, č. 1, 2018.
- FRIEDL, Jiří: *Repatriace polských a československých občanů po druhé světové válce v polské a české historiografii*, in: *Český časopis historický*, roč., č. 2, 2018.
- FRONK, Václav: *Obráz židovského obyvatelstva v české karikatuře 90. let 19. století*, in: *Na pozvání Masarykova ústavu*. Praha 2004.
- GRABSKI, August: *Jews and Political Life in Poland from 1944 to 1949*, in: TYCH, Feliks – ADAMCZYK-GARBOWSKA, Monika (eds.): *Jewish Presence in Absence. The Aftermath of the Holocaust in Poland, 1944–2010*. Jeruzalém 2014.

- HERMAN, Daniel: *Ohlas Dreyfusovy aféry v českém tisku*, in: Na pozvání Masarykova ústavu. Praha 2004.
- HOLIAN, Anna: *The Ambivalent Exception: American Occupation Policy in Postwar Germany and the Formation of Jewish Refugee Space*, in: *Journal of Refugees Studies* 25, č. 3, 2012.
- HOLIAN, Anna: *The Architecture of Jewish Trade in Postwar Germany: Jewish Shops and Shopkeepers between Provisionality and Permanence*, in: *Jewish Social Studies: History, Culture, Society* 23, č. 1, 2017.
- HOZÁK, Jan: *Hilsneriáda v českém tisku*, in: ČERNÝ, Bohumil (ed.): *Hilsneriáda (k 100. výročí 1899–1999)*. Polná 1999.
- HYNDRÁKOVÁ, Anna: *Očima vzpomínek. Konec války v Terezíně ve vzpomínkách a výpovědích terezínských vězňů*, in: *Terezínské listy* 25, 1997.
- JELINEK, Yeshayahu: *The Jews in Slovakia: 1945–1949*, in: DAGAN, Avigdor (ed.): *The Jews of Czechoslovakia, Vol III*. New York-Philadelphia 1984.
- KAMENEC, Ivan: *Hlavné rysy arizačného procesu na Slovensku*, in: *Terezínské studie a dokumenty* 2003. Praha 2003.
- KAMENEC, Ivan: *Protizidovský pogrom v Topoľčanoch v septembri 1945*, in: *Studia Historica Nitrensia* VIII, 2000.
- KAPLAN, Karel: *Zpráva o jednání Ursínyho s přednostou VII. odboru ministerstva vnitra plk. Františkem Jandou a vedoucím referátu Slovensko mjr. Bedřichem Pokorným 16. května 1947*, in: *Historický časopis*, roč. 56, č. 4, 2008.
- KÁRNÝ, Miroslav: *Politické a ekonomické aspekty „židovské otázky“ v pomnichovském Československu*, in: *Sborník historický* 36, 1989.
- KLEIN-PEJŠOVÁ, Rebekah: *Building Slovak Jewry: Communal Reorientation in Interwar Czechoslovakia*, in: GARBER, Zev (ed.): *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies* 30, č. 4, 2012.

- KMEŤ, Miroslav – OTTMÁROVÁ, Bernadeta: *K histórii prejavov antisemitizmu v Maďarsku v povojnovom období (1945–1948)*, in: *Acta Historica Neosoliensia* 13, 2010.
- KOCIAN, Jiří: *Současný stav bádání zejména k osudům německých antifašistů v Československu po roce 1945: Němečtí antifašisté z českých zemí v dosavadní historiografii*, in: *I oni byli proti*. Sborník z mezinárodní historické konference, která se konala ve dnech 13.–15. listopadu 2006 v Ústí nad Labem v rámci projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu“. Ústí nad Labem 2007.
- KOCIAN, Jiří: *Programy obnovy Československa v českém politickém spektru v letech 1939–1945*, in: *Moderní dějiny* 2, 1994.
- KOPEČEK, Lubomír: *Židé v Polsku po roce 1945*, in: *Politologický časopis* 3, 1998.
- KOŘALKA, Jiří: *Národní identita Židů v českých zemích 1848–1918, mezi němečtím, češtvím a sionismem*, in: TOMASZEWSKI, Jerzy – VALENTA, Jaroslav (eds.): *Židé v české a polské občanské společnosti*. Praha 1999.
- KREJČOVÁ, Helena: *K některým problémům židovské menšiny a český antisemitismus po roce 1945*, in: TOMASZEWSKI, Jerzy – VALENTA, Jaroslav (eds.): *Židé v české a polské občanské společnosti*. Praha 1999.
- KREJČOVÁ, Helena: *Židovská komunita v moderní české společnosti*, in: VEBER, Václav (ed.): *Židé v novodobých dějinách*. Praha 1997.
- KUBÁTOVÁ, Hana: *On the Image of the Jews in Postwar Slovakia*, in: *The Annual of Language & Politics and Politics of Identity* 9, 2015.
- KUDĚLA, Jiří: *Germanizace židovských jmen v Čechách*, in: *Židovská ročenka (5765) 2004–2005*. Praha 2005.
- KUDRNA, Ladislav: *Projevy antisemitismu v československých pozemních a leteckých jednotkách za druhé světové války na Západě*, in: *Terezínské listy* 36, 2008.

- KUKÁNOVÁ, Zlatuše – MATUŠÍKOVÁ, Lenka: *Demografická struktura židovských náboženských obcí v severních Čechách v letech 1945–1949*, in: KÁRNÝ, Miroslav – KÁRNÁ, Margita (eds.): *Terezínské studie a dokumenty 1997*. Praha 1997.
- KULKA, Erich: *Jews in the Czechoslovak armed Forces Abroad during World War II*, in: DAGAN, Avigdor (ed.): *The Jews of Czechoslovakia. Historical Studies and Surveys, Volume III*, New York 1984.
- LÁNÍČEK, Jan: *After the Whirlwind: Jewish Absence in Czechoslovakia*, in: *Journal of Contemporary History* 5, č. 2, 2017.
- LÁNÍČEK, Jan: *The Postwar Czech-Jewish Leadership and the Issue of Jewish Emigration from Czechoslovakia (1945–1950)*, in: OUZAN, Françoise S. – GERSTENFELD, Manfred (eds.): *Postwar Jewish Displacement and Rebirth 1945–1967*. Leiden; Boston 2014.
- LÁNÍČEK, Jan: *What did it mean to be Loyal? Jewish Survivors in Post-War Czechoslovakia in a Comparative Perspective*, in: *Australian Journal of Politics and History*, č. 3, 2014.
- LORENCOVÁ, Anna – HYNDRÁKOVÁ, Anna: *Česká společnost a Židé podle vzpomínek pamětníků*, in: KÁRNÝ, Miroslav – LORENCOVÁ, Eva (eds.): *Terezínské studie a dokumenty 1999*. Praha 1999.
- MICHLIC, Joanna B.: *“I will never forget what you did for me during the war”:* *Rescuer – Rescuer Relationships in the Light of Postwar Correspondence in Poland, 1945–1948*, in: David Silberklang (ed.): *Yad Vashem studies* 39, č. 2, 2011.
- NEPALOVÁ, Šárka: *Židé v českých zemích v letech 1945–1948*, in: *Terezínské studie a dokumenty 1999*. Praha 1999.
- PENSLAR, Derek: *The German-Jewish Soldiers: From Participant to Victim*, in: *German history* 27, č. 3, 2011.
- PESCHEL, Lisa: *Touha po milované vlasti. Svědectví o české kultuře v terezínském ghettu a o poválečné reintegraci*, in: *Česká literatura. Časopis pro literární vědu*, roč. 58, č. 4, 2010.

- RATAJ, Jan: *Český antisemitismus v proměnách let 1918–1945*, in: TOMASZEWSKI, Jerzy – VALENTA, Jaroslav (eds.): *Židé v české a polské občanské společnosti*. Praha 1999.
- ROTHKIRCHENOVÁ, Livia: *Československé židovstvo: Vzestup a úpadek (1918–1939)*, in: *Na křižovatce kultur*. Praha 1992.
- ROTHKIRCHENOVÁ, Livia: *Státní antisemitismus 1948–1989*, in: *Antisemitismus v posttotalitní Evropě*. Praha 1992.
- SALNER, Peter: *Adaptácia na spoločenské zmeny: Židovská komunita v Bratislave po roku 1945*, in: *Slovenský národopis* 4, roč. 61, 2013.
- SEDLÁK, Petr: *Židé v českých zemích 1945–1949*, in: *Terezínské studie a dokumenty* 2008. Praha 2008.
- SEDLICKÁ, Magdalena: *Antisemitismus v československých pozemních jednotkách na Západě za druhé světové války*, in: RANDÁK, Jan (ed.): *HOP / Historie – Otázky – Problémy*, roč. 4, č. 2, 2012.
- SEDLICKÁ, Magdalena: *Examples of Anti-Semitism in Czechoslovak Foreign Army in Great Britain during WWII*, in: CERMANOVÁ, Iveta – PUTÍK, Alexandr (eds.): *Judaica Bohemiae XLVIII*, č. 2, 2013.
- SEDLICKÁ, Magdalena: *Marné čekání na klid. Židovské obyvatelstvo a poválečný pogrom ve slovenských Topolčanech*, in: *Historica Olomucensia* 54, 2018 (v tisku).
- SEDLICKÁ, Magdalena: „*Němečtí Židé*“ v Československu v letech 1945-1948, in: MICHELA, Miroslav – RANDÁK, Jan (eds.): *HOP / Historie – Otázky – Problémy*, roč. 8, č. 1, 2016.
- SEDLICKÁ, Magdalena: *Rovnoprávní občané? Slovenští Židé po druhé světové válce*, in: *Marginalia Historica*, č. 1, 2017 (v tisku).
- SCHIKORRA, Christa: *Návrat do nově se ustavující se společnosti. Židovské reemigrantky v Československu v letech 1945–1948*, in: *Terezínské studie a dokumenty* 2004. Praha 2004.

- SOUKUPOVÁ, Blanka: *Modern Anti-Semitism in the Czech Lands between the Years 1895–1989. A Comparison of the Main Stages of the Most Influential Parts of Czech Nationalism*, in: *Urban People (Lidé města)* 2, roč. 13, 2011.
- STANĚK, Tomáš: *Němečtí Židé v Československu 1945–1948*, in: *Dějiny a současnost*, roč. 13, č. 5, 1991.
- STANKOWSKI, Albert: *How Many Polish Jews Survived the Holocaust?*, in: TYCH, Feliks – ADAMCZYK-GARBOWSKA, Monika (eds.): *Jewish Presence in Absence. The Aftermath of the Holocaust in Poland, 1944–2010*. Jeruzalém 2014.
- SZYMECZEK, Józef: *Osudy těšínských Židů po roce 1945*, in: *Židé v Sudetech*. Praha 2000.
- ŠIŠJAKOVÁ, Jana: *Antisemitizmus na Spiši v kontexte povojnovej situácie 1945–1948*, in: *Mladá veda*, 2007.
- ŠIŠJAKOVÁ, Jana: *K niektorým problémom antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945–1948*, in: *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti*. Bratislava 2008.
- ŠIŠJAKOVÁ, Jana: *K príčinám povojnového antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945–1948*, in: *Mladá veda*, 2009.
- ŠIŠJAKOVÁ, Jana: „*Prípady Topoľčany*“ – *Protižidovský pogrom (nielen) z pohľadu dobových dokumentov*, in: *Acta Historica Neosoliensia* 10, 2007.
- ŠIŠJAKOVÁ, Jana: *Protižidovské prejavy na Slovensku po druhej svetovej vojne (1945–1948) a ich podoba v oblasti severozápadného Slovenska*, in: *Mladá veda*, 2006.
- ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter: *K problematike utečeneckých vln na Slovensko v rokoch 1944–1946*, in: *Acta historica Neosoliensia* 9, 2006.
- ŠMIGEL, Michal: *Vraždy židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945. Kolbasovská tragédia*, in: *Acta historica Neosoliensia* 10, 2007.
- ŠROMOVSKÝ, Martin: *Komparácia povojnového antisemitizmu v Poľsku a na Slovensku*, in: *Motus in verbo* 1, 2013.

- ŠROMOVSKÝ, Martin: *Postoj vládnej moci v Československu k židovskej otázke v rokoch 1948–1953: Introdukcia do problematiky*, in: HRUBOŇ, Anton – JANKECH, Juraj – RISTVEYOVÁ (eds.): *Slovensko v rokoch neslobody 1938–1989 III*. Menšiny. Banská Bystrica 2014.
- ŠROMOVSKÝ, Martin: *Povojnový antisemitizmus v Poľsku (1945–1948)*, in: *Acta Historica Neosoliensia* 16, 2013.
- TOKARSKA-BAKIR, Joanna: *Communitas of Violence. The Kielce Pogrom as a Social Drama*, in: David Silberklang (ed.): *Yad Vashem studies* 41, č. 1, 2013.
- TOMAN, Jindřich: *Pandořina skříňka. Český klasik Jan Neruda a jeho pohled na Židy*, in: *Roš chodeš*, roč. 72, č. 11, 2011.
- VACULÍK, Jaroslav: *Židé z Podkarpatské Rusi jako optanti pro československé státní občanství v letech 1945–1947*, in: NESLÁDKOVÁ, Marie (ed.): *Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*. Ostrava 1995.
- VAŠÍČEK, Petr: *Lékařské aspekty tzv. hilsneriády*, in: ČERNÝ, Bohumil (red.): *Hilsneriáda (k 100. výročí 1899–1999)*. Polná 1999.
- VESELSKÁ, Magda: *Early Documentation of the Shoah in the Czech Lands: The Documentation Project and the Prague Jewish Museum (1945–1947)*, in: CERMANOVÁ, Iveta – PUTÍK, Alexandr (eds.): *Judaica Bohemiae* LII, č. 1, 2017.
- VRZGULOVÁ, Monika: *Holokaust na Slovensku: perspektíva divákov. Vyrovnani s minulosťou?*, in: BITUŠÍKOVÁ, Alexandra – LUTHER, Daniel (eds.): *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku. IV. Spoločenská zmena a adaptácia*. Bratislava 2013.
- VRZGULOVÁ, Monika: *Návrat domov? (Biografické naratívy žien, ktoré prežili holokaust)*, in: SALNER, Peter: *Židovská komunita po roku 1945*. Bratislava 2006.
- VRZGULOVÁ, Monika: *Židovská komunita na Slovensku po roce 1945. Návraty domov?*, in: MACHAČOVÁ, Helena (ed.): *První pražský seminář. Dopady holocaustu na českou a slovenskou společnost ve druhé polovině 20. století*. Praha 2008.
- WEHLE, Kurt: *The Jews in Bohemia and Moravia: 1945–1948*, in: DAGAN, Avigdor (ed.): *The Jews of Czechoslovakia, Vol III*. New York-Philadelphia 1984.

ŻBIKOWSKI, Andrzej: *The Post-war Wave of Pogroms and Killings*, in: TYCH, Feliks – ADAMCZYK-GARBOWSKA, Monika (eds.): *Jewish Presence in Absence. The Aftermath of the Holocaust in Poland, 1944–2010*. Jeruzalém 2014.

8. 5. Elektronické zdroje

Dekret presidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. Dostupné z:

<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/51945.html>

Portál Holocaust.cz, *Holocaust v Maďarsku*. Dostupné z:

<http://www.holocaust.cz/dejiny/holocaust-v-evropskych-zemich/holocaust-v-madarsku/>

SEDLICKÁ, Magdalena: *Do boje s modlitbou. Příběh rabína Hanuše Rezka*. Online výstava dostupná z:

http://collections.jewishmuseum.cz/index.php/simpleGallery/Show/displaySet/set_id/289

SOUKUPOVÁ, Blanka: *Protizidovské nepokoje po druhej svetovej vojne – rok 1945 na východnom Slovensku*. Dostupné z: <http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2008/03-Sisjakova.html>

The International School for Holocaust Studies. Historical Background: The Jews of Hungary During the Holocaust. Dostupné z:

http://www.yadvashem.org/yv/en/education/newsletter/31/jews_hungary.asp

The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. Hungary, Hungary since 1945.

Dostupné z:

http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Hungary/Hungary_since_1945

Zákon č. 128/1946 sb. ze dne 16. května 1946. Zákon o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzcházejících. Dostupné z:

<http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=128&r=1946>

9. Přílohy

Příloha č. 1: Sjezd delegátů židovských náboženských obcí v zemích České a Moravskoslezské, září 1945 (ŽMP, Fotoarchiv)

Příloha č. 2: Arnošt Frischer, předseda Rady ŽNO, b. d. (ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa)

Příloha č. 3: Oslava svátku Chanuka na ŽNOP, prosinec 1946 (ŽMP, Fotoarchiv)

Příloha č. 4: Návštěva vrchního rabína Gustava Sichera u pražského primátora Václava Vacka, červenec 1947 (ŽMP, Fotoarchiv)

Příloha č. 5: Hanuš Rezek předsedá valné hromadě Kruhu židovských účastníků československého odboje v Luhačovicích, 1948 (ŽMP, Oddělení pro dějiny šoa)

Příloha č. 6: Členský průkaz Hanuše Rezka - Kruh židovských účastníků československého odboje, 1947 (ŽMP, Oddělení pro dějiny šoa)

Příloha č. 7: Osvědčení Viléma Freunda o státní a národní spolehlivosti, prosinec 1946 (ŽMP, Oddělení pro dějiny šoa)

Příloha č. 8: Osvědčení Maxe Weisse o československém státním občanství, srpen 1946 (ŽMP, Oddělení pro dějiny šoa)

Příloha č. 9: Potvrzení Evžena Liebermana o podání opčního prohlášení, prosinec 1945 (ŽMP, Oddělení pro dějiny šoa)

Příloha č. 10: Příklad protokolu z tzv. Dokumentační akce, srpen 1945 (ŽMP, Oddělení pro dějiny šoa)

Příloha č. 1: Sjezd delegátů židovských náboženských obcí v zemích České a Moravskoslezské, září 1945 (ŽMP, Fotoarchiv)

Příloha č. 2: Arnošt Frischer, předseda Rady ŽNO, b. d. (ŽMP, Archiv Oddělení pro dějiny šoa)

Příloha č. 3: Oslava svátku Chanuka na ŽNOP, prosinec 1946 (ŽMP, Fotoarchiv)

Příloha č. 4: Návštěva vrchního rabína Gustava Sicheřa u pražského primátora Václava Vacka, červenec 1947 (ŽMP, Fotoarchiv)

Příloha č. 5: Hanuš Rezek předsedá valné hromadě Kruhu židovských účastníků československého odboje v Luhačovicích, 1948 (ŽMP, Oddělení pro dějiny šoa)

**Příloha č. 6: Členský průkaz Hanuše Rezka - Kruh židovských účastníků
československého odboje, 1947 (ŽMP, Oddělení pro dějiny šoa)**

Příloha č. 7: Osvědčení Viléma Freunda o státní a národní spolehlivosti, prosinec 1946
(ŽMP, Oddělení pro dějiny šoa)

Místní národní výbor v Železném Brodě

Číslo 1980/46. Datum 4. prosince 1946

 Osvědčení o státní a národní spolehlivosti.

Místní národní výbor v Železném Brodě

potvrzuje, že proti p. Vilému Freundovi *)
naroz. 26. I. 1913 v Jabloneci n.N. Jablonec n.N.
bytem Železný Brod, pol. okr. Semily,
domovská příslušnost Železný Brod,
nebylo dosud s politického hlediska žádných námitek.

Po celou dobu válečnou až dosud jest činnost a chování jmenovaného-jmenované v ohledu národnostním a politickém jakož i v ohledu národní cti zcela bezúhonná a nezávadná. Z toho důvodu vydává se jmenovanému-jmenované k jeho-její žádosti osvědčení o státní a národní spolehlivosti za účelem: /restituční věc/

 Jan Kubiš
Předseda
Místního národního výboru.

*) Totožnost prokazuje osobní doklad

číslo

1219 Nákladem Českého zemského ústředí obcí měst a okresů v Praze XII., Škrétova 14 - 325

**Příloha č. 8: Osvědčení Maxe Weisse o československém státním občanství, srpen
1946 (ŽMP, Oddělení pro dějiny šoa)**

Císlo IV. Pra 22511/46 Kol. D

  Osvědčení
o československém státním občanství

Jméno a příjmení Max Weiss,
zaměstnáním (povoláním) vojenský gázista
narozený (den, měsíc, rok, místo a pol. okres narození)
27.X.1921 v Brně, pol.okr. utto
z domovské obce Pavlova pol. okres Kladno
bytem v Praze VII.čp.186
je **československým státním občanem.**
Toto státní občanství má i jeho manželka svoobodný
narozená dne _____ roku _____ v _____
pol. okres // a nezletilé děti (jména a data narození)
//

Magistrát hlavního města Prahy
dne 17.VIII.1946.
Za primátora:

bl 117 12036 - 286

Příloha č. 9: Potvrzení Evžena Liebermana o podání opčního prohlášení, prosinec 1945 (ŽMP, Oddělení pro dějiny šoa)

Č. A- 4711-

P o t v r z e n í .

*Evžen Lieberman, 6. XII. 1922 v. Lvov,
Praha, Palackého třída 115*

podal dne *28. prosince* ministerstva vnitra v Praze opční prohlášení pro československé státní občanství podle smlouvy mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o Zakarpatské Ukrajině ze dne 29. června 1945.

Toto potvrzení je až do vydání opčního osvědčení zatímním průkazem o státním občanství československém.

Ministerstvo vnitra, v Praze dne ..... *28. PROS. 1945* ..... 1945.

Za ministra:

Každou změnu adresy je nutno hlásiti.

Příloha č. 10: Příklad protokolu z tzv. Dokumentační akce, srpen 1945 (ŽMP,
Oddělení pro dějiny šoa)

Dne 20.10.1944 byl v Osvětimi v lágru E sestaven pracovní transport. Při kontrolní prohlídce byli pro tělesnou slabost vyšetřujícím lékařem SS vynati: Zeev Scheck, Egon Haas a Bertl Simonschn, protože vypadali velmi hubeně. Byli utišováni, že budou poslání jako "Stubendienst" na nějaký čas do lágru, aby se zotavili a pak že budou poslání na práci. Přes to tušili, oč jde a hlavně Zeev snažil se dostat se do transportu tím, že ukazoval své svaly a ujišťoval, že je na těžkou práci zvyklý, že jenom tak hubeně vypadá a že je úplně zdrav. Egon Haas a Bertl Simonschn se k tomu přidali. Přes to nepochodili a jenom proto, že scházeli lidé do transportu, byli na konec k transportu připojeni. Je zajímavé, že z tohoto transportu zůstali celkem 4 lidé na živu, mezi nimi Zeev a Bertl.

Protokol přijala: *Marta Kratochová*

Vlastnoruční podpis svědka: *Dr. Nasch*
Dr. Nasch

Za dokumentační akci: *Zeev Scheck*

Za archiv: *Alex. Schmidt*

2. 1. VII. 1945

